

तैत्तिरीय
ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY

NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १

1

प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	28
तृतीयः प्रश्नः	47
चतुर्थः प्रश्नः	70
पञ्चमः प्रश्नः	94
षष्ठमः प्रश्नः	116
सप्तमः प्रश्नः	142
अष्टमः प्रश्नः	166

अष्टकम् २

180

प्रथमः प्रश्नः	180
द्वितीयः प्रश्नः	200
तृतीयः प्रश्नः	225
चतुर्थः प्रश्नः	245
पञ्चमः प्रश्नः	273
षष्ठमः प्रश्नः	291
सप्तमः प्रश्नः	327
अष्टमः प्रश्नः	352

अष्टकम् ३

382

प्रथमः प्रश्नः	382
द्वितीयः प्रश्नः	407
तृतीयः प्रश्नः	438
चतुर्थः प्रश्नः	466
पञ्चमः प्रश्नः	472
षष्ठमः प्रश्नः	484
सप्तमः प्रश्नः	502
अष्टमः प्रश्नः	548
नवमः प्रश्नः	584

तैत्तिरीय आरण्यकम्

618

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	618
द्वितीयः प्रश्नः	663
तृतीयः प्रश्नः	682
चतुर्थः प्रश्नः	701
पञ्चमः प्रश्नः	736
षष्ठः प्रश्नः	774
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	792
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	800
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	807

दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	812
---	-----

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	863
---------------------------------	-----

प्रथमः प्रश्नः	863
--------------------------	-----

द्वितीयः प्रश्नः	881
----------------------------	-----

तृतीयः प्रश्नः	901
--------------------------	-----

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सञ्जग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं

तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्।
 आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः
 प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये
 धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्।
 तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयन्तं दैवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तुः
 शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः
 समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो
 बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरुग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं तदिषमूर्जं रुयि पृष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं

चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मे)॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामैवैनं
देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः
कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निम-
सृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्नोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै
रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्नोहान्नोहति। देवा वै भद्राः
सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत।
ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पार्ष्णीयान्थस्यात्। स
पुनर्वस्वोर्ग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत्
दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योर्ग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति।

दानं कामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत भुगी स्यामिति। स उत्तरयोः
 फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भुग्येव भवति।
 कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स
 इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा
 प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयो-
 ऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थस्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत।
 अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्यत्ते। वसन्ता ब्राह्मणो-
 ऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति।
 मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं

प्रजा॑तु॒माध॑त्ते। ग्री॒ष्मे रा॑ज॒न्य आ॑द॒धीत। ग्री॒ष्मो वै रा॑ज॒न्यस्य॑र्तुः। स्व
 ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धा॒य। इन्द्रि॒यावी॑ भ॒वति। श॒रदि॑ वैश्य॒ आद॑धीत। श॒रद्वे
 वैश्य॑स्य॒र्तुः॥१२॥

स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धा॒य। प॒शुमा॑न्भवति। न पूर्॒वयोः॑ फल्गु॑न्योर॒ग्निमा॑द॒धीत। ए॒षा वै
 ज॒घ्न्या रा॑त्रिः सं॒वत्स॑रस्य॒। यत्पूर्॑वे॒ फल्गु॑नी। पृ॒ष्टित॑ ए॒व सं॒वत्स॑रस्या॒ग्निमा॑धा॒य।
 पापी॑यान्भवति। उत्त॑रयो॒रा द॑धीत। ए॒षा वै प्र॑थ॒मा रा॑त्रिः सं॒वत्स॑रस्य॒। यदुत्त॑रे
 फल्गु॑नी। मुख॒त ए॒व सं॒वत्स॑रस्या॒ग्निमा॑धा॒य। वसी॑यान्भवति। अथो॒ खलु॑। य॒दैवैन॑
 य॒ज्ञ उ॑प॒नमै॑त्। अथा॑द॒धीत। सै॒वास्य॑र्द्धिः॥१३॥

खल्वधि॑सन्तु॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमा॑द॒धीता॑सन्नप॒तता॑मृ॒तानां॒ वैश्य॑स्य॒र्तुर्नृ॑त्तरे॒ फल्गु॑नी षट्॥ [२]

उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। अ॒पोऽवो॑क्ष॒ति शान्त्यै॑। सि॒कंता॒
 नि॒वप॑ति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वा॒नर॑स्य॒ रूप॑म्। रू॒पेणै॒व वै॑श्वा॒नर॑म॒व रु॑न्धे। ऊ॒षां
 नि॒वप॑ति। पु॒ष्टिर्वा॑ ए॒षा प्र॒जन॑नम्। यदू॒षाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानं ह्येतत्पशूनाम्।
यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह
यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्।
ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो
निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु
समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषं सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं
वा एतं रसं पृथिव्या उपदीक उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवृषा सम्भारो
भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत।

ताभ्यः सूदमुपप्राभि॑नत्। ततो॒ वै तासा॒मन्नं॑ नाक्षी॑यत। यस्य॒ सूदः॑ सम्भा॒रो
भव॑न्ति। नास्य॑ गृहेऽन्नं॑ क्षीयते। आपो॒ वा इ॒दमग्रे॑ सल॒िलमा॑सीत्। तेन॑
प्र॒जाप॑तिरश्राम्यत्॥१८॥

क॒थमि॒दं स्या॒दिति॑। सोऽप॑श्यत्पुष्कर॒पुर्णं तिष्ठ॑त्। सोऽम॑न्यत। अस्ति॒ वै
तत्। यस्मि॑न्नि॒दमधि॑ तिष्ठ॒तीति॑। स व॑रा॒हो रूपं॑ कृत्वोप॒न्यम॑ञ्जत्। स पृ॑थि॒वीम॒ध
अ॑र्च्छत्। तस्या॑ उप॒हत्योद॑मञ्जत्। तत्पु॑ष्कर॒पुर्णेऽप्र॑थयत्। यदप्र॑थयत्॥१९॥

तत्पृ॑थि॒व्यै पृ॑थि॒वित्वम्॑। अभू॒द्वा इ॒दमिति॑। तद्भू॒म्यै भू॒मित्वम्॑। तां दि॒शोऽनु॑ वातः
सम॑वहत्। तां श॑र्कराभिरदृ॒हत्। शं वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तच्छ॑र्कराणां श॑र्कर॒त्वम्।
यद्व॑रा॒हवि॑हतं सम्भा॒रो भव॑न्ति। अ॒स्यामे॒वाछं॑म्ब॒द्वारम॒ग्निमा॑धत्ते। श॑र्करा भवन्ति
धृ॒त्यै॥२०॥

अथो॑ श॒न्त्वाय॑। सरे॑ता अ॒ग्निरा॒धेय॑ इत्या॑हुः। आपो॑ वरु॒णस्य॑ पत्न॑य आसन्।
ता अ॒ग्निर॒भ्यध्या॑यत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒ रेतुः॑ परोऽप॑तत्। तद्वि॑रण्यमभवत्।

यद्धिरण्यमुपास्यति। सरेतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्ध्रै स्वाद्रेतसो बीभत्सत
इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति।
अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्।
तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवाव रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्वा उदुम्बरः। यदौदुम्बरः
सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं
गायत्र्याऽहरत्। तस्य पूर्णमच्छिद्यत। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे। देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त।
तत्पूर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै नाम। यत्पूर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति। तं शम्या-

ऽशमयत्॥२४॥

तच्छुम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्विकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे। सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

ऊपां अभवन्नभवद्वत्मीकोऽश्राम्यदप्रथयद्वत्यै बीभत्सत इत्याहु रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्दुःसीणि च॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेवैनमवरुद्धा धत्ते। यद्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित्त आदधीत। इयद्वादश विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं वै वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याहु। अदर्शमिति। तत्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमित्तेऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते। तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणो-

ऽना॑श्वान्गृहे व॑सेत्। स॒त्ये ह्य॑स्या॒ग्निरा॑हितः। आ॒ग्नेयी॑ वै रात्रिः॥२७॥

आ॒ग्नेयाः प॒शवः॑। ऐ॒न्द्रम॑हः। नक्तं॑ गा॒र्हप॑त्य॒मा द॑धाति। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे।
दिवा॑ऽऽहव॒नीय॑म्। इन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्धोदि॑ते सूर्य॑ आहव॒नीय॑मा द॑धाति।
ए॒तस्मि॒न्वै लो॒के प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सृजते। अथो॑
भूतं॑ चै॒व भ॑विष्य॒च्चाव॑ रुन्धे॥२८॥

इडा॒ वै मा॑न॒वी य॑ज्ञानू॒काशि॑न्यासीत्। साऽशृ॑णोत्। अ॒सुरा॑ अ॒ग्निमा॑द॒धत॒ इति॑।
तद॑गच्छत्। त आ॑हव॒नीय॑म॒ग्र आ॑द॒धत। अथ॒ गा॒र्हप॑त्यम्। अथो॑न्वाहार्य॒पच॑नम्।
साऽब्र॑वीत्। प्र॒तीच्ये॑षां॒ऽ श्रीर॑गात्। भ॒द्रा भू॒त्वा परा॑ भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धी॒यते॑। प्र॒तीच्य॑स्य॒ श्रीरे॑ति। भ॒द्रो भू॒त्वा परा॑भवति। साऽशृ॑णोत्।
दे॒वा अ॒ग्निमा॑द॒धत॒ इति॑। तद॑गच्छत्। ते॑ऽन्वाहार्य॒पच॑न॒म॒ग्र आ॑द॒धत। अथ॒
गा॒र्हप॑त्यम्। अथो॑ऽऽहव॒नीय॑म्। साऽब्र॑वीत्॥३०॥

प्राच्ये॑षां॒ऽ श्रीर॑गात्। भ॒द्रा भू॒त्वा सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ष्यन्ति। प्र॒जां तु न वै॑त्थस्यन्त॒

इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भूद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥ ३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अग्निं सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजंनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्मिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥ ३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अग्निं सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥ ३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां

त्वा दे॒वानां॑ व्रतपते व्र॒तेनाद॑धा॒मीत्य॒न्यासां॑ ब्राह्म॑णीनां प्र॒जाना॑म्। वरु॑णस्य त्वा
 राज्ञो॑ व्रतपते व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॒ राज्ञः॑। इन्द्र॑स्य त्वेन्द्रि॒येण॑ व्रतपते व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॒
 राज॒न्यस्य॑। मनो॑स्त्वा ग्राम॒ण्यो॑ व्रतपते व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॒ वैश्य॑स्य। ऋ॒भूणां॑ त्वा
 दे॒वानां॑ व्रतपते व्र॒तेनाद॑धा॒मीति॒ रथका॑रस्य। य॒थादे॒वतम॑ग्निराधी॒यते। न दे॒वता॑भ्य॒
 आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति॥३४॥

ध्या॒यति॒ वै रात्रि॑श्चाव॑ रुन्धे भविष्य॒न्तीत्य॑ब्रवी॒ज्जनिष्य॑सेऽजय॒द्वसी॑यान्भवति॒ नवं॑ च॥ [४]

प्र॒जाप॑तिर्वा॒चः स॒त्यम॑पश्यत्। तेना॒ग्निमा॑धत्त। तेन॒ वै स आ॑र्ध्रोत्। भूर्भुवः॑
 सुव॒रित्या॑ह। ए॒तद्वै वा॒चः स॒त्यम्। य ए॒तेना॒ग्निमा॑धत्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॒व। अथो॑ स॒त्यप्रा॑शूरे॒व
 भ॑वति। अथो॒ य ए॒वं वि॒द्वान॑भिचर॑ति। स्तृ॒णुत॒ ए॒वैन॑म्॥३५॥

भूरित्या॑ह। प्र॒जा ए॒व तद्य॑जमानः सृजते। भुव॒ इत्या॑ह। अ॒स्मिन्ने॒व
 लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। सुव॒रित्या॑ह। सुव॒र्ग ए॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति।
 त्रि॒भिर्क्ष॑रैर्गार्हपत्य॒मा द॑धाति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑ प्र॑ति-

ष्ठितुमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिर्ग्राहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः
सत्यः सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिर्ग्राहवनीयम्। अष्टौ
सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो
ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृहीयादु
ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यंश्चयत्। तत्परा-
ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः
पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव
भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्यमकामयत। निगार्हपत्य

आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मुत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्।
तत्पूर्ववाहः पूर्ववाङ्मुत्वा। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो
नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरैत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधुः शिरो हरति। प्राणानां
गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति। अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निराधीयते।
महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य
सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः
स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्।
यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न

रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

एनमाहुनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचय एव च॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत्। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोऽहमशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तैः अग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्। पशवो वा अग्निः पवमानः। यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत्। तैः अग्नये पावकाय। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवापस्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत्॥४६॥

तैऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्।
तत्तेनावारुन्धत। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा
अष्टाकंपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा।
तादृगेव तत्। उभयानि सह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्येन्द्रियं
वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै
देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव
रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेनै वा
एतद्वेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते भवति।
यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राशजन्ति। दिशामेव ज्योतिषि

जुहोति। प॒शवो॒ वा ए॒तानि॑ ह॒वीः॑षि। ए॒ष रु॒द्रः। यद॒ग्निः॥५०॥

यथ्स॒द्य ए॒तानि॑ ह॒वीः॑षि निर्व॒पेत्। रु॒द्राय॑ प॒शून॑पि दध्यात्। अ॒प॒शुर्य॑ज॒मानः॑
स्यात्। यन्नानु॑निर्व॒पेत्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒द॒शसु॑ रात्रीष्वनु निर्व॒पेत्।
स॒व॒त्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वा॑द॒श रा॒त्रयः॑। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रः॑ श॒मयि॑त्वा। प॒शून॑व॒ रुन्धे॑।
यदेक॑मेकमे॒तानि॑ ह॒वीः॑षि निर्व॒पेत्॥५१॥

यथा॒ त्री॒ण्या॒वप॑नानि पूरयेत्। ता॒दृक्त॑त्। न प्र॒जन॑न॒मुच्छि॑ःषेत्। एकं॑ नि॒रुप्य॑।
उत्त॑रे॒ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑ःषति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रनु
प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषा॑ऽभि॒क्रान्तिः॑। र॒थच॑क्रं प्रव॑र्तयति। म॒नुष्य॑र॒थेनै॒व दे॒वर॒थं
प्र॒त्यव॑रोहति॥५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यम॑ग्निहो॒त्राँ(३) न हो॑त॒व्या(३) मि॒ति। यद्य॑जु॒षा
जुहु॑यात्। अय॑थापूर्वमाहु॑ती जुहुयात्। यन्न जु॑हुयात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व
हो॑त॒व्यम्। य॒थापूर्व॑माहु॑ती जुहोति। ना॒ग्निः परा॑भवति। अ॒ग्नीधे॑ ददाति॥५३॥

अ॒ग्निमु॑खानेव॒र्तून्प्री॑णाति। उ॒प॒ब॒र्हणं॑ ददाति। रू॒पाणा॑मव॒रुद्धौ॑। अश्वं॑ ब्र॒ह्मणे॑।
इन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। धे॒नुः हो॒त्रे। आ॒शिषं॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। अ॒न॒ङ्गाह॑मध्व॒र्यवे॑। वह्नि॒र्वा
अ॒न॒ङ्गान्। वह्नि॑रध्व॒र्युः॥५४॥

वह्नि॑नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्या॑व॒ रुन्धे॑। मि॒थुनौ॑ गावौ॑ ददाति। मि॒थुन॑स्याव॒रुद्धौ॑।
वासो॑ ददाति। स॒र्वदे॒वत्यं॑ वै वासः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति। आ द्वा॑द॒शभ्यो॑
ददाति। द्वा॑द॒श मा॒साः सं॒वत्स॒रः। सं॒वत्स॒र ए॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति। का॒ममृ॑ध्वं दे॒यम्।
अप॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमुपस्वासीत्तत्तेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरकमेकमेतानि हवीरपि निर्वपेत्पूत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥ [६]

घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्। छ॒र्दिस्तो॒काय॑ तन॒याय॑ यच्छ।
वा॒तः प्रा॒णस्त॑द॒यम॒ग्निः। स॒म्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्। स्व॒दितं॑ तो॒काय॑ तन॒याय॑ पि॒तुं प॑च।
प्रा॒चीम॑नु॒ प्रदि॑शं॒ प्रेहि॑ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॒शा दी॒द्यानो॑
विभा॑हि। ऊ॒र्जं नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे॥५६॥

अ॒र्कश्चक्षु॒स्तद॒सौ सूर्य॑स्तद॒यम॒ग्निः। सम्प्रि॑यः प॒शुभिर्भु॑वत्। यत्ते॑ शुक्र शुक्रं वर्चः
 शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॑रज॒स्रम्। तेन॑ मे दीदिहि तेन॒ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने
 ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑न॒शे सर्व॑मायुर्व्या॑न॒शे। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒राद्व॑ स्व॒राद्व॑।
 ते मावि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्॥५७॥

ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। स॒म्राद्व॑भि॒भूश्च॑। ते मावि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑
 अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒भूश्च॑ परि॒भूश्च॑। ते मा वि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑ अ॒ग्ने
 शि॒वे त॒नुवौ॑। प्र॒भ्वी च॑ प्रभू॑तिश्च। ते मा वि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। यास्ते॑ अ॒ग्ने
 शि॒वास्त॒नुवः॑। ताभि॒स्त्वाऽऽद॑धे। यास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ॥५८॥

चतु॑ष्पदे जिन्वतां त॒नुव॒स्त्रीणि॑ च॥ [७]

इ॒मे वा ए॒ते लो॒का अ॒ग्नयः॑। ते यद॒व्यावृ॑त्ता आधी॒येरन्। शो॒चये॑यु॒र्यज॑मानम्।
 घ॒र्मः शि॒र इति॑ गा॒रुह॑पत्य॒मा द॑धाति। वातः॑ प्रा॒ण इत्य॑न्वाहार्य॒पच॑नम्।
 अ॒र्कश्चक्षु॑रित्या॒हव॑नीयम्। तेनै॒वैनान्वा॑वर्तयति। तथा॒ न शो॑चयन्ति॒ यज॑मानम्।

रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। रथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं
वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्।
शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीयं आधीयमाने। बार्हतो वा
असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराडैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य
वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अंकुरुत। तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि
गायते। वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति
गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो
यजमानस्य पशून् हिंसितोः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनं सम्प्रियं
करोति। पशूनामहिंसायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आमेवैतामा

शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वराट् यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

शमीगुर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्रेर्यज्ञियां तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राशजात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चौर्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राशजात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राशजात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अशश्च भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राशजात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तदधाति। प्राशन्ति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्या दधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति

मिथुनत्वाय। इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुभीं राजन्यस्य। त्रिष्टुच्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगंतीभिर्वैश्यस्य। जगंतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तं संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सरं हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनं संवत्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न मां समंश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्मा॒ऽसमं॑श्जी॒यात्। यथि॑स्त्रयंमु॒पेयात्। निर्वी॑र्यः स्यात्। नैनं॑म॒ग्निरुप॑नमेत्। श्व
आ॑धा॒स्यमा॑नो ब्रह्मौ॒दनं प॑चति। आ॒दि॒त्या वा इ॒त उ॑त्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते
वा इ॒तो यन्तुं॑ प्र॒ति॒नुद॑न्ते। ए॒ते खलु॑ वावाऽऽदि॒त्याः। यद्वा॑ह्म॒णाः। तैरे॒व स॒न्त्वं
गच्छ॑ति॥ ७२॥

नैनं॑ प्र॒ति॒नुद॑न्ते। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। क्वां सः। अ॒ग्निः का॒र्यः। यो॑ऽस्मै
प्र॒जां प॒शून्प्र॑ज॒नय॑तीति। शल्कै॒स्तां रा॒त्रि॒म॒ग्निमि॑न्धीत। तस्मि॑न्नुपव्युषम॒रणी॑
निष्ट॑पेत्। यथ॑र्ष॒भाय॑ वाशि॒ता न्या॑विच्छा॒यति॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒पो॒दूह्य॑ भस्मा॒ग्निं
म॑न्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्त॑तिः। तं म॑थित्वा प्राश्च॒मुद्ध॑रति। सं॒व॒त्स॒रमे॒व तद्रेतो॑
हि॒तं प्र॑ज॒नय॑ति। अना॑हित॒स्तस्या॒ग्निरित्या॑हुः। यः स॒मिधो॑ऽना॒धाया॒ग्निमा॑ध॒त्त
इति॑। ताः सं॒व॒त्स॒रे पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। सं॒व॒त्स॒रादे॒वैन॑म॒व॒रु॒ध्याध॑त्ते। यदि॑
सं॒व॒त्स॒रेऽना॑द॒ध्यात्। द्वा॒द॒श्यां पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। सं॒व॒त्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वा॑द॒श

रात्रयः। संवत्सरमेवास्याऽऽहिता भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे
पुरस्तादादध्यात्। आहिता एवास्य भवन्ति॥७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचद्विती रेतोऽधत्तु समिता घृतवंतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनुस्वार्येयाद्गच्छति मन्यति रात्रयश्चत्वारि च॥—————[९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत। स तपोऽतप्यत। स
आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत। तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां
देवासुरा व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य
प्रजां मे गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शङ्स्य पशून्मे
गोपायेति॥७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां मे गोपायेति। सा

पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन्
वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा
ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते।
पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तं स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह।
अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्यं प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शंस्यं
पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथं सुभां मे गोपायेत्याह। सुभामेवैतेनैन्द्रियं
स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति।
यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्यं
आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये
जुह्वति॥७९॥

तेन॒ सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। यथ्स॒भायां॑ वि॒जय॑न्ते। तेन॒ सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः।
यदा॑वस॒थेऽन्न॒५ हर॑न्ति। तेन॒ सोऽस्या॒भीष्टः॑ प्री॒तः। तथा॑ऽस्य॒ सर्वे॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॒
आधी॑यन्ते। प्र॒व॒स॒थमे॒ष्यन्ने॒वमु॑प॒तिष्ठे॒तैक॑मेकम्। यथा॑ ब्राह्म॒णाय॑ गृहे॒वासि॑ने॒ परि॒दाय॑
गृ॒हाने॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। पुन॑रा॒गत्यो॑प॒तिष्ठ॑ते। सा भा॑गे॒यमे॒वेषां॑ तत्। सा तत॑
ऊ॒र्ध्वारो॑हत्। सा रो॑हि॒ण्य॑भवत्। तद्रो॑हि॒ण्यै रो॑हि॒णित्व॑म्। रो॒हि॒ण्याम॒ग्निमा॑द॒धीत॑।
स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठित॒माध॑त्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॑नेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूदन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिर इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिंरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तो दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अप पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु
प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु
पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा
विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषाङ्कृष्णमवतु
कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः।
गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः
सर्वीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वृद्धीभिरनुवित्तं गुहांसु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्।
क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो

रस॒माभ॑रामि। यस्य॑ रू॒पं बिभ्र॑दि॒मामवि॑न्दत्। गुहा॒ प्रवि॑ष्टाः सरि॒रस्य॑ मध्ये॑।
तस्ये॒दं विह॑तमा॒भर॑न्तः। अछ॑म्ब॒द्वारम॒स्यां वि॑धेम॥३॥

यत्प॒र्यप॑श्यत्सरि॒रस्य॑ मध्ये॑। उ॒र्वीमप॑श्य॒ज्जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। तत्पु॑ष्कर॒स्याऽऽय॑त॒नाद्धि॑
जा॒तम्। पु॒र्णं पृ॑थि॒व्याः प्रथ॑नः॒ हरामि॑। याभि॒रदृ॑ह॒ज्जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। उ॒र्वीमि॒मां
वि॒श्वज॒नस्य॑ भ॒र्त्रीम्। ता नः॑ शि॒वाः शर्क॑राः सन्तु॒ सर्वाः॑। अ॒ग्ने रे॒तश्च॒न्द्रः
हि॒रण्य॑म्। अ॒द्भ्यः सम्भू॑तम॒मृतं॑ प्र॒जासु॑। तत्स॒म्भर॑न्नुत्त॒रतो॑ नि॒धाय॑॥४॥

अ॒तिप्र॑यच्छुं दुरि॑तिं तरेयम्। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा यद॑श्व॒त्येऽति॑ष्ठः। स॒व॒त्सरं॑
दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ स॒वीराः॑। ऊ॒र्जः
पृ॑थि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तोऽसि। वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो वि॒रोह॑। त्वया॑ व॒यमि॑ष॒मूर्जं॑ म॒दन्तः॑।
रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देम॑। गा॒य॒त्रिया॑ हि॒यमा॑णस्य॒ यत्ते॑॥५॥

पु॒र्णमप॑तत्तृतीय॒स्यै दि॒वोऽधि॑। सो॒ऽयं पु॒र्णः सोम॑पु॒र्णाद्धि॑ जा॒तः। ततो॑ हरामि
सोम॑पी॒थस्याव॑रुद्धौ। दे॒वानां॑ ब्रह्म॒वा॒दं वद॑तां यत्। उ॒पाश्रृ॑णोः सु॒श्रवा॑ वै श्रु॒तोऽसि॑।

ततो॒ मामावि॑शतु ब्रह्मवर्च॑सम्। तत्स॒म्भर॑ऽस्तदवरु॑न्धीय सा॒क्षात्। यया॑ ते
सृष्ट॑स्याग्नेः। हे॒तिमश॑मयत्प्र॒जाप॑तिः। तामि॒मामप्र॑दाहाय॥६॥

श॒मीः शान्त्यै॑ ह॒राम्य॑हम्। यत्ते॑ सृष्ट॑स्य॒ यतः॑। वि॒कङ्क॑तं॒ भा आ॑र्च्छ॒ज्जात॑वेदः। तया॑
भा॒सा सम्मि॑तः। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॑ प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॑य॒माच्छि॑न्द॒ज्जात॑वेदः।
म॒रुतो॑ऽद्विस्त॑मयित्वा। ए॒तत्ते॑ तद॒शनेः॑ सम्भ॑रामि। सा॒त्मा अ॒ग्ने सहृ॑दयो भवे॒ह।
चि॒त्रिया॑दश्व॒त्थाथ्सम्भृ॑ता बृ॒हत्यः॑॥७॥

शरी॑रम॒भि सऽ॒स्कृ॑ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञ॒मुखे॑न॒ सम्मि॑ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्धि॑र्मिथु॒ना
प्रजा॑त्यै। अ॒श्वत्था॑द्व्यवा॒हाद्धि॑ जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॑नूं य॒ज्ञिया॑ः सम्भ॑रामि।
शा॒न्तयो॑निः श॒मीग॑र्भम्। अ॒ग्नये॑ प्रज॑नयितवै। यो अ॑श्व॒त्थः श॑मीग॒र्भः। आ॒रुरो॑ह
त्वे सचा॑। तं ते॑ ह॒रामि॑ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियैः॑ के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒म्भर॑ज्जातवेदः। य॒थाश॑री॒रं भू॑तेषु न्य॑क्तम्। स
सम्भृ॑तः सीद शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्रवे॑धसे॒ कव॑ये

मेध्याय। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान्
यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं दुवस्यत॥९॥

॥ घृत-सूक्तम् ॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मन्तीः।
घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वा समिद्धिरङ्गिरः। घृतेन
वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्ठ्य। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुभिरज्यते
विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको
घृतयोनिर्ऋतिः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतपुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं
पिबन्त्सुयजा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्। उरुज्रयंसं
 घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन।
 सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वांवृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयांसि
 पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूरुषदम्। अग्निं मित्रं न समिधान
 ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यंसते धियम्। प्रजा अग्ने
 संवासय। आशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्त्सवितुः सवे।
 मही विश्वती सदाने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वती जन्यं
 जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतुं शक्ररीर्मम। ऋतेनाग्र आयुषा वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्त
 उत्तरामुत्तरां समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यजै। ऋत्विगवती स्थो
 अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामहं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः।

ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्यमुपैमि। मानुषाद्वैव्यमुपैमि।
दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्
ऋध्वा। अति मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपसो
यज्जनिष्यते॥१५॥

अग्निमंश्चत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाञ्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते
योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्ने आरोह। अथा नो वर्धया
रयिम्। अपेतु वीतु वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं
यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं
भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। सꣳसृष्टं मनो अस्तु वः। सꣳसृष्टः प्राणो अस्तु
वः। सं या वः प्रियास्तनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु सम्प्रियः।

सम्प्रियास्तनुवो मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप ओषधीः। कल्पन्तामग्नयः पृथक्। मम
ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। यैऽग्नयः समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू
अभि कल्पमानाः। इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै
महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तरणिं
वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अगुवः समीचीः। पुमांसं जातमभि स०रभन्ताम्।
प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घायुत्वाय शतशारदाय।
शत० शरद्ध्य आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वै पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव
योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणे
त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगारुहपत्यो विदहन्नरातीः।

उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्ना॑ अप॒ बाध॑मानः। रा॒यस्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धेहि। इ॒मा उ॒
मामुप॑तिष्ठन्तु रायः॑। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह संव॑सेय। इ॒हो इडा॑ तिष्ठतु विश्वरूपी।
मध्ये॒ वसो॑र्दीदिहि जातवेदः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे शुष्मा॒यायु॑षे वर्च॑से।
स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृत्र॒तूः। यस्त॑ दे॒वेषु॑ महि॒मा सु॑व॒र्गः॥२१॥

यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः। पु॒ष्टिर्या॑ ते॒ मनु॑ष्येषु पप्रथे। तया॑ नो अग्ने
जुष॑माण एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॑न्तरि॒क्षात्। वाता॑त्प॒शुभ्यो॑ अ॒ध्योष॑धीभ्यः। यत्र॑
यत्र जातवेदः सम्ब॒भूथ॑। ततो॑ नो अग्ने जुष॑माण एहि॑। प्राची॑मनु॒ प्रदि॑शं प्रेहि॑
वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पुरो अ॒ग्निर्भवे॑ह। विश्वा॒ आशा॒ दीद्या॑नो॒ वि भा॑हि॥२२॥

ऊ॒र्ज नो॑ धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अन्व॒ग्निरु॒षसा॑मग्रमख्यत्। अन्व॒हानि॑ प्रथ॒मो
जा॒तवे॑दाः। अनु॒ सूर्य॑स्य पुरु॒त्रा च॑ र॒श्मीन्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आ॑त॒तान॑। वि॒क्रम॑स्व
म॒हा॑ अ॒सि। वे॒दिष॑न्मानु॒षेभ्यः॑। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृ॒हि। यदि॑दं दि॒वो यद॑दः

पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत
आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः।
शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे
व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृते
सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
अविषन्नः पितुं कृणु। शङ्स्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्रे। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ सभां मे गोपाय। ये च
सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं
मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि श्रीरमृता
सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना
महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो
अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्।
ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्सृष्टा प्रजापतेः।
ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिर्ग्रेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरुषोर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यां ब्रह्मणा द्रवस्यत विश्ववार इममञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथौ जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधंस्वुर्गो

भांहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सुतां प्रजापतेर्द्वे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव
तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या
इत्याहुः। अग्निष्टोमसंमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि।
द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तत्र सूर्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः
कार्याः॥२८॥

प॒शवो॒ वा उ॒क्थानि॑। प॒शूना॑मवरुद्धौ। वि॒श्वजि॒दभि॒जिता॑वग्निष्टोमौ। उ॒क्थ्याः॑
सप्त॑द॒शाः परः॑ सामानः। ते स॒ंस्तु॑ता वि॒राज॑न्म॒भि सम्प॑द्यन्ते। द्वे चर्चा॒वति॑रिच्येते।
एक॑या गौरतिरिक्तः। एक॑याऽऽयु॑रूनः। सु॒व॒र्गो वै लो॒को ज्योतिः॑। ऊ॒र्ग्वि॒राट्॥ २९॥

सु॒व॒र्गमे॒व तेन॑ लो॒कम॑भि जयन्ति। यत्प॒रं रा॒थन्त॑रम्। तत्प्र॒थमे॒ऽह॑न्कार्यम्।
बृ॒हद्वि॒तीये॑। वैरू॒पं तृ॒तीये॑। वैरा॒जं च॑तुर्थे। शा॒क्रं प॑ञ्चमे। रै॒वत॑ ष॒ष्ठे। तदु॑ पृ॒ष्ठेभ्यो॒
नय॑न्ति। स॒न्तन॑य ए॒ते ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते॥ ३०॥

अ॒ति॒ग्रा॒ह्याः परः॑ सामसु। इ॒माने॒वैतैर्लो॑कान्थसन्तान्वन्ति। मि॒थुना॑ ए॒ते ग्र॒हा
गृ॒ह्यन्ते। अ॒ति॒ग्रा॒ह्याः परः॑ सामसु। मि॒थुनमे॒व तैर्य॑ज॒माना॒ अवरु॑न्धते। बृ॒हत्पृ॑ष्ठं
भ॑वति। बृ॒हद्वै सु॒व॒र्गो लो॒कः। बृ॒हतै॒व सु॒व॒र्गं लो॒कं य॑न्ति। त्रय॑स्त्रिं॒शि ना॒म साम॑।
मा॒ध्यं दि॒ने प॑व॒माने॒ भव॑ति॥ ३१॥

त्रय॑स्त्रिं॒शद्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वावरु॑न्धते। ये वा इ॒तः परा॑श्च
सं॒वत्सर॑मुपयन्ति। न है॒नं ते स्व॒स्ति सम॑श्नुवते। अथ॒ येऽमु॒तोऽर्वा॑श्चमुपयन्ति।

ते है॒नꣳ स्व॒स्ति सम॑श्नुवते। ए॒तद्वा अ॒मुतो॒ऽर्वाश्च॑मुपयन्ति। यदे॒वम्। यो ह॒ खलु॒
वाव॒ प्र॒जाप॑तिः। स उ॒वेवेन्द्रः॑। तदु॒ दे॒वेभ्यो॒ नय॑न्ति॥ ३२॥

कार्या विराज्मन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥

[२]

सन्त॑ति॒र्वा ए॒ते ग्र॒हाः। यत्परः॑ सामानः। वि॒षूवा॒न्दि॒वाकी॒र्त्यम्। यथा॒ शाला॑यै
पक्ष॑सी। ए॒वꣳ सं॒वत्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी। यदे॒तेन॑ गृह्ये॒रन्। विषू॑ची सं॒वत्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी
व्यव॑स्रꣳसेयाताम्। आ॒र्ति॒मा॒र्च्छेयुः॑। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते॑। यथा॒ शाला॑यै पक्ष॑सी मध्य॒मं
वꣳश॑म॒भि सं॒मा॒यच्छ॑ति॥ ३३॥

ए॒वꣳ सं॒वत्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी दि॒वाकी॒र्त्यम्भि॑ सं त॑न्वन्ति। ना॒र्ति॒मा॒र्च्छन्ति॑।
ए॒क॒वि॒ꣳश॑मह॑र्भवति। शु॒क्रा॒ग्रा ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते। प्रत्यु॑त्त॒ब्ध्यै स॒य॒त्वाय॑। सौ॒र्य ए॒तद॑हः
प॒शुरा॑ल॒भ्यते। सौ॒र्योऽति॑ग्रा॒ह्यो गृ॒ह्यते। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ सम॑र्धयन्ति। अथो॒ अहं॑
ए॒वैष॑ ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तै॒तद॑ह॒रति॑ग्रा॒ह्या गृ॒ह्यन्ते॥ ३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शि॒रः प्र॒जाना॑म्। शी॑र्ष॒न्नेव॑ प्र॒जाना॑

प्राणान्दधाति। तस्मात्सुप्त शीरूषन्प्राणाः। इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। असुरान्पराभाव्य। स इमाँल्लोकानभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वा-
ऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते।
आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो
गृह्येते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति।
तावाऽपरार्धात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं
गृत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥ [३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन। आदित्यमित उत्तमं
सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दश
परस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः

प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदृहं धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः। तं पञ्चभी रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविंशेऽहन्यश्च दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः पवमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यं होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्। भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यं सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्। पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै देवा आदित्यं सुवर्गं लोकमस्परयन्। यदस्परयन्। तत्स्पराणां स्परत्वम्। स्परयन्त्यैनं स्पराणि। य एवं वेद॥३९॥

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनात्तेऽथ। एकादशिन्याप्यते।
 वैष्णवं वा मनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै।
 ऐन्द्राग्रमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी।
 ते एवाऽऽलभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां धेनुमालभन्ते।
 द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथा-
 ऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः।
 अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत
 आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं
 एवैष बलिर्हियते। आग्नेयमालभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव
 रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभैरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू
समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभ्यन्ते। नाप्रियं
भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यन्ते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरोह्ये सुस च॥

[५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्य।
तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति।
तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं
पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत
एव प्रजानामूर्ध्नीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते।
अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितः हि शिरः। लोमं ह्यवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव।
न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति।
सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्गरीयः
क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविंशं पुच्छम्।
द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी।
सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः
पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते।
औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य
तल्पसद्यमनभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य॑ तल्प॒सद्य॑म॒भिजितु॑ः स्यात्। स दे॒वाना॑ः साम्य॑क्षे। तल्प॒सद्यं॑ मा
परा॑जे॒षीति॑ तल्प॑मा॒रुह्यो॑द्गायेत्। न तल्प॒सद्यं॑ परा॑जयते। प्लेङ्गे॑ शंसति॑। महो॑
वै प्लेङ्गः॑। महंस॑ ए॒वान्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आसन्। त आ॑दित्ये
व्याय॑च्छन्त। तं दे॒वाः सम॑जयन्॥४९॥

ब्रा॒ह्म॒णश्च॑ शू॒द्रश्च॑ चर्म॒कर्ते॑ व्याय॑च्छेते। दैव्यो॑ वै वर्णो॑ ब्रा॒ह्म॒णः। अ॒सुर्यः॑
शू॒द्रः। इ॒मेऽरा॑थ्सुरि॒मे सु॑भू॒तम॑क्र॒न्नित्य॑न्यत॒रो ब्रू॑यात्। इ॒म उ॑द्वासीका॒रिणं॑
इ॒मे दु॑र्भू॒तम॑क्र॒न्नित्य॑न्यत॒रः। यदे॒वैषा॑ सु॒कृतं॑ या रा॒द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽभि॑
श्री॑णाति। यदे॒वैषा॑ दुष्कृतं॑ याऽरा॒द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽप॑ हन्ति। ब्रा॒ह्म॒णः सं ज॑यति।
अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यं भ्रातृ॑व्यस्य॒ संवि॑न्दन्ते॥५०॥

भवति॑ भवति॑ क्रियते॑ पुरुषो॑ जयत्यजयञ्जयत्येकं॑ च॥

[६]

उद्धन्यमानं॑ नवैतानि॑ सन्ततिरेकविंश॑ ए॒षोऽप्र॑तिष्ठां प्र॒जाप॑तिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं॑ शोचिष्केशोऽग्ने॑ सु॒प॒त्रा॒नति॒ग्राह्यां॑ वैश्वदे॒वमाल॑भन्ते पश्चा॑शत॥५०॥

उद्धृत्यमानः संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

दे॒वा॒सु॒राः सं॒य॒न्ता आ॒सन्। ते दे॒वा वि॒ज॒य॒मु॒प॒य॒न्तः। अ॒ग्नी॒षो॒म॒यो॒स्ते ज॒स्विनी॑स्त॒नूः
स॒न्ध्य॑दधत। इ॒द॒मु॒ नो भ॒विष्य॑ति। य॒दि नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षो॒मा॒व॒पा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॒जित्य॑। अ॒ग्नी॒षो॒मा॒व॒न्वैच्छ॑न्। तेऽ॒ग्नि॒म॒न्व॒वि॒न्दन् नृ॒तुषू॑त्सन्नम्। तस्य॒
वि॒भ॒क्ती॒भिस्ते ज॒स्विनी॑स्त॒नूर॒वा॒रु॒न्धत॥१॥

ते सो॒म॒म॒न्व॒वि॒न्दन्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑ त॒नू॒र्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा॑ अ॒भवन्।
तद्ग्र॒हा॑णां ग्र॒ह॒त्व॒म्। य॒स्यै॒वं वि॒दुषो॑ ग्र॒हा॑ गृह्यन्ते। तस्य॒ त्वै॒व गृ॒ही॒ताः। ना॒नाऽऽ॒ग्ने॒यं
पुन॑रा॒धेये॑ कुर्यात्। यद॒ना॒ग्ने॒यं पुन॑रा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व तत्॥२॥

अ॒ना॒ग्ने॒यं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॑स्त॒नून॑पा॒तमि॒डो ब॒र्हिर्य॑जति।
उ॒भावा॑ग्ने॒यावा॒ज्य॑भा॒गौ स्या॑ताम्। अ॒ना॒ज्य॑भा॒गौ भव॑तु इत्याहुः। यदु॒भावा॑ग्ने॒याव॒न्वश्चा॒ति
अ॒ग्नये॑ प॒व॒मा॒ना॒योत्त॑रः स्यात्। यत्प॒व॒मा॒नाय॑। तेनाऽऽज्य॑भा॒गः। तेन॑ सौ॒म्यः।

बुधं न्वत्याग्नेयस्याऽऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाऽऽग्नेयः सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्यं इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वान॑रव॑त्प्र॒जन॑नव॒त्तर॒मुपै॑तीति॑। तदा॑हुः। व्यृ॑द्धं वा ए॒तत्। अना॑ग्रेयं वा
ए॒तत्क्रि॑यत् इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। अ॒ग्निं प्र॑थ॒मं विभ॑क्तीनां यजति। अ॒ग्निमु॑त्त॒मं
प॒त्नीसं॑या॒जाना॑म्। तेना॑ऽऽग्रेयम्। तेन॒ समृ॑द्धं क्रियत् इति॑॥७॥

अ॒रु॒न्ध॒तैव॑ तद्व॑वति॒ सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुरिच्छति॒ पत्नी॑सं॒याजा॑ नव॑ च॥ [१]

दे॒वा वै यथा॑दर्शं य॒ज्ञाना॑ह॑रन्त। यो॑ऽग्नि॒ष्टोम॑म्। य उ॒क्थ्य॑म्। यो॑ऽतिरा॒त्रम्। ते
स॒हैव॑ सर्वे॑ वाज॒पेय॑मपश्यन्। ते। अ॒न्यो॑ऽन्यस्मै॒ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॒नेन॑ यजा॒ इति॑।
ते॑ऽब्रुवन्। आ॒जिम॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मि॑न्नाजिम॑धावन्। तं बृह॒स्पति॑रुद॑जयत्। तेना॑यजत। स स्वारा॑ज्यमगच्छत्।
तमिन्द्रो॑ऽब्रवीत्। माम॒नेन॑ याज॒येति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां प॒र्यै॑त्।
अग॑च्छ॒त्स्वारा॑ज्यम्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। गच्छ॑ति॒ स्वारा॑ज्यम्। अग्र॑ः समा॒नानां॑
प॒र्यै॑ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य। स वा ए॒ष ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ चै॒व रा॑ज॒न्यस्य॑ च य॒ज्ञः।

तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॒ इत्या॑हुः। वा॒जाप्यो॒ वा ए॒षः। वाज॑ꣳ ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्।
सोमो॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। यो वै सोमं॑ वाज॒पेयं॑ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्येवैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आ॒ऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्य॑न्नम्। आ॒ऽस्यान्ना॑दो जा॑यते। ब्र॒ह्म वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अ॒त्ति॒ ब्र॒ह्मणा॑ऽन्नम्। आ॒ऽस्य॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते॥११॥

वा॒ग्वै वाज॑स्य प्रस॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्यम्। ऐ॒नं वा॒चा ग॑च्छति।
अपि॑वतीं॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त।
तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अ॒प्येव॑ नोऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उ॒ज्जितीः॑ प्राय॑च्छत्। ता वा ए॒ता उ॒ज्जितयो॑
व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑। दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्र॒ह्मण॑श्चा॒न्नस्य॑ च
शम॑ल॒मपा॑घ्नन्। यद्ब्र॒ह्मणः॑ शम॑ल॒मासी॑त्। सा गा॒था नारा॑श॒ꣳस्य॑भवत्। यद॑न्नस्य।
सा सु॒रा॥१३॥

तस्माद्वायंतश्च म॒त्तस्य॑ च॒ न प्र॑तिगृह्यम्। यत्प्र॑तिगृह्णीयात्। शम॑लं प्र॒तिगृ॑ह्णीयात्।
 सर्वा॑ वा ए॒तस्य॑ वाचोऽव॑रुद्धाः। यो वा॑जपेयया॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या
 र॑थन्त॒रे। याऽन्तरि॑क्षे॒ या वा॒यौ या वा॑मदे॒व्ये। या दि॒वि याऽऽदि॑त्ये॒ या बृ॑ह॒ति।
 याऽप्सु॑ यौष॑धीषु॒ या वन॑स्पति॒षु। तस्मा॑द्वाजपेयया॒ज्यात्वि॑जीनः। सर्वा॑ ह्य॒स्य
 वाचोऽव॑रुद्धाः॥१४॥

धा॒वा॒मेति॑ ज्यैष्ठ्या॒य वेदं॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते वाज॒पेयः॑ सुराऽऽ॒त्वि॑जीन् एकं॑ च॥ [२]

दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्र॑हैर्य॒ज्ञस्य॑ नावा॑रुन्धत। तद॑तिग्रा॒ह्यैरति॑गृह्यावा॑रुन्धत।
 तद॑तिग्रा॒ह्याणाम॑तिग्राह्यत्वम्। यद॑तिग्रा॒ह्या गृ॑ह्यन्ते। यदे॒वान्यैर्ग्र॑हैर्य॒ज्ञस्य॑ नाव॑
 रुन्धे। तदे॒व तैर॑तिगृह्याव॑ रुन्धे। प॒ञ्च गृ॑ह्यन्ते। पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः।
 तमा॒प्स्वाऽव॑ रुन्धे॥१५॥

सर्व॑ ऐ॒न्द्रा भ॑वन्ति। ए॒क॒धैव॑ यज॑मान इन्द्रि॒यं द॑धति। स॒प्तद॑श प्राजाप॒त्या ग्र॑हा
 गृह्यन्ते। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। ए॒क॒य॒र्चा गृ॑ह्णाति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने

वीर्यं दधाति। सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्।
यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुराः॥ परमेणैवास्मां अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे।
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो
यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुराः॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च
गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुराः। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे
करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः।
तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रियः सम्भवति। वाजपेयाभिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः सोमग्रहान्त्सादयति।
पश्चादक्षः सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः
सुराः। सोमग्रहाःश्च सुराग्रहाःश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवेन व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवैनं सः सृजति।
अन्नस्य वा एतच्छर्मलम्। यथसुरा। पाप्मेव खलु वै शर्मलम्। पाप्मना वा
एनमेतच्छर्मलेन व्यतिषजति। यथसोमग्रहाः सुराग्रहाः व्यतिषजति। विपृचः
स्थ वि मा पाप्मना पृङ्केत्याह। पाप्मनैवैनं शर्मलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङ्द्ववति सोमग्रहैः। अमुमेव
तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्मुखसुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति
सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृच्चः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव
विशं सः सृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्योऽसानीति। एकधा
ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान् आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्वाऽवं रुन्धे सोमः शर्मलं यथसुरा हंस्येन व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ
कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं

प॒शुमाल॑भते। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑मे॒व तेना॑व॒ रुन्धे। ऐ॒न्द्रा॒ग्नेनो॒क्थ्यम्। ऐ॒न्द्रेण॑ षोड॒शिनः॑
स्तो॒त्रम्। सा॒र॒स्व॒त्याऽति॑रा॒त्रम्॥२२॥

मा॒रु॒त्या बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रम्। ए॒ताव॑न्तो॒ वै य॑ज्ञ॒क्रत॑वः। तान्प॒शुभि॑रे॒वाव॑ रुन्धे।
आ॒त्मान॑मे॒व स्पृ॑णोत्यग्नि॒ष्टोमे॑न। प्रा॒णा॒पा॒नावु॑क्थ्ये॒न। वी॒र्य॑ः षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑।
वाच॑मतिरा॒त्रेण॑। प्र॒जां बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रेण॑। इ॒ममे॒व लो॒कम॒भिज॑यत्यग्नि॒ष्टोमे॑न।
अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न॥२३॥

सुव॑र्गं लो॒कः षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑। दे॒व॒याना॑ने॒व प॑थ आ॒रो॒ह॒त्यति॑रा॒त्रेण॑। ना॒कः
रो॒हति॑ बृह॒तः स्तो॒त्रेण॑। तेज॑ ए॒वाऽऽ॒त्मन्ध॑त्त आ॒ग्नेये॑न॒ प॒शुना॑। ओ॒जो ब॑ल॒मैन्द्रा॒ग्नेन॑।
इ॒न्द्रि॒यमै॒न्द्रेण॑। वाच॑ः सा॒र॒स्व॒त्या। उ॒भावे॑व दे॒वलोकं॑ च॒ मनु॑ष्यलो॒कं चा॒भिज॑यति
मा॒रु॒त्या व॒शया॑। स॒प्तद॑श प्रा॒जाप॒त्यान्प॒शूना॑ल॒भते। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः॥२४॥

प्र॒जाप॑ते॒राष्ट्यै॑। श्या॒मा ए॒करू॑पा भवन्ति। ए॒वमि॑व॒ हि प्र॒जाप॑तिः॒ समृ॑द्धौ।
तान्प॑र्य॒ग्निकृ॑तानु॒त्सृ॑जति। म॒रुतो॑ य॒ज्ञम॑जिघा॒सन्प्र॒जाप॑तेः। तेभ्य॑ ए॒तां मा॑रु॒तीं

व॒शामाल॑भत। तयै॒वैनान॑शमयत्। मा॒रु॒त्या प्र॒चर्य॑। ए॒तान्ध्र॑संज्ञ॑पयेत्। म॒रुत॑ ए॒व
श॑मयि॒त्वा॥ २५॥

ए॒तैः प्रच॑रति। य॒ज्ञस्या॑घा॑ताय। ए॒क॒धा व॒पा जु॑होति। ए॒क॒दे॒व॒त्यां हि। ए॒ते।
अथो॑ ए॒क॒धै॒व यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। नै॒वा॒रेण॑ स॒प्तद॑शशरावेणै॒तर॑हि प्रच॑रति।
ए॒तत्पु॑रोडाशा॒ ह्ये॒ते। अथो॑ पशूनामे॒व छि॑द्रमपि॑दधाति। सा॒र॒स्व॒त्योत्त॑मया प्रच॑रति।
वा॒ग्वै सर॑स्वती। तस्मा॑त्प्रा॒णानां॑ वा॒गुत्त॑मा। अथो॑ प्र॒जाप॑तावे॒व य॒ज्ञं प्र॑तिष्ठापयति।
प्र॒जाप॑ति॒र॒हि वाक्। अप॑न्नदती भवति। तस्मा॑न्मनु॒ष्याः सर्वा॑ वाचं॑ वदन्ति॥ २६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्त्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥ [४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः कर्मणः पु॒रस्ता॑त्। कस्त॑द्वेदे॒त्याहुः। यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒
पूर्वं॑ यदप॑र॒मिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व य॑थापूर्वं कर्मा॑णि करोति। स॒र्व॒ने॒स॒वने॑
जुहोति। आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्से॑तुं यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै।
वा॒चस्प॑ति॒र्वाच॑म॒द्य स्व॑दाति न॒ इत्या॑ह। वा॒ग्वै दे॒वानां॑ पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाच॑मे॒वास्मा॑

अन्नं॑ स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य॑ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑ इति॒ रथं॑मुपाव॑हरति॒ विजि॑त्यै। वाज॑स्य॒ नु प्र॑सवे॒ मातरं॑ म॒हीमित्या॑ह। यच्चै॒वेयम्। यच्चा॒स्यामधि॑। तदे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॒ तस्मि॑न्ने॒वोभये॒-
ऽभिषि॑च्यते। अ॒प्स्वन्तर॑मृ॒तम॑प्सु भैष॒जमित्य॑श्वा॒न्पल्पू॑लयति। अ॒प्सु वा अश्व॑स्य॒ तृती॑यं प्रवि॑ष्टम्। तद॑नु॒वेन॑न्वव॑प्लवते। यद॒प्सु प॑ल्पू॒लयति॥२८॥

यदे॒वास्या॑प्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒हु वा अश्वो॑ऽमे॒ध्यमु॑पंगच्छति। यद॒प्सु प॑ल्पू॒लयति। मे॒ध्याने॒वैनान्क॑रोति। वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं दे॒वता॑ अ॒ग्रे अश्व॑मयु॒ञ्जन्। ताभि॑रे॒वैनान् यु॑नक्ति। स॒वस्यो॑ज्जित्यै। यजु॑षा युनक्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॥२९॥

अपा॑न्नपादाशुहेम॒न्निति॑ सम्मा॑र्ष्टि। मे॒ध्याने॒वैनान्क॑रोति। अथो॒ स्तौत्ये॒वैनाना॑जि॒ः संरि॑ष्यतः। वि॒ष्णुक्र॑मान्क्रमते। विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमाँल्लो॒कान॑भिज॑यति। वै॒श्वदे॒वो वै रथः॑। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भितो॒ रथं॑ यावित्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॑ रथे॒ प्रवि॑ष्टाः। ताभ्य॑

ए॒व नम॑स्करोति। आ॒त्मनोऽना॑त्यै। अश॑मरथं भावु॒कोऽस्य॑ रथो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥ ३० ॥

स्वदयति प्लपूलयति व्यावृत्त्या अनान्त्ये द्वे च॥

[५]

दे॒वस्या॒ह॑ꣳ स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना वा॒ज॒जि॒ता वा॒जं जे॑ष॒मित्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्र॒ह्म॑णा॒ वा॒जमु॑ञ्जयति। दे॒वस्या॒ह॑ꣳ स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना
वा॒ज॒जि॒ता व॒र्षि॑ष्ठं नाक॑ꣳ रु॒हेय॑मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्र॒ह्म॑णा॒ व॒र्षि॑ष्ठं
नाक॑ꣳ रो॒हति॑। चा॒त्वा॒ले रथ॑च॒क्रं नि॑मि॒तꣳ रो॒हति॑। अतो॒ वा अ॒ङ्गि॒रस॑ उत्त॒माः
सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒वे॑ष्टयति। वज्रो॒ वै
रथः॑। वज्रै॒णैव॑ दि॒शोऽभि॑जयति॥ ३१ ॥

वा॒जि॒नाꣳ सा॒मं गा॑यते। अन्नं॑ वै वा॒जः। अन्न॑मे॒वाव॑ रु॒न्धे। वा॒चो व॒र्ष्म
दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामत्। तद्व॒नस्प॑ती॒न्प्रावि॑शत्। सैषा॑ वा॒ग्वन॑स्पति॒षु व॑दति। या
दु॒न्दु॒भौ। तस्मा॑द्दु॒न्धुभिः॑ सर्वा॒ वाचोऽति॑वदति। दु॒न्दुभी॑न्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा

वाक्॥ ३२॥

या दुन्दुभौ। प॒र॒म॒यै॒व वा॒चाऽव॑रां वाच॒म॒व रु॒न्धे। अथो॑ वा॒च ए॒व वर्ष्म॑ यज॒मा॒नो-
ऽव॑ रुन्धे। इन्द्रा॑य वाचं वद॒तेन्द्रं॑ वाजं जापय॒तेन्द्रो॑ वाज॑मजयि॒दित्या॑ह। एष
वा ए॒त॒र्हीन्द्रः॑। यो यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॑मु॒ञ्जय॑ति। स॒प्तद॑श प्रव्या॒धाना॒जिं
धा॑वन्ति। स॒प्तद॑शः स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते॥ ३३॥

स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अर्वा॑ऽसि स॒प्तिर॑सि वा॒ज्यंसी॑त्याह। अ॒ग्निर्वा
अर्वा॑। वा॒युः स॒प्तिः। आ॒दि॒त्यो वा॒जी। ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्दे॒वर॑थं यु॒नक्ति॑।
प्र॒ष्टि॒वा॒हि॒नं यु॒नक्ति॑। प्र॒ष्टि॒वा॒ही वै दे॑वर॒थः। दे॒वर॑थमे॒वास्मै॑ यु॒नक्ति॑॥ ३४॥

वाजि॑नो वाजं धाव॒त का॑ष्ठां गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः का॑ष्ठां। सु॒व॒र्गमे॒व
लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति। य आ॒जिं धा॑वन्ति। प्राश्चो॑ धावन्ति। प्राडि॑व
हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। च॒त॒सृभि॑रनु॒मन्त्र॑यते। च॒त्वारि॑ छ॒न्दाः॑सि। छ॒न्दा॑भिरे॒वैना॑न्धसु॒व॒र्गं
लो॒कं ग॑मयति॥ ३५॥

प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। य आ॒जिं धा॑वन्ति। उदं च॒ आव॑र्तन्ते। अ॒स्मादे॒व
तेन॑ लो॒कान्न॑यन्ति। र॒थवि॑मो॒चनी॑यं जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो
ज॑गम्यादित्या॑ह। अन्नं॒ वै वाजः॑। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे। य॒था॒लो॒कं वा ए॒त उ॒ञ्ज॑यन्ति।
य आ॒जिं धा॑वन्ति॥ ३६॥

कृ॒ष्णलं॑ कृ॒ष्णलं॑ वाज॒सृद्ध्यः॑ प्रयच्छति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्ज॑यन्ति। तं
प॑रि॒क्रीया॑व॒ रुन्धे॑। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॑ उप॑हरति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा
वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता बृ॒हस्प॑तिरुद॑जयत्। स नी॒वारा॒न्निर॑वृणीत। तन्नी॒वारा॑णां
नी॒वार॒त्वम्। नै॒वार॒श्च॒रुर्भ॑वति॥ ३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ प॒रम॑मन्नम्। यन्नी॒वाराः॑। प॒रमे॒णैवा॒स्मा अ॒न्नाद्ये॒नाव॑रम॒न्नाद्य॑मव॒
रुन्धे॑। स॒प्तद॑शशरा॒वो भ॑वति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। क्षी॒रे
भ॑वति। रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। स॒र्पिष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। बा॒रु॒हस्प॑त्यो वा ए॒ष
दे॒वत॑या॥ ३८॥

यो वाज॒पेये॑न॒ यज॑ते। बा॒रु॒ह॒स्प॒त्य ए॒ष च॒रुः। अश्वान्॑त्स॒रिष्य॑तः स॒सुष॑श्चाव॒
घ्राप॑यति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अजी॑जिपत वनस्पतय॒
इन्द्रं॑ वाजं॑ विमु॑च्यध्वमि॒ति दुन्दु॑भीन् विमु॑ञ्चति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमिन्द्रि॑यं
दुन्दु॑भयं उ॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजि धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

ता॒र्प्यं यज॑मानं॒ परि॑धापयति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑ २ सम॑र्धयति। द॒र्भ॒मयं॑
परि॑धापयति। प॒वित्रं॑ वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैन॑म॒। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रुरु॒त्सते। यो
वाज॒पेये॑न॒ यज॑ते। ओष॑धयः खलु॒ वै वाजः॑। यद॑र्भ॒मयं॑ परि॑धापयति॥४०॥

वाज॒स्याव॑रु॒द्धौ। जाय॑ एहि सुवो रोहा॒वेत्या॑ह। प॒त्न्या ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भो-
ऽन॑वच्छि॒त्यै। स॒प्तद॑शार॒त्रिर्यूपो॑ भवति। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरा॒स्यै।
तूप॑रश्चतु॒रश्रि॑र्भवति। गौ॒धूमं॑ च॒षाल॑म्। न वा ए॒ते व्री॒हयो॑ न यवाः॑। यद्वो॒धूमाः॑॥४१॥

ए॒वमि॑व हि प्र॒जाप॑तिः समृ॒द्धौ। अथो॑ अ॒मुमे॒वास्मै॑ लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति।

वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। द्वादश वाजप्रसूवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथो संवत्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवा अङ्गन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटेर्घन्ति। अन्नं

वा इयम्। अन्नाद्येनैवैनं समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः।
साक्षादेवैनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरुषतो घ्नन्ति। शीरुषतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो
घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुदघः। यो यूपं
रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः
संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवरोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने
प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमां जुहोति स्वं नेति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवाव रुन्धे।
सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभर्याषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति।

अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्धौ।
औदुम्बरेण सुवेण जुहोति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति।
अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यतै। शीर्षतोऽभिषिञ्चति।
शीर्षतो ह्यन्नमद्यतै। आ मुखादन्ववस्त्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति।
अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति।
इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाऽश्वावदानीयानि चत्विग्भ्य
उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाऽश्वानवदानीयानि च

वाज॒सृ॒द्धः। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॑न्न॒वन्तं॑ करोति। अथो॑ उ॒भयी॑ष्वे॒वाभि॑षिच्यते। वि॒मा॒थं
कु॑र्वते वाज॒सृ॒तः॥५१॥

इन्द्रि॒यस्या॑व॒रुद्धौ। अ॒निरु॑क्ताभिः प्रा॒तः स॒व॒ने स्तु॑वते। अ॒निरु॑क्तः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। वाज॑वतीभि॒र्माध्यं॑ दिने। अन्नं॑ वै वाजः। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। शि॒पिवि॑ष्ट-
व॒तीभि॑स्तृतीयस॒व॒ने। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः। प॒शवः॑ शि॒पिः। य॒ज्ञ ए॒व प॒शुषु॑ प्र॒ति ति॑ष्ठति।
बृ॒हद॑न्त्यं भवति। अ॒न्तमे॒वैनं॑ श्रि॒यै ग॑मयति॥५२॥

अ॒शजी॒याद॑न्नस्यान्नस्या॒वरु॑द्धा इन्द्र॒स्य त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चामीत्याह वाज॒सृ॒तः शि॒पि॒स्त्रीणि॑ च॥ [८]

नृ॒षदं॑ त्वेत्याह। प्र॒जा वै नृ॑न्। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। द्रु॒षद॑मित्याह। व॒न॒स्पत॑यो
वै द्रु। व॒न॒स्पती॑नामे॒वैतेन॑ सूयते। भु॒व॒न॒सद॑मित्याह। य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति।
भु॒व॒न॒मग॑न्निति॒ वै तमा॑हुः। भु॒व॒नमे॒वैतेन॑ गच्छति॥५३॥

अ॒प्सुष॑दं त्वा घृ॒त॒सद॑मित्याह। अ॒पामे॒वैतेन॑ घृ॒तस्य॑ सूयते। व्यो॒म॒सद॑मित्याह।
य॒दा वै व॑सी॒यान्भ॑वति। व्यो॒माग॑न्निति॒ वै तमा॑हुः। व्यो॒मै॒वैतेन॑ गच्छति। पृ॒थि॒वि॒षदं॑

त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अर्षीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपां रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिं समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नवं च॥ [१]

इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितॄन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितॄभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितॄभ्यः पूर्वद्युः करोति।

पितृभ्यं एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहूष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षता य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः

पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति।
तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राशजीयात्। जन्यमन्नमद्यात्।
प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राशजीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः
प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव
निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः
शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो
मन्यवै। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मांस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा

भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययुर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत् उन्नैतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययुर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥—————[१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वे यथादर्शं देवा वे यदन्येग्रहेर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्ष्यं सतात्रहोमानवृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हत्वा दशं॥१०॥

देवासुरा वाज्यैवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः पञ्चपष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान् शूनकरोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्प्रस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपाशुः। सोमेन देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाशुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहां जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्र आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्र आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि

पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृत्तमगच्छन्। यदारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृत्तमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशूनदुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति।

वा॒य॒व्ये॑न जु॒होति॑। तस्मा॑द॒न्येन॑ पात्रेण प॒शून् दु॒हन्ति॑। अ॒न्येन॑ प्र॒तिगृ॑ह्णन्ति। अथो॑
व्या॒वृ॒तमे॒व तद्य॑ज॒मानो गच्छ॑ति॥६॥

ग्रह॑त्वं ग्रहा॑ जुहोत्य॑कुर्वतादुहन्नाग्रयणस्थाली भव॑न्ति नव॑ च॥ [१]

यु॒व॑ꣳ सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चा॒वासुरे॑ सचा॑। वि॒पि॒पा॒ना शु॑भस्पती। इन्द्रं॑ कर्म
स्वा॒वत॑म्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भा। इन्द्रा॑व॒तं कर्म॑णा द॒ꣳसना॑भिः। यथ्सु॒रामं॑
व्य॒पि॒बः शर्चा॑भिः। सर॑स्वती त्वा मघ॒वन्नभी॑ष्णात्। अहा॑व्यग्रे ह॒विरा॒स्येते॑। सु॒चीव॑
घृ॒तं च॒मू इ॒व सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनि॑ꣳ र॒यिम॒स्मे सु॒वीर॑म्। प्र॒श॒स्तं धे॑हि यश॑सं बृ॒हन्त॑म्। यस्मि॑न्नश्वा॑स
ऋष॒भास॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मेषा॑ अ॒वसृ॑ष्टास॒ आहु॑ताः। की॒ला॒ल॒पे सोम॑पृ॒ष्ठाय
वे॒धसे॑। हृ॒दा म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्रये॑। नाना॑ हि वा॑ दे॒वहि॑त॒ꣳ सदा॑ मि॒तम्। मा
सꣳसृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वम॑सि शु॒ष्मिणी॑ सोम॑ ए॒षः। मा मा॑ हिꣳसीः
स्वां योनि॑मावि॒शन्॥८॥

यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छर्चीभिः। अहं तदस्य मनसा
शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत
मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनं समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते
देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशः। तं त एतेनावं यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुच्छन्दाः पाशः। तं त एतेनावं यजे। यस्ते देव वरुण
जगतीच्छन्दाः पाशः। तं त एतेनावं यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो
राजा सत्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो
वै देवानां सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय।
देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्।
मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री
निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
 इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा
 एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा
 ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः
 प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं ऽ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसंक्त।
 यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वथसेषु पयो अस्तु
 तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्विरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं सः सृजति। उभे वै ते
 तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यदुह्यमानं ऽ स्कन्दति।
 यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सः सृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्।
 अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्।
तन्निषद्य पुनर्गृहीयात्। यत्रैव स्कन्देति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्
होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनर्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्चिते श्वाऽन्तरा धावति।
रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि
दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः।
अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादायं। इदं विष्णुर्विचक्रम इति
वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वंसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञं
सन्तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वे देव्यर्दितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्।
यस्याग्निमनुद्धृतं सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्।

अथा॒ग्निम्। अथा॒ग्निहो॒त्रम्। यद्धि॑र॒ण्यं पु॒रस्ता॑द्धर॒ति। ज्योति॑र्वै हि॒र॒ण्यम्।
ज्योति॑रे॒वैनं॑ पश्य॒न्नुद्ध॑रति। यद॒ग्निं पूर्वं॑ ह॒रत्य॑था॒ग्निहो॒त्रम्॥१७॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनं॑ प्रण॑यति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्षे॒य उद्ध॑रेत्। ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताः॑।
सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति। अ॒ग्निहो॒त्रमु॑प॒साद्या॑तमि॒तोरा॑सीत। व्र॒तमे॒व ह॒तम॑नुं
म्रिय॑ते। अन्तं॑ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छ॒ति। यस्ता॑म्य॒ति। अन्तं॑मे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छ॒ति।
यस्या॒ग्निम॑नु॒द्धृत॑ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति॥१८॥

पुनः॑ स॒मन्य॑ जुहोति। अन्ते॑नै॒वान्तं॑ य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति। वरु॑णो वा ए॒तस्य॑
य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति। यस्या॒ग्निम॑नु॒द्धृत॑ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति। वारु॑णं च॒रुं निर्व॑पेत्।
तेनै॒व य॒ज्ञं निष्क्री॑णीते। नि वा ए॒तस्या॑ऽऽह॒वनी॑यो गार्ह॑पत्यं कामयते। नि
गार्ह॑पत्य आह॒वनी॑यम्। यस्या॒ग्निम॑नु॒द्धृत॑ सूर्यो॒ऽभ्युदे॑ति। च॒तुर्गृ॑ही॒तमाज्यं॑
पु॒रस्ता॑द्धरेत्॥१९॥

अथा॒ग्निम्। अथा॒ग्निहो॒त्रम्। यदाज्यं॑ पु॒रस्ता॑द्धर॒ति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम्।

यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्व९ हरत्यथाग्निहोत्रम्।
भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति।
यस्याग्निमनुद्धृत९ सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्।
देवेभ्यो मधुमत्तम्९ स्वाहेति प्रत्यङ्घ्रिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै
विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हृतमनु म्रियते। अन्तं वा
एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृत९ सूर्योऽभ्युदेति। पुनः
समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति।
यस्याग्निमनुद्धृत९ सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्।

यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्।
वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य।
गार्हपत्यं मन्येत्॥ २३ ॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या।
देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं
मन्यति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु
पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥ २४ ॥

सहसे द्युम्राय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति।
सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह। ऋख्सामे वै सारस्वताबुथ्सौ।
ऋख्सामाभ्यामेवैनं समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।
बृहद्विराट्॥ २५ ॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति।

यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्।
यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि तै। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं
भरैतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वैवास्यं यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथां असीत्याह। अग्निः
सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञं सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टा-
कपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं यज्ञियं
पन्थामपि नयति। अनृद्धान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हृत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवतां गच्छत्युद्वाप्यैन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दुर्भेण यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वर्कणो वारुणं नि वा

एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युपाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥) [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं सवनं कामयमानो-
ऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्।
सन्धीव खलु वा एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्वयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः

शान्त्यै॑। गा॒य॒त्र॑५ सा॒मं भव॑ति प॒ञ्चद॑शः स्तोमः॑। तेनै॒व प्रा॑तः स॒व॒ना॒न्नय॑न्ति॥२८॥

म॒रु॒त्वंती॑षु कुर्व॑न्ति। तेनै॒व मा॒ध्यं दि॒ना॒थ्स॒व॒ना॒न्नय॑न्ति। हो॒तु॑श्च॒म॒सम॑नू॒न्नय॑न्ते।
हो॒ताऽनु॑ श॑५सति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञ॑५ स॒माद॑धाति। यस्य मा॒ध्यं दि॒ने स॒व॒ने
सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते। आ॒दि॒त्यं तृ॒तीय॑स॒व॒नं का॒मय॑मानोऽभ्यति॑रिच्यते। गो॒रि॒वी॒त॑५
सा॒मं भव॑ति। अति॑रिक्तं॒ वै गो॒रि॒वी॒तम्। अति॑रिक्तं॒ यथ्स॒व॒नस्या॑ति॒रिच्य॑ते॥२९॥

अति॑रिक्तस्य॒ शान्त्यै॑। ब॒ण्म॒हा॑५ अ॒सि सूर्ये॑ति॒ कुर्व॑न्ति। यस्यै॒वाऽऽदि॒त्यस्य॑
स॒व॒नस्य॑ का॒मे॒नाति॑रिच्यते। तेनै॒वैनं॑ का॒मे॒न॒ सम॑र्धयन्ति। गो॒रि॒वी॒त॑५ सा॒मं भव॑ति।
तेनै॒व मा॒ध्यं दि॒ना॒थ्स॒व॒ना॒न्नय॑न्ति। स॒प्तद॑शः स्तोमः॑। तेनै॒व तृ॒तीय॑स॒व॒ना॒न्नय॑न्ति।
हो॒तु॑श्च॒म॒सम॑नू॒न्नय॑न्ते। हो॒ताऽनु॑ श॑५सति॥३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञ॑५ स॒माद॑धाति। यस्य॑ तृ॒तीय॑स॒व॒ने सोमो॑ऽति॒रिच्ये॑त।
उ॒क्थ्य॑ कुर्वी॑त। यस्यो॒क्थ्ये॑ऽति॒रिच्ये॑त। अ॒ति॒रा॒त्रं कुर्वी॑त। यस्या॑ति॒रा॒त्रे-
ऽति॑रिच्यते। तत्त्वै॑ दु॒ष्प्र॒ज्ञा॒नम्। यज॑मानं॒ वा ए॒तत्प॒शव॑ आ॒साह्य॑यन्ति। बृ॒ह॒थ्साम॑

भवति। बृहद्वा इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै पशून्दाधार।
शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनं समर्धयन्ति।
होतुंश्चमसमनूत्रयन्ते। होताऽनुशंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति॥३१॥

यन्ति सर्वनस्यातिरिच्यन्ते शंसति दाधाराष्टो च॥ [५]

एकैको वै जुनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि संसुनुतः। यौ द्वौ
संसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं
वा एते ससुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै
श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित
आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्।
आभ्यामेवैनमन्तरैति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै।

अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यै।
यस्य भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृद्ध इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः
परस्ताथस्यात्॥ ३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता
वृद्धे। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स ससुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह। छन्दांसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दांस्यभिभवति।
इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥ ३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याह।
प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा मा हासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः
प्राणापानौ जंहितः। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं
यदववर्ज्युः। क्रूरकृतामिवेषां लोकः स्यात्। आहर दहेति ब्रूयात्॥ ३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो

राज्ञीं॑। अ॒स्या ए॒वैनं॑ परि॒ददति॑। व्यृ॒द्धं तदित्या॑हुः। यथ॑स्तु॒तमन॑नुशस्त॒मिति॑। होता॑
प्रथ॒मः प्रा॑ची॒नावी॒ती मा॑र्जा॒लीयं॑ परी॒यात्। या॒मीर॑नुब्रुवन्। सर्प॒रा॒ज्ञीनां॑ की॒र्तयेत्।
उ॒भयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयोः॑ परि॒ददति॑॥३७॥

अथो॑ धुवन्त्ये॒वैनम्। अथो॒ न्ये॒वास्मै॑ हुवते। त्रिः॑ परि॒यन्ति॑। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः।
ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः॑ पुनः॑ परि॒यन्ति॑। षट्थ॑स्मम्प॒द्यन्ते॑। षड्वा ऋ॒तवः॑।
ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ धुवते। अ॒ग्न आ॒यू॒षि प॒वस॒ इति॑ प्रति॒पदं॑ कुर्वी॒रन्। र॒थन्त॑र॒सामै॒षां
सोमः॑ स्यात्। आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्द॒धते॑। अथो॑ पा॒प्मान॑मे॒व वि॒जह॑तो यन्ति॥३८॥

अभिजित्ये पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरुस्त्रीणि च॥ [६]

अ॒सुर्यं॑ वा ए॒तस्मा॒द्वर्णं॑ कृ॒त्वा। प॒शवो॑ वी॒र्य॑मप॑ क्रामन्ति। यस्य॑ यू॒पो वि॒रोह॑ति।
त्वा॒ष्ट्रं ब॑हुरू॒पमाल॑भेत। त्वष्टा॒ वै रू॒पाणा॑मी॒शे। य ए॒व रू॒पाणा॑मी॒शे। सोऽस्मि॑न्प॒शून्
वी॒र्यं॑ यच्छति। नास्मा॑त्प॒शवो॑ वी॒र्य॑मप॑ क्रामन्ति। आ॒र्तिं वा ए॒ते नि॒यन्ति॑। येषां॑
दी॒क्षिताना॑म॒ग्निरु॒द्वाय॑ति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्।
 यदाहवनीयं उद्वायेत्। आग्नीध्रादुद्धरेत्। यदाग्नीध्र उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्।
 यद्गार्हपत्य उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति।
 यस्माद्वारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्। क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया
 तनूः। यत्क्रुमुकः। प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्नैर्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
 यस्य सोमं उपदस्येत्। सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्।
 जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य
 प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवैनं तनुवा
 समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरैयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।

यस्यं क्री॒तम॑प॒हरे॑युः। आ॒दा॒राऽश्च॑ फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णुयात्। गा॒य॒त्री य॑
सोम॒माह॑रत्। तस्य॒ योऽ॑शुः प॒राऽप॑तत्॥४३॥

त आ॑दा॒रा अ॑भवन्। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॑ व॒ल्कः परा॑ऽपतत्। तानि॑
फाल्गु॒नान्य॑भवन्। प॒शवो॑ वै फाल्गु॒नानि॑। प॒शवः॑ सोमो॒ राजा॑। यदा॑दा॒राऽश्च॑
फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णोति। सोम॑मे॒व राजा॑नम॒भिषु॑णोति। शृ॒तेन॑ प्रातः सव॒ने
श्री॑णीयात्। द॒ध्रा म॒ध्यं दि॑ने॥४४॥

नी॒तमि॒श्रेण॑ तृतीयसव॒ने। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ स्याद्रथन्त॒रसा॑मा। य ए॒वत्वि॑जो
वृ॒ताः स्युः। त ए॑नं याजयेयुः। एकां॑ गां दक्षि॑णां दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुनः॑ सोमं
क्रीणीयात्। य॒ज्ञेनै॒व तद्य॒ज्ञमि॑च्छति। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष
दे॒वता॑भ्यः सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॑मागु॒रते॑। यः स॒त्राया॑गु॒रते॑। ए॒तावा॑न्खलु॒ वै
पुरु॑षः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्ववे॒दसे॑नं यजेत। सर्व॑पृष्ठोऽस्य॒ सोमः॑ स्यात्। सर्वा॑भ्य
ए॒व दे॒वता॑भ्यः सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॑ निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्धार्यति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपतन्मध्यन्दिन आगुरते पञ्च च॥ [७]

पवमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु
मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्वं आयवः। जातवेदः पवित्रवत्।
पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्लेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूँ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव सवितः।
पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो
वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयँ स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा
पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्भिः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देव
मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन
दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरध्येति। ऋषिभिः सम्भृतँ रसम्। सर्वँ

स पूतमंशजाति। स्वदितं मातरिश्चन। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतं
रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरं सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्।
पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामान्थ्समर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः
समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्रुतः। ऋषिभिः सम्भृतो
रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतं हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन
सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामं हिरण्मयम्।
तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः
स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या
पुनातु॥५१॥

अनुं रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्रुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥ [८]

प्रजा वै सत्रमांसतु तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं
 स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा
 इज्यन्ते। पितरौऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन
 मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य
 पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहो मनुष्येभ्य
 उपह्रियते। प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्।
 तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः प्रेरते।
 प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त।
 अमी वा इदमभवन्। यद्वयं स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि
 निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति।
यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यदावसुथेऽन्नं हरन्ति। यामेव
मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजते।
यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो
भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके
प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं
भवति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥ [९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः।
वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन
यजमानः। संवत्सरीणां स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।

आदित्यमेव तत्परिवत्सुरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रधासैर्यजमानः। परिवत्सुरीणां स्वस्तिमा शास्तु इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सुरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदावत्सुरीणां स्वस्तिमा शास्तु इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सुरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवत्सुरीणां स्वस्तिमा शास्तु इत्याशासीत। संवत्सरं वा एष ईप्सुतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजतु इति। एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः समयजन्त। तैऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति।

यदा संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्तः। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैर्यजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैर्यजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैर्यजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधैर्यजते। एतमेव

लो॒कं ज॑यति। यस्मिंश्च॒न्द्रमा॑ वि॒भाति॑। च॒न्द्रम॑स ए॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। सोमो॒
वै च॒न्द्रमा॑ः। ए॒ष ह॒ त्वै सा॒क्षात्सोमं॑ भक्षयति। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सा॑कमे॒धैर्यज॑ते।
यत्सोमंश्च॒ राजा॒ छन्दा॑ंसि च स॒मैध॑न्त॥६३॥

तत्सा॑कमे॒धाना॑ं सा॒कमे॒धत्व॑म्। अथ॒र्तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑
पितृ॒यज्ञे॑नायजन्त। त ए॒तं लो॒कम॑जयन्। यस्मि॑न्वृ॒तवः॑। यत्पि॑तृ॒यज्ञे॑न यज॑ते।
ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्वृ॒तवः॑। ऋ॒तूना॑मे॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। यद्वृ॒तवः॑ पि॒तरः॑
प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑ पितृ॒यज्ञे॑नायजन्त। तत्पि॑तृ॒यज्ञ॑स्य॑ पि॒तृय॑ज्ञत्वम्॥६४॥

अथौष॑धय इ॒मं दे॒वं त्र्य॑म्बकैरयजन्त॒ प्रथे॑म॒हीति॑। ततो॒ वै ता अ॑प्रथन्त।
य ए॒वं वि॒द्वान्त्त्र्य॑म्बकैर्यज॑ते। प्रथ॑ते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। अथ॑ वा॒युः प॑रमे॒ष्ठिन॑
शुना॑सी॒रीये॑णायजत। स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑न्वा॒युः। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण यज॑ते।
ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्वा॒युः॥६५॥

वा॒योरे॒व सायु॑ज्यमु॒पैति॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। प्र चा॑तुर्मा॒स्यया॒जी मी॑य॒ता (३)

न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ता प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वरुषासु वरुषाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्वम् सांकमेधेरयजत समैधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥—[१०]

उभये युवम् सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सत्रमांसताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थाध्वर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वाथं गृहमेधिन् पदर्थष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं पुरस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः
 पुरस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। पुरस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्।
 रुद्रस्य बाहू। मृगयवः पुरस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः
 पुरस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतैस्तिष्यः। जुह्वतः पुरस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः।
 अभ्यागच्छन्तः पुरस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मघाः। रुदन्तः
 पुरस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया पुरस्तादृषभोऽवस्तात्।
 भगस्योत्तरे। वहतवः पुरस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः पुरस्तात्सुनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा।
 ऋतं पुरस्तात्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ट्या व्रततिः। पुरस्तादसिद्धिरवस्तात्।

इन्द्रा॒ग्नि॒योर्वि॒शा॒खे। यु॒गानि॑ प॒रस्ता॑त्कृ॒षमा॑णा अ॒वस्ता॑त्। मि॒त्रस्या॑नू॒रा॒धाः।
अ॒भ्या॒रोह॑त्प॒रस्ता॑द्भ्या॒रूढ॑म॒वस्ता॑त्॥ ३ ॥

इन्द्र॑स्य रोहि॒णी। शृ॒णत्प॒रस्ता॑त्प्रति॒शृण॑द॒वस्ता॑त्। निर्ऋ॑त्यै मूल॒वर्ह॑णी।
प्र॒तिभ॑ञ्जन्तः प॒रस्ता॑त्प्रति॒शृण॑न्तोऽवस्ता॑त्। अ॒पां पूर्वा॑ अषा॒ढाः। वर्चः॑
प॒रस्ता॑त्समि॒तिर॒वस्ता॑त्। वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑मु॒त्तराः॑। अ॒भिज॑य॒त्प॒रस्ता॑द्भि॒जित॑म॒वस्ता॑त्
वि॒ष्णोः॑ श्रो॒णा पृ॒च्छमा॑नाः। प॒रस्ता॑त्पन्था॑ अ॒वस्ता॑त्॥ ४ ॥

वसू॑नाः॒ श्रवि॑ष्ठाः। भू॒तं प॒रस्ता॑द्भू॒तिर॒वस्ता॑त्। इन्द्र॑स्य श॒तभि॑षक्।
वि॒श्वव्य॑चाः प॒रस्ता॑द्वि॒श्वक्षि॑तिर॒वस्ता॑त्। अ॒जस्यै॑क॒पदः॑ पूर्वे॑ प्रोष्ठ॒पदाः॑। वै॒श्वान॑रं
प॒रस्ता॑द्वै॒शवा॑वस॒वम॒वस्ता॑त्। अहे॑र्बु॒ध्निय॑स्यो॒त्तरे॑। अ॒भिषि॑ञ्चन्तः प॒रस्ता॑दभिषु॒ण्वन्तो॑-
ऽवस्ता॑त्। पू॒ष्णो रे॒वती॑। गा॒वः प॒रस्ता॑द्वि॒त्सा अ॒वस्ता॑त्। अ॒श्विनो॑र॒श्वयु॑जौ। ग्रामः॑
प॒रस्ता॑त्स॒ेनाऽवस्ता॑त्। य॒मस्या॑प॒भर॑णीः। अ॒प॒कर्ष॑न्तः प॒रस्ता॑दप॒वर्ह॑न्तोऽवस्ता॑त्।
पूर्णा॑ प॒श्चाद्य॑त्ते दे॒वा अ॒दधुः॑॥ ५ ॥

आर्द्रमवस्ताद्ब्रह्माना अवस्ताद्भ्यारूढमवस्तात्पन्या अवस्ताद्ब्रह्मा अवस्तात्पञ्च च॥ [१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वद्वुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति।
यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्।
पुण्याह एव कुरुते। एव९ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां
चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः।
चित्रा शिरः। निष्ट्या हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः
प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां
निष्ट्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम्
नक्षत्रम्। उपरिष्ठादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते
देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनंसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्देवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चावाचीन्५ सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादक्षीलनामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि।

तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराध्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी। यन्नासहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्। तच्छ्रुतमभिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरैनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनं सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमता। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः।
 बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणं तपति। यत्प्रतीचीनं
 मध्यं दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमता। तत्तदात्तवीर्यं
 निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति।
 यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनं सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमता।
 तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं
 वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
 चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। यच्च पुरस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश।
 ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं
 भवति। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। आग्नेयी

रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गुवाथोऽशिनं निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मागो वंदेद्ववति समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपांश्चन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपांश्चुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षऋतुभ्यां मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो नाद्विद्यत समं ह्वीयत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असंवयाय॥२०॥

उपांश्चन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत षट्॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र आहितः।
 ऋते भूमिरियञ्श्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
 शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि
 वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं
 तत्सत्यम्। तदृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥ २१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो
 धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप
 आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।
 सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
 वर्तये। तदृतं तत्सत्यम्। तदृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥ २२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो
 धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप
 आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।

सत्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि
वर्तये। तद्व॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्व॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केयं॑ तेन॑ रा॒ध्यास॑म्॥ २३॥

एकं॑ मा॒समु॑द॒सृजत्। प॒रमे॒ष्टी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॑ आव॑हत्। अ॒मृतं॑
म॒र्त्याभ्यः॑। प्र॒जाम॑नु प्र जा॒यसे। तदु॑ ते म॒र्त्यामृ॑तम्। येन॒ मासा॑ अ॒र्धमा॒साः।
ऋ॒तवः॑ परि॒वत्स॒राः। येन॒ ते ते॑ प्रजा॒पते। ई॒जान॑स्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॑स्य
ब्र॒ह्मणा॑। नि॒वर्त॑यामि जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑।
शि॒रस्त॑प॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वान॑रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि वर्त॑ये। सत्येन॒ परि॑
वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि वर्त॑ये। तद्व॒तं
तथ्स॒त्यम्। तद्व॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ श॒केयं॑ तेन॑ रा॒ध्यास॑म्॥ २४॥

परिवर्तये स॒हाभि॑वर्तय उ॒ष्णिहा॑ रा॒ध्यासं॑ न्यवर्तयन्नुपवर्तये च॒त्वारि॑ च। (ऋ॒तमे॒व षोड॑श। यद॒घर्मो॑ यो अ॒स्याः सप्त॑दशसप्तदश। एकं॑ मा॒सं चतु॑र्विंशतिः)॥ [५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत। तद॒सुरा॑ अकुर्वत। ते॒ऽसुरा॑ ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ नाप॑श्यन्। ते
के॒शान॑ग्रेऽव॒पन्त॑। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथो॒पप॒क्षौ। तत॒स्तेऽवा॑श्च आ॒यन्। प॒राऽभ॑वन्।
यस्यै॒वं व॑प॒न्ति। अवा॑डे॒ति॥ २५॥

अथो॒ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽपश्यन्। त उ॑पप॒क्षाव॑ग्रेऽवपन्त।
अथ॑ श्मश्रू॒णि। अथ॑ केशान्। तत॑स्ते॒ऽभवन्। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं व॑प॒न्ति।
भव॑त्या॒त्मना॑। अथो॒ सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥ २६॥

अथै॒तन्मनु॑र्व॒प्रे मि॑थुनम॑पश्यत्। स श्मश्रू॒ण्यग्रे॑ऽवपत। अथो॒पप॒क्षौ। अथ॑
केशान्। ततो॒ वै स प्रा॑जायत प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। यस्यै॒वं व॑प॒न्ति। प्र प्र॒जया॑
प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते। दे॒वा॒सुराः संय॑न्ता आसन्। ते संव॑त्स॒रे व्याय॑च्छन्त।
तान्दे॒वाश्चातु॑र्मा॒स्यैरे॒वाभि प्रायु॑ञ्जत॥ २७॥

वैश्व॑देवेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जतेन्द्रा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
व॒रु॒णप्र॒घा॒सैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒ वरु॑णरा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
सा॒क॒मे॒धैश्च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒ सोम॑रा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या
संव॑त्सर उ॑पजी॒वाऽऽसी॑त्। तामे॑षामवृ॒ञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसुराः॥ २८॥

य ए॒वं वि॒द्वाश्चातु॑र्मा॒स्यैर्य॑ज॒ते। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मा॒सो वृ॒क्त्वा। शी॒रुषं॑ नि च॑

वर्तयते परि च। यैषा संवत्सर उपजीवा। वृद्धे तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः
परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति।
एतदेवैनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि
वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत।
त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सवनानि। त्रय इमे
लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्।
देवेभ्य आवृश्येत्। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत्। पुरोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनो-
ऽवद्यत्यनात्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि
च वर्तयते परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशून्भि मन्यते॥३१॥

आयुषः प्राणं सन्तनु। प्राणादपानं सन्तनु। अपानाद्व्यानं सन्तनु।
 व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रं सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचं
 सन्तनु। वाच आत्मानं सन्तनु। आत्मनः पृथिवीं सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षं
 सन्तनु। अन्तरिक्षादिवं सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षं सन्तनु द्वे च॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान नवतीर्नवा। इच्छन्नश्वस्य
 यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वता। नाम
 त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषता। इन्द्र इद्धर्योः सचा। सम्मिश्र आवंचो
 युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यं रोहयद्विवि। वि
 गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो

भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बलै हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः।
गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहचास्तृतः॥ [८]

देवा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। स प्र॒जाप॑तिरिन्द्रं ज्येष्ठं पु॒त्रमप॑ न्य॒धत्त। नेदे॑न॒मसुरा॑
बली॑याँसोऽह॒न॒त्रिति॑। प्र॒हादौ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ऽस्वं पु॒त्रमप॑ न्य॒धत्त।
नेदे॑नं दे॒वा अ॑ह॒न॒त्रिति॑। ते दे॒वाः प्र॒जाप॑तिमुपस॒मेत्यो॑चुः। नारा॒जक॑स्य युद्धम॑स्ति।
इन्द्र॑मन्विच्छा॒मेति॑। तं यज्ञ॑क्र॒तुभि॒रन्वैच्छ॑न्॥३६॥

तं यज्ञ॑क्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दन्। तमिष्टि॑भि॒रन्वैच्छ॑न्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दन्।
तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण।
प॒रोक्ष॑प्रि॒या इव॑ हि दे॒वाः। तस्मा॑ ए॒तमा॑ग्नावैष्ण॒वमेका॑दशकपालं दीक्ष॒णीयं॑
नि॒र॑वपन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। तान्प॑त्नीसंया॒जान्त॑ उपा॒नय॑न्॥३७॥

ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। ते प्रा॑य॒णीय॑म॒भि सु॒मारो॑हन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत।

ताञ्छ्रय्वन्तु॑ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। त आ॑तिथ्यम॒भि सु॒मारो॑हन्।
तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। तानि॑डा॒न्तु उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। तस्मा॑दे॒ता
ए॒तद॑न्ता॒ इष्ट॑युः सन्ति॑ष्ठन्ते॥३८॥

ए॒व॑ हि दे॒वा अ॑कुर्वत। इति॑ दे॒वा अ॑कुर्वत। इत्यु॒ वै म॑नु॒ष्याः कु॑र्वते। ते दे॒वा
ऊ॑चुः। यद्वा इ॒दमु॑च्चैर्य॒ज्ञेन॑ चरा॑म। तन्नो॑ऽसु॒राः पा॒प्माऽनु॑विन्दन्ति। उ॒पा॒९शू॒प॒सदा॑
चरा॑म। तथा॒ नो॑ऽसु॒राः पा॒प्मा नानु॑वे॒थ्स्य॒न्तीति॑। त उ॒पा॒९शू॒प॒सद॑मतन्वत। तिस्र॑
ए॒व सा॑मिधे॒नीर॒नूच्य॑॥३९॥

स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॑। तिस्रः॑ परा॑ची॒राहु॑तीर॒हुत्वा। स्रु॒वेणो॑प॒सदं॑ जुह॒वां च॑क्रुः। उ॒ग्रं
वचो॑ अपा॑वधीन्त्वे॒षं वचो॑ अपा॑वधी॒ऽस्वाहे॑ति। अ॒श॒न॒या॒पिपा॑से ह॒ वा उ॒ग्रं वचः॑।
ए॒नश्च॑ वैर॑ह॒त्यं च॑ त्वे॒षं वचः॑। ए॒त॑९ ह॒ वाव॑ तच्च॑तु॒र्धावि॑हितं पा॒प्मानं॑ दे॒वा अप॑जघ्निरे।
तथो॑ ए॒वैतदे॑वंविद्यज॑मानः। तिस्र॑ ए॒व सा॑मिधे॒नीर॒नूच्य॑। स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॑॥४०॥

तिस्रः॑ परा॑ची॒राहु॑तीर॒हुत्वा। स्रु॒वेणो॑प॒सदं॑ जुहोति। उ॒ग्रं वचो॑ अपा॑वधीन्त्वे॒षं

वचो॑ अपा॑वधी॒ः स्वाहेति॑। अ॒श॒न॒या॒पिपा॑से ह॒ वा उ॒ग्रं वचः॑। ए॒नंश्च॑ वैर॑हत्यं च
 त्वेषं॑ वचः॑। ए॒तमे॒व तच्च॑तुर्धावि॒हितं पा॒प्मानं॑ यज॑मा॒नोऽप॑ हते। ते॒ऽभि॒नीये॒वाहः॑
 प॒शुमा॑ऽल॒भन्त। अहं॑ ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्ति पा॒प्मानं॑ मृ॒त्युमप॑जघ्निरे। तेना॑भि॒नीये॒व
 रात्रेः॑ प्राच॑रन्। रात्रि॑या ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्ति पा॒प्मानं॑ मृ॒त्युमप॑जघ्निरे॥४१॥

तस्मा॑दभि॒नीये॒वाहः॑ प॒शुमा॑ ल॒भेत। अहं॑ ए॒व तद्यज॑मा॒नोऽव॑र्ति पा॒प्मानं॑
 भ्रातृ॑व्या॒नप॑ नुदते। तेना॑भि॒नीये॒व रात्रेः॑ प्रच॑रेत्। रात्रि॑या ए॒व तद्यज॑मा॒नोऽव॑र्ति
 पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॑व्या॒नप॑ नुदते। स ए॒ष उ॑पवस॒थीये॑ऽहं द्वि॒देव॑त्यः प॒शुरा॑ ल॒भ्यते।
 द्वयं॑ वा अ॒स्मिँल्लो॒के यज॑मानः। अ॒स्थिं च मा॑सं च। अ॒स्थिं चै॒व तेन॑ मा॑सं च
 यज॑मानः स॑ऽस्कु॒रुते। ता वा ए॒ताः प॒ञ्च दे॒वताः॑। अ॒ग्नीषो॑मा॒वग्नि॑र्मि॒त्रावरु॑णौ॥४२॥

प॒ञ्चप॒ञ्ची वै यज॑मानः। त्वङ्मा॑सं॒ स्नावा॑ऽस्थिं म॒ज्जा। ए॒तमे॒व
 तत्प॑ञ्चधावि॒हितमा॒त्मानं॑ वरु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति। भे॒षज॑ता॒यै निर्व॑रुण॒त्वाय॑। तं
 स॒प्तभि॑श्छन्दा॒भिः प्रा॒तर॑ह्वयन्। तस्मा॑त्स॒प्त च॑तु॒रुत्तरा॑णि छन्दा॑सि प्रा॒तर॑नुवा॒के-

ऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्ननयः स्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालंभन्तालंभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥ [९]

स संमुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स संमुद्रः। यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरज्जुताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथ्सुवर्णरज्जुताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

तॄ सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। तॄ सप्तदशेनाददत। तॄ सप्तदशेनाहरन्।
 यावन्ती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्।
 तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
 यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृता स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावन्ती त्रिवृतो मात्रा।
 अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावन्ती त्रिवृतो मात्रा।
 अग्नेरेवैनं तत्। मात्राॄ सायुज्यॄ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन
 स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावन्ती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि
 पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्राॄ सायुज्यॄ
 सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते।
 तॄ सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा॥ प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रा५
 सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। अथ यदेकविंशेन स्तुवते॥ एकविंशेनैव
 तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा॥ असौ
 वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। ते कुश्या॥ व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे
 अभवताम्। अहरेव सुवर्णाभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति।
 एतामेव तथ्सुवर्णां कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां
 कुशीमनुसंविंशति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनं५ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स
 प्रदरोभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रां स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं तद्विंशति चत्वारि च॥ [१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः।
 तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कृत्मानि तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमा

इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमाः। सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन हियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण। भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यंस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालां-

स्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां
माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादितेषां
हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभि-
षज्य स्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्चं च॥ [११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्।
तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्।
तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाः स्युपादधुः।
तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कतमा
सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः।
द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दांस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सः श्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती- मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५७ ॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्या- दधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५८ ॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ।

बृह॒त्यै॒वो॒द्धि॒र॒भ॒वत्। स ए॒तं छ॑न्दो॒र॒थ॒मा॒स्था॒य॑। ए॒त॒म॒ध्वा॑न॒म॒नु॒ सम॑चरत्। ए॒त॒
ह॒ वै छ॑न्दो॒र॒थ॒मा॒स्था॒य॑। ए॒त॒म॒ध्वा॑न॒म॒नु॒ स॒ञ्च॑रति। ये॒नै॒ष ए॒त॒थ्स॒ञ्च॑रति। य ए॒वं
वि॒द्वान्त्सो॒मे॒न॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒भ॒व॒न्वा॒व सा दे॒वा॒क्ष॑रा बृह॒त्य॑द॒धा॒द्वा॒द॒शा॒क्ष॑रा॒ण्य॒प॒च्छि॒द्या॑द॒धा॒दा॒स्था॒य॒ षट्॑॥ [१२]

अ॒ग्नेः कृ॒त्ति॒का॒ यत्पु॒ण्यं दे॒वस्य॑ स॒वि॒तु॒र्ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒न् क॒त्यु॒तमे॒व दे॒वा वा आ॒र्यु॒षः प्रा॒णमि॒न्द्रो॑ द॒धो॒चो दे॒वा॒सुराः स प्र॒जा॒प॑तिः स सं॒मृ॒द्रो ये वै च॒त्वा॒र॒स्त॒स्यावा॑चो॒
द्वा॒द॒श॥१२॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्ति॒का॒ दे॒व॒गृ॒हा ऋ॒तमे॒व॒र्ध्या॑मे॒व ति॒स्रः परा॑ची॒र्ये वै च॒त्वा॒रो न॑व॒प॒ञ्चा॒शत्॥५९॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्ति॒का॒ य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वा निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहा-
ऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनं शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृतं इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवैनम्। भूते

ह॒विष्म॑त्य॒सीत्या॑ह। भू॒तिमे॒वोपा॑वर्तते। मु॒ञ्चेम॑म॒हंस॒ इत्या॑ह। अ॒हंस॒ ए॒वैनं॑
मुञ्च॑ति। अ॒ङ्गुष्ठा॑भ्यां जुहोति॥३॥

अ॒न्त॒त ए॒व नि॒र्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णं वा॑सः कृ॒ष्णातू॑षं दक्षि॑णा। ए॒तद्वै
नि॒र्ऋ॑त्यै रू॒पम्। रू॒पेणै॒व नि॒र्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। अ॒प्र॒तीक्ष॑माय॑न्ति। नि॒र्ऋ॑त्या
अ॒न्त॒र्हि॒त्यै। स्वा॒हा नमो॑ य इ॒दं च॒कारे॑ति पु॒नरे॒त्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति। आ॒हु॒त्यै॒व
न॑म॒स्यन्तो॒ गार्ह॑पत्यमु॒पाव॑र्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॒ प्रच॑रति। इ॒यं वा अ॒नु॒म॒तिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते। धे॒नुर्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व धे॒नुं कुरु॑ते। आ॒दि॒त्यं च॒रुं
निर्व॑पति। उ॒भर्या॑ष्वे॒व प्र॒जास्व॒भिषि॑च्यते। दै॒वीषु॑ च॒ मानु॑षीषु च। व॒रो दक्षि॑णा।
व॒रो हि रा॒ज्यं॑ स॒मृद्धौ॑। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमेका॑दशकपालं निर्व॑पति। अ॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वताः॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रुन्धे। वा॒म॒नो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही।
तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः स॒मृद्धौ॑। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॒मेका॑दशकपालं

निर्वपति। अ॒ग्नी॒षो॒माभ्यां॑ वा इन्द्रो वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑। यद॑ग्नी॒षो॒मी॒य॒मेका॑दशकपालं
निर्वपति॥६॥

वा॒त्र॒घ्नमे॒व विजि॑त्यै। हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। इन्द्रो वृ॒त्रं ह॒त्वा।
दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्या॑र्ध्यत। स ए॒तमै॑न्द्रा॒ग्रमे॑का॒दश॑कपालमपश्यत्।
तन्नि॑रवपत्। तेन॒ वै स दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं चावा॑रुन्ध। यदै॑न्द्रा॒ग्रमे॑का॒दश॑कपालं
निर्वपति। दे॒वता॑श्चै॒व तेनै॑न्द्रि॒यं च॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। ऋ॒ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा॥७॥

यद्व॒ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः। तेनै॒न्द्रः समृ॑द्धौ। आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति।
ऐ॒न्द्रं दधि॑। यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निर्वै य॑ज्ञमु॒खम्। य॒ज्ञमु॒खमे॒वर्द्धि॑ पुरस्ता॑द्धत्ते।
यदै॒न्द्रं दधि॑॥८॥

इन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋ॒ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः।
तेनै॒न्द्रः समृ॑द्धौ। याव॑ती॒र्वै प्र॒जा ओष॑धीना॒महु॑ताना॒माश्न॑न्। ताः परा॑ऽभवन्।
आ॒ग्र॒य॒णं भ॑वति हु॒ताद्या॑य। यज॑मान॒स्याप॑राभावाय॥९॥

दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता इन्द्रा॒ग्नी उद॑जयताम्। तावे॒तमैन्द्रा॑ग्रं
द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लं नि॒र॒वृ॒णा॒ताम्। यदैन्द्रा॒ग्नो भव॑त्यु॒ज्जित्यै॑। द्वा॒द॒श॒क॒पा॒लो भव॑ति।
द्वा॒द॒श॒ मा॒साः सं॒व॒त्स॒रः। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मा॑ अ॒न्नम॑व॒ रुन्धे॑। वै॒श्व॒दे॒वश्च॒रुर्भ॑वति।
वै॒श्व॒दे॒वं वा अ॒न्नम्। अ॒न्नमे॒वास्मै॑ स्व॒दय॑ति॥१०॥

प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। सौ॒म्यः३ श्या॑मा॒कं च॒रुं निर्व॑पति। सोमो॒ वा
अ॒कृ॒ष्ट॒प॒च्यस्य॑ रा॒जा॥ अ॒कृ॒ष्ट॒प॒च्यमे॒वास्मै॑ स्व॒दय॑ति। वा॒सो दक्षि॑णा। सौ॒म्यः३ हि
दे॒वता॑या॒ वासः॑ समृ॑द्धौ। सर॑स्वत्यै च॒रुं निर्व॑पति। सर॑स्वते च॒रुम्। मि॒थु॒नमे॒वाव॑
रुन्धे॑। मि॒थु॒नौ गा॒वौ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। एति॒ वा ए॒ष य॑ज्ञमु॒खाद॒ध्याः॥ योऽग्ने॑र्दे॒वता॑या॒
एति॑। अ॒ष्टावे॒तानि॑ ह॒वीः३षि॑ भवन्ति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रौऽग्निः॥ तेनै॒व
य॑ज्ञमु॒खाद॒ध्या अ॒ग्नेर्दे॒वता॑यै नैति॑॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्धौ षट्॥ [१]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टा न प्रा॑जायन्त।

सोऽग्निरकामयत्। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्।
 सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः
 प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्।
 ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः।
 संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न
 प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतं सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै
 प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय।
 सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गुणश एवास्मै विशं कल्पयति। स
 प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अंवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य

शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्यदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षां। यद्व्यद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षां भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एकैकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञां जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञां। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधा। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवींषि निरुप्यन्ते

विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि
पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्बुद्धरंत्यन्नवीत्प्रतिष्ठयां जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥

[२]

त्रिवृद्धरिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायुः।
तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु
प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमव
रुन्धे। प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्धौ। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्।
पशूनेवाव रुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा
अंसृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नवं प्रयाजा
इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ हवींषि। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव
 रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति।
 यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥ २२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्।
 अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्वह्नीययेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त
 उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते।
 यजमानो वा एकंकपालः। यदेकंकपालस्यावद्येत्॥ २३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्धा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत। सकृदेव होतव्यः।
 सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं
 गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक
 आहवनीयः॥ २४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति।

यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। यत्प्राङ्घेत। देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्।
यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः।
एककपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः।
ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो
खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य
हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं
जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति।
प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहृत्य भक्षयन्ति।

ए॒तत्सो॑मपी॒था ह्ये॑ते। अथो॑ आ॒त्मन्ने॒व रे॒तो द॑धते। यज॑मान उत्त॒मो भ॑क्षयति।
प॒शवो॒ वै वा॒जिन॑म्। यज॑मान ए॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बंहरूपं भंवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवधेदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥ [३]

प्र॒जाप॑तिः सवि॒ता भू॒त्वा प्र॒जा अ॑सृजत। ता ए॒न॒मत्य॑मन्यन्त। ता
अ॑स्मा॒दपा॑क्रामन्। ता वरु॑णो भू॒त्वा प्र॒जा वरु॑णेनाग्राहयत्। ताः प्र॒जा
वरु॑णगृहीताः। प्र॒जाप॑तिं पुन॒रुपा॑धावन्नाथमिच्छ॑मानाः। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्वरुण-
प्रघा॑सानपश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स प्र॒जा वरु॑णपा॒शाद॑मुञ्चत्। यद्वरु॑णप्रघा॒सा
निरु॑प्यन्ते॥२९॥

प्र॒जाना॑मवरुणग्राहाय। तासां दक्षि॑णो बा॒हुर्य॑क्र आसी॑त्। स॒व्यः प्र॑सृतः। स
ए॒तां द्वि॒तीयां॑ दक्षिण॒तो वेदि॑मुद॑हन्। ततो॒ वै स प्र॒जानां॑ दक्षि॑णं बा॒हुं प्रासा॑रयत्।
यद्वि॒तीयां॑ दक्षिण॒तो वेदि॑मुद्धन्ति। प्र॒जाना॑मे॒व तद्यज॑मानो दक्षि॑णं बा॒हुं प्रसा॑रयति।
तस्मा॑च्चातुर्मास्यया॒ज्यमुष्मि॑ल्लो॒क उ॑भ॒याबा॑हुः। य॒ज्ञाभि॑जित॒ः ह्य॑स्य। पृथ॒मात्रा॑द्वेदी

असंमिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्य॑सौ॥ उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप॑ वपति। प॒शवो॒ वा
उत्तरवेदिः। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ यज्ञप॒रुषोऽन॑न्तरित्यै। ए॒तद्वा॑ह्मणान्येव प॒ञ्च
ह॒वी॑ः॒षि॑। अथै॒ष ऐ॑न्द्रा॒ग्नो भ॑वति। प्रा॒णापा॒नौ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यदिन्द्रा॒ग्नी।
यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति॥३१॥

प्रा॒णापा॒नावे॒वाव॑ रुन्धे। ओजो॒ बलं॑ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यदिन्द्रा॒ग्नी। यदैन्द्रा॒ग्नो
भ॑वति। ओजो॒ बल॑मे॒वाव॑ रुन्धे। मा॒रुत्या॑मिक्षा॒ भवति॑। वा॒रुण्या॑मिक्षा॒। मे॒षी
च॑ मे॒षश्च॑ भवतः। मि॒थुना ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। लो॒म॒शौ भ॑वतो
मे॒ध्य॒त्वाय॑॥३२॥

श॒मीप॒र्णान्यु॑प॑ वपति। घा॒समे॒वाभ्या॑मपि॑ यच्छति। प्र॒जाप॑तिम॒न्नाद्यं॑ नोपा॑नमत्।
स ए॒तेन॑ श॒तेध्मे॑न ह॒विषा॑ऽन्नाद्यमवा॑रुन्धे। यत्प॑रः श॒तानि॑ श॒मीप॒र्णानि॑ भव॑न्ति।
अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। सौ॒म्यानि॑ वै क॒रीरा॑णि। सौ॒म्या खलु॑ वा आहु॑तिर्दिवो वृष्टि॑

च्यावयति। यत्क॒रीरा॑णि॒ भव॑न्ति। सौ॒म्ययै॑वाहु॒त्या दि॒वो वृ॒ष्टि॒मव॑ रुन्धे। का॒य
एक॑कपालो भवति। प्र॒जाना॑ क॒न्त्वाय॑। प्र॒ति॒पू॒रुषं॑ क॒रम्भ॑पा॒त्राणि॑ भवन्ति।
जा॒ता ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। एक॒मति॑रिक्तम्। ज॒नि॒ष्यमा॑णा ए॒व प्र॒जा
व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति॥ ३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्॥ [४]

उत्त॑रस्यां वेद्या॑म॒न्यानि॑ ह॒वीः षि॑ सादयति। दक्षि॑णायां मा॒रुती॑म्। अ॒प॒धुरमे॒वैना॑
युनक्ति। अथो॒ ओज॑ ए॒वासाम॑व॒ हरति॑। तस्मा॒द्ब्रह्म॑णश्च क्ष॒त्राच्च॒ विशो॑ऽन्यतो-
ऽप॒क्र॒मिणीः॑। मा॒रुत्या॑ पूर्॒वया॑ प्रच॑रति। अ॒नृत॑मे॒वाव॑ यजते। वा॒रु॒ण्योत्त॑रया। अ॒न्त॒त
ए॒व व॑रुण॒मव॑ यजते। यदे॒वाध्व॑र्युः क॒रोति॑॥ ३४॥

तत्प्र॑तिप्रस्था॒ता क॑रोति। तस्मा॒द्यच्छे॒यां॑ क॒रोति॑। तत्पा॑पी॒यान्क॑रोति। प॒त्नीं
वाच॑यति। मे॒ध्यामे॒वैना॑ क॒रोति॑। अथो॒ तप॑ ए॒वैना॑मुप॑ नयति। य॒ज्ञार॑ः सन्त॒न्न
प्र॑ब्रूयात्। प्रि॒यं ज्ञा॒तिः रु॑न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॑ निर्दि॑शेत्। निर्दि॑श्यै॒वैनं॑

वरुणपाशेनं ग्राहयति॥३५॥

प्रधास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनाम्। यत्पत्नीं पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्भामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेनं ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेनं ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्घ्रिं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्घ्रेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषांश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन

चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्थस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति। अग्निमेवानीकवन्तुः स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्थस्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि

जनयते। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑रनी॒कवान्। तस्य॑ र॒श्मयोऽनी॑कानि। सा॒क॑
सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति। सा॒क्षादे॒वास्मा॒ अनी॑कानि जनयति। तेऽसु॑राः परा॑जिता
यन्तः॑। द्यावा॑पृथि॒वी उपा॑श्रयन्॥४१॥

ते दे॒वा म॒रुद्भ्यः॑ सान्त॑प॒नेभ्य॑श्चरुं निर॑वपन्। तान्द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वोभ॑यतः
सम॑तपन्। यन्म॒रुद्भ्यः॑ सान्त॑प॒नेभ्य॑श्चरुं निर्व॑पति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व तदु॑भयतो
यज॑मानो भ्रातृ॑व्यान्त्सन्त॑पति। म॒ध्यन्दि॑ने निर्व॑पति। तर्हि॒ हि ते॒क्षिण॑ष्ठं तप॑ति।
च॒रुर्भव॑ति। स॒र्वत॑ ए॒वैनान्त्सन्त॑पति। ते दे॒वाः श्वो॑विज॒यिनुः॒ सन्तः॑। सर्वा॑सां दुग्धे
गृ॒हमे॒धीयं॑ च॒रुं निर॑वपन्॥४२॥

आशि॑ता ए॒वाद्योप॑वसाम। कस्य॑ वाऽहे॒दम्। कस्य॑ वा॒ श्वो भ॑वितेति। स श्रु॒तो-
ऽभव॑त्। तस्याहु॑तस्य॒ नाश॑जन्। न हि दे॒वा अहु॑तस्या॒शजन्ति॑। तेऽब्रु॑वन्। कस्मा॑
इ॒म॑ हो॒ष्याम॒ इति॑। म॒रुद्भ्यो॑ गृ॒हमे॒धिभ्य॑ इत्य॑ब्रुवन्। तं म॒रुद्भ्यो॑ गृ॒हमे॒धिभ्यो॑-
ऽजु॑हवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्ध्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति। मरुतो गृहमेधिना यजति। भागधेयेनैवैनान्ध्रसमर्धयति। अग्निं स्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडांतो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडांतो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्जीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञ ऋध्येत। यन्नाश्जीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्जीयात्। गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्धते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जता। अनु

व॒त्सान॑वासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहि॑ण्वन्। सा दे॒वेषु॑ लो॒कमवि॑त्वा।
असुरा॑न्पुनर॑गच्छत्। गृ॒हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। आशि॑ता भवन्ति। आञ्ज॑तेऽभ्यञ्ज॑ते॥४७॥

अनु॑ व॒त्सान् वा॑सयन्ति। भ्रातृ॑व्यायै॒व तद्यज॑मानः क्षुधं प्राहि॑णोति। ते दे॒वा
गृ॒हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं न्य॑दधुः। अ॒स्माने॒व श्व इन्द्रो॑ निहि॑तभाग
उपाव॑र्तितेति। तानिन्द्रो॑ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तत। गृ॒हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं
निद॑ध्यात्। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तते। गार्ह॑पत्ये जुहोति॥४८॥

भा॒गधे॑ये॒नैवैनं॑ सम॑र्धयति। ऋष॑भमाह्वयति। व॒षट्कार॑ ए॒वास्य॑ सः। अथो॑
इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मानो भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धेः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं ह॑त्वा। परा॑
परा॒वत॑मगच्छत्। अपा॑राध॒मिति॑ मन्य॑मानः। सोऽब्र॑वीत्। क इ॒दं वैदि॑ष्य॒तीति॑।
तैऽब्रु॑वन्म॒रुतो॑ वरं॑ वृ॒णाम॑है॥४९॥

अथ॑ व॒यं वै॑दाम। अ॒स्मभ्य॑मे॒व प्र॑थ॒मं ह॒विर्नि॑रु॒प्याता॑ इति। त ए॒नम॑ध्य॒क्रीड॑न्।
तत्क्री॒डिनां॑ क्री॒डित्व॑म्। यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्यः॑ प्र॑थ॒मं ह॒विर्नि॑रु॒प्यते॑ विजि॑त्यै।

सा॒कः सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒क इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्त्समृ॑द्धौ।
ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व पश्च॑ ह॒वीःषि॑। ए॒तद्वा॑ह्म॒ण ऐन्द्रा॑ग्नः। अथै॒ष ऐन्द्र॑श्च॒रुर्भव॑ति॥५०॥

उ॒द्धा॒रं वा ए॒तमिन्द्र॑ उद॑हरत। वृ॒त्रः ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑ दे॒वता॑स्वधि॑। यदे॒ष
ऐन्द्र॑श्च॒रुर्भव॑ति। उ॒द्धा॒रमे॒व तं यज॑मान॒ उद्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्वक॑र्म॒ण
एक॑कपालो भवति। वि॒श्वान्ये॒व तेन॒ कर्मा॑णि॒ यज॑मानोऽव॑ रुन्धे॥५१॥

ऋ॒द्ध॒तेऽन्य॑ञ्जते जु॒होति॑ वृ॒णाम॑हे भवत्यु॒ष्टौ च॥ [७]

वै॒श्वदे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता व॑रुणप्र॒घासै॑र्वरुणपा॒शाद॑मु॒ञ्चत्।
सा॒कमे॒धैः प्र॒त्य॑स्थापयत्। त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं नि॒रवा॑दयत। पि॒तृय॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं
लो॒कम॑गमयत्। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। ता
व॑रुणप्र॒घासै॑र्वरुणपा॒शान्मु॒ञ्चति॑। सा॒कमे॒धैः प्र॒ति॑ष्ठापयति। त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं
नि॒रवा॑दयते॥५२॥

पि॒तृय॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। द॒क्षि॒णतः॑ प्रा॑चीनावी॒ती निर्व॑पति।

दक्षिणावृद्धिं पितॄणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरंश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयंति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सौऽस्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवाच्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितॄणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितॄणाम्। एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितॄणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धिं पितॄणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितृन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरंश्चेज्यन्ते।

चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते।
वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको
मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथ्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति।
दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति।
त्रिः पुनः पर्येति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः
स्यात्। यन्न गृहीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति।
नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ
परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथौ मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।

यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं प्रमीयेरन्।
 एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवेषामन्वश्चः प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय।
 उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमे-
 वैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानंश्चिष्यात्ता एक्योपं मन्थत्यखांता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥ [८]

अग्रये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानुं ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च
 पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्।
 आघारावाघारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतांरम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतांरम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होता।
 तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अपं बर्हिषः प्रयाजान् यजति।
 प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्या हि।

ए॒षाऽऽहु॑तिः। प॒ञ्च॒कृ॒त्वोऽ॒वं द्य॑ति। प॒ञ्च ह्ये॑ता दे॒वताः॑। द्वे पु॑रोऽनुवा॒क्ये। या॒ज्या दे॒वता॑ वष॒ट्कारः॑। ता ए॒व प्री॑णाति। सन्त॑त॒मव॑ द्यति॥६३॥

ऋ॒तूनां॑ सन्त॑त्यै। प्रै॒वैभ्यः॑ पूर्॒वया॑ पु॒रोऽनुवा॒क्यया॑ऽऽह। प्रण॑यति द्वितीय॑या। ग॒मय॑ति या॒ज्यया॑। तृ॒तीये॒ वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। अहं॑ ए॒वैना॒न्पूर्व॑या पु॒रोऽनुवा॒क्यया॑ऽत्यान॑यति। रात्रि॑यै द्वितीय॑या। ऐ॒वैना॒न् या॒ज्यया॑ गमयति। द॒क्षिण॒तोऽव॑दाय। उद॒ङ्ङुति॑ क्राम॒ति व्यावृ॑त्यै॥६४॥

आ स्व॒धेत्या॑श्रावयति। अस्तु॑ स्व॒धेति॑ प्र॒त्याश्रा॑वयति। स्व॒धा नम॑ इति॒ वष॑ट्करोति। स्व॒धाका॒रो हि पि॑त॒ृणाम्। सोम॑म॒ग्रे यज॑ति। सोम॑प्रयाजा॒ हि पि॑तरः। सोम॑ पि॒तृमन्त॑ यजति। सं॒व॒त्स॒रो वै सोमः॑ पि॒तृमान्। सं॒व॒त्स॒रमे॒व तद्य॑जति। पि॒तृन्ब॑र्हिषदो॑ यजति॥६५॥

ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरो॑ ब॒र्हिषदः॑। ताने॒व तद्य॑जति। पि॒तृन॑ग्निष्वा॒त्तान् य॑जति। ये वा अय॑ज्वानो गृ॒हमे॒धिनः॑। ते पि॒तरो॑ऽग्निष्वा॒त्ताः। ताने॒व तद्य॑जति।

अ॒ग्निं क॑व्य॒वाहनं॑ यजति। य ए॒व पि॑त॒ृणाम॒ग्निः। तमे॒व तद्य॑जति॥६६॥

अथो॒ यथा॒ऽग्नि॑ः स्वि॑ष्ट॒कृतं॑ यज॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒तत्तै॑ तत् ये च॒ त्वाम॑न्विति॒
ति॒सृषु॑ स॒क्तीषु॑ नि॒दधा॑ति। तस्मा॒दा तृ॑तीया॒त्पुरु॑षा॒न्नाम॑ न गृ॑ह्णन्ति। ए॒ताव॑न्तो॒
ही॒ज्यन्ते॑। अत्र॑ पि॒तरो॑ यथाभा॒गं म॑न्दध्व॒मित्या॑ह। ह्री॒का हि पि॑तरः। उद॑श्चो॒
निष्क्रा॑मन्ति। ए॒षा वै म॑नु॒ष्याणां॑ दिक्। स्वा॒मे॒व तद्वि॑श॒मनु॑ निष्क्रा॑मन्ति॥६७॥

आ॒ह॒व॒नीय॑मुप॑तिष्ठन्ते। न्ये॒वास्मै॑ तद्धु॒वते। यथ्स॒त्याह॑व॒नीये॑। अथा॒न्यत्र॑ चर॑न्ति।
आ॒तमि॑तोरुप॑तिष्ठन्ते। अ॒ग्निमे॒वोप॑द्र॒ष्टारं॑ कृ॒त्वा। पि॒तृन्नि॑रव॑दयन्ते। अन्तं॑ वा ए॒ते
प्रा॒णानां॑ गच्छ॑न्ति। य आ॒तमि॑तोरुप॑ तिष्ठन्ते। सु॒स॒न्द॒शं त्वा व॑यमित्या॑ह॥६८॥

प्रा॒णो वै सु॑स॒न्द॒क्। प्रा॒णमे॒वाऽऽत्म॑न्द॒धते। योजा॑ न्विन्द्र ते हरी॑ इत्या॑ह।
प्रा॒णमे॒व पुन॑रयुक्तः। अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्त॒ हीति॑ गा॒र्हप॑त्यमुप॑तिष्ठन्ते। अक्ष॑न्नमी॒मद॑न्ताथ॒
त्वोप॑तिष्ठाम॒ह इति॑ वावैतदा॑ह। अमी॑मदन्त॒ पि॒तरः॑ सो॒म्या इत्य॑भि प्रप॑द्यन्ते।
अमी॑मदन्त॒ पि॒तरो॑ऽथ॒ त्वाऽभि॑ प्रप॑द्याम॒ह इति॑ वावैतदा॑ह। अ॒पः परि॑षिञ्चति।

मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो॑ त॒र्पय॑त्ये॒व। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। अप॑ ब॒र्हिषा॑वनू॒याजौ॑
य॑जति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा ए॒व मृ॒त्योरु॒थ्सृ॑जति। च॒तुरः॑ प्र॒याजान्॑ य॑जति।
द्वा॒वनू॒याजौ॑। षट्॒थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। न प॒त्यन्वा॑स्ते। न
सं॒याज॑यन्ति। यत्प॒त्यन्वासी॑त। य॒थ्सं॒याज॑ये॒युः। प्र॒मायु॑का स्यात्। तस्मा॒न्नान्वा॑स्ते।
न सं॒याज॑यन्ति। प॒त्न्यै गोपी॑थाय॥७०॥

होता॑र॒माज्य॑भागो यजति॑ सन्त॑तुम॒व॑द्यति॑ व्यावृ॑त्त्यै ब॒र्हिषदो॑ यजति॑ तमे॒व तद्य॑ज॒त्यनु॑ निष्क्रा॑मन्त्याहे॒नानृ॑तवो न॒व च॥ [९]

प्र॒ति॒पू॒रुष॑मेक॑क॒पालां॑ निर्व॑पति। जा॒ता ए॒व प्र॒जा रु॒द्रान्नि॒रव॑दयते।
ए॒क॒मति॑रि॒क्तम्। ज॒नि॒ष्यमा॑णा ए॒व प्र॒जा रु॒द्रान्नि॒रव॑दयते। ए॒क॑क॒पाला॑ भवन्ति।
ए॒क॒धै॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। नाभि॑घा॒रय॑ति। यद॑भि॒घा॒रये॑त्। अ॒न्त॒र॒व॒चा॒रिण॑ रु॒द्रं
कु॑र्यात्। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति॥७१॥

तद्धि॑ रु॒द्रस्य॑ भा॒ग॒धेय॑म्। इ॒मान्दि॑शं यन्ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒या॒मे॒व

दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥ ७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पुर्णेन जुहोति। सुगृध्र्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्त एव रुद्रं निरवदयते॥ ७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति। तयैवैनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥ ७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतेकृत्वाऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव

तत्। ए॒ष ते॑ रु॒द्र भा॒ग इत्या॑ह नि॒रव॑न्त्यै। अ॒प्र॒तीक्ष॑मा य॒न्ति। अ॒पः परि॑षिञ्चति।
 रु॒द्रस्या॒न्तर्हि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वन्ते। ये त्र्य॑म्बकै॒श्चर॑न्ति। आ॒दि॒त्यं च॒रुं
 पुन॑रेत्य॒ निर्व॑पति। इ॒यं वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति॥७५॥

य॒न्ति ब्रू॒यान्नि॒रव॑दयते शास्ते सिञ्चति षट्॥ [१०]

अ॒नु॒म॒त्यै वैश्व॑दे॒वेन॒ ताः सृ॒ष्टास्मि॑वृ॒त्तज॑र्पतिः स॒वि॒तोत्त॑रस्या॒न्देवा॑सुराः सोऽ॒ग्नि॑र्य॒त्पत्नीं॑ वैश्व॑दे॒वेन॒ ता व॑रुणप्र॒घासै॑र्ग्नये॒ दे॒वेभ्यः॑ प्रति॒पूरु॑षं दश॥१०॥

अ॒नु॒म॒त्यै प्र॑थम॒जो वृ॒धो ब॑हुरू॒पा हि प॑शव॒स्तस्मा॑त्पृथ॒मात्रं॑ यद्ग्नयेऽनी॒कव॑त उ॒द्धारं॑ वा अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रति॒पूरु॑षं पञ्च॑स॒सतिः॥७५॥

अ॒नु॒म॒त्यै प्र॒ति ति॑ष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व प॒ञ्च ह॒वी॑ऽषि॑। अ॒थेन्द्रा॑य॒ शुना॒सीरा॑य॒ पुरो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑क॒पालं॑
 निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वा इन्द्रा॑शुना॒सीरः॑। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मा॑ अ॒न्नम॑व॒ रुन्धे॑।
 वा॒य॒व्यं प॒यो भ॑वति। वा॒युर्वे॑ वृ॒ष्ट्यै॑ प्र॒दाप॑यि॒ता। स ए॒वास्मै॑ वृ॒ष्टिं प्र॒दाप॑यति।
 सौ॒र्य॑ ए॒क॒क॒पालो॑ भ॒वति॑। सूर्ये॑ण॒ वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वृ॒ष्टिर्धृ॑ता। स ए॒वास्मै॑ वृ॒ष्टिं
 नि॒य॑च्छति॥१॥

द्वा॒दश॑ग॒वः सी॒रं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। दे॒वा॒सु॒राः संय॑न्ता आ॒सन्। ते दे॒वा
 अ॒ग्नि॑म॒ब्रुव॑न्। त्वया॑ वी॒रेणा॑सु॒रान॒भिभ॑वा॒मेति॑। सोऽब्र॑वीत्। त्रे॒धाऽह॑मा॒त्मानं॑
 वि॒क॑रिष्य॒ इति॑। स त्रे॒धाऽऽत्मानं॑ व्य॒कुरु॑त। अ॒ग्निं तृ॑तीयम्। रु॒द्रं तृ॑तीयम्। वरु॑णं
 तृ॒तीयम्॥२॥

सोऽब्र॑वीत्। क इ॒दं तुरी॑य॒मिति॑। अ॒ह॒मितीन्द्रोऽब्र॑वीत्। सन्तु सृ॑जावहा॒ इति॑। तौ

समंसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्येन्द्र-
तुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यंजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरूप्यते विजित्यै॥३॥

वृहिनीं धेनुर्दक्षिणा। यद्वृहिनीं। तेनाऽऽग्नेयी। यद्वौः। तेन रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री।
यथ्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

त९ सृष्ट९ रक्षाऽस्यजिघा९सन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत।
ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षाऽसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव
तद्यजमानो रक्षाऽसि प्राणुदते। समूढ९ रक्षः सन्दग्ध९ रक्ष इत्याह। रक्षाऽस्येव
सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं
करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्र९ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं नालभत। त९ श्रुच्या-
ऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्। सोऽस्मादभिर्शुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धा९
सन्दधावहै। अथ त्वाऽव स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नार्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमुपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नार्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानंजनयत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स रक्षाऽस्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षांसि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवायतने रक्षांसि हन्ति। पूर्णमयेन सुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पूर्णः। ब्रह्मणैव रक्षांसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षांसि हन्ति। हतः रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाऽस्तृत्यै। यद्वस्ते तदक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तरहित्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत् समृद्धौ हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तुत्ये त्रीणि च॥ [१]

धा॒त्रे पु॒रोडा॒शं द्वा॒दश॑क॒पालं॑ निर्वपति। सं॒व॒त्स॒रो वै धा॒ता। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑
प्र॒जाः प्र॒ज॑नयति। अ॒न्वे॒वास्मा॑ अ॒नु॒म॒ति॒र्मन्य॑ते। रा॒ते रा॒का। प्र॒ सि॒नीवा॒ली
ज॑नयति। प्र॒जास्वे॒व प्र॒जा॑ता॒सु कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गावौ॑ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ।
आ॒ग्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशक॒पालं॑ निर्वपति। ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमेका॑दशक॒पालम्॥१०॥

वैष्ण॒वं त्रि॑क॒पालम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः। वी॒र्यं॑ विष्णुः। प्र॒जा ए॒व
प्र॒जा॑ता वी॒र्यं॑ प्रति॒ष्ठाप॑यति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॒षभो॑ व॒ही दक्षि॑णा।
यद्व॒ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वाम॑नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्धौ। अ॒ग्नी॒षोमी॒यमेका॑दशक॒पालं॑ निर्वपति।
इ॒न्द्रा॒सोमी॒यमेका॑दशक॒पालम्। सौ॒म्यं च॒रुम्। सोमो॑ वै रे॒तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जानां॑
प्र॒ज॑नयिता। वृ॒द्धाना॒मिन्द्रः॑ प्र॒दाप॑यिता। सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो॒ दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्र॒ज॑नयति। वृ॒द्धा॒मिन्द्रः॑ प्रयच्छति। ब॒भ्रु॒र्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। सो॒मा॒पौष्णं॑

च॒रुं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒पौ॒ष्णं च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। पू॒षा प॑शूनां प्र॒जनयि॑ता।
वृ॒द्धाना॑मिन्द्रः प्र॒दापयि॑ता। सोमं॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति। पू॒षा प॑शून्प्र॒जनय॑ति॥१३॥

वृ॒द्धानि॑न्द्रः प्रय॑च्छति। पौ॒ष्णश्च॒रुर्भव॑ति। इ॒यं वै पू॒षा। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति।
श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। ब॒हु वै पु॑रुषो मे॒ध्यमु॑प॒गच्छ॑ति। वै॒श्वान॑रं द्वा॒दश॑कपालं
निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वैनं॑ स्व॒दय॑ति। हि॒रण्यं॑
दक्षि॑णा॥१४॥

प॒वित्रं॑ वै हि॒रण्य॑म्। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। ब॒हु वै रा॑ज॒न्योऽनृ॑तं करोति। उप॑ जा॒म्यै
हर॑ते। जि॒नाति॑ ब्राह्म॒णम्। वद॑त्यनृ॒तम्। अनृ॑ते खलु॒ वै क्रि॑यमा॒णे वरु॑णो गृह्णाति।
वा॒रु॒णं य॑व॒मयं॑ च॒रुं निर्व॑पति। व॒रु॒णपा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। अश्वो॒ दक्षि॑णा। वा॒रु॒णो
हि दे॒वत॒याऽश्वः॑ समृ॑द्ध्यै॥१५॥

ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॑वमेका॒दश॑कपालं यद॑प॒मो दधा॑ति पू॒षा प॑शून्प्र॒जनय॑ति हि॒रण्यं॑ दक्षि॑णा दक्षि॑णेकं च॥ [२]

र॒त्विना॑मे॒तानि॑ ह॒वींषि॑ भवन्ति। ए॒ते वै रा॒ष्ट्रस्य॑ प्र॒दा॒तारः॑। ए॒तेऽपा॑दा॒तारः॑। य

ए॒व रा॒ष्ट्रस्य॑ प्रदा॒तारः॑। ये॒ऽपादा॒तारः॑। त ए॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं प्रय॑च्छन्ति। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति।
यथ्स॑मा॒हत्य॑ निर्व॑पेत्। अर॑त्निनः स्युः। य॒था॒य॒थं निर्व॑पति रत्नित्वाय॑॥१६॥

यथ्स॒द्यो निर्व॑पेत्। याव॑ती॒मेकै॑न ह॒विषा॒ऽऽशिष॑मव रुन्धे। ताव॑ती॒मव॑रुन्धीत।
अ॒न्व॒हन्निर्व॑पति। भूय॑सी॒मेवा॑शिष॒मव॑ रुन्धे। भूय॑सो यज्ञ॒क्रतू॑नुपैति। बा॒र॒ह॒स्पत्यं॑
च॒रुं निर्व॑पति ब्र॒ह्मणो॑ गृहे। मुख॑त ए॒वास्मै॑ ब्रह्म॒ सऽश्न॑यति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व
क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति। शि॒ति॒पृ॒ष्ठो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१७॥

ऐ॒न्द्रमे॒का॒दश॑कपाल॑ राज॒न्य॑स्य गृहे। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। ऋ॒षभो॑ दक्षि॑णा॒
समृ॑द्ध्यै। आ॒दि॒त्यं च॒रुं म॒हिष्यै॑ गृहे। इ॒यं वा अ॒दि॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्र॒ति॒ति॒ष्ठति॑।
धे॒नुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। भगा॑य च॒रुं वा॒वाता॑यै गृहे। भग॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। विचि॑त्तगर्भा
प॒ष्ठौही॑ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॥१८॥

ने॒र्ऋ॒तं च॒रुं प॑रिवृ॒त्तयै॑ गृहे कृ॒ष्णानां॑ व्री॒हीणां॑ न॒खनि॑र्भिन्नम्। पा॒प्मान॑मे॒व
नि॒र्ऋ॒तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णा कू॒टा दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पाल॑ सेना॒न्यो

गृहे। सेनामेवास्य सङ्श्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालं सृतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतं सप्तकपालं ग्रामण्यौ गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ। सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ। आश्विनं द्विकपालं सङ्ग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्वारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रत्निनं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णै

पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाँ होमुचै। आशिषं एवावं रुन्धे। अयं नो राजा
वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वंध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति।
श्वेतायै श्वेतवँत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो
ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म
संश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं
बर्हिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्।
सैव श्वेता श्वेतवँत्सा दक्षिणा समृद्धौ॥२३॥

रत्नित्वाय समृद्धौ पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ ग्राम्ण्यो गृहे भांगदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्ये द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीँषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाँ स्वाः। त एवास्मै
सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनँ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनाँ सुवते। सोमो
वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः

स॒त्याना॑म्॥२४॥

वरु॑णो धर्म॑पतीनाम्। ए॒तदे॒व सर्वं॑ भवति। स॒वि॒ता त्वा॑ प्रस॒वाना॑ः सुव॒तामि॒ति
हस्तं॑ गृह्णाति प्रसू॑त्यै। ये दे॒वा दे॒वः सु॒वः स्थे॒त्याह॑। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑
म॒ह॒त आधि॑पत्याय म॒ह॒ते जा॒न॑राज्यायेत्याह॑। आ॒मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भर॒ता
रा॒जा सोमो॑ऽस्माकं ब्राह्म॑णाना॒ः राजे॒त्याह॑। तस्मा॒त्सोम॑राजानो ब्राह्म॑णाः। प्रति॒
त्यन्ना॑म॒ राज्य॑म॒धायी॒त्याह॑॥२५॥

रा॒ज्यमे॒वास्मि॒न्प्रति॑दधाति। स्वां त॒नुवं वरु॑णो अशि॒श्रेदि॒त्याह॑। व॒रु॒णस॒वमे॒वाव॑
रुन्धे। शुचै॑र्मि॒त्रस्य॑ व्र॒त्या अ॒भूमे॒त्याह॑। शुचि॑मे॒वैनं॑ व्रत्यं करोति। अम॑न्महि म॒ह॒त
ऋ॒तस्य॑ ना॒मेत्या॑ह॑। म॒नु॒त ए॒वैन॑म्। सर्वे॑ व्रा॒ता वरु॑णस्याभूव॒न्नित्या॑ह॑। सर्व॑व्रा॒तमे॒वैनं॑
करोति। वि मि॒त्र ए॒वैर॑रा॒तिम॒तारी॒दित्या॑ह॑॥२६॥

अ॒रा॒तिमै॒वैनं॑ ता॒रय॑ति। अ॒सू॒षुद॒न्त य॒ज्ञियां॑ ऋ॒तेने॒त्याह॑। स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑म्।
व्यु॑ त्रि॒तो ज॑रि॒माणं॑ न आ॒न॒डित्या॑ह॑। आ॒यु॒रे॒वास्मि॑न्दधाति। द्वाभ्यां॑ विमृ॑ष्टे।

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां
च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति।
विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानुभिजयति॥२७॥

सत्यानामधायीत्याहाताशुदित्याह क्रमत एकं च॥

[४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतं
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति।
अथो श्रियमेवैनमुभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषा-
ऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सङ्श्यति। व्रजक्षितः
स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह।
अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं

यदा॒तप॑ति॒ वर्ष॑ति। स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वाव॑ रुन्धे। नैन॑ꣳ स॒त्या॒नृ॒ते उ॑दि॒ते हि॑ꣳस्तः। य
ए॒वं वेद॑। मा॒न्दाः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑कः॥३०॥

वा॒शाः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्य॑कः। श॒क्क॑रीः स्थे॒त्याह॑। प॒शवो॑ वै श॒क्क॑रीः।
प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। वि॒श्वभृ॑तः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व प॑य॒स्व्य॑कः। ज॒नभृ॑तः स्थे॒त्याह॑।
रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्य॑कः। अ॒ग्नेस्ते॑ज॒स्याः स्थे॒त्याह॑॥३१॥

रा॒ष्ट्रमे॒व ते॑ज॒स्व्य॑कः। अ॒पा॒मोष॑धीनाꣳ र॒सः स्थे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रमे॒व म॑ध॒व्य॑मकः।
सा॒र॒स्व॒तं ग्र॑हं गृह्णाति। ए॒षा वा अ॒पां पृ॑ष्ठम्। य॒त्सर॑स्वती। पृ॒ष्ठमे॒वैन॑ꣳ स॒मा॒ना॒नां
क॑रोति। षो॒ड॒शभि॑र्गृह्णाति। षो॒ड॒शक॑लो वै पु॒रुषः॑। या॒वा॒ने॒व पु॒रुषः॑। तस्मि॑न्वी॒र्यं
द॑धाति। षो॒ड॒शभि॑र्जु॒होति॑ षो॒ड॒शभि॑र्गृह्णाति। द्वा॒त्रि॑ꣳश॒त्सम्प॑द्यन्ते। द्वा॒त्रि॑ꣳश॒दक्ष॑रा-
ऽनु॒ष्टुक्। वा॒ग॒नु॒ष्टुप्स॑र्वाणि॒ छन्दा॑ꣳसि। वा॒चै॒वैन॑ꣳ स॒र्वेभि॑श्छन्दा॑भि॒रभिषि॑ञ्चति॥३२॥

ऊ॒र्मि॒रित्या॑ह॒ सूर्य॑वर्चसः स्थे॒त्याह॑ ब्रह्मवर्च॒स्य॑कस्तेज॒स्याः स्थे॒त्याह॑व पु॒रुषः षट् च॑॥ [५]

दे॒वी॒रा॒पः सं म॑धु॒मती॒र्मधु॑मतीभिः सृ॒ज्यध्व॑मित्याह॒ ब्रह्म॑णै॒वैनाः॒ सꣳसृ॑जति।

अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुंश्च धिष्णियं
 ब्राह्मणाच्छुःसिनेश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छुःसी।
 तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि
 पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
 अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टः ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः।
 तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रः
 हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रः हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह।
 अमृता ह्यापः। अमृतः हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युमिनीरूर्ज
 एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव

यज॑माने वी॒र्यं दधा॑ति। क्ष॒त्रस्यो॒ल्बम॑सि क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसीति॒ ता॒र्प्यं चो॒ष्णीषं च॑
प्रय॑च्छति स॒योनि॑त्वाय॑। ए॒क॒श॒तेन॑ दर्भ॑पु॒ञ्जीलैः प॑वयति। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः श॒तवी॑र्यः।
आ॒त्मैक॑शतः॥ ३६॥

यावा॑ने॒व पु॒रुषः॑। तस्मि॑न्वी॒र्यं दधा॑ति। द॒ध्याश॑यति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे।
उ॒दु॒म्बर॑माशयति। अ॒न्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ। श॒ष्पा॑ण्याशयति। सु॒रा॒बलि॑मे॒वैनं॑ करोति।
आ॒विदं॑ ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒विदं॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति॥ ३७॥

अ॒ग्निरे॒वैनं॑ गा॒र्हप॑त्येनावति। इ॒न्द्रं इ॒न्द्रि॒येण॑। पू॒षा प॒शुभिः॑। मि॒त्रावरु॑णौ
प्रा॒णापा॒नाभ्या॑म्। इ॒न्द्रो वृ॒त्राय॑ वज्र॑मुद॑यच्छत्। स दि॒वंम॑लिखत्। सो॒ऽर्य॑म्णः
पन्था॑ अभवत्। स आ॒वि॒त्रे द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते॒ इति॑ द्यावा॑पृथि॒वी उपा॑धावत्।
स आ॒भ्यामे॒व प्र॑सू॒त इ॒न्द्रो वृ॒त्राय॑ वज्रं॑ प्रा॒हर॑त्। आ॒वि॒त्रे द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते॒
इति॑ यदा॒ह॥ ३८॥

आ॒भ्यामे॒व प्र॑सू॒तो यज॑मानो॒ वज्रं॑ भ्रातृ॑व्याय॒ प्रह॑रति। आ॒वि॒त्रा

दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑पीत्या॒ह। इ॒यं वै दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑पी। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति
तिष्ठ॑ति। आ॒वि॒त्रोऽय॑म॒सावा॑मु॒ष्याय॑णो॒ऽस्यां वि॒श्य॑स्मि॒त्राष्ट॑ इत्या॒ह। वि॒शैवैन॑
रा॒ष्ट्रेण॑ स॒मर्ध॑यति। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ म॒ह॒त आ॑धि॒पत्या॑य म॒ह॒ते जा॑न॒राज्या॑येत्या॒ह।
आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। ए॒ष वो॑ भ॒रता॑ राजा सोमो॒ऽस्माकं॑ ब्राह्म॒णाना॑ राजे॒त्याह॑।
तस्मा॒त्सोम॑रा॒जानो॑ ब्राह्म॒णाः॥ ३९॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑ इति॒ धनुः॑ प्र॒यच्छ॑ति॒ विजि॑त्यै। श॒त्रुबा॑ध॒नाः स्थे॑ती॒षून्।
श॒त्रून्ने॒वास्य॑ बा॒धन्ते॑। पा॒त मा॑ प्र॒त्यश्च॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यश्च॑म॒न्वश्च॑ मा पा॒तेत्या॑ह। ति॒स्रो
वै श॒र्व्याः॑। प्र॒तीची॑ ति॒रश्च्य॑नू॒ची। ता॒भ्य ए॒वैनं॑ पा॒न्ति। दि॒ग्भ्यो मा॑ पा॒तेत्या॑ह।
दि॒ग्भ्य ए॒वैनं॑ पा॒न्ति। वि॒श्वाभ्यो॑ मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒तेत्या॑ह। अ॒प॑रि॒मिता॑दे॒वैनं॑ पा॒न्ति।
हि॒र॑ण्यव॒र्णावु॑षसा॑ वि॒रोक॑ इति॒ त्रि॒ष्टुभा॑ ब॒हू उ॒द्गृह्णा॑ति। इन्द्रि॒यं वै वी॒र्यं॑ त्रि॒ष्टुक्।
इन्द्रि॒यमे॒व वी॒र्यमु॑परि॒ष्टादा॑त्म॒न्धत्ते॑॥ ४०॥

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्।
उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा
तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव
रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव
लोकमभिजयति। अनूजिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविंशतिकपालो
भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव
पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः।
पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्।
यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बार्हस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां

प्रथमम्। ब्रह्मं चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रति-
ष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति।
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते।
यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै।
प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समंष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥

[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे
त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं
हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते।
शतमानं भवति॥४६॥

श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति तिष्ठति। दि॒द्योन्मा॑
पा॒हीत्यु॑परि॒ष्टादधि॑ निद॑धाति। उ॒भ॒यत॑ ए॒वास्मै॑ श॒र्म द॑धाति। अवे॑ष्टा द॒न्द॒शूका॑
इति॑ क्ली॒बः॑ सी॒सेन॑ विध्यति। द॒न्द॒शूका॑ने॒वाव॑यजते। तस्मा॑त्क्ली॒बं द॑न्द॒शूका॑
द॑शु॒काः। निर॑स्तं नमु॒चेः शि॒र इति॑ लोहि॒ताय॑सं निर॑स्यति। पा॒प्मान॑मे॒व नमु॑चिं
नि॒रव॑दयते। प्रा॒णा आ॒त्मनः॑ पूर्वे॑ऽभि॒षिच्य॑ इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॑ रा॒जा व॑रुणः। दे॒वा ध॑र्म॒सुव॑श्च॒ ये। ते ते॒ वाच॑ः सु॒वन्तां॑ ते ते॑
प्रा॒णः सु॑वन्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑नः पूर्वा॑न॒भिषि॑ञ्चति। यद्व्या॑त् अ॒ग्नेस्त्वा॑
तेज॑सा॒ऽभिषि॑ञ्चामीति॑। तेज॒स्यैव॑ स्या॑त्। दु॒श्च॒र्मा तु भ॑वेत्। सोम॑स्य॒ त्वा
द्यु॒म्नेना॑भिषि॑ञ्चामीत्या॑ह। सौ॒म्यो वै दे॒वता॑या पु॒रुषः॑॥४८॥

स्वयै॑वेन॑ दे॒वता॑या॒ऽभिषि॑ञ्चति। अ॒ग्नेस्तेज॑सेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य
वर्च॑सेत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणे॑त्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति।
मि॒त्राव॑रुणयोर्वी॒र्ये॑णेत्या॑ह। वी॒र्यमे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॑मोज॒सेत्या॑ह॥४९॥

ओजं एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं
क्षत्रपतिं करोति। अतिं दिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह।
समावंवृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह। राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमंकः। उच्छेषणेन जुहोति।
उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्गुरेत्याग्नीद्धे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते।
रुद्रं यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिंनस्ति। यः
हिंनस्ति। तेनैवैनं सह शमयति। तस्मै हुतमंसि यमेष्टमसीत्याह। यमादेवास्य
मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा
स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पूर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवा-
स्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन
वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति।

अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषां युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ संव्येष्टसारथी। षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सौऽन्वारंभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारंभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रि॒यमे॒व वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। प॒शूनां॑ म॒न्युर॑सि॒ तवे॑व मे म॒न्युर्भू॑या॒दिति॑
 वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑ मु॒ञ्चते॑। प॒शूनां॑ वा ए॒ष म॒न्युः। यद्व॑रा॒हः। तेनै॒व प॑शूनां
 म॒न्युमा॒त्मन्ध॑त्ते। अ॒भि वा इ॒यं सु॑षु॒वाणं॑ का॒मय॑ते। तस्यै॑श्व॒रेन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मादा॑तोः।
 वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑मु॒ञ्चते॑। अ॒स्या ए॒वान्त॑र्धत्ते। इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्याना॑त्यै॥५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इ॒त्याहा॑हि॒सायै॑। इयं॑ द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे धे॒हीत्या॑ह।
 आयु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ऊ॒र्गस्य॑ ऊ॒र्ज मे॑ धे॒हीत्या॑ह। ऊ॒र्जमे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यु॒ङ्क्षि॑सि
 वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॑ मयि॒ धे॒हीत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ए॒क॒धा ब्र॑ह्म॒ण उप॑हरति।
 ए॒क॒धैव॑ यज॑मान॒ आयु॑रू॒र्जं वर्चो॑ दधाति। र॒थवि॑मो॒चनी॑या जुहोति॒ प्रति॑-
 ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयो॑ऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। तस्मा॑च्चतु॒र्जुहो॑ति। यदु॒भौ स॒हाव॑तिष्ठे॒ताम्।
 स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग॒हीत्रा॑ र॒थवा॑ह॒ने रथ॑मादधाति। सु॒व॒र्गादि॑वैनं

लो॒काद॒न्तर्द॑धाति। ह॒ःसः शु॒चिष॑दित्याद॑धाति। ब्रह्म॑णै॒वैन॑मुपाव॒हर॑ति। ब्रह्म॑णा-
ऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्द्साऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि छन्दा॑सि।
सर्वे॑भिरे॒वैन॑ छन्दा॑भिराद॑धाति। वर्ष्म॑ वा ए॒षा छन्द्॑साम्। यदति॑च्छन्दाः।
यदति॑च्छन्द्सा द॑धाति। वर्ष्मे॑वैन॑ सम॒नाना॑ करोति॥५८॥

पृथन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानात्ये प्रतिष्ठित्ये ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥ [१]

मि॒त्रोऽसि॑ वरु॑णोऽसीत्या॑ह। मै॒त्रं वा अ॑हः। वा॒रु॒णी रा॒त्रिः। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑मुपाव॒हर॑ति।
मि॒त्रोऽसि॑ वरु॑णोऽसीत्या॑ह। मै॒त्रो वै दक्षि॑णः। वा॒रु॒णः स॒व्यः। वै॒श्वदे॒व्यामि॑क्षा।
स्वमे॒वैनौ॑ भा॒गधे॑यमुपाव॒हर॑ति। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॒वैरि॑त्या॑ह॥५९॥

वै॒श्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः। ता ए॒वाद्याः॑ कुरु॑ते। क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॑रसि क्ष॒त्रस्य॑
योनि॑रसीत्य॑धीवा॒समास्तृ॑णाति स॒योनि॑त्वाय॑। स्यो॒नामा सी॑द सु॒षदा॑मा
सीदे॑त्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्। मा त्वा॑ हि॒ःसी॒न्मा मा॑ हि॒ःसी॑दित्या॑हाहि॒ःसायै॑।
निष॑साद धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः प॒स्त्या॑स्वा सा॒म्राज्या॑य सु॒क्रतु॑रित्या॑ह। सा॒म्राज्य॑मे॒वैन॑

सुक्रतुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
सवितामेवैन९ सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैन९
सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव
इत्याह। मित्रमेवैन९ सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्व९ राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि
सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैन९ सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
गायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि
व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः।
सत्यमेतानि छन्दांसि। सत्यमेवाव रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह।
अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते
एवाव रुन्धे॥६२॥

नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति
 स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैणैवास्मां अवरपरं रन्धयति। एवं हि
 तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रन्धयेयुः। दिशोऽभ्ययं राजाऽभूदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति।
 एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्धवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनं श्रियं गमयति।
 सुश्लोकां(४) सुमङ्गलां(४) सत्यराजा(३)नित्याह। आमेवैतामा शास्ते। शौनः
 शेषमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकं विशतिकपालस्य
 वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये स्विष्टकृते समवेद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः
 परि गृह्णाति। अपान्नन्ने स्वाहोर्जो नन्ने स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति तिस्र
 आहुतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवैरित्याह सत्यसंबं करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवावं रुन्धे करोति शतेन्द्रियः षट् च॥ [१०]

एतद्ब्राह्मणानि धात्रे रत्निनान्देवसुवामर्थे तो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दशं॥१०॥

एतद्ब्राह्मणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्त्रं वै पूषा वाशाः स्थेत्याहु दिशो व्यास्थापयत्युदङ्गरेत्यु ब्रह्मा(३)न्त्व२ राज्ञश्चतुष्पष्टिः॥६४॥

एतद्ब्राह्मणानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। तथ्सृष्ट्विरनु समंसर्पत्।
 तथ्सृष्ट्वा ससृत्त्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा
 द्वितीये। सवित्रा प्रसवेन तृतीये। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे।
 इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वया देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाऽष्टमे। त्वष्टा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽऽप्नोत्। यथ्सृष्ट्वा
 भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य
 वीर्यस्यावरुद्धौ। पुरस्तादुपसदा सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेतं
 एव तदधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेतं एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति।
 उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरास्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मः होत्रे। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणै। आयुरेवाव रुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छुसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे

ए॒वास्यै॒ते। स्थू॒रि॑ यवा॒चित॑म॒च्छावा॒काय॑। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते॥६॥

अ॒न॒ङ्वाह॑म॒ग्नीधे॑। वहि॒र्वा अ॑न॒ङ्वान्। वहि॑र॒ग्नीत्। वहि॑नै॒व वहि॑ य॒ज्ञस्या॑व
रु॒न्धे। इन्द्र॑स्य सुषु॒वाण॑स्य॒ त्रेधे॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ प॒राऽप॑तत्। भृ॒गुस्तृ॑तीयमभवत्।
श्रा॒य॒न्ती॒यं तृ॑तीयम्। सर॑स्वती॒ तृ॑तीयम्। भा॒र्गवो॑ होता॒ भव॑ति। श्रा॒य॒न्ती॒यं
ब्र॒ह्मसा॑मं भ॒वति॑। वा॒र॒व॒न्ती॒यंम॑ग्नि॒ष्टोम॑सा॒मम्। सा॒र॒स्वती॒रपो॑ गृ॒ह्णाति॑। इन्द्रि॒यस्य॑
वी॒र्य॑स्याव॒रुद्धे॑। श्रा॒य॒न्ती॒यं ब्र॒ह्मसा॑मं भ॒वति॑। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ श्रयति।
वा॒र॒व॒न्ती॒यंम॑ग्नि॒ष्टोम॑सा॒मम्। इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ वा॒रय॑ति॥७॥

विराट्प्रजापतिरश्वः प्रजापतिरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥ [२]

ई॒श्व॒रो वा ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॒दितोः॑। यं दि॒शोऽनु॑ व्या॒स्था॒पय॑न्ति। दि॒शाम॑वे॒ष्टयो॑
भव॑न्ति। दि॒क्ष्वै॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य। प॒ञ्च दे॒वता॑ यजति। प॒ञ्च दि॒शः। दि॒क्ष्वै॒व
प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। ह॒विषो॑ह॒विष॑ इ॒ष्ट्वा बा॑र॒हस्प॑त्यम॒भिघा॑रयति। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑ वै
बृ॒हस्प॑तिः। यज॑मानमे॒व तेज॑सा॒ सम॑र्धयति॥८॥

आदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै
 राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र
 एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपांशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं
 विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यंकः। अगर्भा मारुती। विड्वै मरुतः। विशमेव
 निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यः
 सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तैः अश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं
 निरवपन्। ततो वै ते वाचः सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपन्ति। अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय।
 वाचः सत्यमव रुन्धे। सरस्वते सत्यवाचं चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि
 गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति।
 आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते।

तिसृधृन्व९ शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्धौ॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥

[३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवाना९ सवित्रा विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माञ्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवी९षि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवतून्मयुङ्क्त इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः।

तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्।
संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्टमष्टकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरर्णीवत्।
तत्क्लमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स
सिंहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा।
त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै
पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान
आत्मन्धत्ते। सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी

समृद्धौ। स्वाद्वीं त्वा॑ स्वादुनेत्या॑ह। सोम॑मे॒वैनां॑ करोति। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्यां॑ पच्यस्व॒
सर॑स्वत्यै पच्य॒स्वेन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑ पच्य॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्येषा॑ दे॒वता॑भ्यः पच्यंते।
ति॒स्रः स॑सृष्टा वसति॥१८॥

ति॒स्रो हि रा॒त्रिः क्री॒तः सोमो॑ वस॑ति। पु॒नातुं॑ ते परि॒स्रुत॑मिति॒ यजु॑षा पु॒नाति॒
व्यावृ॑त्त्यै। प॒वित्रे॑ण पु॒नाति। प॒वित्रे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒रेण॒ शश्व॑ता॒ तने॑त्या॑ह।
वा॒रेण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑णेति॒ नैतया॑ पु॒नीयात्। व्यृ॑द्धा ह्येषा॑।
अ॒ति॒प॒वि॒त॒स्यै॒तया॑ पु॒नीयात्। कु॒वि॒द॒ङ्गे॒त्यनि॑रुक्तया प्राजाप॒त्यया॑ गृह्णाति॥१९॥

अ॒नि॒रु॒क्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। ए॒क॒य॒र्चा गृ॑ह्णाति। ए॒क॒धै॒व यज॑माने वी॒र्यं॑
दधा॑ति। आ॒श्विनं॑ धूम्रमाल॑भते। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं
क॑रोति। सा॒र॒स्व॒तं मे॒षम्। वा॒ग्वै सर॑स्वती। वा॒चै॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। ऐ॒न्द्रमृ॑ष॒भ॑
सै॒न्द्र॒त्वाय॑॥२०॥

यन्निषु यूपैष्वा॒लभे॑त। ब॒हिर्धा॑ऽस्मा॒दिन्द्रि॑यं वी॒र्यं द॑ध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्।
 ए॒क॒यूप॑ आल॑भते। ए॒क॒धैवा॑स्मिन्निन्द्रि॑यं वी॒र्यं द॑धाति। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
 नैतेषां॑ प॒शूनां॑ पु॒रोडा॑शा भवन्ति। ग्र॒हपु॑रोडाशा ह्ये॒ते। यु॒वः सु॒राम॑मश्वि॒नेति॑
 सर्व॑दे॒वत्ये॑ याज्यानुवा॒क्ये भ॑वतः। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥ २१॥

ब्रा॒ह्मणं॑ परि॑क्रीणीयादुच्छे॑षणस्य पा॒तारम्। ब्रा॒ह्म॒णो ह्याहु॑त्या उ॒च्छे॑षणस्य पा॒ता।
 यदि॑ ब्रा॒ह्मणं॑ न वि॒न्देत्। व॒ल्मी॒क॒वपा॑याम॒व न॑येत्। सै॒व ततः॑ प्रायश्चित्तिः। यद्वै
 सौ॒त्राम॑ण्यै व्यृद्धम्। तद॑स्यै॒ समृ॑द्धम्। ना॒ना॒दे॒वत्याः॑ प॒शव॑श्च पु॒रोडा॑शाश्च भवन्ति
 समृ॑द्धौ। ऐ॒न्द्रः प॑शूनामुत्त॒मो भ॑वति। ऐ॒न्द्रः पु॑रो॒डाशा॑नां प्रथ॒मः॥ २२॥

इन्द्रि॑ये ए॒वास्मै॑ स॒मीचीं॑ दधाति। पु॒रस्ता॑दनूया॒जानां॑ पु॒रोडा॑शैः प्रच॑रति। प॒शवो॑
 वै पु॒रोडा॑शाः। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। ऐ॒न्द्रमे॒काद॑शकपालं निर्व॑पति। इन्द्रि॑यमे॒वाव॑ रुन्धे।
 सा॒वि॒त्रं द्वा॑दशकपालं प्रसू॑त्यै। वा॒रु॒णं द॑शकपालम्। अ॒न्त॒त ए॒व व॑रु॒णम॑व॒ यज॑ते।
 वड॑बा दक्षि॑णा॥ २३॥

उ॒त वा ए॒षाऽश्व॑ꣳ सू॒ते। उ॒ताऽश्व॑त॒रम्। उ॒त सोम॑ उ॒त सुरा॑। यथ्सौ॑त्राम॒णी
समृ॑द्धौ। बा॒रु॒हस्प॑त्यं प॒शुं च॑तु॒र्थम॑तिपवि॒तस्या ल॑भते। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पतिः॑।
ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑ व्यृ॒द्धमपि॑ वपति। पुरो॒डाश॑वाने॒ष प॒शुर्भव॑ति। न ह्ये॒तस्य॑ ग्र॒हं
गृ॒ह्णन्ति॑। सोम॑प्रतीकाः पितरस्तृ॒ष्णुते॑ति शतातृ॒ष्णायाꣳ स॒मव॑नयति॥ २४॥

श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्रति॑ तिष्ठति। दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति॑।
पा॒पव॒स्यस॒स्य व्यावृ॑त्त्यै। हिर॑ण्यमन्तरा धा॑रयति। पू॒तामे॒वेना॑ जु॒होति॑। श॒तमा॑नं
भव॑ति। श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्रति॑ तिष्ठति। यत्रै॒व श॑तातृ॒ष्णां
धा॑रयति॥ २५॥

तन्नि॑दधाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पि॒तृन् वा ए॒तस्ये॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छति। यꣳ सोमो॑ऽति॒
पव॑ते। पि॒तृणां॑ या॒ज्यानु॒वाक्या॑भिरु॒पं तिष्ठ॑ते। यदे॒वास्य॑ पि॒तृनि॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छति।
तदे॒वाव॑ रुन्धे। ति॒सृभि॒रुप॑ तिष्ठते। तृ॒तीये॒ वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ताने॒व प्री॑णाति।
अथो॒ त्रीणि॑ वै य॒ज्ञस्ये॑न्द्रि॒याणि॑। अ॒ध्वर्यु॑र्होता॑ ब्रह्मा। त उ॒पंति॑ष्ठन्ते। यान्ये॒व

य॒ज्ञस्यैन्द्रि॒याणि॑। तैरे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥ [६]

अ॒ग्नि॒ष्टोम॒मग्र॑ आ॒ह॑रति। य॒ज्ञमु॒खं वा अ॑ग्नि॒ष्टोमः॑। य॒ज्ञमु॒खमे॒वारभ्य॑ स॒वमा
क्र॑मते। अथै॒षोऽभिषे॑च॒नीय॑श्चतु॒स्त्रिंश॑प॒वमा॑नो भवति। त्रय॑स्त्रिंश॒द्वे दे॒वताः॑। ता
ए॒वाऽऽप्रो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रिंशः॑। तमे॒वाऽऽप्रो॑ति। स॒ंश॒र ए॒ष स्तो॒मा॑ना॒मय॑था॒
पूर्व॑म्। यद्विष॑माः स्तो॒माः॑॥२७॥

ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॒न्पव॑मानाः। अ॒न्तः श्ले॒षणं॑ त्वा अ॒न्यत्। यथ्स॒माः
पव॑मानाः। तेना॒ऽस॑ंश॒रः। तेन॑ यथापूर्वम्। आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टोमेन॒र्ध्नोति॑। आ॒त्मना॒
पु॒ण्यो भ॑वति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो भ॑व॒त्यनु॒
सन्त॑त्यै॥२८॥

स्तोमाः पशव उक्थान्येक च॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भव॑ति। वा॒ग्वै वा॒युः। वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः।

सर्वा॑सामे॒व प्र॒जानां॑ सू॒यते। सर्वा॑ ए॒नं प्र॒जा रा॒जेति॑ वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्द॑श्च॒ क्षिप॑
इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सू॒यते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्।
ये सं॒म्भार्या॑ अ॒क्रन्॑॥२९॥

यदा॑ह॒ पव॑स्व वा॒चो अ॑ग्रि॒य इति॑। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खान्न॑यन्ति। अ॒नुष्टु॒क्प्र॑थ॒मा भ॑वति।
अ॒नुष्टु॒गुत्त॑मा। वा॒ग्वा अ॑नुष्टु॒क्। वा॒चैव॑ प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उ॒द्व॒तीर्भ॑वन्ति। उ॒द्व॒द्वा
अ॑नुष्टु॒भो रू॒पम्। आ॑नुष्टु॒भो रा॒ज॒न्यः॥३०॥

तस्मा॑दु॒द्व॒तीर्भ॑वन्ति। सौ॒र्य॑नुष्टु॒गुत्त॑मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै। यो वै
स॒वादे॑ति। नैन॑ सु॒व उप॑नमति। यः सा॒मभ्य॑ ए॒ति। पा॒पी॒या॒न्सुषु॑वा॒णो भ॑वति।
ए॒तानि॒ खलु॒ वै सा॒मानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॑ भ॑वन्ति॥३१॥

तैरे॒व स॒वान्नै॑ति। या॒नि दे॒वरा॒जानां॑ सा॒मानि॑। तैर॒मुष्मि॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। या॒नि
मनु॑ष्यरा॒जानां॑ सा॒मानि॑। तैर॒स्मि॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोर्॑ ऋ॑ध्नोति।
दे॒वलो॒के च॑ मनु॑ष्यलो॒के च॑। ए॒क॒वि॒ंशोऽभि॑षे॒चनी॑य॒स्योत्त॑मो भ॑वति। ए॒क॒वि॒ंशः

कैशवपुनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विद्वा ए॑कवि॒ंशः। रा॒ष्ट्रं सप्त॑दशः। वि॒शं ए॒वैतन्म॑ध्यतो॒ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा
ए॒ष वि॒शां प्रि॒यः। वि॒शो हि म॑ध्यतो॒ऽभिषि॑च्यते। यद्वा ए॒नम॑दो दि॒शोऽनु॑
व्यास्था॒पय॑न्ति। तथ्सु॑वर्गं लो॒कम॑भ्या रो॒हति॑। यद्दि॒मं लो॒कं न प्र॑त्यव॒रोह॑त्।
अ॒तिज॒नं वे॒यात्। उ॒द्धा मा॑द्येत्। यदेष प्र॑ती॒चीनः॑ स्तोमो॒ भव॑ति। इ॒ममे॒व तेन॑
लो॒कं प्र॑त्यव॒रोह॑ति। अथो॑ अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य॥३३॥

अक्रन्नाजुन्यो भवन्ति दशपेयो माद्येजीणि च॥

[८]

इ॒यं वै रं॑ज॒ता। अ॒सौ हरि॑णी। यद्रु॒क्मौ भव॑तः। आ॒भ्यामे॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑
गृ॒ह्णाति॑। वरु॑णस्य॒ वा अ॑भिषि॒च्यमा॑न॒स्याऽऽपः॑। इ॒न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ निर॑घ्नन्। तथ्सु॑वर्णं
हि॒र॑ण्यमभवत्। यद्रु॒क्मम॑न्त॒र्दधा॑ति। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्या॑नि॒र्घाता॑य। श॒तमा॑नो भवति
श॒तक्ष॑रः। श॒तायुः॑ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। आयु॑र्वै हि॒र॑ण्यम्।
आ॒युष्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति। तेजो॒ वै हि॒र॑ण्यम्। ते॒ज॒स्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति।

वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरौऽष्टौ च॥

[९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि। तावन्तीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति।

य॒दा वा ए॒षाऽही॒न॒स्याह॑र्भज॒ते। सा॒हस्य॑ वा॒ स॒र्व॒नम्। अथै॒व जग॑ती कृ॒ता।
 अथ॑ प॒श॒व्यः। व्यु॑ष्टि॒र्वा ए॒ष द्वि॑रा॒त्रः। य ए॒वं वि॒द्वान्द्वि॑रा॒त्रेण॑ यज॒ते। व्ये॒वास्मा॑
 उच्छ॑ति। अथो॒ तम॑ ए॒वाप॑ ह॒ते। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑म॒न्त॒त आ ह॑रति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।
 दे॒वता॑स्वे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सुत च॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यन्निष्वग्निष्टोममुप त्वयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदग्निभ्यां यन्निषु तस्मादुद्धृतीः सुतत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृश्नि॑र्धर्म॒धुगा॑सीत्। सर्जी॒षेणा॑जीवत्। तै॑ऽब्रुवन्।
कस्मै॒ नु स॒त्रमा॑स्महे। ये॑ऽस्या ओष॑धीर्न ज॒नया॑म् इति॑। ते दि॒वो वृष्टि॑मसृजन्त।
याव॑न्तः स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑ती॒रोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः पि॒तरो॑
वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां॑ ज॒ग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। तै॑ऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑। व॒यं
भा॒ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॒ इति॑ पि॒तरो॑ऽब्रुवन्। किं वो॑ भा॒ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑
ए॒व नोऽप्य॑स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑ ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॑ प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॒ वै
त ओष॑धीरस्वदयन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॑पावा॑सृजन्। इ॒दं नो॑ ह॒व्यं प्रदा॑प॒येति॑।

सोऽब्रवीद्वरं वृणो। दशं मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गं मात्रा सह चराणीति।
तस्माद्विद्मसं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गं मात्रा सह चरति। वारिवृतं
ह्यस्य। तस्माद्विद्मसं ससृष्टधियं रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पुन्वेद् घातुक एकं च॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग उपांस्त। सोऽस्य
प्रजाभिरपांक्रामत्। तमवरुरुथ्समानोऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्रोत्। स तपोऽतप्यत।
सोऽग्निरुपांरमृतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्घृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताअ्यैष्ठलक्ष्मी
प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तद्ग्नौ प्रागृह्णात्।
तद्विचिकिथ्सत्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकिथ्सायै जन्म। य एवं
विद्वान् विचिकिथ्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यवदञ्जुहूधीति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते

वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोत्स्वाहेति। तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवङ् स्वाहाकारस्य जन्म वेद। करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुहति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरबिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदङ् हूयाता इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये सायङ् हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्। उभयमेवाग्नेयङ्

स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुहोति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसंतः। यस्तयोरन्यं राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये

सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्चेत। यथ्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत।
 देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायं होतव्यम्।
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै
 रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह।
 प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता
 अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्।
 यथाऽतिथये प्रद्वुताय शून्यायावसथायाहार्यं हरन्ति। तादृगेव तत्। काऽऽह
 ततस्तद्भवतीत्याहुः। यथ्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति।
 तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

रुद्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। पत्नीं॑ स्था॒ली। यन्मध्ये॑ऽग्नेर॑धि॒श्रये॑त्। रु॒द्राय॑ पत्नी॒मपि॑
दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्। उदी॒चोऽङ्गारान्नि॒रूह्याधि॑ श्रयति। पत्न्यै॑ गोपी॒थाय॑।
व्य॑न्तान्करोति। तथा॒ पत्न्य॑प्र॒मायु॑का भवति॥१६॥

घ॒र्मो वा ए॒षोऽशान्तः॑। अ॒हर॑हः प्र वृ॒ज्यते। यद॑ग्नि॒होत्र॑म्। प्रति॑षि॒ञ्चेत्प॒शुकाम॑स्य।
शान्त॑मि॒व हि प॑श॒व्यम्। न प्रति॑षि॒ञ्चेद्ब्र॒ह्मव॑र्च॒सकाम॑स्य। समि॑द्धमि॒व हि
ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म्। अथो॒ खलु॑। प्र॒ति॒षि॒च्यमे॒व। यत्प्र॑ति॒षि॒ञ्चति॑॥१७॥

तत्प॑श॒व्यम्। य॒ज्ञुहोति॑। तद्ब्र॑ह्मव॒र्चसि॑। उ॒भय॑मे॒वाकः॑। प्रच्यु॑तं वा
ए॒तद॒स्माल्लो॒कात्। अ॒गतं॑ दे॒वलोक॑म्। यच्छ्रु॑तं ह॒विरन॑भिघारितम्। अ॒भि
द्यो॑तयति। अ॒भ्ये॒वैन॑द्धारयति। अथो॒ दे॒वत्रै॒वैन॑द्भमयति॥१८॥

पर्य॑ग्नि करोति। रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑
मे॒ध्य॒त्वाय॑। यत्प्रा॒चीन॑मु॒द्वासये॑त्। यज॑मानं शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्दक्षि॑णा। पि॒तृदे॒वत्य॑
स्यात्। यत्प्र॒त्यक्॑॥१९॥

पत्नी॑ शु॒चाऽर्प॑येत्। उ॒दी॒चीन॒मुद्वा॑सयति। ए॒षा वै दे॑वमनु॒ष्याणा॑ शु॒ शान्ता॑ दिक्।
तामे॒वैन॒दनू॑द्वा॑सयति॒ शान्त्यै॑। वर्त्म॑ करोति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। नि॒ष्टप॑ति। उ॒पैव॑
तथ्स्तृ॑णाति। च॒तुरु॑न्नयति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑॥२०॥

प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। सर्वा॑न्पू॒र्णानु॑न्नयति। सर्वे॑ हि पु॒ण्या रा॒द्धाः। अ॒नूच॒ उन्न॑यति।
प्र॒जाया॑ अ॒नूची॑न॒त्वाय॑। अ॒नूच्ये॒वास्य॑ प्र॒जाऽर्धु॑का भवति। सम्मृ॑शति॒ व्यावृ॑त्यै।
नाहो॑ष्य॒न्नुप॑ सादयेत्। यदहो॑ष्य॒न्नुपसा॑दयेत्। यथा॒ऽन्यस्मा॑ उपनि॒धाय॑॥२१॥

अ॒न्यस्मै॑ प्र॒यच्छ॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। आऽस्मै॑ वृ॒श्चेत॑। यदे॒व गा॒र्हप॑त्येऽधि॒
श्रय॑ति। तेन॒ गा॒र्हप॑त्यं प्रीणाति। अ॒ग्निर॑बिभेत्। आहु॑तयो॒ माऽत्ये॑ष्यन्तीति॑। स
ए॒ता शु॑ मि॒धम॑पश्यत्। तामा॑ऽर्धत्त। ततो॒ वा अ॒ग्नावाहु॑तयोऽध्रियन्त॥२२॥

यदे॒न शु॑ मि॒धम॑पश्यत्। तथ्स॒मिधः॑ स॒मित्व॑म्। स॒मिध॒मा द॑धाति। स॒मेवैन॑
यच्छति। आहु॑तीनां धृत्यै॑। अथो॑ अ॒ग्निहो॒त्रमे॒वेध्मव॑त्करोति। आहु॑तीनां प्रति॑ष्ठित्यै।
ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। यदे॒का शु॑ मि॒धमा॑धाय॒ द्वे आहु॑ती जुहोति॑। अथ॒ कस्या॑ शु॒

स॒मिधिं द्वितीया॒माहु॑तिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे स॒मिधा॑वा द॒ध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। एका॑ः स॒मिध॑मा॒धाय॑। यजु॑षा-
ऽन्यामाहु॑तिं जुहोति। उ॒भे ए॒व स॒मिध्व॑ती आहु॑ती जुहोति। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
आदी॑तायां जुहोति। समि॑द्धमिव॒ हि ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। अथो॒ यथाऽति॑थिं॒ ज्योति॑ष्कृत्वा
प॑रि वेवै॑ष्टि। ता॒दृगे॒व तत्। च॒तुरु॑न्नयति। द्विर्जु॑होति। तस्मा॑द्वि॒पाच॑तु॒ष्पाद॑मत्ति।
अथो॑ द्वि॒पद्ये॒व चतु॑ष्पदः॒ प्रति॑ष्ठापयति॥२४॥

भवति॑ प्रति॒षिञ्चति॑ गमयति॑ प्रत्यक्प॒शवं॑ उपनि॒धायो॑भ्रियन्तेति॑ तच्च॒त्वारि॑ च॥ [३]

उ॒त्तरा॑व॒न्तीं वै दे॒वा आहु॑तिमजु॒हवुः। अवा॑चीमसु॒राः। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्।
परा॑ऽसु॒राः। यं का॒मये॑त् वसी॒यान्थ॒स्यादि॑ति। कनी॑य॒स्तस्य॒ पूर्वं॑ हु॒त्वा। उत्त॑रं
भूयो॑ जुहुयात्। ए॒षा वा उ॑त्तराव॒त्याहु॑तिः। तान्दे॒वा अ॑जुहवुः। तत॒स्तेऽभ॑वन्॥२५॥

यस्यै॒वं जुह॑ति। भव॑त्ये॒व। यं का॒मये॑त् पापी॒यान्थ॒स्यादि॑ति। भूय॒स्तस्य॒ पूर्वं॑ हु॒त्वा। उत्त॑रं कनी॒यो जुहु॑यात्। ए॒षा वा अवा॑च्याहु॑तिः। ताम॒सुरा॑ अजुहवुः। तत॒स्ते

परांऽभवन्। यस्यैवं जुह्वति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवात्वाऽतिं क्रामति। अवाचीनं सायमुपमार्ष्टि। रेतं एव तदधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवतु इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्रावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं

दे॒व॒त्य॑म॒ग्नि॒हो॒त्रमि॑ति॒। वै॒श्व॒दे॒वमि॑ति॒ ब्रू॒यात्। य॒द्यजु॑षा जु॒होति॑। तदै॒न्द्रा॒ग्रम्।
यत्तू॒ष्णीम्। तत्प्रा॑जाप॒त्यम्॥३०॥

यन्नि॒मा॒ष्टि॑। तदोष॑धीनाम्। यद्वि॒तीय॑म्। तत्पि॑तृ॒णाम्। यत्प्रा॑श्ना॒ति।
तद्ग॑र्भा॒णाम्। तस्मा॒द्गर्भा॑ अन॑श्नन्तो वर्ध॑न्ते। यदा॒चाम॑ति॒। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्।
उद॑ङ्घ॒र्या॒वृ॒त्याचा॑मति॒॥३१॥

आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। निर्णे॑ने॒क्ति॒ शु॒द्धौ॑। निष्ट॑पति॒ स्व॒गाकृ॑त्यै। उद्दि॑शति॒।
स॒प्त॒र्षी॒ने॒व प्री॑णाति॒। दक्षि॑णा प॒र्याव॑र्तते। स्वमे॒व वी॒र्य॑मनु॒ प॒र्याव॑र्तते।
तस्मा॒दक्षि॑णोऽर्ध॑ आ॒त्मनो॑ वी॒र्या॑वत्तरः। अथो॑ आदि॒त्यस्यै॒वावृ॑त॒मनु॑ प॒र्याव॑र्तते।
हु॒त्वोप॑ समि॒न्धे॥३२॥

ब्र॒ह्मव॑र्च॒सस्य॑ समि॒द्धौ॑। न ब॒र्हि॒रनु॑ प्र ह॑रेत्। अस॑ङ्स्थि॒तो वा ए॒ष य॒ज्ञः।
यद॑ग्नि॒हो॒त्रम्। यद॑नु प्र॒हरे॑त्। य॒ज्ञं वि॒च्छि॑न्धात्। तस्मा॒न्नानु॑ प्र॒हृत्य॑म्। य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑त्यै। अ॒पो नि॑ नयति॒। अ॒व॒भृ॒थस्यै॒व रू॒पम॑कः॥३३॥

अभ्वन्भवति जुहुयान्नयति मार्षि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीत्येऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति।
वृथ्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः।
अन्तरिक्षमाग्नीद्धम्। द्यौरहविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो
बर्हिः॥ ३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रो-
ऽवभृथः। संवत्सरः स्वंगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति।
यथ्सायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥ ३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै
देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रं सर्वस्यैव संवदायां जुहवुः।
तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यथ्सायं जुहोति।
रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥ ३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय।
यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पर्यसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं
मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः
सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव
भवति। पर्यसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनव
रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति।
यवाग्वां ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव
भवति। अयंज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीव हरति।
अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष

वर्णः। अग्निहोत्रमेव तत्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोप सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोप सादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितं होतारं ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होता। चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमार्गच्छन्ति। तान् यन्न तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजया पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायं सम्मृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च

प्रातर्यावाणः ॥ ४३ ॥

तानेवोभयांस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो
हं स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहं सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि।
तस्मान्मत्पापीयांसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिथ्सप्तमी।
सप्तपदा शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथ्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो
भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ॥ ४४ ॥

बृहिः प्रातरहुताद्यां जायते रुन्धेऽस्मा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्यापसदौ वषट्कारश्च प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रोणिं च ॥ [५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वदजायत।
अग्निर्वायुरादित्यः। तैऽब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य
वयमंजनिष्महि। जायंतान्न आत्मन्वदिति तैऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै
वायुः ॥ ४५ ॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत् गौरैव। तस्यै पयसि व्यायच्छन्त। ममं

हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति। यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदालम्ब्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत।

त९ हुत्वा पराङ्घ्र्यावर्तत। ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उत्तैकाहमुत द्यहं न जुह्वति। हुतमेवास्यं भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रं गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्र९ शरः। धातुरुद्धासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्र९ हुतम्॥५०॥

उद्धासित९ सुप्तं च॥ [७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वा दुह्याज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य। यो

वा॒ बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृ॑शति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै। वा॒य॒व्यं॑ वा ए॒तदु॑पसृष्टम्।
आ॒श्विनं॑ दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्रं दु॒ग्धम्। अ॒र्य॒म्ण उ॑द्वा॒स्यमा॑नम्। त्वा॒ष्ट्रमु॑न्नी॒यमा॑नम्।
बृ॒ह॒स्पते॑रु॒न्नीत॑म्। स॒वि॒तुः प्र॒क्रा॑न्तम्। द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्यं॑ ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्नमु॑प सादितम्। सर्वा॑भ्यो वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति। यो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुहोति।
यथा॒ खलु॑ वै धे॒नुं ती॒र्थे त॑र्पयति। ए॒वम॑ग्नि॒होत्री॑ यज॑मानं तर्पयति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। प्र सु॒व॒र्गं लो॒कं जा॑नाति। पश्य॑ति पु॒त्रम्। पश्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र प्र॒जया॑
प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुह्व॑ति। य उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑॥५३॥

बुभूषेद्वियमाणं जायते द्वे च॥ [८]

त्रयो॒ वै प्रै॑यमे॒धा आ॑सन्। तेषां त्रि॒रेको॑ऽग्नि॒होत्रम॑जुहोत्। द्वि॒रेकः॑। स॒कृदे॑कः।
तेषां यस्मि॒रजु॑होत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्। यो द्विः॑। स यजु॑षा। यः स॒कृत्। स
तू॒ष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावाध्रुताम्। तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा
 होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति
 सायं जुहोति। रेत एव तदधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत
 एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङ्मुदाद्रवेत्। स
 उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै
 भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
 वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो धूपायच्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन्
 यस्य तथाविधे जुहति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिधममर्चिरा
 लभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्या देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्हितः प्रथमं सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥—[१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति

प्रा॒तः। अ॒ग्नि॒र्वा ऋ॒तम्। अ॒सा॒वादि॒त्यः स॒त्यम्। अ॒ग्नि॒मे॒व तदा॑दि॒त्येन॑ सा॒यं
परि॑षिञ्चति। अ॒ग्नि॒नाऽऽदि॒त्यं प्रा॒तः सः। याव॑द॒होरा॒त्रे भव॑तः। ताव॑दस्य लो॒कस्य॑।
ना॒र्तिर्न रि॒ष्टिः। ना॒न्तो न पर्य॑न्तोऽस्ति। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒होत्रं जुह्व॑ति। य
उ॒चैन॑दे॒वं वेद॑॥६०॥

अ॒स्ति द्वे च॑॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावर्ती ब्रह्मवादिनांऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वां सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशूनेव यन्निर्माष्टि यो वा अग्निहोत्रस्यापसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसा-
ऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टा
अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स
दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः।
प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया
जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्धै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनेः
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानां सृष्टानां

धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुर्होतृव्याचक्षीत।
एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं
प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं
यशोर्तोरित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति।
तदेवाव रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं
जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति। हविर्निर्वपस्य दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं
निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्य दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी।
सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति।
तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्।
निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वर्षद्वरोति। वाच
एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति। ताजगार्तिमाच्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचंटे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्।
तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासाव-
सृजत। तावस्मात्सृष्टावपाक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्।
दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्।
दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सौऽकामयत चातुर्मास्यानि

सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो
वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्।
तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥१॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धः
सृजेयेति। स एतः षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो
वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये
जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य
धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरः सृजेयेति। स एतः सप्तहोतारमपश्यत्। तं
मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः।

सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र
तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्।
तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै।
आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञं सम्भृत्य
प्र तनुते। अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व
एवैनां आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्त्यद्वै॥

[२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतं स्तोममसृजत।
तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयैत्

वसीयान्थस्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत् पापीयान्थस्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्थसंवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राज्जनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरः हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राज्जनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता। संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्भ्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सद्भ्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश

मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एतस्मिन्वा एष
श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतं श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानुतवः षट्॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं
विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः सुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव
वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सौऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत।
सौऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ
यजूंषि। स द्वितीयमतप्यत। सौऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सौऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सौऽताम्यत्।
स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै
व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त।

य ए॒वमे॒ताः प्र॒जाप॑तेः प्रथ॒मा व्या॑हृ॒तीः प्रजा॑ता॒ वेद॑ ॥ २३ ॥

प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मि॒थुनै॑र्जायते। स पञ्च॑हो॒तारम॑सृजत। स ह॒विर्ना॑विन्दत। तस्मै॒ सोम॑स्त॒नुवं प्रा॑यच्छत्। ए॒तत्तै॑ ह॒विरि॑ति। स पञ्च॑हो॒त्राऽत॑प्यत। सोऽता॑म्यत्। स प्र॒त्यङ्मु॑बाधत। सोऽसु॑रानसृजत। तद॒स्याप्रि॑यमासीत् ॥ २४ ॥

तद्दु॒र्वर्ण॑ः॒ हिर॑ण्यमभवत्। तद्दु॒र्वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। स द्वि॒तीय॑मतप्यत। सोऽता॑म्यत्। स प्रा॒ङ्मु॑बाधत। स दे॒वान॑सृजत। तद॒स्य प्रि॑यमासीत्। तथ्सु॒वर्ण॑ः॒ हिर॑ण्यमभवत्। तथ्सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। य ए॒वः सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑ वेद॑ ॥ २५ ॥

सु॒वर्ण॑ आ॒त्मना॑ भवति। दु॒र्वर्णो॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यः। तस्मा॑त्सु॒वर्ण॑ः॒ हिर॑ण्यं भा॒र्यम्। सु॒वर्ण॑ ए॒व भ॑वति। ऐ॒नं प्रि॑यं गच्छति॒ नाप्रि॑यम्। स स॒प्तहो॑तारमसृजत। स स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॒वर्णं॑ लो॒कमै॑त्। त्रि॒णवे॑न॒ स्तोमै॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ऽसु॒रान्प्रा॑णुदत। त्रय॒स्त्रि॑ः॒ शेन॑ प्रत्य॑तिष्ठत्। ए॒कवि॑ः॒ शेन॑ रुच॑मधत्त ॥ २६ ॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्थसोमेन यजते। सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति।
त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्प्रणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति।
एकविंशेन रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न निरुह्यः।
प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥२७॥

अनन्ददत्त इति व्याहर्द्वेदासीद्वेदाधत् प्रजात्यै॥

[४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामंघ्रीनात्।
तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न व्लेप्यतीति। ते व्यावृत्य
प्रत्यंगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नार्ह्णीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां
प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा व्लीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्नेयं वै
हिरण्यम्। स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः।
स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनां देवतया
प्रतिगृह्णाति। वरुणायाश्चमित्याह॥२९॥

वा॒रु॒णो वा अश्वः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑ष॒मित्या॑ह।
 प्रा॒जाप॑त्यो वै पुरु॑षः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। मन॑वे॒ तल्प॑मित्या॑ह। मा॒नवो॑
 वै तल्पः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒सायान्॑ इत्या॑ह। इ॒यं वा
 उ॒त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः॥ ३० ॥

अ॒नयै॒वैन॑त्प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वान॑र्य॒र्चा रथं॑ प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वान॑रो वै दे॒वत॑या॒ रथः॑।
 स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। तेना॑मृ॒तत्व॑म॒श्यामि॑त्या॑ह। अ॒मृत॑मे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते।
 वयो॑ दा॒त्र इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। मयो॒ मह्य॑मस्तु
 प्रति॑ग्रही॒त्र इत्या॑ह॥ ३१ ॥

यद्वै शि॒वम्। तन्मयः॑। आ॒त्मन॑ ए॒वैषा॑ प॒री॒तिः। क इ॒दं कस्मा॑ अदा॒दित्या॑ह।
 प्र॒जाप॑तिर्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। कामः॒ कामा॑येत्या॑ह। कामे॑न॒ हि ददा॑ति।
 कामे॑न॒ प्रति॑गृह्णाति। कामो॑ दा॒ता कामः॑ प्रति॑ग्रही॒तेत्या॑ह॥ ३२ ॥

कामो॑ हि दा॒ता। कामः॑ प्रति॑ग्रही॒ता। काम॑ꣳ स॒मु॒द्रमा॑वि॒शेत्या॑ह। स॒मु॒द्र इ॒व हि

कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह।
येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनमुष्मिल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा
ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिल्लोके दक्षिणामिच्छति। न
प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

द्विनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। दशमेऽहन्थ्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्ति।
यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन
इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञिया
ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य।

यद्व॑श॒मम॑हः। ए॒तत्ख॑लु॒ वै दे॒वानां॑ प॒र॒मं गु॒ह्यं ब्र॑ह्म। यच्च॑तु॒र्होता॑रः। द॒श॒मेऽह॑ः॒श्चतु॑र्-
होतृ॑न्व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। प॒र॒मं दे॒वानां॑ गु॒ह्यं ब्र॑ह्माव॑ रुन्धे। तदे॒व प्र॑का॒शं
ग॑मयति॥३६॥

तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जानां॑ गमयति। वाचं॑ यच्छति। य॒ज्ञस्य॑
धृ॒त्यै। य॒ज॒मा॒नदे॒व॒त्यं वा अ॑हः। भ्रा॒तृ॒व्यदे॒व॒त्या रा॒त्रिः। अ॒ह्ना रा॒त्रिं ध्या॑येत्।
भ्रा॒तृ॒व्यस्यै॒व तल्लो॒कं वृ॑ङ्क्ते। यद्वि॒वा वाचं॑ विसृ॒जेत्। अ॒हर्भ्रा॑तृ॒व्यायोच्छि॑षेत्।
यन्न॑क्तं विसृ॒जेत्। रा॒त्रिं भ्रा॑तृ॒व्यायोच्छि॑षेत्। अ॒धिवृ॑क्ष॒सूर्ये॑ वाचं॑ विसृ॒जति॑।
ए॒ताव॑न्तमे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑षति। याव॑दादि॒त्योऽस्त॑मेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शि॑षेत्पञ्च च॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टाः सम॑श्लिष्यन्। ता रू॒पेणा॑नुप्रावि॑शत्।
तस्मा॑दाहुः। रू॒पं वै प्र॒जाप॑तिरिति। ता नाम्ना॑ऽनु प्रावि॑शत्। तस्मा॑दाहुः। नाम॒ वै
प्र॒जाप॑तिरिति। तस्मा॑दप्या॒मित्रौ स॒ङ्गत्य॑। नाम्ना॒ चेद्ध्व॑येते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्तः आपद्यत। तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अग्निं भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः। यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पन्तेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्रं सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। सोऽमन्यत। अग्निं वा इमेऽस्माल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकं नाग्निं कामयन्ते। पुत्रो हि हृदयम्॥४१॥

ह्वयेते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥

[७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञ॑म॒तन्व॑त। ते वि पा॒प्मना॑ भ्रातृ॒व्येणा॑जयन्त। अ॒भि सु॑व॒र्गं
लो॒कम॑जयन्। य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञं॑ त॒नुते॑। वि पा॒प्मना॑ भ्रातृ॒व्येण॑ जयते।
अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्ढो॑त्रा प्राय॒णीय॑मा सा॒दय॑ति। अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॑
षड्ढो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॒ वा ए॒तत्सो॑मम्। यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जुधै॒वैन॑म॒मुं लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्। यशो॒ वै चतु॑र्होता। यशं
ए॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। प॒ञ्चहो॑त्रा प॒शुमु॑प॒साद॑यति। सु॒व॒र्ग्यो वै प॒ञ्चहो॑ता। यज॑मानः प॒शुः।
यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं जुहोति। इ॒न्द्रि॒यं वै
स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। यो वै चतु॑र्होतृ॒ननु॑स॒व॒नं त॑र्पयति। तृप्य॑ति प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। ब॒हि॒ष्प॒व॒माने॑ दश॑होतारं व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं
दि॒ने प॑व॒माने॒ चतु॑र्होतारम्। आ॒र्भवे॒ प॑व॒माने॒ प॒ञ्चहो॑तारम्। पि॒तृ॒य॒ज्ञे षड्ढो॑तारम्।

य॒ज्ञाय॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्। अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैनां॑ स्त॒र्पय॑ति॥४४॥

तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उ॒पै॒न॑ सोमपी॒थो न॑मति। दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः
स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमितं यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्।
सर्वे॑षान्नस्तथ्स॒हास॑दिति। सोम॑श्चतु॒र्होत्रा॑। अ॒ग्निः पञ्च॑होत्रा। धा॒ता षड्द्वो॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑तिर्दश॒होत्रा॑। तेषां॑ सोम॑ राजा॒नं यश॑ आ॒र्च्छत्।
तन्त्र्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रैषैः॑ प्रैष॑मैच्छन्।
तत्प्रे॑षाणां प्रैष॒त्वम्। नि॒वि॒द्भिर्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्व॑म्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यशो॒ व्यगृ॑ह्णत। ते ग्रहा॑
अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑हीताः।
ते॑ऽब्रुवन्। यो वै नः॑ श्रेष्ठोऽभू॑त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒मं सु॑वामहा इति। तं छन्दो॑भिरसुवन्त। तच्छ॑न्दसां
छन्द॑स्त्वम्। साम्ना॑ समान॑यन्। तथ्साम्नः॑ साम॒त्वम्। उ॒क्थैरु॑दस्थापयन्।

तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थसोममगच्छति। यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ सोममगच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिपुण्वन्ति समहोता तर्पयति षड्वीत्रा निवित्त्वमभूतिष्ठति प्राहेति द्वे च॥ [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत् स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपाऽनाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाऽनादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपाऽनाज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाऽनादर्चिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाऽनान्मरीचयोऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाऽनादुदारा अजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तद्भ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स संमुद्रोऽभवत्। तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्वशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वांस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अग्निः। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदप्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्वयमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा

तमि॑स्त्राऽभवत्। सोऽ॑कामयत् प्रजा॑येयेति॑। स तपोऽ॑तप्यत। सोऽ॑न्तर्वानभवत्। स प्र॒जन॑नादे॒व प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दि॒मा भूयि॑ष्ठाः। प्र॒जन॑ना॒द्धेना॒ असृ॑जत॥५५॥

ताभ्यो॑ दा॒रुम॑ये पात्रे॒ पयो॑ऽदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा जो॒ध्नाऽभवत्। सोऽ॑कामयत् प्रजा॑येयेति॑। स तपोऽ॑तप्यत। सोऽ॑न्तर्वानभवत्। स उ॑प॒प॒क्षाभ्या॑मे॒वर्तू॑नसृजत। तेभ्यो॑ रज॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्॥५६॥

तामपा॑हत। सोऽ॑होरा॒त्रयोः॑ स॒न्धिर॑भवत्। सोऽ॑कामयत् प्रजा॑येयेति॑। स तपोऽ॑तप्यत। सोऽ॑न्तर्वानभवत्। स मु॒खा॑द्दे॒वान॑सृजत। तेभ्यो॑ हरि॑ते पात्रे॒ सोम॑मदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। तद॒हर॑भवत्॥५७॥

ए॒ते वै प्र॒जाप॑ते॒र्दोहाः॑। य ए॒वं वेद॑। दु॒ह ए॒व प्र॒जाः। दि॒वा वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तद्दे॒वानां॑ दे॒वत्व॑म्। य ए॒वं दे॒वानां॑ दे॒वत्व॑ं वेद॑। दे॒ववा॑ने॒व भ॑वति। ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॑ जन्म॑। य ए॒वम॑होरा॒त्राणां॑ जन्म॑ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॑माच्छति॥५८॥

अस॒तोऽधि॑ मनो॑ऽसृज्यत। मनः॑ प्र॒जाप॑तिमसृजत। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत।
तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व पर॑मं प्रति॑ष्ठितम्। यदि॑दं किं च। तदे॒तच्छ्रौ॑वस्य॒सन्नाम॑ ब्रह्म॑।
व्युच्छ॑न्ती॒व्युच्छ॑न्त्यस्मै॒ वस्य॑सीवस्यसी॒ व्युच्छ॑ति। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र
पर॑मे॒ष्ठिनो॒ मात्रा॑माप्रोति। य ए॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒ग्नि॒रंजाय॑त॒ तद्भूयो॑ऽतप्यताभिनदरोदीत्य॒जाप॑तीरोद॒स्वम॑सृजतासृजत घृतम॑दुहृद्वाऽस्य॒ सा त॒नूरा॑सीद॒हर॑भवदृच्छति॒ वेदं॑ (इदं धूमो॑ऽग्नि॒ज्योति॑र्चिर्मरीचय॒ उदारा॑स्तद॒भ्रं स
जघ॑ना॒ध्मा तमि॑न्वा स प्र॒ज॒न॒ना॒ध्मा जो॒ध्वा स उ॑प॒प॒क्षाभ्या॑ सौ॒होरा॑त्रयोः स॒न्धिः स मु॒खात्तदहं॑द्वै॒ववा॑न्मृ॒न्मये॑ दा॒रुमये॑ रज॒ते हरि॑ते तेभ्य॒स्ताभ्यो॑ द्वे तेऽन्नं॒ पयो॑
घृतं॑ सोमम॑॥)॥

[९]

प्र॒जाप॑तिरिन्द्र॑मसृजतानुजा॒वरं॑ दे॒वाना॑म्। तं प्राहि॑णोत्। परै॑हि। ए॒तेषां॑
दे॒वाना॑मधि॑पतिरे॒धीति॑। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। कस्त्वम॑सि॑। व॒यं वै त्वच्छ्रे॒यांसः॑
स्म॒ इति॑। सौ॑ऽब्रवीत्। कस्त्वम॑सि॑ व॒यं वै त्वच्छ्रे॒यांसः॑ स्म॒ इति॑ मा दे॒वा
अ॑वोच॒न्निति॑। अथ॒ वा इ॒दं तर्हि॑ प्र॒जाप॑तौ हर॑ आसीत्॥६०॥

यद॒स्मिन्ना॑दित्ये। तदे॒नम॑ब्रवीत्। ए॒तन्मे॑ प्रयच्छ। अथा॒हमे॑तेषां दे॒वाना॑मधि॑पतिर्भविष्य॑ति।
को॑ऽहं स्या॒मित्य॑ब्रवीत्। ए॒तत्प्र॒दायेति॑। ए॒तत्स्या॑ इत्य॑ब्रवीत्। यदे॒तद्वी॑षीति॑।

को ह वै नामं प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दध्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यश्चम्॥६४॥

साध्याः पराश्चम्। य एवं वेद। उपैनश्च समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव

भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्त्र्यवर्तयत। ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियाण्येव भवति प्रत्यञ्चं मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नवं च॥—————[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्स्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं

प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति ब॒होर्भूया॑नभवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भूया॑न्थस्या॒मिति॑। स दश॑होतारं प्रयु॑ञ्जीत। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। सोऽका॒मय॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स दश॑होतुश्चतु॑र्होतारं निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयु॒क्तीन्द्रो॑ऽजायत। यः का॒मये॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स चतु॑र्होतारं प्रयु॑ञ्जीत। आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यते। सोऽका॒मय॑त पशु॒मान्थस्या॒मिति॑। स चतु॑र्होतुः पञ्च॑होतारं निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य प्रयु॒क्ति पशु॒मान॑भवत्। यः का॒मये॑त पशु॒मान्थस्या॒मिति॑। स पञ्च॑होतारं प्रयु॑ञ्जीत॥६९॥

प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति। सोऽका॒मय॑त॒र्तवो॑ मे क॒ल्पे॒र॒न्नि॒ति॑। स पञ्च॑होतुः षड्द्वो॑तारं निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य प्रयु॒क्त्य॒तवो॑ऽस्मा अक॒ल्पन्त॑। यः का॒मये॑त॒र्तवो॑ मे क॒ल्पे॒र॒न्नि॒ति॑। स षड्द्वो॑तारं प्रयु॑ञ्जीत। क॒ल्पन्ते॑ऽस्मा ऋ॒तवः॑। सोऽका॒मय॑त सोम॒पः सोम॑या॒जी स्या॑म्। आ मे॑ सोम॒पः सोम॑या॒जी जा॑ये॒तेति॑॥७०॥

स षड्द्वो॑तुः स॒प्तहो॑तारं निर॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य प्रयु॒क्ति सोम॑पः

सोमयाज्यंभवत्। आऽस्य सोमपः सोमयाज्यंजायत। यः कामयेत सोमपः
 सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत।
 सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष
 पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके
 व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं
 विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं
 कृतिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता।
 अमुत्र सद्ध्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो
 वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्।
 दशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्यो-

ऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥ ७३॥

अमिमीत् तं प्रायङ्क् पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृषिर्दशहोतुर्निदानं सप्त च॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः संजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ संजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समंश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिर्दिदं वा अग्रं प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोभूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्ब्रह्मस्य प्रजापतिरकामयतानयेवैनुत्तस्य वा इयं कृषिस्तस्मात्तेपानाज्योतिर्यदस्मिन्नादित्ये स षड्भोतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥ ७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पन्तेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठ देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।

अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु
बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठा वेदं बुध्यन्ते षट्॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे।
तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनो भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनो-
ऽनोत्यै। यद्येनमार्त्विज्यादृतं सन्तं निरुहरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्वशहोतारम्।
चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव
जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राङ्गसीनः। अनुलोममविग्राहम्।
प्राणानेवास्यै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्यृतुमुखऋतुमुखे जुहोति।
ऋतूनेवास्यै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृता अस्मा ऋतव आरन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदं सर्वमसृजत। स

मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यशं आर्च्छत्। तामाऽलंभत।
गायत्रिया अधि छन्दांस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं। तथ्सामं यशं आर्च्छत्।
तदाऽलंभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशं आर्च्छत्।
तमाऽलंभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथ्सोमं यशं
आर्च्छत्। तमाऽलंभत। सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्र इव यशस्वी भवति।
य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान
एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्।
तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बरुहिषा प्रतीयाद्वां वाऽश्वं
वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहंमृतवस्तदाऽलंभतेन्द्रं गृहीयाथ्यद्वा॥

[२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामान्यवर्तयन्त। अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निरन्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्। वायुन्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्। द्यौन्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत। सोऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरैरपुष्यत्। तान्पोषान्पुष्यति। याऽस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्यञ्च च॥

[३]

तस्य वा अग्नेर्हरिण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तदेतेनैव

प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं

विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्स्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।

अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान एवा-
ऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्।
तत्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मब्रुपाधुत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यं सोमस्य

वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनैतानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं संसृजन्तम्।

तदेतेन द्वे तामेतेनेकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनेकम्॥॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सूत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। केन
प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। तेन प्रजा असृजन्त।
यच्चतुर्होतारः सूत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्। केनौषधीरसृजन्तेति।
सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सूत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्ववन्।

केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिना-
ऽऽर्ध्वन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्षड्भौतारः
सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनर्तूनकल्पयन्त।
यथ्सप्तहौतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्।
केनेमाँल्लोकान्थ्समंतन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्।
तेनेमाँल्लोकान्थ्समंतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते।
अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति।
यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुयं प्रशंसन्ति। आर्यावसतिर्भवति।
य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तत्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य

एवं विद्वान् विवदेत्। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद।
यश्चतुर्होतृन् वेद। यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता। सोमश्चतुर्होतृणां होता। अग्निः पञ्चहोतृणां होता। धाता षड्होतृणां होता। अर्यमा सप्तहोतृणां होता। एते वै चतुर्होतृणां होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति।
सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आध्रुवन्नाध्रुवन्नित्यं वेदोति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्केन॥)॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रंसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३)
इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्।
अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दशपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त

उपौहंश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दशपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः।
पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त।
त उपौहं लोमं छवीं मासमस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षट्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव
यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्त्स्तनावाण्डौ शिश्रमवांश्च प्राणम्।
तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षट्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्।
ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्त्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त
होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्। तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण
सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुपपर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे
सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरोध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुर्होता पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता।
एकहोत्रे बलिं हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य

ए॒वं वेद॑॥२६॥

चन्द्रमांश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोर्ध्वरेण यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः पु॒रुष॑मसृजत। सोऽ॒ग्निर्ब्र॑वीत्। ममा॒यम॑न्नम॒स्त्विति॑। सोऽ॒बिभे॑त्।
सर्व॑ वै मा॒ऽयं प्र ध॑क्ष्यतीति। स ए॒तांश्चतु॑र्होतृना॒त्मस्पर्॑णानपश्यत्।
तान॑ जुहोत्। तैर्वै स आ॒त्मान॑मस्पृणोत्। यद॑ग्निहोत्रं जुहोति। एक॑होतारमे॒व
तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्रोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कु॒सिन्ध॑ं चा॒ऽऽत्म॑नः स्पृणोति। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तु॒रुन्न॑यति।
चतु॑र्होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्रोति दर्शपूर्णमा॒सौ। च॒त्वारि॑ चा॒ऽऽत्म॑नोऽङ्गानि
स्पृणोति। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तु॒रुन्न॑यति। स॒मि॒त्पञ्च॑मी।
पञ्च॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्रोति चातुर्मा॒स्यानि॑। लोमं॑ छ॒र्वीं मा॒ऽसम॑स्थिं
म॒ज्जान॑म्॥२८॥

तानि॑ चा॒ऽऽत्म॑नः स्पृणोति। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तु॒रुन्न॑यति।

द्विर्जुहोति। षड्द्वोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्वमवाञ्च
प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।
द्विर्जुहोति॥ २९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः
शीर्षण्यन्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।
द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति
संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं
गच्छति॥ ३०॥

अग्निहोत्रं मृज्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः
श्यावोऽभवत्। तस्मात्त्र्यन्तर्वली। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो
गर्भेणाताम्यत्। स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति।

तस्यासुरेवार्जीवत्॥ ३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत। तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां भवति॥ ३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृन्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यांनसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनुष्यैव भवति। नैनमनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्सृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भांसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥ ३३॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थस्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्। अद्भ्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते। दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यदक्षिणतो वाति। मातरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्मादक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातरिश्वैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पवमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितैव स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। तांस्तेऽप घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मानः

सचन्ते। अथ य ए॒नं प॒श्चादा॒यन्त॑मु॒प॒ वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ प॒श्चात्पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽप॑
घ्नन्ति। प॒श्चादि॑तरा॒न्याप्म॑नः सचन्ते। अथ य ए॒नमुत्तर॑त आ॒यन्त॑मु॒प॒ वद॑न्ति। य
ए॒वास्यो॑त्तर॒तः पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽप॑ घ्नन्ति॥४१॥

उत्तर॒त इ॒तरा॒न्याप्म॑नः सचन्ते। तस्मा॑दे॒वं वि॒द्वान्। वी॒वं नृ॒त्येत्। प्रे॒वं च॒लेत्।
व्यस्ये॑वा॒क्ष्यौ भा॑षेत। म॒ण्टये॑दि॒व। क्रा॒थये॑दि॒व। शृ॒ङ्गाये॑ते॒व। उ॒त मो॒पं व॒देयुः। उ॒त
मे॒ पा॒प्मान॒मप॑ ह॒न्युरि॑ति। स या॒न्दिश॑ः स॒निमे॒ष्यन्थ॑स्यात्। य॒दा ता॒न्दिशं॑ वा॒तो
वा॒यात्। अथ॒ प्रवे॑यात्। प्र वा॑ धावयेत्। सा॒तमे॒व र॑दि॒तं व्यू॑ढं ग॒न्धम॒भि प्रच्य॑वते।
आ॒ऽस्य॒ तं ज॑न॒पदं॑ पूर्वा॑ की॒र्तिर्गच्छ॑ति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य ए॒वं
वेद॑॥४२॥

वेद॒ सम्प॑वत आदित्यात्प॑वते वा॒त्या वा॑त्येष प॒वमान॑ ए॒व दक्षि॑णत आ॒यन्त॑मु॒प॒ वद॑न्त्युत्तर॒तः पा॒प्मान॑स्ता॒ऽस्तेप॑ घ्नन्तीत्य॒ष्टौ च॑॥ [९]

प्र॒जाप॑तिः सोम॒ः राजा॑नमसृजत। तं त्रयो॒ वेदा॒ अन्व॑सृज्यन्त। तान् ह॒स्ते-
ऽकुरु॑त। अथ॒ ह सी॒ता सा॒वित्री॑। सोम॒ः राजा॑नं चकमे। श्र॒द्धामु॒ स च॑कमे।

साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप
त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वां पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्यां उ ह
स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः।
पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तं होवाच। भोगं
तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ।
तस्मादुह स्त्रियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा।
दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।

आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतं सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठं हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं षड्हूतं सन्तम्। षड्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमं हूतः

प्रत्य॑शृणोत्। स पञ्च॑हूतोऽभवत्। पञ्च॑हूतो ह॒ वै नामै॑षः। तं वा ए॒तं पञ्च॑हूत॒ः
सन्त॑म्। पञ्च॑होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण॥४९॥

प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आ॒त्म॒न्ना॒त्म॒न्नित्या॑मन्त्रयत्। तस्मै॑ चतु॒र्थः॑ हूतः
प्रत्य॑शृणोत्। स चतु॑र्हूतोऽभवत्। चतु॑र्हूतो ह॒ वै नामै॑षः। तं वा ए॒तं चतु॑र्हूत॒ः
सन्त॑म्। चतु॑र्होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै
मे॒ नेदि॑ष्ठः॑ हूतः प्रत्य॑श्रौषीः। त्वयै॑नानाख्या॒तार॒ इति॑। तस्मा॑न्नु है॒नाः॑श्चतु॑र्होता॒र॒
इत्याच॑क्षते। तस्मा॑च्छ्रूषुः पु॒त्राणा॑ः॒ हृद्य॑तमः। नेदि॑ष्ठो हृद्य॑तमः। नेदि॑ष्ठो ब्रह्म॑णो
भवति॑। य ए॒वं वेद॑॥५०॥

दे॒वाः प॒ङ्क्तोऽभ॑वत्पञ्च॑होतेत्याचक्षते प॒रोक्षे॑णाश्रौषीः प॒द्वि॑॥ [११]

ब्र॒ह्म॒वादि॑नः किं दक्षि॑णां यो वा अ॒विद्वान्॑तस्य॒ वै ब्र॒ह्म॒वादि॑नो यद्द॑श॒होता॑रः प्र॒जाप॑तिर्व्य॒स्रं प्र॒जाप॑तिः पु॒रुषं॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत् स तपः॑ सौ॒ऽन्तर्वा॑न्ब्रह्म॒वादि॑नो
यो वा इ॒मं वि॒द्यात्प्र॒जाप॑तिः सोम॑ः॒ राजा॑नं ब्रह्म॑स्मन्वदेका॑दश॥११॥

ब्र॒ह्म॒वादि॑नस्तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्य॑द्वा इ॒दं किं॑ चं प्र॒जाप॑तिरकामयत् य ए॒वास्यं॑ दक्षि॑णतः पञ्चा॑शत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्य५ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महा५सि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघा५सति॥१॥

ता५स्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वा५ अमित्रान्॥२॥

अपापाचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषण५ हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी

महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं
पुरन्धिम्। अग्निं स्विष्टकृतमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव
पृतना अभि ष्या। उरुं नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः।
त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः।
सिन्धुं न नावा दुरिताऽतिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता
तनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः। पूषेमा
आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्मां अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर
एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते।

अ॒ग्नी रक्षा॑ंसि सेधति। शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः। शुचिः पाव॒क ई॒ड्यः। अ॒ग्ने रक्षा॑ णो
अ॒हंसः॥६॥

प्रति॑ ष्म देव॒ रीष॑तः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अ॒ग्ने ह॒सि न्य॑त्रिणम्। दी॒द्यन्म॑र्त्ये॒ष्वा।
स्वे क्षये॑ शुचि॒व्रत॑। आ वा॑त वा॒हि भेष॑जम्। वि वा॑त वा॒हि यद्र॑पः। त्व॒ हि
वि॒श्वभे॑षजः। दे॒वानां॑ दू॒त ईय॑से। द्वावि॒मौ वा॑तौ वा॒तः॥७॥

आ सि॒न्धो॒रा प॑रा॒वतः॑। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। प॒रा॒न्यो वा॑तु यद्र॑पः। यद्दो॑ वा॑त
ते गृ॒हे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धे॒हि भेष॑जम्।
ततो॑ नो॒ मह॑ आ॒वह॑। वा॒त आ॒वातु॑ भेष॑जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे॥८॥

प्र ण॒ आयू॑र॒षि ता॑रिषत्। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। अ॒या स॒न्मन॑सा हि॒तः। अ॒या सन्
ह॒व्यमू॑हिषे। अ॒या नो॑ धे॒हि भेष॑जम्। इ॒ष्टो अ॒ग्निरा॑हु॒तः। स्वाहा॑कृतः पि॒पर्तु॑ नः।
स्व॒गा दे॒वेभ्य॑ इ॒दं नमः॑। कामो॑ भू॒तस्य॑ भ॒व्यस्य॑। स॒म्राडे॑को वि॒राज॑ति॥९॥

स इ॒दं प्रति॑ पप्रथे। ऋ॒तूनु॑त्सृजते व॒शी। काम॑स्तद॒ग्ने स॑म॒वर्त॑ताधि। मन॑सो

रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसंति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा।
त्वया मन्यो सुरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेष्व आयुधा
सुशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते
देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिः। देवा आसादया
इह। अग्ने हव्याय वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः। यजा नो देवा अजरः
सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिघांसत्यग्निर्ब्रह्मन्वादीडते सर्वा अहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्ने एकं च॥ [१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो मा ऽघायुरभिदासंति। तमग्ने
मेन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणा ऽघायुरभिदासंति।
तया ऽग्ने त्वं मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति
यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना
निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घन्त्वन्तेन सत्यम्। इन्द्रैषिता आज्यमस्य
मध्नन्तु। मा तथ्समृद्धिं यदसौ करोति। हन्मि तेऽहं कृतं हविः। यो मे
घोरमचीकृतः। अपाँश्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं
कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्।
माऽस्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्यां हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्।
प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि
तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेमं ते वयम्। यमं देवस्य
वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ।

उभौ मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमुद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नं सधस्थमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं
ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं
वयमारुहेम। अथा देवैः सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं
मध्यमश्चत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी
देवी सुभगा सुपत्नी। उदंशेन पतिविद्ये जिगाय। त्रिशदस्या जघनं योजनानि।
उपस्थ इन्द्रं स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदितिः
सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः।
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं
विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवैधि मा

व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ
पृतन्युतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्।
इन्द्र एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च
ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यंमभि दासतो विपश्चित्प्रयावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥ [२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्ररीषु बृहता
रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती।
यज्ञं वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिना नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पयसा मा न
आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बृहिरग्नौ। अयामि सुगधृतवती
सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाश्मति

ह्वये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे।
यो गोजिद्धनजिदश्चजिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे
मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धूमस्ते
केतुरभवद्विवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्।
यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेद५ हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनत५ हि शंक्रा।
विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते
वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि
क्षियन्ति भुवनानि विश्वा। नूमर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय
दाशत्॥२४॥

प्र यः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष

एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो जनांसः। उरुक्षितिः
 सुजनिमा चकार। त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र
 विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषः ह्यस्य स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुः रुशन्तम्। प्रत्यर्धिं देवस्यदेवस्य
 म॒ह्ना। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म
 जुषाणो हर्यश्च याहि। वरीवृजथस्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणः शुष्ममिन्द्र।
 इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमहाम्। अविन्दज्योतिर्बृहते रणाय। अश्विनाववसे
 निह्वये वाम्। आ नूनं यातः सुकृताय विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन।
 उपागच्छतमवसागतन्नः। अविष्टं धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अह्वयं नो
 अस्तु। आवां तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नांसो देववीतिं गमेम॥२७॥

त्वः सोम क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषां

वृष॒त्वेभि॑र्म॒हि॒त्वा। द्यु॒म्नेभि॑र्द्यु॒म्य॑भवो नृचक्षाः॑। अषा॑ढं यु॒थ्सु॑ पृ॒त॒नासु॑ प॒प्रिम्।
 सुव॑र॒षाम॑प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रेषु॑जा॒ सु॒क्षि॒तिः सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं
 त्वाम॑नु॒ मदे॑म सोम। भवा॑ मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॒तासु॑तिः। वि॒भूत॑द्यु॒म ए॒व या उ॑
 स॒प्रथाः॑॥२८॥

अधा॑ ते वि॒ष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृ॒ध्यः। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॑ रा॒ध्यो ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑
 वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒म॒ज्ज्ञान॑ये॒ विष्णा॑वे॒ ददा॑शति। यो जा॒तम॑स्य म॒हतो॑ म॒हि ब्रवा॑त्।
 सेदु॑ श्रवो॑भि॒र्यु॒ज्यं चि॒द॒भ्य॑सत्। तमु॑ स्तो॒तारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द ऋ॒तस्य॑। गर्भ॑ः ह॒विषा॑
 पि॒प॒र्त॒न। आ॒ऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑ चि॒द्वि॒वक्त॑न। बृ॒ह॒त्ते॒ विष्णो॑ सु॒म॒तिं भ॑जामहे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॒त॒स्रुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्र॑ः सु॒ख॒त॒मे रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा
 प्र॒तेम॑हे। वि॒दथे॑ श॒सिषः॑ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॑ प्र॒ते व॒न्वे। व॒नुषो॑ ह॒र्य॒तं म॒दम्।
 इन्द्रो॑ नाम॑ घृ॒त॒न्नयः॑। ह॒रि॒भि॒श्चार्॒ सेच॑ते। श्रु॒तो गु॒ण आ त्वा॑ वि॒शन्तु॑॥३०॥

ह॒रि॒व॒र्षस॒ङ्गिरः॑। आच॑र्षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑ कृ॒ष्टी॒नां पु॑रु॒हूत॑ इन्द्रः।

स्तुतश्चवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्त्वा हरी वृषणायाह्यर्वाङ्। प्र यथ्सिन्धवः प्रसुवं
यदायन्। आपः समुद्रश्च रथ्येव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदी-
सोमः पृणति दुग्धो अश्नुः। ह्यामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माश्च अ-
पृतनासु प्रयुथ्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विद्वानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः।
प्रयम्यमाणान्प्रति षू गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णाः। अहेडमान उपयाहि
यज्ञम्। तुभ्यं पवन्त इन्द्रवः सुतासः। गावो न वज्रिन्स्वमोको अच्छ्॥३२॥

इन्द्रा गंहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया
शश्वत्पिबसि मध्वं ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो
वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य
पीतये। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि
यज्ञमश्विना दधाते। प्रशंसन्ति कवयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न

सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो
वनीयान्॥ ३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशुत्रामांभिश्चैर्गमिम सुप्रथां भजामहे विशन्तु याह्यर्वाडच्छं पिबाथः पद्व॥ [३]

नृक्तं जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॒ कृष्णे॒ असि॑क्रि च। इ॒दं रं॑जनि रजय। कि॒लासं॑
पलि॑तं च॒ यत्। कि॒लासं॑ च॒ पलि॑तं च। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। आ नः॒ स्वो अ॑श्नुतां
वर्णः॑। परा॑ श्वेतानि॑ पातय। असि॑तं ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्थान॒मसि॑तं तव॑॥ ३४॥

असि॑क्रियस्योषधे। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑ कि॒लासं॑स्य। त॒नूज॑स्य
च॒ यत्त्व॑चि। कृत्यया॑ कृतस्य॒ ब्रह्म॑णा। लक्ष्मं॑ श्वेतम॑नीनशम्। सरू॒पा नाम॑ ते
मा॒ता। सरू॒पो नाम॑ ते पि॒ता। सरू॒पाऽस्यो॑षधे सा। सरू॒पमि॑दं कृ॒धि॥ ३५॥

शुन॑ रं हु॒वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म्। अ॒स्मिन्भ॑रे नृ॒तमं॑ वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमृ॑तये
स॒मथ्सु॑। घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॑ धना॑नाम्। धू॒नुथ॑ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॑ वसु॑। नि
वो॒ वना॑ जिह॑ते॒ यामं॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृ॒थि॒वीं पृ॑ञ्जिमातरः। यु॒धे यदु॑ग्राः

पृष॑ती॒रयु॑ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। विवि॑श्चन्ति॒ वन॒स्पती॑न्॥३६॥

प्रोवा॑रत मरु॒तो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑सुः सर्व॑या वि॒शा। पुरु॑त्रा हि स॒दृङ्मु॑सि। विशो॒ विश्वा॒ अनु॑ प्र॒भु। स॒मथ्सु॑ त्वा हवामहे। स॒मथ्स्व॑ग्निमव॑से। वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे। वा॒जेषु॑ चि॒त्ररा॑धसम्। सङ्ग॑च्छ॒ध्व॒ संव॑दध्वम्। सं वो मना॑सि जानताम्॥३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॒ पूर्वे॑। स॒ज्ज्ञा॒ना॒ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो म॒न्त्रः समि॑तिः स॒मा॒नी। स॒मा॒नं मनः॑ स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नं केतो॑ अ॒भि स॒ रभ॑ध्वम्। सं॒ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ यजामः। स॒मा॒नी व॒ आकू॑तिः। स॒मा॒ना हृद॑यानि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो मनः॑। यथा॑ वः सुस॒हास॑ति॥३८॥

सं॒ज्ञानं॑ नः स्वैः। सं॒ज्ञान॑म॒रणैः। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒हास्मा॑सु नियच्छ॒तम्। सं॒ज्ञानं॑ मे बृह॒स्पतिः॑। सं॒ज्ञान॑स॒ सवि॑ता क॑रत्। सं॒ज्ञान॑म॒श्विना॑ युवम्। इ॒ह मह्यं॑ नि यच्छ॒तम्। उप॑ च्छा॒यामि॑व घृ॒णैः। अ॒गन्म॑ शर्म॑ ते व॒यम्॥३९॥

अग्ने॑ हिर॑ण्यस॒न्द॒शः। अद॑ब्धेभिः स॒वितः॑ पा॒युभि॑ष्ट्वम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒
गय॑म्। हिर॑ण्यजिह्वः सु॒वि॒ताय॑ न॒व्यसे॑। रक्षा॑ माकि॒र्नो अ॒घश॑ँस ईश॒त। मदे॑मदे॒
हि नो॑ द॒दुः। यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतुः॑। सङ्ग॑भाय पु॒रू॒श॒ता। उ॒भ॒या ह॒स्त्या वसु॑। शि॒शी॒हि
राय॑ आ भ॑र॥४०॥

शि॒प्रि॒न्वा॒जानां॑ प॒ते। श॒ची॒व॒स्तव॑ द॒ँसना॑। आ तू न॑ इन्द्र भाज॒य।
गोष्व॑श्वेषु शु॒भ्रुषु॑। स॒ह॒स्रेषु॑ तुवीमघ। यदे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्च॒कृ॒मा व॒यम्।
आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा यू॒यम्। ऋ॒तस्य॑र्तेन॑ मु॒श्च॒त। ऋ॒तस्य॑र्तेना॑ऽऽदि॒त्याः॥४१॥

यज॑त्रा मु॒श्च॒ते॒ह मा॑। य॒ज्ञैर्वो॑ य॒ज्ञवा॑हसः। आ॒शि॒क्ष॑न्तो न शे॒कि॒म। मेद॑स्वता॒
यज॑मानाः। सु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः। अ॒का॒मा वो॑ विश्वेदे॒वाः। शि॒क्ष॑न्तो नोप॑ शे॒कि॒म।
यदि॑ दि॒वा यदि॑ न॒क्तम्। ए॒न॑ ए॒न॒स्यो॒क॑रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॑द्भ॒व्यं च॥४२॥

द्रु॒प॒दादि॑व मु॒श्च॒तु। द्रु॒प॒दादि॑वेन्मु॒चा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी म॒लादि॑व। पू॒तं
प॒वि॒त्रेणे॒वाऽऽज्य॑म्। वि॒श्वे मु॒श्च॒न्तु मे॒न॑सः। उ॒द्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। प॒श्य॑न्तो॒

ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म् ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तव कृधि वनस्पतीञ्जानतामसंति वयं भरादित्याश्च नवं च॥ [४]

वृषा सो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग ऋ॑त॒युः श॒तायुः॑।
स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शा॑ सर्व॒वीर॑ सु॒वीरम्॑। कस्य॒ वृषा॑
सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग॒ वृषो॑नपात्।
प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त॑ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॑ वृ॒ष्णि॑यानि। पौ॒॑स्यानि॑ नि॒युतः॑ स॒श्वुरिन्द्र॑म्। स॒मुद्रं॑ न
सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रुव्यच॑स॒ङ्गिर॒ आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य॒ गिरो॑ अनि॑शितसर्गाः।
अ॒पः प्रैर॑य॒न्सगर॑स्य बु॒ध्रात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॑ श॒चीभिः॑। विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑
पृथि॒वीमु॒त द्याम्॑। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा॒ क्षाम॑बु॒ध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्रादु॒शमा॑न् ओजः॑। अवा॑भिनत्क॒कुभः॑ पर्व॑तानाम्। आ नो॑ अ॒ग्ने
सु॒के॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डीकं॑ धे॒हि जी॒वसे॑। त्व॑ सोम॒ म॒हे भग॑म्।

त्वं यूनं ऋतायते। दक्षं दधासि जीवसे। रथं युञ्जते मरुतः शुभे सुगम्। सूरौ न मित्रावरुणा गविंष्टिषु॥४६॥

रजाँसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः सम्राजा पयसा न उक्षतम्। वाचं सुमित्रावरुणा विरावतीम्। पर्जन्यंश्चित्रां वदति त्विषीमतीम्। अभ्रा वंसत मरुतः सुमायया। द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम्। अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः। सूरौ रथस्य नृप्रियः। ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिर्विहरन् यासि तन्तुम्॥४७॥

अवव्ययन्नसितं देव वस्वः। दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य। चर्मैवावाधुस्तमो अपस्वन्तः। पर्जन्याय प्र गांयत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं गीर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽऽविवास। कनिक्रदद्वृषभो जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्ये हविः। जुहोता मधुमत्तमम्। इडां नः संयतं करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित्।

शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्वधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः
सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तं स्वस्तये। ययोरिदं
विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ।
इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बर्हिः।
येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि
वृत्रहन्तमा। याभ्यां सुव्रजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी
वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन् इन्द्रो गर्विष्ठिषु तन्तुं गर्भं सुजाताः सखा सप्त च॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा
जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमं सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे
दधानाः। उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदोभ्यः।

ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति। उरुक्रमस्य स
हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उथ्सः। ऋत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा
वन्वन्सुरेष्णाः। मर्त आनाश सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ बरुहिः
सीद। वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवन्तु नः। अद्या नो देव
सवितः। प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियः सुव। विश्वानि देव सवितः।
दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। शुचिमर्कैर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यत। अनाम्योज आ चके। या धारयन्त देवा सुदक्षा
दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित ओकसि स्वे। तस्मा इडा
पिन्वते विश्वदानी। तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजानि पूर्व एति।
सकृतिमिन्द्र सच्युतिम्। सच्युतिं जघनच्युतिम्॥५४॥

क॒नात्का॒भान्न॒ आ भ॑र। प्र॒य॒प्स्यन्नि॑व स॒क्थ्यौ॑। वि न॑ इन्द्र॒ मृधो॑ जहि।
 कनी॑खुनदिव सा॒पयन्। अ॒भि नः॒ सुष्टु॑तिं नय। प्र॒जाप॑तिः स्त्रि॒यां यशः॑।
 मु॒ष्कयो॑रदधा॒त्सप॑म्। का॒मस्य॒ तृप्ति॑मान॒न्दम्। तस्या॑ग्ने भाजये॒ह मा॑। मोदः॑ प्रमो॒द
 आ॑न॒न्दः॥५५॥

मु॒ष्कयो॑र्निहि॒तः स॑पः। सृ॒त्वेव॒ का॒मस्य॒ तृप्या॑णि। दक्षि॑णानां प्रतिग्र॒हे।
 मन॑सश्चि॒त्तमा॑कू॒तिम्। वा॒चः स॒त्यम॑शीमहि। प॒शूना॑ रूपमन्न॑स्य। यशः॒ श्रीः
 श्र॑यतां मयि॑। यथा॒ऽहम॑स्या अतृ॑पः स्त्रि॒यै पु॒मान्। यथा॒ स्त्री तृप्य॑ति पु॒ंसि
 प्रि॒ये प्रि॒या। ए॒वं भ॑गस्य तृप्या॑णि॥५६॥

य॒ज्ञस्य॒ का॒म्यः प्रि॒यः। ददा॒मीत्य॒ग्निर्व॑दति। तथेति॑ वा॒युरा॑ह तत्। हन्तेति॑
 स॒त्यं च॒न्द्रमा॑। आ॒दि॒त्यः स॒त्यमो॑मिति॑। आप॒स्तथ्स॒त्यमा॑ भ॑रन्। यशो॑ य॒ज्ञस्य॒
 दक्षि॑णाम्। अ॒सौ मे॒ का॒मः समृ॑द्ध्यताम्। न हि स्प॒शम॑विदन्न॒न्यम॑स्मात्।
 वै॒श्वान॒रात्पु॑र॒एतार॑म॒ग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे
 अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः।
 पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनासः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं ब्रुवे।
 बृहतीमृतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दंभाति तस्करः।
 नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः
 सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सःस्कृतत्रमुपं यन्ति
 ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधिता उपं ते गा
 इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त
 देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप
 सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रीं देवानां निषसाद मन्द्रा। चतस्र ऊर्जं दुदुहे
पयांसि। क्वं स्विदस्याः परमं जंगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी
द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्।
तस्यां समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा जूनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वां
अस्तु गुणवान्सजातवान्। अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं
मनसा उपासताम्। इन्द्रः सूरौ अतरद्रजांसि। स्नुषा सपत्ना श्वशुरो-
ऽयमस्तु। अयं शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः। अयं वाजं जयतु वाजंसातौ। अग्निः
क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न
उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्॥६२॥

धारयन्मुरोडाशं बृहस्पतिं जुघनेच्युतिमानन्दो भगंस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो वाजंसातौ चत्वारि च॥ [६]

वृषाऽस्यं शुर्वृषभाय गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः कर्मण्यो हितो

बृहन्नामं। वृषभस्य या ककुत्। विषूवान् विष्णो भवतु। अयं यो मामको वृषा।
अथो इन्द्र इव देवेभ्यः। वि ब्रवीतु जनैभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो
अधिपतिं विशाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या अध्यक्षम्। इममिन्द्र वृषभं कृणु। यः सुशृङ्गः सुवृषभः।
कल्याणो द्रोण आहितः। कार्षीवल प्रगाणेन। वृषभेण यजामहे। वृषभेण
यजमानाः। अक्रूरेणेव सर्पिषा। मृद्धश्च सर्वा इन्द्रेण। पृतनाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हविः। इन्द्राय परिणीयते। जयाति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति
पृतन्यतः। नृणामहं प्रणीरसत्। अग्रं उद्धिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व।
नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमांतीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति। उरुं नो लोकं
कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्व। जनैषु। उदीडितो वृषभ
तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माकं युध्य। अग्रे जेता त्वं जय। शत्रून्सहस

ओजंसा। वि शत्रून् विमृधौ नुद। एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः। रथं न धीरः
स्वपां अतक्षम्। यदीदग्ने प्रतित्वं देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः
सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्।
वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहांसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि
विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कृत्तुरगृभीतः।
विश्वजिदुद्धिदिथ्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा
यज्ञम्। शिवो नियुद्धिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं
दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोम पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्।
अयं विशां विश्पतिरस्तु राजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसं कणुहि

शत्रुमस्य। इममा भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निर्मुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्षमन्
क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुधैव धेनुः। अयं राजा प्रिय
इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्।
येन जयांसि न परा जयांसै। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं
मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः सहस्व। तुभ्यं भरन्ति
क्षितयो यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि।
बृहत्तं अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्त्रैः। यो अर्यपत्नीरुषसश्चकार।
स निरुध्या नहुषो यद्वो अग्निः। विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ। ईडेन्यो वपुष्यो
विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्ने

ज्येष्ठं दिवमा तंतान। ऋतस्य ब्रह्मं प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
ब्रह्म सुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे।
चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
सन्नान्माऽवंगात। अभिभूरग्निरतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः।
जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा
भुवनानामभिश्रियम्। स्तौम्यग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां
अभिभूरसि। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्व॥७३॥

विशां जयामसि जीरदानो हर्षा विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्महोभिर्मिता नंश्चत्वारि च॥ [७]

स प्रलवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्ततन्थ भानुना। नवं नु स्तोममग्रयै।
दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः कुविद्वनार्ति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे।
रयिर्वीरवतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अ॒ग्निर्वि॒शां मा॒नु॒षी॒णाम्। तूर्णी॑ रथः॒ सदा॒ नवः॑। नव॒ः सोमा॑य वा॒जिनै॑। आज्यं॒
पय॑सोऽजनि। जुष्ट॒ः शुचि॑तमं वसु॑। नव॒ः सोम जुष॑स्व नः। पी॒यूष॑स्येह तृ॒णुहि॑।
यस्ते॑ भा॒ग ऋ॒ता व॒यम्। नव॑स्य सोम ते व॒यम्। आ सु॑म॒तिं वृ॑णीमहे॥ ७५॥

स नो॑ रास्व सह॒स्त्रिणः॑। नव॒ः ह॒विर्जु॑षस्व नः। ऋ॒तुभिः॑ सोम॒ भूत॑मम्।
तद्भ॒ङ्गं प्रति॑हर्य नः। राज॑न्त्सोम स्व॒स्तये॑। नव॒ः स्तोम॑न्नव॒ः ह॒विः। इन्द्रा॑ग्निभ्यां
नि वे॑दय। तज्जु॑षेता॒ः सचै॑तसा। शुचिं॑ नु स्तोमं॒ नव॑जातम॒द्य। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रह॒णा
जुषे॑थाम्॥ ७६॥

उ॒भा हि वा॑ः सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाज॑ः स॒द्य उ॑शते धेष्ठा॑। अ॒ग्निरिन्द्रो॒
नव॑स्य नः। अस्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। इ॒ह दे॒वौ स॑ह॒स्त्रिणौ॑। य॒ज्ञं न॒ आ हि॑
गच्छ॑ताम्। वसु॑मन्त॒ः सुव॑र्विदम्। अस्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य
नः। विश्वा॑न्दे॒वाः स्त॑र्पयत॥ ७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सुव॑र्विदो हि ज॑ज्ञिरे। ए॒दं ब॒रुहिः॑ सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं

य॒ज्ञो य॒जमान॑स्य भा॒गः। अ॒यं ब॑भू॒व भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। वि॒श्वे दे॒वा इ॒दम॑द्या॒गमि॑ष्ठाः।
इ॒मे नु द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वाने॑ य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धिया। आ॒ऽस्मै पृ॑णीतां
भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पु॒ष्टिम॑मृतं॒ नवे॑न॥७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॒ ये दु॒हाते॑। पय॑स्वत्युत्तरामे॒तु पु॒ष्टिः। इ॒मं य॒ज्ञं जु॒षमा॑णे॒ नवे॑न।
स॒मीची॒ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो ह॒व्यवा॑हनः। चि॒त्रभा॑नु॒र्घृता॑सु॒तिः। नव॑जातो
वि रो॑चसे। अ॒ग्ने तत्ते॑ म॒हित्व॑नम्। त्वम॑ग्ने दे॒वता॑भ्यः। भा॒गे दे॒व न मी॑यसे॥७९॥

स ए॒ना वि॒द्वान् य॑क्ष्यसि। नव॑ऽ॒स्तोमं॑ जुषस्व नः। अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्रा॑श्नातु। स
हि वे॒द् यथा॑ ह॒विः। शि॒वा अ॒स्मभ्य॑मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र्षणिः। भ॒द्रान्नः॒ श्रेयः॑
सम॑नैष्ट दे॒वाः। त्वया॑ऽव॒सेन॒ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑ मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑शस्व। शं
तो॒काय॑ त॒नुवे॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॒ त्यं मधु॑ना॒ संयु॑तं॒ यव॑म्। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्कृषुः।
इन्द्र॑ आसी॒त्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः॥८०॥

जृष्टश्चक्षुषो जृष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषाऽस्युःशुः सप्रलवदष्टौ॥८॥

जृष्टो मन्युर्मगो जृष्टी नरो हरिवर्षसङ्ग्रिः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥९॥

जृष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त्। इ॒र्यो भू॑त्वा बहु॒धा ब॒हूनि॑। स इ॒त्सर्वं॑ व्या॑नशे। यो
 दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः। आवृ॑न्दूदात् क्षे॒त्रिय॑ध्व॒गद्व॑षा॑। तमि॒त्प्रा॑णं म॒न॒सोप॑ शिक्ष॒त।
 अ॒ग्रं दे॒वाना॑मि॒दम॑न्तु नो ह॒विः। म॒न॑स॒श्चित्ते॒दम्। भू॒तं भव्यं॑ च गु॒प्यते॑। तद्धि
 दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॑म॒ हव॑म्। म॒नः श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि। क॒र्मन् य॒ज्ञप॑तिं
 दध॑त्। जु॒षता॑ मे वा॒गिद॑ ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्यवा॑डन॒पायि॑नी।
 यया॑ रू॒पाणि॑ बहु॒धा वद॑न्ति। पे॒शासि॑ दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा नो॑
 वि॒राडन॑पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जु॑षतामि॒दं ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॒ न्यक्त॑म्। अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य
 बहु॒धा निर्धा॑यते। तस्य॑ सु॒म्रम॑शीमहि। मा नो॑ हासीद्विचक्ष॒णम्। आयु॑रि॒न्नः

प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्योतिरुतामृतम्।
 श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च
 महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा।
 प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरान्न नेमिः परि सर्वं
 बभूव॥३॥

अग्निमनपस्फुरन्ती सत्यं सत च॥ [१]

उदेहिं वाजिन्यो अस्यप्स्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विश सूनृतावत्। यो रोहितो
 विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहंरोहं रोहित आरुरोह।
 प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः स रब्धो अविदथ्यदुर्वीः। गातुं प्रपश्यन्निह
 राष्ट्रमाऽहः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्करीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विममर्श रोहितो
 विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वाय महता महिम्ना। वि नो

राष्ट्रमु॑नत्तु॒ पय॑सा॒ स्वेन॑। यास्ते॒ विश॑स्तप॑सा सं बभूवुः। गा॒य॒त्रं व॒त्सम॑नु॒ तास्त॑
आऽगुः॑। तास्त्वा वि॑शन्तु॒ मह॑सा॒ स्वेन॑। सं मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्येतु॑ रोहि॑तः॥५॥

यू॒यमु॑ग्रा मरुतः पृ॒श्निमा॑तरः। इ॒न्द्रेण॑ स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ॒ शत्रू॑न्। आ वो॒ रोहि॑तो
अश्रृ॑णोदभिद्यवः। त्रि॒स॒प्तासो॑ मरुतः स्वा॒दुस॑म्मुदः। रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी ज॑जान।
तस्मि॒॑स्तन्तु॑ परमे॒ष्ठी त॑तान। तस्मि॑ञ्छि॒श्रिये अ॒ज एक॑पात्। अ॒दृ॒ह॒द्वावा॑पृथि॒वी
बले॑न। रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒दृ॒हत्। तेन॒ सुवः॑ स्त॒भित॑न्तेन॒ नाकः॑॥६॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे रज॑सो वि॒मानः॑। तेन॑ दे॒वाः सुव॑रन्व॒विन्द॑न्। सुशे॑वं त्वा भा॒नवो॑
दी॒दिवा॒॑सम्। स॒म॒ग्रासो॑ जु॒ह्वो जा॑तवेदः। उ॒क्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॑मा घृ॒तेन॑।
स॒स॒म॒ग्रे युव॑से॒ भोज॑नानि। अ॒ग्रे श॑र्धं मह॑ते सौभ॑गाय। तव॑ द्यु॒म॒न्युत्त॑मानि॒
सन्तु॑। सञ्जा॑स्प॒त्य॒ सुय॑म॒मा कृ॑णुष्व। श॒त्रूय॑ताम॒भि ति॑ष्ठा॒ महा॑सि॥७॥

अ॒स्त्वेतु॑ रोहि॑तो॒ नाको॑ महा॑सि॥

[२]

पुन॑र्न॒ इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु। धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑। अ॒र्वा॒चीनं॑ कृणुतां

याचि॒तो मनः॑। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑ जुषा॒णः। या॒नि नोऽजि॑नं ध॒नानि॑। ज॒हर्थं
शूर॑ म॒न्युना॑। इन्द्रा॑नु॒विन्द॑ न॒स्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑। इन्द्र॑ आशा॑भ्यः परि॑।
सर्वा॑भ्योऽभ॑यं करत्॥८॥

जेता॒ शत्रून्॒ विच॑र्षणिः। आकू॑त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा स॒मृधे॑ त्वा। पु॒रो द॑धे
अमृ॑त॒त्वाय॑ जी॒वसे॑। आकू॑तिम॒स्याव॑से। का॒मम॑स्य स॒मृद्धौ॑। इन्द्र॑स्य यु॒ञ्जते॑ धि॒यः।
आकू॑तिं दे॒वीं मन॑सः पु॒रो द॑धे। य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु। यद्वि॑च्छामि॒ मनसा॑
सका॑मः। वि॒देय॑मे॒नद्ध॑दे॒ये नि॒विष्टम्॥९॥

सेद॒ग्निर॒ग्नी॒रत्यै॑त्य॒न्यान्। यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः। स॒हस्र॑पा॒था अ॒क्षरा॑
स॒मेति॑। आशा॑नां त्वाऽऽशा॑पा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॑तस्याध्य॑क्षेभ्यः।
वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। विश्वा॑ आशा॒ मधु॑ना॒ स॒ सं॑जामि। अ॒न॒मी॒वा आप॑ ओष॑धयो
भवन्तु। अ॒यं यज॑मानो॒ मृधो॑ व्य॑स्यताम्॥१०॥

अ॒गृभी॑ताः प॒शवः॑ सन्तु॒ सर्वे॑। अ॒ग्निः सोमो॑ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रः॑। बृ॒हस्प॑तिः सवि॒ता

यः संह॒स्त्री। पू॒षा नो॒ गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑
रू॒पाणि॒ दध॑ती॒ सर॑स्वती। पू॒षा भग॑ꣳ सवि॒ता नो॑ ददातु। बृह॒स्पति॑र्दद॒दिन्द्रः॑
स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

कृत्रिर्विष्टमस्यतात्रवं च॥

[३]

आ नो॑ भ॒र् भग॑मिन्द्र द्युमन्त॑म्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्र॒रेके। उ॒र्व इ॒व प॒प्रथे॒
कामो॑ अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा वसु॑पते॒ वसू॑नाम्। इ॒मं कामं॑ म॒न्दया॑ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता
राध॑सा प॒प्रथंश्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॑स्तुभ्यं वि॒प्राः। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑ अ॒क्रन्।
इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। यानि॑ च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अ॒ह॒न्नहि॑मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒न॒त्पर्व॑तानाम्। अ॒ह॒न्नहि॑ पर्व॑ते
शि॒श्रिया॑णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्रं॑ स्व॒र्यन्त॑तक्ष। वा॒श्रा इ॒व धे॒नवः॑ स्यन्द॑मानाः।
अ॒ञ्जः स॒मु॒द्रम॑वं जग्मु॒रापः॑। वृ॒षाय॑माणोऽवृणी॒त सोम॑म्। त्रि॒क॑द्रुकेष्वपि॒ब॒थ्सु॑तस्य।
आ सा॒यकं॑ म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अ॒ह॒न्नेन॑ प्रथ॒म॒जा म॒हीना॑म्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः। आत्सूर्यं
 जनयन्द्यामुषासम्। तादीक्रा शत्रून् किलाविविथसे। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यसम्।
 इन्द्रो वज्रेण महता वधेन। स्कन्धासीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः शयत
 उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिषु इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया
 अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्।
 विश्वस्मा इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृण्वति।
 अग्निद्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृश्नन्विश्वा भुवनानि पूर्वथा। आ केतुना
 सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु
 दूढ्यः। आ नो रयिं बहुलां गोमंतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना
 यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इ॒मं य॒ज्ञम॒श्विना॑ व॒र्धय॑न्ता। इ॒मौ र॒यिं य॑ज॒मानाय॑ ध॒त्तम्। इ॒मौ प॒शून् रक्ष॑तां
वि॒श्वतो॑ नः। पू॒षा नः॑ पा॒तु स॒दम॑प्रयच्छन्। प्र॒ते म॒हे सं॑रस्वति। सु॒भ॒गे वा॒जिनी॑वति।
स॒त्य॒वाचे॑ भ॒रे म॒तिम्। इ॒दं ते॑ ह॒व्यं घृ॑तव॒त्सर॑स्वति। स॒त्य॒वाचे॑ प्र॒भ॒रेमा॑ ह॒वीं ऋ॑षि।
इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौ॑भ॒गानि॑। तेभि॑र्व॒यं सु॒भ॒गांसः॑ स्याम॥१७॥

व॒ज्र॒ह्नीना॑मृ॒जीषं॑ व्यृ॒ण्वति॑ रक्ष॒तु नो॑ र॒यिं सौ॑भ॒गान्येकं॑ च॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे व॑सू॒नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः
पूर्व॑चित्तिं दधा॒तु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वा अ॒प्येतु॑ दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो व॑र्ध॒तां गो॑भि॒रश्वैः॑।
इ॒यं वेदिः॑ स्व॒प॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒रु॒हिर॑ति ब॒रु॒हीं ष्य॑न्या। इ॒मं य॒ज्ञं वि॒श्वे अव॑न्तु
दे॒वाः। भ॒ग ए॒व भ॒गवा॑ अस्तु दे॒वाः। तेन॑ व॒यं भ॒गव॑न्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भ॒ग सर्व॑ इ॒ज्जो॑ह॒वीमि॑। स नो॑ भ॒ग पु॒र ए॒ता भ॑वे॒ह। भ॒ग प्र॒णेत॑र्भ॒ग
स॒त्य॒राधः॑। भ॒गेमां॑ धि॒यमु॑द॒व द॑द॒न्नः। भ॒ग प्र॒णो ज॑नय गो॒भि॒रश्वैः॑। भ॒ग प्र॒
नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑ती॒ः समा॑ उप॒यन्ति॑ लो॒काः। शश्व॑ती॒ः समा॑ उप॒यन्त्यापः॑।

इष्टं पूर्तं शश्वतीनां समांनां शाश्वतेन। हविषेष्वाऽनन्तं लोकं परमा रुरोह॥१९॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छत्। सा रूपाणि कुरुते पञ्च देवी। द्वे स्वसारौ वयतस्तत्रामेतत्। सनातनं विततं षण्मयूखम्। अवान्यास्तन्तून्किरतो धृतो अन्यान्। नावपृज्याते न गमाते अन्तम्। आ वो यन्तूदवाहासो अद्य। वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मरुतः समिद्धः। एतं जुषध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धारावरा मरुतो धृष्णुवोजसः। मृगा न भीमास्तविषेभिरूर्मिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भुमिन्धमन्त उप गा अवृण्वत। वि चक्रमे त्रिर्देवः। आवेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तम्। बृहस्पतिं सदने सादयध्वम्। सादद्योनिं दम् आ दीदिवांसम्। हिरण्यवर्णमरुषं संपेम। स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्युः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वाः। पूरू सखिभ्य आसुतिं करिष्ठः। पूषं स्तवं व्रते वयम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारस्त इह

स्मसि। यास्ते पूषन्ना वो अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि
दूत्या५ सूर्यस्य। कामेन कृतश्रवं इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव
विन्दती (३)। वृषारवायु वदते। यदुपावन्ति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्।
अरण्यानिर्महीयते। उत गावं इवादन्। उतो वेश्मेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष आ ह्वयति।
दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्या५ सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा
अरण्यानिर्हन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जुग्ध्वा। यत्र कामं नि
पद्यते। आज्ञनगन्धी५ सुरभीम्। बहून्नामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्।
अरण्यानीमश५सिषम्॥२४॥

स्याम् रुरोह युवानः शुन्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥ [५]

वार्त्रहत्याय शवंसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवंतं

बृहन्तम्। उरुं गंभीरं पृथुबुधमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं
वृषेण९ रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्।
अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु। शं द्यावापृथिवी
सहोषधीभिः। शमन्तरिक्ष९ सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या
दैवीश्चतस्रः प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस आ दधामि।
प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि यक्ष्मादुरितादवर्त्यै॥२६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथ्स्योनम्। अप्यभूद्द्रे
सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः।
एवमहमिमं क्षेत्रियाञ्जामिश९सात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते
युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्त९ रयिः स्तुवते
कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये
रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते
हिमवथ्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोऽसि। ततो नो देहि सीबले। अदो
गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। सः शोभमाना कन्येव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्रंला हविषां वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भाजयेह। पूर्वं
देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति
माम्। अहं हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि
सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ भूतिं भूतिं वयमश्नवामहे। इमा एव
ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति।
न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्यं चिच्छुभ्रेऽश्नवामहे चत्वारि च॥

[६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्त्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां

ऋतुना॥ मरुतामेम्रा जुहोमि स्वाहा॥ अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः।
 आस्वाशासु दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं
 च॥ ३० ॥

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वायुरसि।
 सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः।
 अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥ ३१ ॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुराता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा॥
 अग्निरन्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ सोमो राजा
 राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ वरुणः सम्राट्सम्राटपतिः।
 साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ ३२ ॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ इन्द्रो बलं
 बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः।

ब्रह्मा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रं रा॒ष्ट्रप॑तिः। रा॒ष्ट्रम॒स्मिन्
 य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। पू॒षा वि॒शां वि॒द्व॑तिः। वि॒शंम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
 ददातु॒ स्वाहा॑। सर॑स्वती॒ पुष्टिः पुष्टि॑पत्नी। पुष्टि॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒
 स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशूनां मि॒थुना॑नां॒ रूप॒कृद्रूप॑पतिः। रु॒पेणा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
 प॒शून् द॑दातु॒ स्वाहा॑॥ ३३ ॥

च॒ स्वाहा॑ सा॒म्राज्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑ वि॒शंम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निः सोमो॑ वरु॒णो मि॒त्र इन्द्रो॑ बृ॒हस्पतिः॑

स॒वि॒ता पू॒षा सर॑स्वती॒ त्वष्टा॑ द॒शा॥)॥ [७]

स ई॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शि॒प्र॒वान्वृ॑ष॒भो यो म॑ती॒नाम्। यो
 गो॑त्र॒भिद्व॑ज्र॒भृद्यो ह॑रि॒ष्टाः। स इ॑न्द्र चि॒त्रां अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजा॑न्। आ ते शु॒ष्मो
 वृ॑ष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॑राद॒धरा॑गा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॑मे॒त्व॒र्वाङ्। इन्द्र॑
 द्यु॒म्नं सु॑व॒र्वद्धे॒ह्यस्मे। प्रो॒ष्वस्मे॑ पु॒रोर॑थम्। इन्द्रा॑य शू॒षम॑र्चत॥ ३४ ॥

अ॒भीके॑ चिदु॒ लोक॑कृत्। स॒ङ्गे स॒मथ्सु॑ वृ॒त्रहा॑। अ॒स्माकं॑ बोधि॒ चोदि॑ता।

नभन्तामन्यकेषांम्। ज्याका अधि धन्वसु। इन्द्रं वयं शुनासीरम्। अस्मिन्
यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुपं नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। सुचा जुहुत नो
हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः।
इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयं सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्।
प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपं ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुः। मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव
बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि।
कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु
देवाः। सौपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।
नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं वियसत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाकै सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो

अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्। यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्। क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्॥३८॥

अपो याचामि भेषजम्। अप्सु मे सोमो अब्रवीत्। अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवम्। आपश्च विश्वभेषजीः। यदप्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु। तेन मे वाजिनीवति। मुखमङ्घ्रि सरस्वति। या सरस्वती वैशम्भत्या॥३९॥

तस्यां मे रास्व। तस्यांस्ते भक्षीय। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्तं त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्र आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। या ते अग्ने यज्ञिया

त॒नू॒स्तये॒ह्यारो॑हा॒त्माऽऽत्मा॑नम्। अ॒च्छा॒ वसू॑नि कृ॒ण्वन्न॒स्मे न॒र्या पु॒रू॒णि। य॒ज्ञो
भू॒त्वा य॒ज्ञमा॑ सी॒द॒ स्वां यो॒निम्। जा॒त॒वेदो॑ भुव॒ आ जा॒य॒मानः॑ स॒क्षय॑ ए॒हि।
उ॒पाव॑रोह जा॒त॒वेदः॑ पु॒न॒स्त्वम्॥४१॥

दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह नः प्र॒जा॒न॒न्। आ॒युः प्र॒जा॒ र॒यि॒म॒स्मासु॑ धे॒हि। अ॒ज॒स्रो
दी॒दि॒हि नो॑ दुरो॒णे। त॒मिन्द्रं॑ जो॒हवी॑मि म॒घवा॑नमु॒ग्रम्। स॒त्रा द॒धान॑मप्रतिष्कु॒त॒
शवा॑सि। म॒हि॒ष्ठो गी॒र्भिरा॑ च॒ य॒ज्ञियो॑ऽववर्त॒त्। रा॒ये नो॑ वि॒श्वा सु॒प॒था कृ॒णोतु
व॒ज्री। त्रि॒क॒द्रु॒केषु॑ म॒हिषो॑ यवा॑शिरं तुवि॒शुष्म॑स्तृ॒पत्। सोम॑मपिब॒द्विष्णु॑ना सु॒तं यथा॑
ऽव॑शत्। स ई॑ म॒माद॑ म॒हि क॒र्म क॒र्त॒वे म॒हामु॑रुम्॥४२॥

सै॒न॒ स॒श्व॒द्वे॒वं दे॒वः स॒त्यमिन्द्रु॑ स॒त्य इन्द्रः॑। वि॒दद्य॑तीं स॒र॒मां रु॒ग्णम॑द्रेः।
म॒हि पा॑थः पू॒र्य॒ स॒द्वि॒र्य॑क्कः। अ॒ग्रं न॒य॒त्सु॒प॒द्य॑क्षरा॒णाम्। अ॒च्छा॒ रवं॑ प्रथ॒मा
जा॑न॒तीगा॑त्। वि॒दद्भ॒व्य॑ स॒र॒मां दृ॒ढमूर्॑वम्। येना॒नु॒कं मा॒नु॒षी भो॑ज॒न्ते वि॒द्। आ
ये वि॒श्वाः स्व॒प॒त्यानि॑ च॒क्रुः। कृ॒ण्वाना॑सो अ॒मृत॒त्वाय॑ गा॒तुम्। त्वं नृ॑भिर्नृ॒प॒ते

देवहूतौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्च ह॑सि। त्वन्निद॑स्युश्चुमु॑रिम्। धुनिं॑ चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये
सुह॑न्तु। ए॒वा पा॑हि प्र॒त्नथा॒ मन्द॑तु त्वा। श्रु॒धि ब्र॑ह्म वावृ॑धस्वो॒त गी॑र्भिः। आ॒विः
सूर्यं॑ कृणु॑हि पी॒पिही॑षः। ज॒हि शत्रूँ॑ र॒भि गा इन्द्र॑ तृ॒न्धि। अग्ने॑ बाध॑स्व वि मृ॒धो
नुद॑स्व। अपा॑मी॒वा अप॒ रक्षाँ॑सि से॒ध। अ॒स्मात्संमु॑द्राद्बृ॒हतो दि॒वो नः॥४४॥

अ॒पां भू॒मान॒मुप॑ नः सृ॒जे॒ह। यज्ञ॒ प्रति॑ तिष्ठ सु॒म॒तौ सु॒शेवा॒ आ त्वा॑। वसू॑नि
पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमा॒युर्यज॑मानाय कृ॒ण्वन्। अथा॒मृते॑न ज॒रितार॑मङ्घ्रि। इन्द्रः॑
शु॒नाव॑द्वि॒तनो॑ति सी॒रम्। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ प्रति॒माण॑मे॒तत्। अ॒र्कस्य॑ ज्यो॒तिस्त॑दि॒दास॑
ज्येष्ठ॑म्। सं॒व॒त्स॒र॑ शु॒नव॑त्सी॒रमे॑तत्। इन्द्र॑स्य रा॒धः प्र॑य॒तं पुरु॑ त्मना॑। तद॑र्क॒रूपं
वि॒मिमा॑नमेति। द्वा॒द॒शारे॑ प्रति॑ तिष्ठ॒तीदृ॑षा॑। अ॒श्वाय॑न्तो ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। ह॒वाम॑हे
त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ नवा॑याम्। व॒यमिन्द्र॑ त्वा शु॒न॑ हु॒वेम॥४५॥

अ॒र्च॑त॒ हुवि॑र्गाय॒त य॑स॒त्सर्ष॑णीनां वैश॒म्भ॒त्या हा॑सी॒त्वमु॑रु दे॒वहू॑तौ न॒स्त॒मना॑ प॒द्म॥

[८]

प्रा॒ण उ॒देहि पु॒नरा नो॑ भर॒ यज्ञो रा॒यो वा॒त्रह॑त्याय॒ वसू॑ना॒ꣳ स ई॑ पा॒ह्यष्टौ॥८॥

प्रा॒णो रं॑क्षत्यगृ॒भीता धारा॑व॒रा म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑चत्वारि॒ꣳशत्॥४५॥

प्रा॒णः शु॒नꣳ हु॑वेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒र्द्धीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॑
 स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑
 पच्यस्व। परी॒तो पि॑श्वता सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒मः ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒फ॒स्वन्तरा॑। सु॒षाव॒ सोम॑म॒द्रिभिः॑। पु॒नातुं॑ ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॒ः
 सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्॒ख॒सोमो॑ अति॑द्रुतः।
 इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्॒ख॒सोमो॑ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। ब्र॒ह्म क्ष॑त्रं प॑वते॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त
 आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि। रसे॑नान्नं यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॑ङ्ग
 यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इहे॑हैषां कृणु॒त भो॑ज॑नानि। ये
 ब॒र्हिषो॑ नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सरस्वत्या॒ इन्द्राय॑ सु॒त्राम्णो॑। ए॒ष ते॒ योनि॑स्तेज॑से त्वा। वी॒र्याय॑ त्वा॒ बलाय॑
त्वा। तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ मयि॑ धेहि। वी॒र्यम॑सि वी॒र्यं मयि॑ धेहि। बल॑मसि॒ बलं मयि॑
धेहि। नाना॑ हि वां दे॒वहि॑त॒ः सदः॑ कृतम्। मा स॒ः सृ॒क्षाथां पर॑मे व्योमन्। सुरा॒
त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोमं॑ ए॒षः। मा मां हि॒ः सीः॒ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥४॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याश्वि॒नं तेजः॑। सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्यम्। ऐ॒न्द्रं बल॑म्। ए॒ष ते॒
योनि॑र्मोदाय॑ त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से त्वा। ओजो॑ऽस्योजो॒ मयि॑ धेहि।
म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि। महो॑ऽसि॒ महो॑ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि॒ सहो॑ मयि॑
धेहि। या व्याघ्रं॑ विषू॒चिका॑। उ॒भौ वृ॒कं च॒ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिण॑ः सि॒ः हम्।
सेमं॑ पा॒त्व॒ः ह॑सः। स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मां भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्ग। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मां पा॒प्मना॑
पृ॒ङ्ग॥५॥

हविः प्रत्यङ्खसोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥

[१]

सोमो॒ राजा॒ऽमृत॑ः सु॒तः। ऋ॒जी॒षेणा॑जहान्मृत्युम्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्।

विपानं शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्ध्यो व्यपिबत्।
छन्दसा हंसः शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्ध्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

कुङ्कुङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्नुतो रसम्। ब्रह्मणा
व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं
प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सुतासुती प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ
व्यपिबत्। सुतासुतौ प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्।
सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽदधात्। श्रद्धां सत्ये प्रजापतिः। ऋतेन
सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्नुतो रसम्। शुक्लेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजा-
पतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानं शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयो-
ऽमृतं मधु॥८॥

अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबुज्जन्मन्तैर्न सत्यमिन्द्रियं श्रद्धां सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥ [२]

सुरावन्तं बर्हिषदं सुवीरम्। यज्ञं हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि। सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तं शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमं राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रिसं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पुवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्र आयूँषि पवसेऽग्रे पवस्व।
 पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पुवित्रवद्यत्ते पुवित्रमर्चिषि।
 उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्ये।
 तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां श्रीर्मयि कल्पताम्।
 अस्मिँल्लोके शतं समाः। द्वे स्रुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्।
 याभ्यामिदं विश्वमेजुत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं हविः प्रजननं मे
 अस्तु। दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये। आत्मसनिं प्रजासनिं। पशुसन्यभयसनिं
 लोकसनिं। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।
 रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितरं शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पतां स्वस्तये पञ्च च॥ [३]

सीसेन तत्रं मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञं

सविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतं शचीभिः।
 तिस्रोऽदधुर्देवताः सशरणाः। लोमानि शर्षपैर्बहुधा न तोक्मभिः। त्वगस्य
 मांसमभवन्न लाजाः। तदश्विना भिषजा रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो
 अन्तरः॥१४॥

अस्थिं मज्जानं मासरैः। कारोतरेण दधतो गवां त्वचि। सरस्वती मनसा पेशलं
 वसु। नासत्याभ्यां वयति दर्शतं वपुः। रसं परिस्नुता न रोहितम्। नग्नहूर्धोरस्तसरन्न
 वेमं। पयसा शुक्रमृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राञ्जनयन्ति रेतः। अपामंतिं दुर्मतिं
 बाधमानाः। ऊर्वेभ्यं वातं सुबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जजान। यकृत्क्लोमानं वरुणो
 भिषज्यन्। मतस्त्रे वायुर्व्यैर्न मिनाति पित्तम्। आत्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना।
 गुदा पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शचीभिः। आसन्दी नाभिरुदरं
 न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शचीभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधा॑र उ॒त्सः॑। दु॒हे न कु॒म्भीः॑ स्व॒धां पि॒तृभ्यः॑। मुख॑ः सद॑स्य
शि॒र इ॒त्सदे॑न। जि॒ह्वा प॒वित्रं॑म॒श्विना॑ स॒ सर॑स्वती। चप्प॒न्न पा॒युर्भिष॑गस्य वालः॑।
व॒स्तिर्न शे॒पो ह॑रसा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॑ चक्षु॒रमृ॑तं ग्रहा॑भ्याम्। छा॒गेन॑ तेजो॑ ह॒विषा॑
शृ॒तेन॑। प॒क्ष्माणि॑ गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पेशो॑ न शु॒क्लम॑सितं वसाते॥१७॥

अ॒विर्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॑ पन्था॑ अ॒मृतो॑ ग्रहा॑भ्याम्।
सर॑स्वत्युपवाकै॑र्व्या॒नम्। नस्या॑नि ब॒र्हिर्ब॑दरैर्ज॒जान॑। इन्द्र॑स्य रू॒पमृ॑षभो
बला॑य। कर्णा॑भ्याः॑ श्रोत्रं॑मृ॒तं ग्रहा॑भ्याम्। यवा॑ न ब॒र्हिर्भु॑वि केस॑राणि। क॒र्कन्धु॑
जज्ञे॑ मधु॑ सा॒रघं॑ मुखा॑त्। आ॒त्मन्नु॒पस्थे॑ न वृ॒कस्य॑ लोम॑। मुखे॑ श्मश्रू॑णि न
व्या॑घ्रलो॒मम्॥१८॥

केशा॑ न शी॒रूष॑न् यश॑से श्रि॒यै शि॒खा॑। सि॒ंहस्य॑ लोम॑ त्विषि॑रिन्द्रि॒याणि॑।
अङ्गा॑न्या॒त्मन्भिष॑जा॒ तद॑श्विना॑। आ॒त्मान॑मङ्गैः॑ सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पः
श॒तमा॑न॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॑ ज्योति॑र॒मृतं॑ दधा॑ना। सर॑स्वती॒ योन्यां॑ गर्भ॑मन्तः। अ॒श्विभ्यां॑

पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अ॒पा॒ रसे॑न॒ वरु॑णो न साम्ना॑। इन्द्र॑ः श्रियै॑ ज॒नय॑न्न॒प्सु
राजा॑। तेजः॑ प॒शूना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒याव॑त्। प॒रि॒स्रुता॒ पय॑सा सार॒घं म॑धु। अ॒श्विभ्या॑
दुग्धं॑ भि॒षजा॒ सर॑स्वत्या सुतासुताभ्या॑म्। अ॒मृतः॑ सोम॒ इन्द्रुः॑॥१९॥

अन्तरं आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमः राजा चत्वारि च॥ [४]

मि॒त्रो॑ऽसि वरु॑णोऽसि। सम॒हं वि॒श्वैर्दे॑वैः। क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॑रसि। क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसि।
स्यो॒नामा॑ सी॒द। सु॒षदा॒मा सी॑द। मा त्वा॑ हि॒सीत्। मा मा॑ हि॒सीत्। निष॑साद
धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः। पु॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्ना॑ज्याय सु॒क्रतुः॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्याम्। अ॒श्विनो॑र्भैष॒ज्येन॑। तेज॑से ब्रह्मवर्च॑साया॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा
सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। सर॑स्वत्यै॒ भैष॑ज्येन॥२१॥

वी॒र्या॑या॒न्नाद्या॑या॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्।
पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑। श्रियै॑ यश॑से बला॑या॒भिषि॑ञ्चामि। को॑ऽसि

कत॒मोऽसि। कस्मै॑ त्वा॒ कायं॑ त्वा। सु॒श्लो॒काँ(४) सुमं॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्यं॑रा॒जा(३)न्।
शिरो॑ मे॒ श्रीः॥२२॥

यशो॑ मुख॑म्। त्विषिः॑ केशाँश्च॒ श्मश्रू॑णि। राजा॑ मे प्रा॒णोऽमृ॑तम्। सु॒म्राद्व॑क्षुः।
वि॒राद्वो॑त्रम्। जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम्। वाङ्म॑हः। मनो॑ म॒न्युः। स्व॒राङ्गामः॑। मोदाँः॑ प्रमो॒दा
अ॒ङ्गुली॑रङ्गा॒नि॥२३॥

चित्तं॑ मे॒ सहः॑। बा॒हू मे॒ बलं॑मिन्द्रि॒यम्। हस्तौ॑ मे॒ कर्म॑ वी॒र्यम्॑। आ॒त्मा क्ष॒त्रमु॑रो
मम॑। पृ॒ष्ठीर्मे॑ रा॒ष्ट्रमु॑दर॒मसौ॑। ग्री॒वाश्च॒ श्रोण्यौ॑। ऊ॒रू अं॒रत्नी॑ जा॒नुनी॑। वि॒शो
मेऽङ्गा॑नि स॒र्वतः॑। नाभि॑र्मे चित्तं॑ वि॒ज्ञान॑म्। पा॒युर्मेऽप॑चितिर्भ॒सत्॥२४॥

आ॒न॒न्द॒न॒न्दावा॑ण्डौ मे॑। भगुः॑ सौभा॑ग्यं प॒सः। जङ्घाँ॑भ्यां प॒द्भ्यां धर्मो॑ऽस्मि। वि॒शि
राजा॑ प्र॒तिष्ठि॑तः। प्र॒ति क्ष॒त्रे प्र॒ति ति॑ष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्र॒त्यश्वेषु॑ प्र॒ति ति॑ष्ठामि गोषु॑।
प्र॒त्यङ्गेषु॑ प्र॒ति ति॑ष्ठाम्या॒त्मन्। प्र॒ति प्रा॒णेषु॑ प्र॒ति ति॑ष्ठामि पु॒ष्टे। प्र॒ति द्यावा॑पृथि॒व्योः।
प्र॒ति ति॑ष्ठामि य॒ज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः
सुवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं
यज्ञेन। यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूंषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः। याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा
आहुतिभिः। आहुतयो मे कामान्धसमर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम।
त्वङ्ग आनतिरागतिः। मांसं म उपनतिः। वस्वस्थि। मज्जा म आनतिः॥२७॥

पस्त्यांस्वा सरस्वत्यै भेषज्येन श्रीरङ्गानि भुसद्यज्ञे यज्ञो यजुर्भिरुपनतिर्द्वे च॥ [५]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनांसि चकृमा वयम्।
वायुर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्ने। एनांसि
चकृमा वयम्॥२८॥

सूर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यद्भामे यदरण्ये। यत्सभायां

यदिन्द्रिये। यच्छूद्रे यदर्ये। एनश्चकृमा वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि।
तस्यावयजनमसि। यदापो अघ्निया वरुणेति शपामहे। ततो वरुण नो
मुञ्च॥२९॥

अवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुण। अव देवैर्देवकृतमेनोऽयाद्। अव
मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु।
दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः।
स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो
ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य
पाशः। प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन समसृक्ष्महि। पयस्वा९
अग्र आगमम्। तं मा स९सृज वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समाववर्ति पृथिवी।

समुषाः। समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानुरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं
व्यंजवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एनांसि चक्रमा वयं मुञ्च मलादिव सुमिदसि जगज्जीणि च॥ [६]

होता यक्षत्सुमिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो वर्ष्मन्त्समिध्यते।
ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातम्।
ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देव९ सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः।
नराश९सेन तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्वानममर्त्यम्।
देवो देवैः सवीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्वर्हिषीन्द्रं
वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्रैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्हिःसदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्।
सुप्रायुणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार इन्द्राय मीढुषै। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं।

होता यक्षदुषे इन्द्रस्य धेनू। सुदुघे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
वृथ्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा। भिषजा सखाया। हविषेन्द्रं
भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचेतसौ। इन्द्राय धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षत्तिस्त्रो देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥३६॥

महीन्द्रपत्नीर्हविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रं
देवम्। भिषजं सुयजं घृतश्रियम्। पुरुरूपं सुरेतसं मधोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा
दधदिन्द्रियाणि। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वा समञ्जन्यथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षदिन्द्रं स्वाहाऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्।
स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवां औज्यपान्।

स्वाहेन्द्रं होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतुर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे चं (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्वरहिष्योजं उपे देव्यां तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रमं॥ समिधेन्द्रं चतुर्वैत्वेकौ वियन्तु
द्विर्वीतामेकौ वियन्तु द्विवैत्वेकौ वियन्तु होतुर्यजं॥)॥ [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता
वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार। नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति
यज्ञस्य धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचेताः। ईडितो
देवैरहरिवांसं अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः। जुषाणो
बृहिरहरिवान् इन्द्रः। प्राचीनं सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानं
स्योनम्। आदित्यैरुक्तं वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवृष्यो धावमानाः। वृषाणं
यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना
महोभिः॥४०॥

उ॒पासा॒न॒क्ता बृ॒हती॑ बृ॒हन्त॑म्। प॒य॒स्वती॑ सु॒दु॒घे शू॒र॒मिन्द्र॑म्। पे॒श॒स्वती॑ तन्तु॑ना
सं॒व्यय॑न्ती। दे॒वानां॑ दे॒वं य॑जतः सु॒रु॒क्मे। दै॒व्या मि॑मा॒ना म॑न॒सा पु॒रु॒त्रा। हो॒ता॒रा॒विन्द्रं॑
प्र॒थ॒मा सु॒वाचा॑। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑ म॒धु॒ना द॑धा॒ना। प्रा॒चीनं॑ ज्योति॑र्ह॒विषा॑ वृ॒धातः॑। ति॒स्रो
दे॒वीर्ह॒विषा॑ व॒र्ध॒मा॒नाः। इन्द्रं॑ जुषा॒णा वृ॑ष॒णं न प॑त्नीः॥४१॥

अच्छि॑न्नं तन्तुं प॒य॒सा सर॑स्वती। इडा॑ दे॒वी भा॑र॒ती वि॒श्वतू॑र्तिः। त्वष्टा॑ दध॒दिन्द्रा॑य
शु॒ष्मम्। अपा॒कोचि॑ष्ट॒र्यश॑सै॒ पुरू॑णि। वृषा॑ य॒ज्ञन्वृ॑ष॒णं भू॑रि॒रेताः॑। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑
सम॑न॒क्तु दे॒वान्। वन॑स्पति॒रव॑सृष्टो न पा॒शैः। त्म॒न्या सम॑ञ्ज॒च्छमि॑ता न दे॒वः।
इन्द्र॑स्य ह॒व्यैर्ज॑ठरं॒ पृ॒णानः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं म॑धु॒ना घृ॑तेन। स्तो॒काना॑मि॒न्दुं प्रति॑ शू॒र
इन्द्रः॑। वृषा॑यमा॒णो वृष॑भस्तु॒रा॒षाट्। घृ॒त॒पुषा॑ म॒धु॒ना ह॒व्यमु॑न्दन्। मूर्ध॑न् य॒ज्ञस्य॑
जुष॑ता॒ऽस्वाहा॑॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीधृतेन चत्वारि च॥

[८]

आच॑र्षणि॒प्रा वि॒वेष॑ यन्मा॑। त॒ऽस॒ध्रीची॑ः। स॒त्यमि॑त्तन्न त्वावा॑ऽअ॒न्यो अ॒स्ति।

इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयान्मर्णः। अवांसृजोऽपो अच्छां
समुद्रम्। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर
दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृधमधि धाद्युम्नमस्मे।
महिं क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षां च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः
स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥ [९]

देवं बरुहिरिन्द्रं सुदेवं देवैः। वीरवथ्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं
प्राक्तोर्भृतम्। राया बरुहिष्मतोऽत्यंगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वार
इन्द्रं सङ्घाते। विद्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वथ्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता
अपार्वणम्। रेणुकंकाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यहेताम्। दैवीर्विशः प्रायांसिष्टाम्। सुप्रीते
सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्ट्री वसुधिती।

देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि।
यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रमवर्धताम्।
इषमूर्जमन्याऽवाक्षीत्। सग्धिः सर्पीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।
अधातामूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वीतां
यजं॥४६॥

देवा दैव्या होतांरा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हताघशसावाभाष्टा वसुवार्याणि।
यजमानाय शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः।
पतिमिन्द्रमवर्धयन्। अस्पृक्षद्भारती दिवम्। रुद्रैर्यज्ञं सरस्वती। इडा वसुमती
गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथस्त्रिवन्धुरः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य

होत्रमर्हतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु
यज॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमद० हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥
देवं बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्। अन्या
बर्हीऽप्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥ देवो अग्निः स्विष्टकृत्।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं कुर्वन्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यज॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं गृहान् वेतु यजाभूथद् (देवं बर्हिर्देवीद्वारिं देवी उपासान्तां देवी जोष्टीं देवी ऊर्जाहंती
देवा दैव्या होतांरा शिक्षितौ देवीस्तिष्ठस्तिष्ठो देवीर्देव इन्द्रो नराश०सौ देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु
चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्निर्वर्धतामेकोऽवर्धय०श्चतुर्वर्धयत्। वस्तोरा वृथ्सेन देवीरयावीष०हृताऽस्पृक्षच्छतेन दिव० स्वासस्थ० स्विष्ट० शिक्षिते शिक्षिते
शिक्षितो॥)॥

[१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्र० सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न

गो॒धूमैः॑ क्लै॒र्भेष॑जम्। मधु॒ शष्पै॑र्न तेजं॑ इन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्तनून॑पा॒त्सर॑स्वती। अवि॑र्मे॒षो न भै॑षजम्।
प॒था मधु॑म॒ताभ॑रन्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॥५०॥

बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॑जं तोक्म॑भिः। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षं॒ नरा॑श॒सं न न॑ग्रहुम्। पति॒ः सुरा॑यै
भेष॑जम्। मे॒षः सर॑स्वती भिष॒क्। रथो॑ न च॒न्द्राश्विनो॑र्व॒पा इन्द्र॑स्य वी॒र्यम्॥
बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॑जं तोक्म॑भिः। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒
होत॑र्यजं॥५१॥

होता॑ यक्षदि॒डेडित॑ आ॒जुह्वा॑नः सर॑स्वतीम्। इन्द्रं॑ बले॑न वर्धयन्। ऋष॑भेण॒
गवै॑न्द्रि॒यम्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॥ यवैः॑ क॒र्कन्धु॑भिः। मधु॑ ला॒जैर्न मा॑सरम्।
पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्व॒र्हिः
सुष्ट॑री॒मोर्णम्र॑दाः। भिष॑ङ्गास॒त्या॥५२॥

भिषजाऽश्विनाऽश्वा शिशुमती। भिषग्धेनुः सरस्वती। भिषग्दुह इन्द्राय भेषजम्।
 पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदुरो दिशः।
 कवृष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुधे। दुहे
 कामान्त्सरस्वती॥५३॥

अश्विनेन्द्राय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसोषे नक्तं दिवा। अश्विनां सञ्जानाने।
 समं जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजसा हृदा। पयः सोमः
 परिस्नुता घृतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतारा भिषजाऽश्विना। इन्द्रं न
 जागृवी दिवा नक्तं न भेषजैः। शूषं सरस्वती भिषक्। सीसेन दुह इन्द्रियम्।
 पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सिस्त्रो देवीर्न
 भेषजम्। त्रयस्त्रिधातवोऽपसः। रूपमिन्द्रे हिरण्ययम्॥५५॥

अ॒श्विने॒डा न॒ भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑
परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑रमिन्द्रम॒श्विना॑।
भि॒षजं॑ न सर॑स्वतीम्। ओजो॑ न जूतिरिन्द्रि॒यम्। वृको॑ न र॒भसो॑ भि॒षक्। यशः॑
सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मा॑सरम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म्। श॒मि॒तार॑ः श॒तक्र॑तुम्। भी॒मं न म॒न्युः राजा॑नं व्या॒घ्रं
नम॑साऽश्विना॒ भाम॑म्। सर॑स्वती भि॒षक्। इन्द्रा॑य दुह॒ इन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑
परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॥५७॥

होता॑ यक्ष॒दग्नि॑ः स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॒ मेद॑सां पृथ॒क्।
स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्या॑म्। स्वाहा॑ मे॒षः सर॑स्वत्यै। स्वाहा॑र॒षभ॑मिन्द्रा॑य सि॒ःहाय॑
सह॑सेन्द्रि॒यम्। स्वाहा॒ऽग्निं॑ न भेष॒जम्। स्वाहा॑ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्र॑ः
सु॒त्रामा॑णः सवि॒तारं॑ वरु॒णं भि॒षजां॑ पति॑म्। स्वाहा॒ वन॒स्पति॑ प्रि॒यं पाथो॑ न
भेष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं॑ होत्राञ्जुषा॒णो अ॒ग्निर्भेष॑जम्। पयः सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॑।
 वियन्त्वाज्य॑स्य होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वतीमिन्द्र॑ सु॒त्रामा॑णम्। इमे
 सोमाः॑ सु॒रामा॑णः। छागै॒र्न मे॒षैर्ऋ॒षभैः सु॒ताः। शष्पै॒र्न तो॒क्त्राभिः॑। ला॒जैर्मह॑स्वन्तः।
 मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः। शु॒क्राः पय॑स्वन्तोऽमृ॒ताः। प्र॒स्थिता॑ वो मधु॒श्रुतः॑।
 तान॒श्विना॒ सर॑स्वतीन्द्रः सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा। जुष॑न्ताः सौ॒म्यं मधु॑। पिब॑न्तु मद॑न्तु
 वियन्तु॑ सोमम्। होत॒र्यज॑॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होत॒र्यज॑ नास॒त्या सर॑स्वती मधुं हिर॒ण्यं भेष॑जं वियन्त्वाज्यस्य होत॒र्यजा॑ज्यपान॒मृताः पञ्च॑ च (स॒मिधाऽग्निं॑ षट्। तनून॒पाथ्सु॑। नरा॒शःस॒मृषिः॑।
 इडेडितो यवै॒रष्टौ। ब॒र्हिः सप्त॑। दुरोऽश्विना॒ नव॑। सु॒पेश॑सर॒षिः। दैव्या॑ होता॒रा सी॑से॒न रसः॑। ति॒स्रस्त्वष्टा॑रमष्टाव॒ष्टौ। वन॑स्पति॒मृषिः। अ॒ग्नि॒त्रयो॑दश। अ॒श्विना॒ द्वाद॑श
 त्रयो॑दश। स॒मिधाऽग्निं॑ बद॒रैर्बद॑रै॒र्यवै॑रश्विना॒ त्विषि॑मश्विना॒ न भेष॑जं रूप॒मश्विना॑ भी॒मं भाम॑म्॥)॥ [११]

समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना। त॒प्तो घ॒र्मो वि॒राट्थ्सु॑तः। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती।
 सोम॑ः शु॒क्रमि॑हेन्द्रि॒यम्। त॒नूपा॑ भिष॒जा सु॑ते। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती। मध्वा॒
 रजा॑ःसीन्द्रि॒यम्। इन्द्रा॑य प॒थिभि॑र्वहान्। इन्द्रा॑येन्दुः॒ सर॑स्वती। नरा॒शःसे॑न
 न॒ग्नहः॑॥६०॥

अधातामश्विना मधु। भेषजं भिषजां सुते। आजुह्वाना सरस्वती।
 इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्। समूर्जं स रयिं दधुः। अश्विना
 नमुचेः सुतम्। सोमं शुक्रं परिस्नुता। सरस्वती तमाभरत्। बरुहिषेन्द्राय
 पातवे॥६१॥

कवृष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी दुघे।
 दुहे कामान्त्सरस्वती। उषासा नक्तमश्विना। दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः। सज्जानाने
 सुपेशसा। समं जाते सरस्वत्या। पातं नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तं
 सरस्वति॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रं सचां सुते। तिस्रस्त्रेधा सरस्वती। अश्विना
 भारतीडा। तीव्रं परिस्नुता सोमम्। इन्द्राय सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधु।
 भेषजं नः सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपं रूपमधुः सुते। ऋतुथेन्द्रो
 वनस्पतिः। शशमानः परिस्नुता। कीलालमश्विभ्यां मधु। दुहे धेनुः सरस्वती।
 गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृता। समधातां सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं

मधु॥६३॥

नम्रहः पातवे सरस्वत्यधुः सुतेऽष्टौ च॥

[१२]

अ॒श्विना॑ ह॒विरिन्द्रि॑यम्। नमु॑चेर्धिया सर॑स्वती। आ शु॒क्रमा॑सुराद्व॒सु। म॒घमिन्द्रा॑य
ज॒भिरे। यम॑श्विना सर॑स्वती। ह॒विषेन्द्र॑मवर्धयन्। स बि॑भेद व॒लं म॒घम्। नमु॑चावासुरे
सचा॑। तमिन्द्रं प॒शवः सचा॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती॥६४॥

दधा॑ना अ॒भ्यनू॑षत। ह॒विषा॑ य॒ज्ञमिन्द्रि॑यम्। य इन्द्रं इन्द्रि॑यं द॒धुः। स॒विता
वरु॑णो भगः। स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्म॑तिः। यज॑मानाय सश्र॒त। स॒विता वरु॑णोऽद॒धत्।
यज॑मानाय दा॒शुषे॑। आद॑त्त नमु॑चेर्व॒सु। सु॒त्रामा॑ बल॑मिन्द्रि॒यम्॥६५॥

वरु॑णः क्ष॒त्रमिन्द्रि॑यम्। भगे॑न स॒विता श्रि॑यम्। सु॒त्रामा॑ यश॑सा बलम्। दधा॑ना
य॒ज्ञमा॑शत। अ॒श्विना॑ गोभि॑रिन्द्रि॒यम्। अश्वे॑भिर्वीर्यं बलम्। ह॒विषेन्द्र॑ सर॑स्वती।
यज॑मानमवर्धयन्। ता नास॑त्या सु॒पेशा॑सा। हि॒रण्यव॑र्तनी नरा॑। सर॑स्वती ह॒विष्म॑ती।
इन्द्र॑ कर्म॑सु नोऽव॒त। ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॑ सर॑स्वती। स वृ॒त्रहा॑

शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियत्ररा षट्॥ [१३]

देवं ब॒र्हिः सर॑स्वती। सु॒दे॒वमि॒न्द्रे अ॒श्विना॑। तेजो॒ न चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्हिषा॑
दधुरिन्द्रियम्। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं। दे॒वीद्वा॒रो अ॒श्विना॑। भि॒षजे॒न्द्रे
सर॑स्वती। प्रा॒णं न वी॒र्य॑न्न॒सि। द्वा॒रो दधुरिन्द्रियम्। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु
यजं॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजे॒न्द्रे सर॑स्वती। बलं॒ न वाच॑मा॒स्ये। उ॒षाभ्या॑
दधुरिन्द्रियम्। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं। दे॒वी जो॒ष्टी अ॒श्विना॑। सु॒त्रामे॒न्द्रे
सर॑स्वती। श्रो॒त्रं न क॑र्णयो॒र्यशः॑। जो॒ष्टीभ्या॑ दधुरिन्द्रियम्। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य
वियन्तु यजं॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे सु॒दुघे॑। पय॒सेन्द्र॑ सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भि॒षजा॑ऽवत। शु॒क्रं न
ज्योतिः॑ स्तनयो॒राहु॑ती धत्त इन्द्रियम्। व॒सुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजं। दे॒वा

दे॒वानां॑ भि॒षजा॑। हो॒तां रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। व॒ष॒ट्कारैः॑ सर॑स्वती। त्विषिं॑ न हृद॑ये म॒तिम्।
होतृ॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। शू॒ष॒न्न मध्ये॑ नाभ्या॑म्।
इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॑ नरा॒शंसः॑।
त्रि॒व॒रूथः॑ सर॑स्वत्याऽश्वि॒भ्यामी॑यते रथः॑। रे॒तो न रू॒पम॒मृतं॑ ज॒नित्र॑म्। इन्द्रा॑य
त्वष्टा॑ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥७०॥

दे॒व इन्द्रो॑ वन॒स्पतिः॑। हि॒रण्य॑पर्णो अ॒श्विभ्या॑म्। सर॑स्वत्याः सु॒पिप्प॒लः। इन्द्रा॑य
पच्य॑ते मधु॑। ओ॒जो न जू॑तिमृष॒भो न भा॑मम्। वन॒स्पति॑र्नो दध॑दिन्द्रि॒याणि॑।
व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रितीनाम्। अ॒ध्वरे॑ स्ती॒र्णम॒श्विभ्या॑म्।
ऊ॒र्णम्र॑दाः सर॑स्वत्याः॥७१॥

स्यो॒नमिन्द्र॑ ते स॒दः। ई॒शायै॑ म॒न्युः राजा॑नं ब॒र्हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सुवने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वान् यक्ष॑द्यथाय॒थम्।

होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। वा॒चा वाच॑ꣳ सर॑स्वतीम्। अ॒ग्निꣳ सोम॑ꣳ स्विष्ट॑कृत्।
स्विष्ट॑ इन्द्रः सु॒त्रामा॑ सवि॒ता वरु॑णो भि॒षक्। इ॒ष्टो दे॒वो वन॑स्पतिः। स्विष्टा॑ दे॒वा
आ॑ज्य॒पाः। इ॒ष्टो अ॒ग्निर॒ग्निना॑। होता॑ हो॒त्रे स्विष्ट॑कृत्। यशो॑ न दध॑दिन्द्रि॒यम्।
ऊ॒र्जम॑प॒चितिꣳ स्व॒धाम्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥ ७२॥

द्वारो॑ दधुरिन्द्रियं वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॒ यज॑ जोष्ट्री॑भ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॒ यज॑ होतृ॑भ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॒
यजैन्द्रियाणि॑ वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॒ यज॑ सर॑स्वत्या वन॑स्पतिः षट् (दे॒वं ब॒र्हिर्दे॒वीद्वारो॑ दे॒वी उ॒पासा॑व॒श्विना॑ दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॑
वषट्कारैर्दे॒वास्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीदे॒व इन्द्रो॑ नरा॒शꣳसो दे॒व इन्द्रो॑ वन॑स्पति॒दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रितीना॒न्दे॒वो अ॒ग्निः स्विष्ट॑कृ॒दे॒वान्। समिधा॑ऽग्निं दे॒वं ब॒र्हिः सर॑स्वत्य॒श्विना॒ सर्वं
वियन्तु॑। द्वार॑स्ति॒स्रः सर्वा॑वियन्तु॑। अ॒ज इन्द्र॑मोजोऽग्निं परः सर॑स्वतीम्। नक्तं॑ पूर्वं सर॑स्वति। अ॒न्यत्र॑ सर॑स्वती। भि॒षक्पूर्वं॑ दुह॑ इन्द्रि॒यम्। अ॒न्यत्र॑ दधुरिन्द्रि॒यम्।
सोत्रा॑म॒ण्याꣳ सु॑तासुती। अ॒ञ्जन्य॑यं यज॑मानः॥)॥

[१४]

अ॒ग्निम॑द्य होता॑रमवृणीत। अ॒यꣳ सु॑तासुती॒ यज॑मानः। पच॑न्प॒त्कीः।
पच॑न्पुरोडा॒शान्। गृ॒ह्णन्प्र॑हान्। ब॒ध्नन्त्र॒श्विभ्यां॑ छा॒गꣳ सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य।
ब॒ध्नन्त्सर॑स्वत्यै मे॒षमिन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। ब॒ध्नन्निन्द्रा॑य॒र्षभ॑म॒श्विभ्याꣳ सर॑स्वत्यै।
सूप॑स्था अ॒द्य दे॒वो वन॑स्पति॒रभवत्। अ॒श्विभ्यां॑ छा॒गेन॑ सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य॥ ७३॥

सरस्वत्यै मे॒षेणेन्द्रा॑या॒श्विभ्या॑म्। इन्द्रा॑य॒र्षभे॑णा॒श्विभ्या॑ꣳ सरस्वत्यै।
 अक्ष॑ꣳस्ता॒न्मे॑द॒स्तः प्रति॑प॒च॒ताग्र॑भीषुः। अवी॑वृ॒धन्त॒ ग्रहैः॑। अपा॑ताम॒श्विना॒
 सर॑स्व॒तीन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृ॒त्रहा॑। सोमा॑न्त्सु॒राम्णाः॑। उपो॑ उक्थाम॒दाः श्रौ॒द्विम॑दा॒ अदन्।
 अवी॑वृ॒धन्ताङ्गू॑षैः। त्वाम॑द्य॒र्ष आ॑र्षेय॒र्षीणा॑न्नपादवृणीत। अ॒यꣳ सु॑तासु॒ती
 यज॑मानः। ब॒हुभ्य॒ आ स॑ङ्ग॒तेभ्यः॑। ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॒ वसु॑ वार्या यक्ष्यत॒ इति॑। ता या
 दे॒वा दे॑व॒दाना॒न्यदुः॑। तान्य॑स्मा॒ आ च॒ शास्व॑। आ च॑ गुर॒स्व। इ॒षि॒तश्च॑ हो॒त॒रसि॑
 भ॒द्रवा॑च्याय॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः। सू॒क्त॒वा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥७४॥

इन्द्राय॒ यज॑मानः॒ सुत॑ च॥

[१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॒ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॑के॒तुना॑। त्वꣳ सोम॑ म॒हे भ॑गं त्वꣳ
 सोम॑ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ त्वꣳ सोम॑ पि॒तृभिः॑
 संवि॑दानः। ब॒र्हिष॑दः पि॒तर॒ आऽहं॑ पि॒तृन्। उप॑हू॒ताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वा॒त्ताः पि॒तरः॑।
 अ॒ग्निष्वा॒त्तानृ॑तुम॒तो ह॑वाम॒हे। नरा॒शꣳसै॑ सोमपी॒थं य आ॒शुः। ते नो॑ अर्व॒न्तः सु॒हवा॑

भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥७५॥

अ॒हो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽवरेऽमृता॑सो भवन्तः। अधि॑ ब्रुवन्तु
ते अ॒वन्त्व॒स्मान्। वा॒न्या॒यै दु॒ग्धे जु॒षमा॑णाः क॒र॒म्भम्। उ॒दीरा॑णा॒ अवरे॑ परे
च। अ॒ग्निष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑ संविदा॒नाः। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्रे
कव्य॑वाह॒न् त्वम॑ग्र ईडि॒तो जा॑तवेदः। मा॒त॒ली क॒व्यैः। ये ता॑तृपु॒र्दे॒व॒त्रा जेह॑मानाः।
हो॒त्रावृ॒धः स्तोम॑त॒ष्टासो अ॒कैः। आऽग्रे॑ याहि सुवि॒दत्रे॑भिर्वाङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः
पि॒तृभिर्ध॑र्म॒सद्भिः॑। ह॒व्य॒वाह॑म॒जरं॑ पुरु॒प्रिय॑म्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ सप॒र्यन्।
उपा॑सदं कव्य॒वाहं॑ पि॒तृणा॑म्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒ः समृ॑ण्वतु॥७६॥

अ॒न॒ग्निष्वा॒त्ता जेह॑मानाः स॒प्त च॑॥ ————— [१६]

होता॑ यक्ष॒दि॒डस्प॑दे। स॒मि॒धा॒नं म॒हद्य॑शः। सुष॑मिद्धं वरे॑ण्यम्। अ॒ग्निमिन्द्र॑
वयो॒धस॑म्। गा॒य॒त्रीं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्र्य॒विं गां वयो॑ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य
होत॑र्यज॒। होता॑ यक्ष॒च्छुचि॑व्रतम्। तनून॑पा॒तमु॒द्भिद॑म्। यं गर्भ॑मदि॒तिर्द॒धे॥७७॥

शुचि॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। उ॒ष्णिहं॑ छन्द॒ इन्द्रि॒यम्। दि॒त्य॒वाहं॑ गां वयो॒ दध॑त्।
 वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदी॒डेन्य॑म्। ईडि॑तं वृ॒त्रह॑न्त॒मम्। इडा॑भिरीड्य॒९
 सहः॑। सोम॑मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। अ॒नुष्टु॒भं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्सं गां वयो॒
 दध॑त्॥ ७८॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्सुब॑र्हिषदम्। पू॒ष॒ण्वन्त॒मम॑र्त्यम्। सीद॑न्तं
 ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। अ॒मृते॑न्द्रं वयो॒धसम्॑। बृ॒ह॒तीं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। पश्चा॑विं गां वयो॒
 दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑यक्ष॒द्व्यच॑स्वतीः। सु॒प्रा॒य॒णा ऋ॑ता॒वृधः॑॥ ७९॥

द्वा॒रा दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। ब्र॒ह्माण॑ इन्द्रं वयो॒धसम्॑। प॒ङ्क्तिं॑ छन्द॒ इहेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाहं॑
 गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्सुपे॑श॒से। सु॒शि॒ल्पे बृ॒ह॒तीं
 उ॒भे। न॒क्तो॒षासा॑ न द॑र्श॒ते। वि॒श्वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। त्रि॒ष्टु॒भं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्॥ ८०॥

प॒ष्ठ॒वाहं॑ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्प्रचै॑तसा।
 दे॒वाना॑मुत्त॒मं यशः॑। होता॑रा॒ दै॒व्या क॒वी। स॒युजे॑न्द्रं वयो॒धसम्॑। जग॑तीं

छन्दं इहेन्द्रियम्। अ॒न॒ङ्गाहं॑ गां वयो॑ दधत्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्पेश॑स्वतीः॥८१॥

ति॒स्रो दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। भार॑तीर्बृ॒हती॑र्म॒हीः। पति॑मिन्द्रं॒ वयो॑धसम्। वि॒राजं॑ छन्दं॒ इहेन्द्रि॑यम्। धे॒नुं गां न वयो॑ दधत्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्सुरे॑त॒सम्। त्वष्टा॑रं पुष्टि॒वर्ध॑नम्। रू॒पाणि॑ बिभ्र॑तं पृथ॑क्। पुष्टि॑मिन्द्रं॒ वयो॑धसम्॥८२॥

द्वि॒पदं॑ छन्दं॒ इहेन्द्रि॑यम्। उ॒क्षाणं॑ गां न वयो॑ दधत्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒च्छ्रु॑त॒क्र॑तुम्। हि॒र॒ण्यपर्ण॑मु॒क्थि॑नम्। र॒श॒नां बिभ्र॑तं व॒शिम्। भग॑मिन्द्रं॒ वयो॑धसम्। क॒कुभं॑ छन्दं॒ इहेन्द्रि॑यम्। व॒शां वे॒हतं॑ गां न वयो॑ दधत्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्स्वाहा॑कृ॒तीः। अ॒ग्निं गृ॑ह॒पतिं॑ पृथ॑क्। वरु॑णं भेष॒जं क॒विम्। क्ष॒त्रमिन्द्रं॑ वयो॑धसम्। अति॑च्छन्द॒सं छन्दं॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हद॑ष॒भं गां वयो॑ दधत्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥८३॥

त्रिव॒थ्सम्। सु॒ब॒र्हिष॑द॒म॒मृते॑न्द्रं बृ॒हतीं॑ प॒ञ्चा॒विम्। व्य॒च॒स्वतीः॑ सु॒प्राय॑णा द्वा॒रौ ब्र॒ह्माणः॑ प॒ङ्क्ति॑मिह त॒र्य॒वाह॑म्। सु॒पेश॑से वि॒श्वमिन्द्रं॑ त्रि॒ष्टुभं॑ प॒ष्ठवा॑हम्। प्र॒चेत॑सा स॒युजेन्द्रं॑ जग॑तीमि॒हानु॒द्वाह॑म्। पेश॑स्वतीस्ति॒स्रः पति॑ वि॒राज॑मिह धे॒नुना॑। सु॒रेत॑सन्त्व॒ष्टारं॑ पृ॒ष्टिमिन्द्रं॑ द्वि॒पद॑मिहो॒क्षाण॑ना। श॒त॒क्र॒तुं भ॑गमिन्द्रं क॒कुभ॑मिह व॒शान्न॑। स्वाहा॑कृतीः क्ष॒त्रम॑तिच्छन्द॒सं बृ॒हद॑भं गां व॒यो दध॑दिन्द्रि॒यमृषि॑ वसु न॒वं द॒शेह्येन्द्रि॒यमष्टं॑ न॒व द॒श गां न व॒यो दध॑दि॒डस्प॑दे स॒र्वं वेतु॑॥—————[१७]

समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑। सु॒षमि॑द्धो व॒रेण्यः॑। गा॒य॒त्री छ॑न्द॒ इन्द्रि॒यम्।
त्र्य॒वि॒र्गौर्वयो॑ दधुः। त॒नू॒नपा॑च्छुचि॒व्रतः॑। त॒नू॒पाच्च॑ सर॑स्वती। उ॒ष्णिक्छ॑न्द॒ इन्द्रि॒यम्।
दि॒त्य॒वा॒ङ्गौर्वयो॑ दधुः। इडा॑भि॒र॒ग्नि॒रीड्यः॑। सोमो॑ दे॒वो अम॑र्त्यः॥८४॥

अ॒नु॒ष्टुप्छ॑न्द॒ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒थ्सो गौ॑र्वयो॒ दधुः॑। सु॒ब॒र्हि॒र॒ग्निः पू॑ष॒ण्वान्।
स्ती॒र्ण॒ब॒र्हि॒रम॑र्त्यः। बृ॒हती॑ छ॑न्द॒ इन्द्रि॒यम्। प॒ञ्चा॒वि॒र्गौर्वयो॑ दधुः। दुरो॑ दे॒वीर्दि॑शो
म॒हीः। ब्र॒ह्मा दे॒वो बृ॒हस्प॑तिः। प॒ङ्क्ति॑श्छ॑न्द॒ इहेन्द्रि॒यम्। त॒र्य॒वा॒ङ्गौर्वयो॑ दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। वि॒श्वे दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुप्छ॑न्द॒ इन्द्रि॒यम्। प॒ष्ठ॒वा॒ङ्गौर्वयो॑
दधुः। दै॒व्या॑ हो॒तारा॑ भिष॒जा। इन्द्रे॑ण स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छ॑न्द॒ इहेन्द्रि॒यम्।
अ॒नु॒द्वा॒न्गौर्वयो॑ दधुः। ति॒स्र इडा॑ सर॑स्वती। भा॒र॒ती म॒रुतो॑ वि॒शः॥८६॥

वि॒राट्छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। धे॒नुगौर्न॑ वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तुरी॒पो अद्भु॑तः। इन्द्रा॒ग्नी
पु॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छ॑न्द॒ इहेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षा गौर्न॑ वयो॑ दधुः। श॒मि॒ता नो॒ वन॒स्पतिः॑।
स॒वि॒ता प्र॑सु॒वन्भ॒गम्। क॒कुच्छ॑न्द॒ इहेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्गौर्न॑ वयो॑ दधुः। स्वाहा॑
य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्ष॒त्रो भैष॑जं क॑रत्। अति॑च्छ॒न्दाश्छ॑न्द॒ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हदृष॑भो गौर्वयो॑
दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तु॒र्यवाङ्गौर्वयो॑ दधुर्वि॒शो व॒शा वे॒हद्गौर्न॑ वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥ [१८]

व॒स॒न्तेन॑र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॑ तेज॑सा। ह॒वि॒रि॒न्द्रे वयो॑
दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑। रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒ह॒ता यश॑सा॒ बल॑म्। ह॒वि॒रि॒न्द्रे
वयो॑ दधुः। व॒र्षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमै॑ सप्तद॒शे स्तु॒तम्॥८८॥

वैरू॒पेण॑ वि॒शौज॑सा। ह॒वि॒रि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॑र्तुना॑ दे॒वाः। ए॒क॒वि॒ंश
ऋ॒भ॒वः स्तु॒तम्। वैरा॒जेन॑ श्रि॒या श्रि॒यम्। ह॒वि॒रि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। हे॒म॒न्तेन॑र्तुना॑ दे॒वाः।
म॒रुत॑स्त्रि॒णवे॑ स्तु॒तम्। बले॑न॒ शक्व॑रीः स॒हः। ह॒वि॒रि॒न्द्रे वयो॑ दधुः। शै॒शि॒रेण॑र्तुना॑

दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ंशेऽमृतं॑ स्तु॒तम्। स॒त्येनं॑ रे॒वतीं॑ क्ष॒त्रम्। ह॒विरिन्द्रे॑ वयो॑ दधुः॥८९॥

स्तोमं सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसुन्तेनं ग्रीष्मेणं वरुणार्भिः शारदेनं हेमन्तेनं शैशिरेण पद॥) [१९]

दे॒वं ब॒र्हिरिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। गा॒य॒त्रि॒या छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। तेज॒
इन्द्रे॑ वयो॒ दधत्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑।
दे॒वीर्दे॒वम॑वर्धयन्। उ॒ष्णिहा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। प्रा॒णमिन्द्रे॑ वयो॒ दधत्। व॒सुवने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥९०॥

दे॒वी दे॒वं वयो॒धसम्॑। उ॒षे इन्द्र॑मवर्धताम्। अ॒नु॒ष्टु॒भा छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। वाच॑मिन्द्रे॑
वयो॒ दधत्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी जो॒ष्टीं दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वी
दे॒वम॑वर्धताम्। बृ॒ह॒त्या छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। श्रो॒त्रमिन्द्रे॑ वयो॒ दधत्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वीतां॒ यज॑॥९१॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वी दे॒वम॑वर्धताम्। प॒ङ्क॒जा छन्द॑सेन्द्रि॒यम्।
शु॒क्रमिन्द्रे॑ वयो॒ दधत्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दै॒व्या होता॑रा दे॒वमिन्द्रं॑

वयो॒धसम्। दे॒वा दे॒वम॑वर्धताम्। त्रि॒ष्टुभा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। त्विषि॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्।
व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेयस्य वीतां॒ यज॑॥९२॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्वयो॑धसम्। पति॒मिन्द्र॑मवर्धयन्। जग॑त्या॒ छन्द॑सेन्द्रियम्।
बल॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेयस्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॑श॒सो दे॒वमिन्द्र॑
वयो॒धसम्। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। वि॒राजा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। रे॒तु इ॒न्द्रे वयो॒ दध॑त्।
व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेयस्य वेतु॒ यज॑॥९३॥

दे॒वो वन॑स्पति॒र्दे॒वमिन्द्र॑ वयो॒धसम्। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। द्वि॒पदा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्।
भग॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेयस्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रि॒तीनां॑
दे॒वमिन्द्र॑ वयो॒धसम्। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। क॒कुभा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। य॒श इ॒न्द्रे वयो॒
दध॑त्। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेयस्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वमिन्द्र॑ वयो॒धसम्।
दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। अति॑च्छन्दसा॒ छन्द॑सेन्द्रियम्। क्ष॒त्रमि॒न्द्रे वयो॒ दध॑त्। व॒सुव॑ने॒
वसु॑धेयस्य वेतु॒ यज॑॥९४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यजं पञ्चं च (देवं बर्हिर्गायत्रिया तेजः। देवीर्द्वारं उष्णिहं प्राणम्। देवी देवमुपे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहुती पङ्कजा शुक्रम्। देवा दैव्या होतांरा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशंसौ विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्। देवं बर्हिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयः श्वतुरवर्धतामेकोऽवर्धयः श्वतुरवर्धयत्॥)॥

[२०]

स्वाद्धी त्वा सोमः सुरावन्तः सीसैन मित्रोऽसि यद्वेवा होता यक्षश्मिधेन्द्रः समिद्धं इन्द्र आचर्षणिप्रा देवं बर्हिर्होता यक्षश्मिधाऽग्निः समिद्धो अग्निरश्विनाऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनर्तुना देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विशतिः॥२०॥

स्वाद्धी त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोपासान्ता बदेरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पष्ट्वाहुङ्गा देवी देवं वयोधसं चतुर्नवतिः॥१४॥

स्वाद्धी त्वा वेतु यजं॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

त्रिवृथस्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशंसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु नाराशंसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशंसेषु। त्रयस्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवाव

रुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिंशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवाव रुन्धे।
कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवेन
समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत वा अश्वो दधाति॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य।
पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति।
निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्धसूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो
हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति।
सप्तगणा वै मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः। विश
एवैतन्मध्यतोऽभिषिञ्च्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतो-
ऽभिषिञ्च्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दध्राऽभिषिञ्चति।

ऊर्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैर्वैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विद्धे मरुतोऽष्टौ च॥

[२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्वार्हस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्थसूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमं रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो

वा ए॒तदृ॑ख्सा॒मयो॑ रू॒पम्। यत्कृ॑ष्णाजि॒नम्। ब्रह्म॑न्ने॒वैन॑मृ॒ख्सा॒मयो॑र॒ध्य॒भिषि॑ञ्चति।
घृ॒तेना॒भिषि॑ञ्चति। तथा॑ वी॒र्या॑व॒त्तरो॑ भवति॥१॥

सङ्गच्छेते भागधेयुनान्वमन्येताः रूपं चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमे॑न॒ सोम॑स्य सु॒वोऽस्ति॑। ह॒तो ह्ये॑षः। अ॒भिषु॑तो ह्ये॑षः। न हि ह॒तः
सू॒यते॑। सौ॒मीः सू॒तवंशा॑मा ल॒भते। सोमो॑ वै रे॒तो॒धाः। रे॒तं ए॒व तद॑धाति। सौ॒म्यर्चा॑-
ऽभिषि॑ञ्चति। रे॒तो॒धा ह्ये॑षा। रे॒तः सोमः॑। रे॒तं ए॒वास्मि॑न्दधाति। यत्किं च॑ राज॒सूय॑मृ॒ते
सोम॑म्। तथ्सर्व॑ भवति। अषा॑ढं यु॒थ्सु पृ॑त॒नासु॑ पप्रि॑म्। सुव॑र॒षाम॒प्स्वां वृ॑जन॑स्य
गो॒पाम्। भ॒रेषु॑जाः सु॒क्षितिः॑ सु॒श्रवं॑सम्। जय॑न्तं त्वामनु॑ मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सुत च॥ [४]

यो वै सोमे॑न सू॒यते॑। स दे॒वस॒वः। यः प॒शुना॑ सू॒यते॑। स दे॒वस॒वः। य इष्ट्या॑
सू॒यते॑। स म॑नुष्यस॒वः। ए॒तं वै पृ॑थ॒ये दे॒वाः प्राय॑च्छन्। ततो॑ वै सोऽप्या॑र॒ण्याना॑
प॒शूनाम॑सूयत। याव॑न्तीः किय॑न्तीश्च प्र॒जा वाचं॑ वद॑न्ति। तासा॑ः सर्वा॑साः

सूयते॥११॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ना॒रा॒शः॑ꣳस्यर्चाऽभिषि॑ञ्चति। म॒नु॒ष्या॑ वै
नरा॒शः॑ꣳसः। नि॒हृत्य॒ वावै॑तत्। अथा॒भिषि॑ञ्चति। यत्किं च॑ राज॒सूय॑मनुत्तरवे॒दीकम्॑।
तथ्सर्व॑ भवति। ये मे॑ पञ्चा॒शतं॑ द॒दुः। अश्वा॑नाꣳ स॒धस्तु॑तिः। द्युमद॑ग्रे म॒हि श्रवः॑।
बृह॑त्कृ॒धि म॒घोना॑म्। नृवद॑मृत नृ॒णाम्॥१२॥

सूय॑ते स॒धस्तु॑तिस्त्रीणि च॥ [५]

ए॒ष गो॑स॒वः। ष॒द्वि॒श उ॒क्थ्यो॑ बृह॒त्सा॑मा। पव॑माने कण्वरथन्त॒रं भ॑वति। यो
वै वा॑ज॒पेयः॑। स स॑म्राट्थ्स॒वः। यो रा॑ज॒सूयः॑। स व॑रुणस॒वः। प्र॒जाप॑तिः स्वारो॑ज्यं
परमे॒ष्ठी। स्वारो॑ज्यं गो॒रे॒वा। गो॒रि॒व भ॑वति॥१३॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे भ॑वतः। तद्धि स्वारो॑ज्यम्।
अ॒युतं॑ दक्षि॑णाः। तद्धि स्वारो॑ज्यम्। प्र॒ति॒धुषा॑ꣳभिषि॑ञ्चति। तद्धि स्वारो॑ज्यम्।
अनु॑द्ध॒ते वेद्यै॑ दक्षि॑ण॒त आ॑हव॒नीय॑स्य बृह॑तः स्तो॒त्रं प्र॑त्य॒भिषि॑ञ्चति। इ॒यं वा॑व

रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः।
तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः। रेवञ्जातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो
वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः
स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहेकं च॥ [६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी
सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्।
अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा
संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेपु
वृषभस्य वाजे। वार्ते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगां जजान। सा

न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। राड॑सि विराड॑सि। स॒म्राड॑सि स्व॒राड॑सि। इन्द्रा॑य त्वा
तेज॑स्वते तेज॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि। इन्द्रा॑य त्वौज॑स्वत ओज॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि॥१७॥

इन्द्रा॑य त्वा पय॑स्वते पय॑स्वन्तः॒ श्री॑णामि। इन्द्रा॑य त्वाऽऽयु॑ष्मत् आयु॑ष्मन्तः॒ श्री॑णामि। तेजो॑ऽसि। तत्ते प्र य॑च्छामि। तेज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्। तेज॑स्वच्छि॒रो
अस्तु मे। तेज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। तेज॑सा॒ सम्पि॑पृग्धि मा। ओजो॑ऽसि। तत्ते
प्र य॑च्छामि॥१८॥

ओज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्। ओज॑स्वच्छि॒रो अस्तु मे। ओज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्।
ओज॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा। पयो॑ऽसि। तत्ते प्र य॑च्छामि। पय॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्।
पय॑स्वच्छि॒रो अस्तु मे। पय॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। पय॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा॥१९॥

आयु॑रसि। तत्ते प्र य॑च्छामि। आयु॑ष्मदस्तु मे॒ मुखम्। आयु॑ष्मच्छि॒रो अस्तु
मे। आयु॑ष्मान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। आयु॑षा॒ सं पि॑पृग्धि मा। इ॒मम॑ग्र आयु॑षे वर्च॑से
कृ॒धि। प्रि॒यः॒ रेतो॑ वरुण सोम राजन्। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते शर्म॑ यच्छ। वि॒श्वे देवा॑

जरदष्टिर्यथाऽसत् ॥ २० ॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्णनां। सोमं इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्गः। सूर्य इव ज्योतिषा विभूः ॥ २१ ॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणायं। तेजसे ब्रह्मवर्चसायं गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणायं। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणायं। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणायं। आयुषे दीर्घायुत्वायं गृह्णामि ॥ २२ ॥

गोष्वोर्जस्वन्तः श्रीणाम्योर्जोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पर्यसां सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे च ॥ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्तां सपत्न्या। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्गौ न्यङ्गावभित् आतिष्ठ वृत्रहन्त्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्।

श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि
तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अंवन्तु। अनु सप्त राजानो
य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावन्तम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू।
सूर्यो अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च त्वा पृथिवी च
प्रचेतसा। शुक्रो बृहदक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिता५ सोमो अग्निः।
आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरैकं च॥

[८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। स एतं
प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं
प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य
उ चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे॑ पुरु॑षाः। सर्वा॑ण्ये॒वान्ना॒न्यव॑ रुन्धे। सर्वा॑न्पुरु॑षान्। राड॑सि वि॒राड॑सीत्या॑ह।
स्वारा॑ज्यमे॒वैनं॑ गमयति। यद्वि॒रण्यं॑ ददा॑ति। तेज॒स्तेना॑व॑ रुन्धे। यत्ति॑सृ॒धन्व॑म्।
वी॒र्यं॑ तेन॑। यदष्टा॑म्॥२६॥

पुष्टिं॑ तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलु॑म्। आयु॑ष्टेन॑। यद्वि॒रण्य॑मा ब॒ध्नाति॑। ज्योति॑र्वै हि॒रण्य॑म्।
ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो॒ तेजो॒ वै हि॒रण्य॑म्। तेजं॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यदो॑दनं
प्रा॒श्नाति॑। ए॒तदे॒व सर्व॑मव॒रुध्य॑॥२७॥

तद॑स्मिन्नेक॒धाऽधा॑त्। रो॒हिण्यां॑ का॒र्यः॑। यद्वा॑ह्म॒ण ए॒व रो॑हि॒णी। तस्मा॑दे॒व। अथो॒
वर्ष्मे॑वैन॑ꣳ समा॒नानां॑ करोति। उ॒द्य॒ता सूर्ये॑ण का॒र्यः॑। उ॒द्यन्तं॑ वा ए॒तꣳ सर्वाः॑ प्र॒जाः
प्रति॑नन्दन्ति। दि॒दृक्षे॑ण्यो द॒र्शनी॑यो भवति। य ए॒वं वेद॑। ब्र॒ह्मवा॑दिनो॑ वदन्ति॥२८॥

अ॒वेत्यो॑ऽवभृ॒था (३) ना (३) इति॑। यद्द॑र्भपु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑ति। तथ्स्वि॑दे॒वावै॑ति।
तन्नावै॑ति। त्रि॒भिः प॑वयति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भिरे॒वैनं॑ लो॒कैः प॑वयति। अथो॑

अ॒पां वा ए॒तत्तेजो॒ वर्चः॑। यद्द॒र्भाः। यद्द॒र्भपु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑ति। अ॒पामे॒वैनं॒ तेज॑सा॒
वर्च॑साऽभि॒षिञ्च॑ति॥ २९॥

भुव॒न्त्यष्टा॑मव॒रुध्यं॑ वदन्ति द॒र्भा यद्द॒र्भपु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑त्येकं च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न्त्स्यामि॒ति। स ए॒तं प॑ञ्चशार॒दीय॑मपश्यत्।
तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। ततो॒ वै स ब॒होर्भूया॑न्भवत्। यः का॒मये॑त
ब॒होर्भूया॑न्त्स्यामि॒ति। स प॑ञ्चशार॒दीये॑न यजेत। ब॒होरे॒व भूया॑न्भवति। म॒रुथ्स्तो॒मो
वा ए॒षः। म॒रुतो॒ हि दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठाः॥ ३०॥

ब॒हुर्भ॑वति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्चशा॒र॒दीयो॑ भवति। पञ्च
वा ऋ॒तवः॑ संव॒त्सरः॑। ऋ॒तुष्वे॒व संव॑त्स॒रे प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। अथो॒ पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः॑।
पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे। स॒प्तद॒शः स्तो॒मा ना॑ति॒ यन्ति॑। स॒प्तद॒शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑॥ ३१॥

भूयि॑ष्ठा यन्ति द्वे च॥ [१०]

अ॒ग॒स्त्यो॑ म॒रु॒द्ध्य॑ उ॒क्ष्णः॑ प्रौक्षत्। तानिन्द्र॑ आदत्त। त ए॒नं॑ वज्रंमु॒द्यत्या॒भ्या॑यन्त।
 तान॒ग॒स्त्यं॑श्चै॒वेन्द्र॑श्च कयाशुभीये॑नाशमयताम्। ताञ्छा॒न्तानु॑पा॒ह्वय॑त। यत्क॒याशु॑भीयं
 भव॑न्ति शान्त्यै॑। तस्मा॑दे॒त ए॑न्द्रा॒मार्॒रुता॑ उ॒क्षाणः॑ सव॒नीया॑ भवन्ति। त्रयः॑ प्रथ॒मेऽह॑न्ना
 ल॑भ्यन्ते। ए॒वं द्वि॒तीयै॑। ए॒वं तृ॒तीयै॑॥ ३२॥

ए॒वं च॑तु॒र्थे। प॒ञ्चो॑त्त॒मेऽह॑न्ना ल॑भ्यन्ते। व॒र्षि॑ष्ठमि॒व ह्ये॑तदहः॑। व॒र्षि॑ष्ठः स॒मा॒नाना॑
 भव॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑। स्वा॒रा॑ज्यं वा ए॒ष य॒ज्ञः। ए॒तेन॑ वा
 ए॒क॒या वा॑ का॒न्द॒मः स्वा॒रा॑ज्यमगच्छत्। स्वा॒रा॑ज्यं गच्छ॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते॥ ३३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। मा॒रु॒तो वा ए॒षः स्तोमः॑। ए॒तेन॑ वै म॒रुतो॑ दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठा
 अ॒भवन्। भूयि॑ष्ठः स॒मा॒नाना॑ भव॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।
 प॒ञ्चशा॑र॒दीयो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञः। आ प॑ञ्च॒मात्पुरु॑षा॒दन्न॑मत्ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य
 उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स॒प्त॒द॒शः स्तोमा॑ नाति॑ यन्ति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरे॒व
 नैति॑॥ ३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उं चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशार्दीयो वा एष यज्ञः संप्तदशं

प्रजापतेरेव नैति॥)॥

[११]

अस्या जरासो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्रयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासो
भुरण्यवः। वनरूषदो वायवो न सोमाः। यजा नो मित्रावरुणा। यजा देवाः ऋतं
बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबन्तः सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना
यज्ञवाहसा॥ ३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्धे। अन्याऽन्या वृत्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति
स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ
परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः।
त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिंशच्च देवा नव चाऽसपर्यन्॥ ३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बृहिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः
समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुहोऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः

क॒विक्र॑तुः। दे॒वो दे॒वेभि॒रा ग॑मत्। अ॒ग्नि॒श्रियो॑ म॒रुतो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः। आ त्वे॒षमु॒ग्रम॑व
ईमहे व॒यम्॥३७॥

ते स्वा॒निनो॑ रु॒द्रिया॑ व॒र्षनि॑र्णिजः। सि॒न्हा न ह॑ेषक्र॑तवः सु॒दान॑वः। यदु॑त्त॒मे
म॑रुतो मध्य॒मे वा॑। यद्वा॑ऽव॒मे सु॑भगासो दि॒वि ष्ठा॑। ततो॑ नो रु॒द्रा उ॒त वाऽन्व॑स्य।
अ॒ग्ने॑ वि॒त्ताद्ध॒विषो॑ यद्यजा॑मः। ई॒डे अ॒ग्नि॑ः स्वव॑स॒न्नमो॑भिः। इ॒ह प्र॑स॒प्तो वि च॑
यत्कृ॑तं नः। रथै॑रिव॒ प्रभ॑रे वाज॒यद्विः। प्र॒दक्षि॑णिन्म॒रुता॑ऽस्तोम॑मृ॒द्ध्याम्॥३८॥

श्रु॒धि श्रु॑त्कर्ण॒ वह्नि॑भिः। दे॒वैर॑ग्ने स॒याव॑भिः। आसी॑दन्तु ब॒र्हिषि॑।
मि॒त्रो वरु॑णो अर्य॒मा। प्रा॒तर्या॑वा॒णो अध्व॑रम्। वि॒श्वेषा॑मदि॒तिर्य॒ज्ञिया॑नाम्।
वि॒श्वेषा॑मति॒थिर्मा॑नु॒षाणाम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑म॒व आवृ॑णानः। सु॒मृडी॒को भ॑वतु
वि॒श्ववे॑दाः। त्वे अ॒ग्ने सु॑म॒तिं भि॑क्ष॒माणाः॥३९॥

दि॒वि श्रवो॑ दधिरे य॒ज्ञिया॑सः। नक्ता॑ च च॒क्ररु॑षसा॒ विरू॑पे। कृ॒ष्णं च॒ वर्ण॑म॒रुणं॑
च स॒न्धुः। त्वाम॑ग्न आ॒दित्या॑स आ॒स्यम्। त्वां जि॒ह्वाः शुच॑यश्च॒क्रिरे॑ कवे। त्वाः

रा॒ति॒षाचो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒श्विरे। त्वे दे॒वा ह॒विर॑द॒न्त्याहु॑तम्। नि त्वा॑ य॒ज्ञस्य॑ सा॒धनम्।
अ॒ग्ने होता॑रमृ॒त्विज॑म्। व॒नुष्व॑दे॒व धी॑महि॒ प्रचै॑तसम्। जी॒रं दू॑तमम॒र्त्यम्॥४०॥

य॒ज्ञवा॒ह॒सा॒स॒पर्य॑न्व॒यमृ॑द्धां भि॒क्षमा॑णाः प्रचै॑तस्मेकं च॥ [१२]

ति॒ष्ठा ह॒री रथ॑ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न॑ नि॒युतो॑ नो॒ अच्छ॑। पि॒बा॒स्यन्धो॑
अ॒भिसृ॑ष्टो अ॒स्मे। इन्द्रः॑ स्वाहा॑ र॒रि॒मा ते॒ मदा॑य। कस्य॑ वृषा॑ सु॒ते सचा॑।
नि॒युत्वा॑नृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यं म॑हा॒धने॑। इन्द्र॑म॒र्भे ह॒वामहे॑।
युजं॑ वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्जिण॑म्॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॑त्र॒हन्त॑मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो॒ हरि॑भिः सु॒तम्। स सूर॑
आज॒नयं॑ ज्योति॒रिन्द्र॑म्। अ॒या धि॒या त॒रणि॑रद्वि॒बर्हाः॑। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी न॑व॒मानो॑
अ॒कैः। व्यु॑स्त्रि॒धो अ॒स्रो अ॒द्विर्बि॑भेद। उ॒तत्य॑दा॒श्वश्चि॑यम्। य॒दिन्द्र॑ नाहु॑षी॒ष्वा। अ॒ग्ने
वि॒क्षु प्र॑तीद॒यत्॥४२॥

भ॒रे॒ष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ ह॒वामहे॑। अ॒हो॒मुच॑ꣳ सु॒कृतं॑ दै॒व्यं ज॑नम्। अ॒ग्निं मि॒त्रं

वरुण॑ स॒तये॑ भ॒गम्। द्यावा॑पृथि॒वी म॒रुतः॑ स्व॒स्तये॑। म॒हि क्षेत्रं॑ पु॒रुश्च॒न्द्रं
वि वि॒द्वान्। आदि॑त्सखि॒भ्यश्च॒रथ॒॑ समै॑रत्। इन्द्रो॑ नृभि॑रज॒न॒द्दी॒द्यानः॑ सा॒कम्।
सूर्य॑मुष॒सं गा॒तुम॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॒नु॑ नेषि वि॒द्वान्। सुव॑र्व॒ज्योति॑रभय॑ः
स्व॒स्ति॑॥४३॥

ऋ॒ष्वा तं॑ इन्द्र॒ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उप॑स्थेयाम श॒रणा॑ बृ॒हन्ता॑। आ नो॑
वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑ स॒जोषाः॑। ब्र॒ह्म जुषा॑णो ह॒र्यश्च॑ याहि। वरी॑वृ॒ज॒त्स्थवि॑रेभिः
सुशि॒प्र। अ॒स्मे दध॑द्वृष॒णः॒ शुष्म॑मिन्द्र। इन्द्रा॑य॒ गाव॑ आ॒शिर॑म्। दु॒दुहे॑ व॒ज्रिणे॑
मधु॑। यत्सी॑मुप॒ह्वरे॑ वि॒दत्। तास्ते॑ व॒ज्रिन्धे॒नवो॑ जो॒जयु॑र्नः॥४४॥

गभ॑स्तयो नि॒युतो॑ वि॒श्ववा॑राः। अ॒हर॑ह॒र्भूय॑ इ॒ज्जोगु॑वानाः। पूर्णा॑ इन्द्र॒ क्षुम॑तो
भो॒जन॑स्य। इ॒मां ते॒ धियं॑ प्र भ॑रे म॒हो म॒हीम्। अ॒स्य स्तो॒त्रे धि॑षणा॒ यत्त॑ आ॒न॒जे।
तमु॑त्स॒वे च॑ प्रस॒वे च॑ सास॒हिम्। इन्द्रं॑ दे॒वा॒सः शव॑सा म॒दं ननु॑॥४५॥

प्रजापतिः पशूनसृजत। तैऽस्मात्सृष्टाः परां च आयन्। तानग्निष्टोमेन
 नाऽऽप्रोत्। तानुक्थ्येन नाऽऽप्रोत्। तान्थोडुशिना नाऽऽप्रोत्। तान्नात्रिया
 नाऽऽप्रोत्। तान्थसन्धिना नाऽऽप्रोत्। सौऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति।
 तान्गिस्त्रिवृता स्तोमेन नाऽऽप्रोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन स्तोमेन नाऽऽप्रोत्।
 स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म ईप्सतेति। तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन
 नाऽऽप्नुवन्। स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविंशेन
 स्तोमेनाऽऽप्रोत्। वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम् इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव भ्रंशैरन्। स एतेन
 यजेत। यदाप्रोत्। तदसौर्यामस्यासौर्यामत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं
 काममकामयन्त तमाऽऽप्नुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽऽप्रोति॥४८॥

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण
नमसा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि देव प्रसवाय पित्रे।
वृष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यः सवितः सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा
भूरि पृथ्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः
शिल्पैः पप्रथानामदहत्। येभिर्धामभ्यपि शत्रुजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपा
समव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समञ्चि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः।
येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा
समञ्चि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा
अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप
रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्।

तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि। व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत्।
या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा
सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन। पयसा
सह। यथासां राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता करत्। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमं
रथीनाम्। वाजानां सत्पतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण
छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा
पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चन्तु त्वाऽनुष्टुभेन
छन्दसा। बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चन्तु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृकमुग्रङ्गजङ्कुरम्। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मघवानं

विषास॒हिम्। इन्द्र॑मु॒क्थेषु॑ नाम॒हूत॑म॒५ हुवे॑म। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं जी॒वसे॑ नः। आ
नो॒ गव्य॑तिमु॒क्षतं घृ॑तेन॑। आ नो॒ जनै॑ श्रव॒यतं यु॑वाना। श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा॒ हवे॑मा।
इन्द्र॑स्य ते वी॒र्य॑कृ॒तः। बा॒हू उ॒पाव॑ ह॒रामि॑॥५४॥

ब॒भूवाव्य॑य॒तेने॑मम॒ग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्गि॒ वैयाघ्रे॑ऽधि॒ राष्ट्र॑वर्ध॒नः पा॑ङ्के॒न छन्द॑सो॒पाव॑हरामि॥ [१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॑त्ता॒ सप॑त्न॒हा। आति॑ष्ठ वृ॒त्रह॑न्त॒मः। तुभ्य॑
दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भि॒तो रथं॑ यौ। ध्वा॒न्तं वा॑ता॒ग्रम॑नु॒ सञ्चर॑न्तौ।
दूरे॑हेतिरिन्द्रि॒यावा॑न्प॒त॒त्री। ते नो॒ऽग्र॑यः॒ पप्र॑यः॒ पार॑यन्तु। नम॑स्त ऋ॒षे ग॑द।
अव्य॑थायै॒ त्वा स्व॒धायै॑ त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भि॒त॒स्त्वदृ॑ष्वा॒रि॒ष्टासः॑। ए॒वा ब्र॑ह्म॒न्तवे॑द॒स्तु। ति॒ष्ठा रथे॑ अधि॒
यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मीन्दे॑व यु॒वसे॑ स्व॒श्वः। आ ति॑ष्ठ वृ॒त्रह॑न्ना॒तिष्ठ॑न्तं॒ परि॑।
अनु॒ त्वेन्द्रो॑ म॒द॒त्वन्तु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णौ। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो
बृ॒हद्दक्षि॑णा त्वा पि॒प॒र्तु। अनु॑ स्व॒धा चि॑कि॒ता॒५ सोमो॑ अ॒ग्निः। अनु॑ त्वाऽव॒तु

सवि॒ता सु॒वेन॑॥५६॥

इन्द्रं॑ वि॒श्वा अवी॑वृधन्। सु॒मु॒द्रव्य॑चस॒ङ्गिरः॑। र॒थीत॑म॒ रथी॑नाम्। वा॒जा॒ना॒ स॒त्प॑तिं पतिम्। परि॑मा से॒न्या घो॑षाः। ज्या॒ना वृ॑ञ्जन्तु गृ॒ध्रवः॑। मे॒थि॒ष्ठाः पि॒न्व॑माना इ॒ह। मां गो॑प॒तिम॒भि संवि॑शन्तु। तन्मेऽनु॑मतिरनु॑ मन्यताम्। तन्मा॒ता पृ॑थि॒वी तत्पि॒ता द्यौः॥५७॥

तद्वा॑वा॒णः सोम॑सुतो॑ मयो॒भुवः॑। तद॑श्विना शृणुत॑ सौ॒भगा॑ युवम्। अव॑ ते हे॒ड उ॒दु॒त्त॒मम्। ए॒ना व्या॒घ्रं परि॑षस्वजा॒नाः। सि॒ह॑ हि॒न्वन्ति॑ मह॒ते सौ॒भगा॑य। सु॒मु॒द्रं न सु॒हुव॑न्तस्थि॒वा॒सम्। म॒र्मृ॒ज्यन्ते॑ द्वी॒पि॒न॒म॒फ॒स्वन्तः॑। उ॒द॒सावे॑तु सूर्यः॑। उ॒दि॒दं मा॑म॒कं वचः॑। उ॒दि॒हि दे॒व सूर्य॑। स॒ह व॒ग्नुना॑ मम॑। अ॒हं वा॒चो वि॒वाच॑नम्। मयि॑ वा॒गस्तु॑ धर्ण॒सिः। यन्तु॑ न॒दयो॑ व॒र्षन्तु॑ प॒र्जन्याः॑। सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धयो भवन्तु। अन्न॑वतामो॒द॒नव॑तामा॒मिक्ष॑वताम्। ए॒षा॒ राजा॑ भूयासम्॥५८॥

स्व॒धायै॑ त्वा सु॒वेन॑ द्यौः सूर्य॑ सप्त च॥

[१६]

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः सु॒त्रमा॑सन्त। येभि॒राभृ॑तं यदि॒दं वि॒रोच॑ते। तेभ्यो॑ जुहोमि
 बहु॒धा घृ॑तेन। रा॒यस्पोषे॑णे॒मं वर्च॑सा स॒ꣳ सृ॑जाथ। नर्ते॑ ब्रह्म॒णस्तप॑सो विमो॒कः।
 द्वि॒नाम्नी॑ दी॒क्षा व॒शिनी॑ ह्यु॒ग्रा। प्र केशाः॑ सुव॑ते क॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषां॑ ब्रह्मे॒दीशे॑
 वप॑नस्य॒ नान्यः॑। आ रो॑ह प्रोष्ठं विष॑हस्व॒ शत्रून्। अवा॑स्त्राग्दीक्षा व॒शिनी॑ ह्यु॒ग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायुः॑। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। येना॑वप॒थ्सवि॑ता
 क्षु॒रेण॑। सोम॑स्य॒ राज्ञो॑ वरु॒णस्य॑ वि॒द्वान्। तेन॑ ब्रह्मा॒णो वप॑ते॒दम॒स्योर्जे॑मम्। र॒य्या
 वर्च॑सा स॒ꣳ सृ॑जाथ। मा ते॒ केशा॑ननु॒ गाद्वर्च॑ ए॒तत्। तथा॑ धा॒ता क॑रोतु ते।
 तुभ्य॑मिन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। स॒विता॑ वर्च॒ आद॑धात्॥६०॥

तेभ्यो॑ नि॒धानं॑ बहु॒धा व्यैच्छ॑न्। अ॒न्तरा॑ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒पः सुवः॑। द॒र्भस्त॒म्बे
 वी॒र्य॑कृते नि॒धाय॑। पौ॒ऽस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा स॒ꣳ सृ॑जाथ। बलं॑ ते बाहु॒वोः स॑वि॒ता द॑धातु।
 सोम॑स्त्वा॒ऽनक्तु॑ पय॑सा घृ॑तेन। स्त्रीषु॑ रू॒पम॑श्वि॒नैत॑न्नि ध॑त्तम्। पौ॒ऽस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा

स० सृजाथ। यत्सीमन्तं कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा क्षुरः परिववर्ज वपस्ते। स्त्रीषु
रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौ० स्येनेम० स० सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँस्राग्दीक्षा वृशिनी ह्युग्राऽर्द्धाद्ववर्ज वपस्ते द्वे च॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघ्नमपश्यत्।
तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्त० स० स्तम्भं व्यहन्। यद्वहन्। तद्विघ्नस्य
विघ्नत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्य० हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

य० राजानं विशो नापचार्येयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्।
स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे
स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विंशे। औद्भिद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्भिद्यम्। यदस्मै
स्वाविशो बलि० हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुगवा
अग्ने क्षत्राण्यातेपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति।

तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेजं इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते।
य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कल्लंकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ।
अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अपं पाप्मानं भ्रातृव्यं हते। य
एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दांसि।
तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सुतो बृहतीषु स्तुवते सुतो बृहन्। प्रजयां पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवेन क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः सजातैः। सजातैरेवेन व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेदं हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरकं च॥

[१८]

त्रिवृद्यदाग्नेयाँऽग्निमुखा हृद्विर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमं यो वै सोमं नैष गौंसवः सिँहंभि प्रेहि मित्रवर्धनः प्रजापतिस्ता ओदनं प्रजापतिरकामयत

ब॒होर्भू॒यांनु॒गस्त्यो॒स्या जरा॑स॒स्तिष्ठा॒ हरी॑ प्र॒जाप॑तिः प॒शून्व्याघ्रौ॒ऽयम्भि॑प्रेहि वृ॒त्रह॑न्तांमो ये केशिन् इन्द्रं वा अ॒ष्टाद॑श॥१८॥

त्रि॒वृ॒द्यो वै सोमे॑नायु॒रसि॒ ब॒हुर्भव॑ति तिष्ठा॒ हरि॑रथ॒ आयं॑ भा॒तु तेभ्यो॑ नि॒धान॑ २ षट्॒र्थाष्टिः॥६६॥

त्रि॒वृ॒त्पा॒प्मनो॑ नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ꣳ रयि॒वृधः॑ सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति॒ न्यु॒ताम॑भि॒श्रीः। ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒
 वि॒तस्थुः॑। वि॒श्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः। रा॒येऽनु॑ य॒ञ्जतू॑ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी
 धि॒षणा॑ धाति दे॒वम्। अधा॑ वा॒युं न्यु॒तः स॒श्रत॑ स्वाः। उ॒त श्वे॒तं वसु॑धिति॒न्निरे॑के।
 आ वा॑यो॒ प्र याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा॒ बृह॑ती म॒नीषा॑॥१॥

बृ॒ह॒द्र॒यिं वि॒श्ववा॑रा॒ꣳ रथ॑प्रा॒म्। द्यु॒त॒द्यामा॑ न्यु॒तः प॒त्य॑मानः। क॒विः
 क॒विमि॑यक्ष॒सि प्र॑यज्यो। आ नो॑ न्यु॒द्धिः श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒ह॒स्रिणी॑भि॒रुप॑
 याहि॑ य॒ज्ञम्। वा॒यो अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ माद॒यस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
 प्र॒जाप॑ते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं
 नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः॑ स्या॒म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। र॒यी॒णां पति॑ य॒ज्ञतं॑ बृह॒न्तम्॑। अ॒स्मिन्भरे॒ नृ॒त॑मं

वाजंसातौ। प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य। यजाम देवमधि नो ब्रवीतु। प्रजापते
 त्वन्निधिपाः पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः।
 हविर्नो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवतं उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं नो देव। प्रतिहर्य
 हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु
 द्रविणं सुवीर्यम्। रायस्पोषं विष्यतु नाभिंमस्मे। यो राय ईशे शतदाय उक्थ्यः।
 यः पशूनां रक्षिता विष्टितानाम्। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषतां हविर्नः। सोमापूषणमौ देवौ। सोमापूषणा रजसो
 विमानम्। सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम्। विषूवृतं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो
 वृषणा पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे।
 तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं विष्यतान्नाभिंमस्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिं सोमो रयिपतिर्दधातु। अवतु

देव्यदितिरन॒र्वा। बृह॑द्व॒देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑ना ज॒जान॑।
 विश्व॑म॒न्यो अ॒भिच॑क्षा॒ण एति॑। सोमा॑पूष॒णाव॑व॒तं धियं॑ मे। यु॒वभ्यां॑ विश्वाः॒ पृत॑ना
 जये॑म। उ॒दुत्त॑मं व॒रुणा॑स्त॒भ्राह्म॑। यत्किं॑ चे॒दं कि॒त॒वासः॑। अ॒व ते॒ हेड॑स्त॒त्त्वा
 यामि॑। आ॒दि॒त्याना॑म॒वसा॑ न दक्षि॒णा। धा॒रय॑न्त आ॒दि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भूमी॑र्धारयन्।
 य॒ज्ञो दे॒वाना॑ ५ शुचि॑र॒पः॥ ६॥

मनीषाऽस्तु चर्तस्यास्मे कित्वासंश्चत्वारि च॥ [१]

ते शु॒क्रासः॑ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सीद॑न्नादि॒त्या अधि॑ ब॒रुहि॑षि॒ प्रिये॑। कामे॑न
 दे॒वाः स॒रथ॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु य॒ज्ञमु॑प॒ नो जु॑षा॒णाः। ते सून॑वो अदि॑तेः
 पी॒वसा॑मिषम्। घृ॒तं पि॒न्वत्प्र॑ति॒हर्य॑न्नृ॒तेजाः॑। प्र य॒ज्ञिया॑ यज॑मानाय ये॒मुरे।
 आ॒दि॒त्याः कामं॑ पि॒तुम॑न्त॒मस्मे॑। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्यान्तु य॒ज्ञम्। आ॒दि॒त्यासः॑
 प॒थिभि॑र्दे॒वयानैः॑॥ ७॥

अ॒स्मे कामं॑ दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं जुष॒न्ताम्। स्क॒भा॒यत॑

निर्ऋ॑ति॒ः सेध॑ताम॒न्तिम्। प्र र॒श्मिभि॑र्यत॒माना॑ अमृ॒ध्राः। आ॒दि॒त्याः का॒म॒ प्रय॑तां
वष॑ट्क॒तिम्। जुष॑ध्वं नो ह॒व्यदा॑तिं यज॒त्राः। आ॒दि॒त्यान्का॒म॒मव॑से हुवेम। ये भू॒तानि॑
ज॒नय॑न्तो विचि॒ख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरु॒पस्थ॑म्। स्ती॒र्णं ब॒र्हिर्ह॑वि॒रद्या॑य
दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः सेध॑न्तो॒ अम॑न्तिं दुरेवा॑म्। अ॒स्मभ्य॑
पु॒त्रा अदि॑तेः प्र य॑स॒त। आ॒दि॒त्याः का॒मं ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अ॒ग्ने नय॑ सु॒पथा॑
रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्य॑स्मञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठान्ते
नम॑ उ॒क्तिं वि॑धेम। प्र वः शु॒क्राय॑ भानवे॑ भर॒ध्वम्। ह॒व्यं म॒तिं चा॒ग्नये॑ सु॒पूत॑म्॥९॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नू॑षि। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वन्। जिगा॑ति। अ॒च्छा गि॑रो
म॒तयो॑ दे॒व॒यन्तीः॑। अ॒ग्निं य॑न्ति॒ द्रवि॑णं भि॒क्षमा॑णाः। सु॒स॒न्द॒श॑ सु॒प्रती॑कः स्व॒श्र॒मम्।
ह॒व्य॒वाह॑म॒रतिं॑ मा॒नुषा॑णाम्। अ॒ग्ने त्वम॒स्मद्यु॑यो॒ध्यमी॑वाः। अ॒ने॒ग्नि॒त्रा अ॒भ्य॑मन्त
कृ॒ष्टीः। पु॒नर॑स्मभ्य॑ सु॒वि॒ताय॑ दे॒व। क्षां वि॒श्वेभि॑र॒जरे॑भि॒र्यज॑त्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी
 बहुला न उर्वी। भवा तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः।
 देवद्रीची नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाङ्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्रये घृताची।
 इन्द्रं नरो युजे रथम्। जगृग्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपतिः शूर गोनाम्। अस्मभ्यं
 चित्रं वृषणं रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य।
 गवामसि गोपतिरेकं इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि
 गोभिः। सः सूरिभिर्मघवन्त्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमपं बाधस्व दूरम्। उग्रो यः
 शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवमद्रोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्।
 आ वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे
 व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। महो ब्रजान्गोमतो देव एषः। अः
 सिषांसन्धसुवरप्रतीतः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमर्कैः। बृहस्पते पर्येवा पित्रे।
 आ नो दिवः पार्वीरवी। इमा जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इयं
 शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानुं गिरीणान्तविषेभिरूर्मिभिः। पारावदघ्नीमवसे
 सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयानैर्देवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमांस्यूर्मिभिर्द्वे च॥ [२]

सोमो धेनुः सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं ददातु। सादन्यं विदथ्यं
 सभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्वं सोमं क्रतुभिः। या ते
 धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः। त्वमपो अंजनयस्त्वङ्गाः।
 त्वमातन्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः
 सुमना अहेडन्। राजन्धसोमं प्रति हव्या गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र

तद्विष्णुः। प॒रो मा॒त्रया॑ त॒नुवा॑ वृ॒धान। न ते॑ म॒हि॒त्वमन्व॑श्नुवन्ति। उ॒भे ते॑ वि॒द्म
रज॑सी पृथि॒व्या वि॒ष्णो दे॒व त्वम्। प॒र॒मस्य॑ वि॒त्से॥१६॥

विच॑क्रमे॒ त्रिदे॒वः। आ ते॑ म॒हो यो जा॒त ए॒व। अ॒भि गो॒त्राणि॑। आ॒भिः स्पृ॒धो
मिथ॑तीररि॒षण्यन्। अ॒मित्र॑स्य व्यथया म॒न्युमिन्द्र॑। आ॒भिर्वि॒श्वा अ॒भियु॒जो वि॒षूचीः।
आर्या॑य॒ विशो॑व॒तारी॒र्दासीः॑। अ॒य९ शृ॒ण्वे अध॒ जय॑न्नु॒त घ्नन्। अ॒यमु॒त प्र कृ॑णुते
यु॒धा गाः। य॒दा स॒त्यं कृ॑णुते म॒न्युमिन्द्रः॥१७॥

वि॒श्वं दृ॒ढं भ॑यत॒ एज॑दस्मात्। अ॒नु स्व॒धाम॑क्षर॒न्नापो॑ अस्य। अ॒वर्ध॑त॒ मध्य॒ आ
ना॒व्याना॑म्। स॒ध्रीची॑ने॒न मन॑सा॒ तमिन्द्र॑ ओजि॑ष्ठेन। ह॒न्म॑नाह॒न्नभि॑द्यून्। म॒रुत्व॑न्तं
वृष॑भं वावृ॒धानम्। अक॑वारिं दि॒व्य९ शा॒समिन्द्र॑म्। वि॒श्वासा॑ह॒मव॑से नू॒तना॑य। उ॒ग्र९
स॒होदा॑मि॒ह त९ हु॑वेम। ज॒नि॒ष्ठा उ॒ग्रः स॒ह॑से तुरा॑य॥१८॥

म॒न्द्र ओजि॑ष्ठो बहु॒लाभि॑मानः। अ॒वर्ध॑न्निन्द्रं म॒रुत॑श्चि॒दत्र॑। मा॒ता यद्वी॒रं
द॒धन॒द्धनि॑ष्ठा। क॑स्यावो मरुतः स्व॒धाऽऽसी॑त्। यन्मा॑मेक९ स॒मध॑त्ताहि॒हत्ये॑।

अ॒ह॒ꣳ ह्यु॒ग्रस्त॑विषस्तुविष्मान्। विश्व॑स्य॒ शत्रो॑रन॒मं वध॑स्रैः। वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॒
दी॒षमा॑णाः। विश्वे॑ दे॒वा अ॑ज॒हुर्ये॑ सखा॒यः। म॒रुद्भि॑रिन्द्र स॒ख्यं ते॑ अस्तु॥१९॥

अथे॒मा वि॒श्वाः पृ॒त॒ना जया॑सि। वर्ध॑नीं वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑। स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो
ब॑भू॒वान्। अ॒हमे॒ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः। सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृ॒षा
वृ॒ष्णि॒येभिः॑ स॒मो॒काः। म॒हो दि॒वः पृ॒थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा ह॒व्यो भ॑रैषु।
म॒रुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृ॒त्रतू॑र्ये॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अन्वे॑नं वि॒शो॑ अमदन्त पूर्वीः। अ॒य॒ꣳ राजा॒
जग॑तश्चर॒षणी॑नाम्। स ए॒व वी॑रः स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॑करा॒जो जग॑तः पर॒स्पाः।
य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्मि॒ताभि॑क्र॒तूना॑म्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं वर्ध॑यन्वि॒श्ववे॑दाः।
पु॒रो॒डाश॑स्य जुष॒ताꣳ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रं ती॒र्त्वा दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दि॒शोऽदृ॑ꣳहदृ॑ꣳहि॒ता दृ॑ꣳह॒णेन॑। इ॒मं य॒ज्ञं वर्ध॑यन्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाशं॑ प्र॒ति
गृ॒ष्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथै॑करा॒जो अ॑भव॒ज्जनाना॑म्। इन्द्रो॑

दे॒वाञ्छ॑म्बर॒हत्य॑ आवत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पु॒रोगाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑
वावृ॒धानः। वृ॒त्रतू॒र्नो अ॒भय॑ꣳ शर्म॑ यꣳसत्। यः स॒प्त सि॒न्धूꣳ र॑द॒धात्पृ॒थिव्या॑म्। यः
स॒प्त लो॒कान॑कृ॒णोद्दि॑शश्च। इन्द्रो॑ ह॒विष्मा॒न्त्सग॑णो म॒रुद्भिः। वृ॒त्रतू॒र्नो य॒ज्ञमि॒होप॑
यासत्॥ २२॥

व॒वर्ध॑ वि॒ध्म् इन्द्र॑स्तुरायांस्तु व॒त्रतू॒र्ये वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यान्नी॑र्णि च॥ [३]

इन्द्र॑स्तर॑स्वानभिमाति॒होग्रः। हिर॑ण्यवाशीरि॒षिरः सु॑व॒रूषाः। तस्य॑ व॒यꣳ सु॑म॒तौ
य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॒मन॑से स्या॒म। हिर॑ण्यवर्णो॒ अ॒भयं॑ कृ॒णोतु। अ॒भिमा॑ति॒हेन्द्रः
पृ॒त॒नासु॑ जि॒ष्णुः। स नः॑ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं वि यꣳसत्। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑
नः। इन्द्र॑ꣳ स्तु॒हि व॒ज्रिण॑ꣳ स्तोम॑पृष्ठम्। पु॒रोडा॑शस्य जुष॒ताꣳ ह॒विर्नः॑॥ २३॥

ह॒त्वाभि॑मा॒तीः पृ॒त॒नाः सह॑स्वान्। अथा॒भयं॑ कृ॒णु॒हि वि॒श्वतो॑ नः। स्तु॒हि शूरं॑
व॒ज्रिण॑मप्र॑ती॒त्तम्। अ॒भिमा॑ति॒हनं॑ पुरु॒हूत॑मिन्द्र॒म। य एक॑ इच्छ॒तप॑ति॒र्जने॑षु।

तस्मा॒ इन्द्रा॑य ह॒विरा जु॑होत। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पु॒रोहि॑तः। दि॒शां
पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान्। अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तु॑विष्मान्। अ॒स्मभ्य॑ चि॒त्रं वृष॑णं
र॒यिन्दा॑त्॥२४॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा। ब॒लेना॑दृ॒हद॑भिमाति॒हेन्द्रः॑। स नो॑ ह॒विः प्र॑ति
गृ॒भ्णातु॑ रा॒तये॑। दे॒वानां॑ दे॒वो नि॑धि॒पा नो॑ अव्यात्। अ॒न॒वस्ते॒ रथं॑ वृ॒ष्णे य॑त्ते।
इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑ण्यह॒न्नहि॑म्। इन्द्रो॑ या॒तोऽव॑सितस्य॒ राजा॑। श॒म॑स्य च शृ॒ङ्गिणो॑
वज्र॑बाहुः। से॒दु राजा॑ क्षेति च॒र्षणी॒नाम्। अ॒रान्न॑ ने॒मिः परि॒ ता ब॑भूव॥२५॥

अ॒भि सि॒ध्मो अ॑जिगादस्य॒ शत्रू॑न्। वि॒ति॒ग्मेन॑ वृष॒भेणा॒ पु॒रो॑भेत्। सं
वज्रे॑णासृजद्धृ॒त्रमिन्द्रः॑। प्र॒ स्वां म॒तिम॑तिर॒च्छाश॑दानः। वि॒ष्णुं दे॒वं व॑रुणमू॒तये॑
भग॑म्। मे॒द॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। ता नो॑ य॒ज्ञमा॑ग॒तं वि॒श्वधे॑ना। प्र॒जाव॑द॒स्मे
द्रवि॑णे॒ह ध॑त्तम्। मे॒द॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। वि॒ष्णुं च दे॒वं व॑रुणं च रा॒तिम्॥२६॥

ता नो॒ अमी॑वा अप॒ बाध॑मानौ। इ॒मं य॒ज्ञं जु॑षमा॒णावु॑पेतम्। वि॒ष्णुव॑रुणा

युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयङ्गू हविषा वृधाना।
ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमांसि। ययोरोजसा स्कमिता रजांसि। वीर्येभिर्वीरतमा
शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवांसं सेधतंसं
रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अंसं होमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां
देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमृतये हविः। मही नु
द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवतांसं शुचयद्विरकेः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्भ्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा
नव्यंसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वंसं सदाने ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन
यातं महि वां वरूथम्। स इथस्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान।
उर्वी गभीरे रजसी सुमेके। अवशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे।

तं पि॑पृत॑ꣳ रोद॑सी स॒त्य॒वाच॑म्। इ॒दं द्या॑वापृथि॒वी स॒त्यम॑स्तु। पि॒त॒र्मा॒त॒र्यदि॑होपं
 ब्रु॒वे वा॑म्। भू॒तं दे॒वाना॑मव॒मे अवो॑भिः। वि॒द्यामे॒षं वृ॒जनं जी॒रदा॑नुम्। उ॒र्वी पृथ्॒वी
 बहु॑ले दू॒रे अ॑न्ते। उप॑ ब्रु॒वे नम॑सा य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। दधा॑ते ये सु॒भगे॑ सु॒प्रतू॑र्ती। द्यावा
 रक्ष॑तं पृथि॒वी नो॒ अ॒भ्वा॑त्। या जा॒ता ओष॑ध॒योऽति॑ विश्वाः॑ परि॒ष्ठाः। या ओष॑धयः
 सोम॑राज्ञीर॒श्वाव॑तीꣳ सोम॑व॒तीम्। ओष॑धी॒रिति॑ मा॒तरो॒ऽन्या वो॑ अ॒न्याम॑वतु॥ ३०॥

हविर्नां दाद्वभूव रातिं पूर्वहृतावर्कैरैरदस्मिन्यश्च च॥ [४]

शुचिं॑ नु स्तोम॑ꣳ श्जथ॑द्व॒त्रम्। उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी प्र च॑र्ष॒णिभ्यः॑। आ वृ॒त्रह॑णा
 गी॒र्भिर्वि॑प्रः। ब्रह्म॑णस्पते॒ त्वम॑स्य य॒न्ता। सू॒क्तस्य॑ बोधि॒ तन॑यं च जि॒न्वा। विश्वं॑ तद्भू॒द्रं
 यद॑वन्ति दे॒वाः। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। स ईꣳ स॒त्येभिः॑ स॒खिभिः॑ शुच॑द्भिः।
 गोधा॑यसं वि॒धन॑सैर॒तर्द॑त्। ब्रह्म॑णस्पति॒र्वृष॑भिर्व॒राहैः॑॥ ३१॥

घ॒र्मस्वै॑देभिर्द्रवि॑णं व्या॒नट्। ब्रह्म॑णस्पते॒रभव॑द्यथाव॒शम्। स॒त्यो म॒न्युर्म॑हि क॒र्मा
 करि॑ष्य॒तः। यो गा उ॒दाज॒त्स दि॒वे वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ री॒तिः शव॑सा सर॒त्पृथ॑क्।

इन्धानो अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुवद्रा॒तह॑व्य इत्। जा॒तेन॑ जा॒तम॑ति॒सृ॒त्प्र
सृ॑सते। यं यं यु॒जं कृ॑णुते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णस्पते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो वि॑वंस्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒राः उप॑पृ॒ङ्क्षि न॒स्त्वम्। यदी॑शा॒नो
ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हव॑म॒। स इ॒ज्जने॑न् स वि॒शा स जन्म॑ना। स पु॒त्रैर्वा॑जं भरते॒ धना॑
नृभिः॑। दे॒वानां॑ यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॑ ब्रह्म॑ण॒स्पति॑म॒। यास्ते॑
पू॒षन्नावो॑ अ॒न्तः। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यत्पू॑षेमा आशाः॑। प्रप॑थे प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृ॒थिव्याः॑। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे॑। आ च॒ परा॑ च चरति
प्रजा॑नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दिव आ पृ॒थिव्याः॑। इ॒डस्प॑तिर्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वा सो
अद॑दुः सूर्या॑यै। का॒मेन॑ कृ॒तं त॒व स॒ः स्व॑श्चम॒। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा वा॑ज॒बस्त्यः॑।
धि॒यं जि॒न्वो वि॒श्वे भु॑व॒ने अर्पि॑तः। अष्ट्रां॑ पू॒षा शि॑थि॒रामु॒द्वरी॑वृजत्॥३४॥

स॒श्रक्षा॑णो भु॒वना॑ दे॒व ई॑यते। शु॒ची वो॑ ह॒व्या म॑रुतः शु॒चीना॑म्। शुचिः॑
हि॒नोम्य॑ध्व॒रः शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृ॑त॒साप॑ आयन्। शुचि॑जन्मानः शुच॑यः

पाव॒काः। प्र चि॒त्रम॒र्कं गृ॑ण॒ते तु॒राय॑। मा॒रु॒ताय॑ स्वत॑वसे भर॒ध्वम्। ये सहा॑सि॒सि
सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑न्ते अ॒ग्ने पृथि॑वी म॒खेभ्यः॑। अ॒से॒ष्वा म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥३५॥

वक्षः॑ सु॒रुक्मा॑ उप॑ शि॒श्रिया॒णाः। वि वि॒द्युतो॑ न वृ॒ष्टिर्भी॑ रुचा॒नाः। अनु॑
स्व॒धामा॑यु॒धैर्य॑च्छ॒मानाः॑। या वः॑ शर्म॑ शशमा॒नाय॑ सन्ति॑। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑
यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्य॑ तानि॑ मरुतो॒ विय॑न्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीरम्॑। इ॒मे
तुरं॑ म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॑ सह॑स॒ आ न॑मन्ति। इ॒मे श॑स॒वनु॑ष्यतो नि
पा॑न्ति॥३६॥

गुरु॑द्वेषो अर॑रुषे दधन्ति। अ॒रा इ॒वेद॑च॒रमा॑ अहे॑व। प्रप्र॑ जायन्ते अक॑वा॒ महो॑भिः।
पृ॒श्नैः पु॒त्रा उ॑प॒मासो॑ रभि॑ष्ठाः। स्वया॑ म॒त्या म॒रुतः॑ सं मि॑मिक्षुः। अनु॑ ते दायि
म॒ह इन्द्रि॑याय॑। स॒त्रा ते॒ विश्व॑मनु॒ वृत्र॑हत्ये॑। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॑ सहो॑ यजत्र। इन्द्र॑
दे॒वेभि॑रनु॒ ते नृ॑षह्ये॑। य इन्द्र॑ शु॒ष्मो म॑घवन्ते अस्ति॑॥३७॥

शि॒क्षा सखि॑भ्यः पुरु॒हूत॑ नृभ्यः॑। त्व॑ हि दृ॒ढा म॑घव॒न्विचे॑ताः। अपा॑वृधि॒ परिवृ॑तिं

न राधः। इन्द्रो राजा जगंतश्चर्षणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रः सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशैः। तमुं ष्टवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्रं द्युम्नः सुवर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाञ्जनिष्ट पृषोद्वरीवृजत्खादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥ [५]

आ देवो यातु सविता सुरतः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशय च प्रसुवं च भूमि। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो बृहन्तम्। आस्थाद्रथः सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजाः सि तविषीं दधानः। सघा नो देवः सविता सवाय। आ साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीम्। मूर्तभोजनमधरासतेन। विजनाञ्छावाः
 शितिपादो अख्यन्। रथः५ हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्देव्यस्य।
 उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवैपा असुरः
 सुनीथः। क्रैदानीः५ सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याः५ रश्मिरस्या ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशः५सो ग्रास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य
 सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रागमन्तु देवाः।
 मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्थसुषाहा विधुरं
 न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शः५ सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये सवितुः
 सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्भोमदप्रः। दधातन्
 द्रविणं चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः५ अच्छा ब्रह्मकृता गुणेन।
 सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः। यक्षि देवान्रत्नधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पि॒तुः पृथि॑वि॒ मात॑रधु॒क्। अ॒ग्ने॑ भ्रात॑र्वसवो मृ॒डता॑ नः। वि॒श्वे आ॑दित्या
अ॒दिते॑ स॒जोषाः॑। अ॒स्मभ्य॑ꣳ श॒र्म बहु॑लं वि य॑न्त। वि॒श्वे दे॒वाः शृ॑णुतेमꣳ ह॒वं मे।
ये अ॒न्तरि॑क्षे॒ य उप॑ द्यवि॒ ष्ट। ये अ॑ग्निजि॒ह्वा उ॒त वा॒ यज॑त्राः। आ॒सद्या॑स्मिन्ब॒र्हिषि॑
माद॑यध्वम्। आ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा दे॒वाव॑व॒साऽऽव॑वृ॒त्याम्॥४४॥

अ॒स्माकं॑ ब्र॒ह्म पृ॑त॒नासु॑ स॒ह्या अ॒स्माक॑म्। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या सु॑पा॒रा। यु॒वं वस्त्रा॑णि
पी॒वसा॑ व॒साथे॑। यु॒वोरच्छि॑द्रा॒ मन्त॑वो ह॒ सर्गाः॑। अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑
मि॒त्रावरु॑णा स॒चेथे॑। तथ्सु॑ वा॑ मि॒त्रावरु॑णा म॒हित्व॑म्। ई॒र्मा त॒स्थुषी॑रह॒भिर्दु॑दुहे।
वि॒श्वाः पि॒न्वथ॒ स्वस॑रस्य॒ धेनाः॑। अनु॑ वा॒मेकः॑ प॒विरा॑ व॒वर्ति॑॥४५॥

यद्वꣳहि॑ष्ठ॒त्राति॑ वि॒दे सु॑दानू। अ॒च्छि॑द्रꣳ श॒र्म भु॑व॒नस्य॑ गो॒पा। ततो॑ नो
मि॒त्रावरु॑णाववीष्टम्। सि॒षास॑न्तो जी॒गिवा॑ꣳसः स्या॑म। आ नो॑ मि॒त्रावरु॑णा
ह॒व्यदा॑तिम्। घृ॒तैर्गव्यू॑तिमु॒क्षत॑मि॒डाभिः॑। प्र॒ति वा॒मत्र॒ वर॑मा जना॑य। पृ॒णीत॑मु॒द्रो
दि॒व्यस्य॑ चा॒रौः। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं॑ जी॒वसे॑ नः। आ नो॑ गव्यू॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो जने॑ श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑
स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑ स्व॒धाम्नै॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषै॑।
ति॒ग्मायु॑धाय भरता श्रु॒णोत॑न। त्वाद॑त्तेभी रु॒द्र श॑न्तमेभिः। श॒त५ हि॒मा अ॑शीय
भेष॑जेभिः। व्य॑स्मद्वेषो॑ वि॒तरं व्य॑५हः। व्य॒मीवा॑५श्चा॒तय॑स्वा वि॒षूचीः॥४७॥

अ॒र्हन्बि॑भर्षि॒ मा न॑स्तो॒के। आ ते॑ पि॒तर्म॑रुता५ सु॒म्रमे॑तु। मा नः॒ सूर्य॑स्य
स॒न्दृशो॑ यु॒योथाः॑। अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॑र्वति क्षमेत। प्र जा॑येमहि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा
ब॒भ्रो वृ॑षभ चे॒कितान॑। यथा॑ दे॒व न ह॑णी॒षे न ह॑५सि। हा॒व॒न॒श्रू॒र्नो रु॒द्रेह॑ बो॒धि।
बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॑तम्। मी॒ढुष्ट॑मा॒र्हन्बि॑भर्षि।
त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॒ राजा॑नम्॥४८॥

वसूनि॑ ततानास्तु॒ विश्वान्॑ ववृ॒त्यां वव॑र्ति घृ॒तेन॒ वि॒षूचीः॑ श्रु॒तन्द्रे॒ च॥ [६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॑षस॒५ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्। यत्रा॒ नरो॑ दे॒वय॑न्तो
यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्। भ॒द्रा अ॒श्वा ह॑रि॒तः सूर्य॑स्य। चि॒त्रा ए॒द॒ग्वा

अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः।
तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्तोर्विततुः सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य
वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे। अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः।
कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरहंसः
पिपृतान्निर्वद्यात्। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत
द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति। दूरे अर्थस्तरणिर्भाजमानः। नूनं जनाः सूर्येण
प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि। शं नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना
शं हिमा शं घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्दुरोणे। तत्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्।
चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्च। त्वष्टा

दधुत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्तु गर्भम्। अतन्द्रासो
युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसं जनैषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति।
आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु। जिह्मानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिंहं प्रतिजोषयेते। मित्रो जनान्प्र
स मित्रा। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य
वयं सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनुमीवास इडया मदन्तः।
मितज्मवो वरिमन्ना पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईं शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो
विदथे अफस्वजीजनन्। अरेजयतां रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं
जनुषामवः। महां आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयज्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा
एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ वां रथो रोदसी
बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविभीरुचानः। इषां वोढा

नृपतिर्वाजिनीवान्। स पंप्रथानो अभि पञ्च भूमं। त्रिवन्धुरो मनसायातु
युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्वाममश्विना दधाना। स्वश्वा
यशसाऽऽयातमर्वाक्। दस्रा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वा२ रथो वध्वा
यादमानः॥५५॥

अन्तां दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूरौ दुहिता
परितक्मियायाम्। यद्वैवयन्तमवथः शचीभिः। परिघ्न२ सवां मनावां वयोगाम्। यो
हस्यवा२ रथिरावस्तं उस्त्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो
व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्ध२ समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरणसो अस्त्रिधानैः। पृतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। द२सनाभिरश्विना
पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्त२ सुवीर्यम्।
गवां पोष३ स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो
घृतेन। तस्य व्रत२ रक्षतं पातम२ हंसः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॑ शर्म॒ यच्छ॑तम्। अ॒ग्नी॑षोमा॒ य आहु॑तिम्। यो वां
 दाशा॑द्ध॒विष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्। विश्व॒मायु॑र्व्य॒श्नवत्। अ॒ग्नी॑षोमा॒ चेति॑
 तद्वी॑र्यं॒ वाम्। यदमु॑ष्णीतमव॒सं पु॑णिङ्गोः। अवा॑तिरतं॒ प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑। अवि॑न्दतं
 ज्योति॑रेकं॒ बहु॑भ्यः। अ॒ग्नी॑षोमावि॒म२ सु॒ मेऽग्नी॑षोमा ह॒विषः॑ प्रस्थि॑तस्य॥५८॥

जुभा॒र द्यौर॒ग्रेरु॑पस्थं॒ उप॑क्ष्यन्तो॒ बद्ध॑धानो॒ वृध्वा॑ याद॒मानः॒ समु॒द्रेऽ२हं॑सुः प्रस्थि॑तस्य॥ [७]

अ॒हम॑स्मि प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। पूर्वं दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। यो मा॒ ददा॑ति॒ स
 इदे॒व माऽऽवा॑ः। अ॒हम॑न्न॒मन्न॑म॒दन्त॑म॒न्नि। पूर्व॑म॒ग्रेरपि॑ द॒हत्य॑न्नम्। य॒त्तौ हा॑साते
 अ॒हमु॑त्तरेषु। व्या॒त्तम॑स्य॒ प॒शवः॑ सु॒जम्भ॑म्। प॒श्यन्ति॑ धीराः॒ प्रच॑रन्ति॒ पाकाः॑।
 जहा॑म्य॒न्यन्न॑ ज॒हाम्य॑न्यम्। अ॒हम॑न्नं॒ वश॑मिच्च॒रामि॑॥५९॥

स॒मा॒नम॑र्थं॒ पर्य॑मि भु॒ञ्जत्। को माम॑न्नं॒ मनु॑ष्यो॒ दये॑त। परा॑के॒ अन्नं॑ निहि॑तं
 लो॒क ए॒तत्। विश्वे॑र्दे॒वैः पि॒तृभि॑र्गु॒प्तम॑न्नम्। यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॑ यत्प॑रो॒प्यते॑। श॒त॒त॒मी

सा त॒नूर्मे॑ ब॒भूव। म॒हान्तो॑ च॒रू संकृ॑द्गु॒धेन॑ पप्रौ। दि॒वं च॒ पृश्निं॑ पृथि॒वीं च॑
सा॒कम्। तथ्स॒म्पिब॑न्तो न मि॒नन्ति॑ वे॒धसः॑। नैतद्भूयो॒ भव॑न्ति॒ नो क॑नीयः॥६०॥

अन्नं॑ प्रा॒णमन्न॑मपा॒नमा॑हुः। अन्नं॑ मृ॒त्युं तमु॑ जी॒वातु॑माहुः। अन्नं॑ ब्र॒ह्माणो॑ ज॒रसं॑
वद॑न्ति। अन्नं॑माहुः प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्। मोघ॑मन्नं॑ वि॒न्दते॒ अप्र॑चेताः। स॒त्यं ब्र॑वीमि
व॒ध इ॒त्थस॑ तस्य॑। ना॒र्यम॑णं पु॒ष्यति॑ नो सखा॑यम्। के॒वला॑घो भवति॑ के॒वला॑दी।
अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॑न्वर्ष॑न्नस्मि। मा॒मद॑न्त्य॒हम॑द्भ्य॒न्यान्॥६१॥

अ॒हः सद॑मृ॒तो भ॑वामि। मदा॑दि॒त्या अधि॑ सर्वे॑ तपन्ति। दे॒वीं वाच॑म॒जन॑यन्त॒
यद्वा॑ग्वद॑न्ती। अ॒न॒न्ताम॑न्ता॒दधि॑ निर्मि॑तां म॒हीम्। यस्यां॑ दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि।
एका॑क्षरां द्वि॒पदा॑ः ष॒द्वदां॑ च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ दे॒वा उप॑
जीवन्ति॒ विश्वे॑। वाचं॑ गन्ध॒र्वाः प॒शवो॑ मनु॒ष्याः। वा॒चीमा॑ वि॒श्वा भु॑व॒नान्य॑र्पिता॥६२॥

सा नो॒ हवं॑ जुषता॒मिन्द्र॑पत्नी। वा॒ग॒क्षरं॑ प्रथम॒जा ऋ॑तस्य॑। वेदा॑नां मा॒ता-

ऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु।
यामृषयो मन्त्रकृतो मनीषिणः। अन्वैच्छ देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचं हविषा
यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो
मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य
मूर्धनि। वचसा वेदयामसि। प्रियं श्रद्धे ददतः। प्रियं श्रद्धे दिदासतः। प्रियं
भोजेषु यज्वंसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु
यज्वंसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां
हृदय्ययाऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातरह्वामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निम्नुचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा
देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषा

वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्निया उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सुतश्च योनिमसंतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वथ्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽरहति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः। इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो

यज्वने पृणते च शिक्षति। उपेदंदाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य
वर्धयन्। अभिन्ने खिल्ले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या
गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धृदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं
चित्। अश्लीलं चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वयं
उच्यते सभासु। प्रजावतीः सूयवसः रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः।
मा वः स्तेन ईशत माऽघशः सः। परि वो हेती रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्वनम्।
आसु गोषूपपृच्यताम्। उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कर्नीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्टा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीः षट्॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना
चरतः सामचारिणा। ययोर्व्रतं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अमर्या।
दिवो न रश्मीः स्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा चरतो

हृतामती। पतीं द्युमद्विश्वविदां उभा दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता महिब्रता। विश्ववपरी
प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदा दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता।
मनुस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिभ्रति। द्यावा
क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो
विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो
भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां
राजा। यासां देवाः शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्पश्यामि।
नासदासीन्नो सदासीत्तदानीम्। नासीद्रजो नो व्योमा परो यत्। किमावरीवः कुह
कस्य शर्मन्॥७३॥

अम्भः किमासीद्ग्रहनं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि न। रात्रिया अहं

आसीत्प्रकेतः। आनीदवा॒तः स्व॒धया॒ तदेकम्। तस्मा॑द्धा॒न्यं न प॒रः किञ्चना॑सं।
तम॑ आसीत्तम॑सा गूढमग्रे॑ प्रकेतम्। स॒लिल॑ः सर्व॑मा इदम्। तुच्छे॑ना॒भ्वपि॑हितं
यदासी॑त्। तम॑स॒स्तन्महि॑ना जा॒यतै॑कम्। काम॑स्तदग्रे॒ सम॑वर्तताधि॥ ७४॥

मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॑मसंति॒ निर॑विन्दन्। हृदि॑ प्र॒तीप्या॑ क॒वयो॑
मनी॒षा। तिर॒श्चीनो॒ वित॑तो र॒श्मिरे॑षाम्। अधः॑ स्वि॒दासी॑(३)दुपरि॑ स्विदासी(३)त्।
रेतो॒धा आ॑सन्महि॒मानं॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः प॒रस्ता॑त्। को अ॒द्धा
वेद॑ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कुत॑ आजा॑ता कुत॑ इ॒यं विसृ॑ष्टिः। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य
विस॑र्जनाय॥ ७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं विसृ॑ष्टि॒र्यत॑ आब॒भूव॑। यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा
न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः प॒रमे॑ व्योमन्। सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा न वेद॑। किञ्स्वि॒द्वन॑ङ्क
उ॒ स वृ॑क्ष आसीत्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा पृच्छतेदुतत्।
यद॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वनं॑ ब्रह्म॒ स वृ॑क्ष आसीत्॥ ७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः।
 ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा
 प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रं हुवेम। प्रातर्जितं
 भगमुग्रं हुवेम। वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥ ७७ ॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः।
 भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम।
 उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य। वयं देवानां सुमतौ
 स्याम। भग एव भगवां अस्तु देवाः॥ ७८ ॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वां भग सर्वं इज्जोहवीमि। स नो भग पुर एता
 भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावेव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं
 भगं नः। रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः
 सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा

नः॥७९॥

वि॒च॒क्ष॒णा वि॒च॒तु॒र॑ श॒र्म॒न्न॒धि वि॒स॒र्ज॒नाय॑ ब्र॒ह्म व॒नं ब्र॒ह्म स वृ॒क्ष आ॑सी॒तु॒र॒श्चि॒दे॒वाः प्र॒पी॒ना ए॒कं च॥[९] पी॒वो॑न्ना॒न्ते शु॒क्रा॒सः सोमो॑ धे॒नु॒मि॒न्द्र॒स्तर॑स्वा॒ञ्छु॒चि॒मा

दे॒वो या॑तु॒ सूर्यो॑ दे॒वीम॒हम॑स्मि॒ ता सूर्या॑च॒न्द्रम॑सा॒ नव॑॥९॥

पी॒वो॑न्ना॒मग्रे॒ त्वं पा॑र॒याना॑धृ॒ष्यः शुचिं॑ नु वि॒श्रय॑माणो दि॒वो रु॒क्मोऽन्नं॑ प्रा॒णम॑न्न॒न्ता सूर्या॑च॒न्द्रम॑सा॒ नव॑स॒सतिः॥७९॥

पी॒वो॑न्नां॒ यूयं॑ पा॒त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्नि॒र्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑। नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम्। इ॒दमा॑सां विचक्ष॒णम्। ह॒विरा॑सं
जु॒होत॑न। यस्य॒ भान्ति॑ र॒श्मयो॒ यस्य॑ के॒तवः॑। यस्ये॒मा विश्वा॑ भुव॒नानि॒ सर्वा॑।
स कृ॒त्तिका॑भि॒रभिसं॑वसानः। अ॒ग्नि॒र्नो दे॒वः सु॒विते॑ द॒धातु॑। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी वै॒तु
पत्नी॑। वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒विते॑ द॒धातु॑। यथा जी॒वेम॑ श॒रदः॑ सर्वा॑राः। रोहि॒णी
दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। विश्वा॑ रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना। प्र॒जाप॑तिः॒ ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती।
प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॒यातु॑ य॒ज्ञम्। सोमो॑ रा॒जा मृ॒गशी॑रू॒षेण॑ आ॒गन्। शि॒वं नक्ष॑त्रं
प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑। आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रे॒तः प्र॒जां यज॑माने द॒धातु॑॥२॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॑रू॒षमस्ति॑। प्रि॒यः रा॑जन् प्रि॒यत॑मं प्रि॒याणा॑म्। तस्मै॑ ते सोम

ह॒विषा॑ वि॒धेम। शं न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑ शं चतु॑ष्पदे। आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मा न एति। श्रेष्ठो॑
दे॒वानां॑ पति॑रघ्नियाना॑म्। नक्ष॑त्रमस्य ह॒विषा॑ वि॒धेम। मा नः॑ प्र॒जाः री॑रिष॒न्मोत॑
वी॒रान्। हे॒ती रु॒द्रस्य॑ परि॑ णो वृ॒णक्तु॑। आ॒र्द्रा नक्ष॑त्रं जुषताः॑ ह॒विर्नः॑॥३॥

प्र॒मु॒ञ्चमा॑नौ दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा। अपा॒घशः॑ सन्नुदता॒मरा॑तिम्। पुन॑र्नो दे॒व्यदि॑तिः
स्पृ॒णोतु॑। पुन॑र्वसू नः पुन॒रेता॑ य॒ज्ञम्। पुन॑र्नो दे॒वा अ॒भिय॑न्तु स॒र्वे। पुनः॑ पुन॒र्वो
ह॒विषा॑ यजामः। ए॒वा न दे॒व्यदि॑तिरन॒र्वा। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा। पुन॑र्वसू
ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती। प्रि॒यं दे॒वाना॑मप्ये॒तु पा॑थः॥४॥

बृह॒स्पतिः॑ प्रथ॒मं जा॑यमानः। ति॒ष्यं नक्ष॑त्रम॒भि सम्ब॑भूव। श्रेष्ठो॑ दे॒वानां॑ पृ॒तना॑सु
जि॒ष्णुः। दि॒शोऽनु॑ सर्वा॒ अभ॑यं नो अस्तु। ति॒ष्यः पु॒रस्ता॑दु॒त म॑ध्य॒तो नः॑। बृह॒स्पति॑र्नः
परि॑ पातु प॒श्चात्। बा॒धेतां॑ द्वे॒षो अभ॑यं कृ॒णुता॑म्। सु॒वीर्य॑स्य॒ पत॑यः स्याम। इ॒दः
स॒र्पेभ्यो॑ ह॒विर॑स्तु जुष्ट॑म्। आ॒श्रेषा॑ येषा॑मनु॒यन्ति॑ चे॒तः॥५॥

ये अ॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीं क्षि॒यन्ति॑। ते नः॑ स॒र्पासो॑ ह॒वमा॑गमि॒ष्ठाः। ये रौच॑ने

सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्।
तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः
सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति। याश्च विद्म याश्च
उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञश्च सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्।
तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वयश्च सनितारश्च सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप
संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रौरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो
भगासि। तत्त्वा विदुः फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरश्च सुवीर्यम्।
गोमदश्ववदुप सन्नुदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः फल्गुनीरा
विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः सधमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः सवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्तश्च सुभगं

विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपुंरिं पुण्यमच्छं। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन
प्रतिगृणीम एनत्। दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्।
त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभ९ संसं युवति९ रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्याँश्च। रूपाणि पि९शन् भुवनानि विश्वाँ। तन्नस्त्वष्टा तदु
चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवन्ती९ सनोतु।
गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ट्याम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो
रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वाँ। अप द्वेषाँसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ट्या शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नो देवासो
अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम दुरितानि विश्वाँ। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः।
तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं
नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्। पूर्णा पश्चादुत पूर्णा

पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय। तस्यां देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे
नाकं इह मादयन्ताम्। पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना।
आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुं दुहां यजमानाय यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुपन्ताश्चेतो मदेम् रोचमानामरातीर्गोपो यज्ञम्॥ [१]

ऋद्ध्यास्मि हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु। अनूराधान् हविषां
वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वांराः। चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास
इति यद्वदन्ति। तन्मित्र एति पृथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे। इन्द्रो
ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतं दुहांनाः। क्षुधं तरेम् दुरितिं दुरिष्टिम्। पुरन्दराय वृषभाय
धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहांना। उरुं कृणोतु
यजमानाय लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः पराचा।
गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय मह्यम्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॒वि॒ते द॑धातु। मूलं॑ नक्ष॑त्रमि॒ति यद्वद॑न्ति। परा॑चीं वा॒चा नि॒र्ऋ॑तिं
नुदामि। शि॒वं प्र॒जायै॑ शि॒वम॑स्तु॒ मह्य॑म्। या दि॒व्या आपः॑ पय॑सा सम्ब॒भूवुः।
या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वीर्याः। यासा॑मषा॒ढा अ॑नु॒यन्ति॑ काम॑म्। ता न॒ आपः॑
शङ् स्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॒ कूप्या॑ याश्च॒ ना॒द्याः समु॑द्रियाः। याश्च॒ वैश॑न्तीरु॒त
प्रा॑स॒चीर्याः॥१५॥

यासा॑मषा॒ढा मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः॑ शङ् स्यो॒ना भ॑वन्तु। तन्नो॒ विश्वे॒
उप॑ शृण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अ॒भिसं॑यन्तु य॒ज्ञम्। तन्नक्ष॑त्रं प्रथ॑तां प॒शुभ्यः॑।
कृषि॑र्वृष्टि॒र्यज॑मानाय कल्प॑ताम्। शु॒भ्राः क॒न्या युव॑तयः सु॒पेश॑सः। क॒र्मक॑तः सु॒कृतो॑
वी॒र्याव॑तीः। विश्वा॑न् दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः। अ॒षा॒ढाः काम॑मुप॑ यान्तु य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्मा॒भ्यज॑य॒त्सर्व॑मे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॒दम् च॒ सर्व॑म्। तन्नो॒
नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॑जित्यं। श्रियं॑ दधा॒त्वह्णी॑यमानम्। उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा स॒ञ्जिते॑मौ।
तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॑च॒ष्टाम्। तस्मि॑न्व॒यं पृ॒तनाः॑ स॒ञ्जये॑म। तन्नो॒ दे॒वा सो॒

अनु॑जानन्तु॒ कामम्॑। शृ॒ण्वन्ति॑ श्रो॒णाम॒मृत॑स्य गो॒पाम्। पु॒ण्याम॑स्या॒ उप॑शृणोमि॒
वाच॑म्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं वि॒ष्णुप॑त्नीम॒जूर्या॑म्। प्र॒तीची॑मेना॒ ह॒विषा॑ यजामः। त्रे॒धा
वि॒ष्णुरु॑रुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दि॒वं पृथि॒वीम॒न्तरि॑क्षम्। तच्छ्रो॒णैति॑श्रव॑
इ॒च्छमा॑ना। पु॒ण्यं श्लो॒कं यज॑मानाय कृ॒ण्वती॑। अ॒ष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यासः॑।
चत॑स्रो दे॒वीर॒जराः॑ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्। सं॒वत्स॒रीण॑म॒मृत॑ः
स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पा॒न्तु वस॑वः पुरस्ता॑त्। द॒क्षिण॑तोऽभि॒यन्तु॑ श्रवि॑ष्ठाः। पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम॒भि
संवि॑शाम। मा नो अ॒राति॑र॒घश॑सा॒ऽगन्। क्ष॒त्रस्य॑ रा॒जा वरु॑णोऽधि॒राजः॑।
नक्ष॑त्राणा॒ शत॑भि॒ष्वसि॑ष्ठः। तौ दे॒वेभ्यः॑ कृ॒णुतो॑ दी॒र्घमा॑युः। श॒तं स॒हस्रा॑
भे॒षजानि॑ ध॒त्तः। य॒ज्ञं नो॒ राजा॑ वरु॑ण॒ उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि सं॑यन्तु
दे॒वाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रं शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्वेषजानि। अज
 एकपादुदगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं
 यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः। विभ्राजमानः समिधान उग्रः।
 आऽन्तरिक्षमरुहदगन्धाम्। तं सूर्यं देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति
 सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणाः सोमपाः
 सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदास
 इति यान् वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यं स्तुवन्तः। अहिं रक्षन्ति नमसोपसद्यं।
 पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु
 रेवती नः। गावो नो अश्वाः अन्वेतु पूषा। अन्नं रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजं
 सनुतां यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठौ सुयमैभिरश्वैः।

स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समन्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषा यजाम। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा अदधुः॥२३॥

ततार मह्यं प्रासचीर्या यान्तु यज्ञं वाचं स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजं वस्त्यौ समन्तौ देवास्त्रिणि च॥ [२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अशुमाप्याययन्ति। ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तै। विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नासो देववीतिं दधानाः। अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अतिं पाप्मानमतिं मुक्त्या गमेम। प्रत्युवदश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्तीं दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा। तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी।
उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः। सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
भुक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्। उपयज्ञमिहागमत्॥ २५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुः हवामहे। स नः सविता सुवत्सनिम्। पुष्टिदां
वीरवन्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न उरुष्यतु महीम् षु मातरम्। इदं विष्णुः
प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥ २६॥

आयत्यगमश्चिष्टम्॥

[३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानां स्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै
देवानामन्नादः। यथा ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एव ह वा एष मनुष्याणां
भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा
कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितल्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै

स्वाहा॥ मेघयन्त्यै स्वाहा वरुषयन्त्यै स्वाहा॥ चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः परांचीरायन्। तासां
रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत। समेनया गच्छेयेति। स एतं
प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनयागच्छत।
उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य
उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा॥ रोचमानायै
स्वाहा॥ प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनां राज्यमभिजयेयमिति। स एतं
सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनां
राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य
उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा मृगशीर्षाय स्वाहा॥ इन्वकाभ्यः
स्वाहोषधीभ्यः स्वाहा॥ राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अंकामयत। पशुमान्स्यामिति। स एतं रुद्रायाऽऽर्द्रायै प्रैय्यङ्गं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥ ३० ॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥ ३१ ॥

बृहस्पतिर्वा अंकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥ ३२ ॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वाः स॒र्पेभ्य॑ आ॒श्रेषा॑भ्य आ॒ज्यै कर॑म्भं निर॑वपन्।
 ता॒ने॒ताभि॑रे॒व दे॒वता॑भि॒रुपा॑नयन्। ए॒ताभि॑र्ह॒ वै दे॒वता॑भिर्द्वि॒षन्तं भ्रातृ॑व्यमुप॑नयति। य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। स॒र्पेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽश्रे॒षाभ्यः॑
 स्वाहा॑। द॒न्द॒शूके॑भ्यः स्वाहेति॥३३॥

पि॒तरो॒ वा अ॑कामयन्त। पि॒तृलो॒क ऋ॑ध्रुया॒मेति॑। त ए॒तं पि॒तृभ्यो॑ म॒घाभ्यः॑
 पुरो॒डाशः॑ ष॒ट्क॑पालं निर॑वपन्। ततो॒ वै ते पि॑तृलो॒क आ॑र्ध्रुवन्। पि॒तृलो॒के ह॒ वा
 ऋ॑ध्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑
 म॒घाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽन॒घाभ्यः॑ स्वाहा॑ऽग॒दाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽरु॒न्ध॒तीभ्यः॑ स्वाहेति॥३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्थस्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे फ॑ल्गु॒नीभ्यां॑ च॒रुं
 निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
 यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फ॒ल्गु॒नीभ्या॑ऽ स्वाहा॑।
 प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॥३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑ऽस्या॒मिति॑। स ए॒तं भ॒गाय॑ फ॒ल्गु॒नीभ्यां॑

च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑मभवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॒ष्ठी संमा॒नाना॑
भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। भगा॑य॒ स्वाहा॒
फल्गु॑नीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रे॒ष्ठ्याय॒ स्वाहेति॑॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॒धीर॑न्। स॒वि॒ता स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ
स॒वि॒त्रे ह॒स्ताय॑ पुरो॒डाशं॑ द्वाद॑शकपालं निर॑वपदाशूनां व्री॑ही॒णाम्। ततो॒ वै तस्मै॑
श्रद्धे॒वा अद॑धत। स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै मनु॒ष्या द॑धते। स॒वि॒ता संमा॒नाना॑
भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। स॒वि॒त्रे
स्वाहा॑ ह॒स्ताय॑। स्वाहा॑ द॒दते॑ स्वाहा॑ पृ॒णते॑। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते स्वाहा॑ प्र॒तिगृ॑भ्णते
स्वाहेति॑॥३७॥

त्वष्टा॒ वा अ॑कामयत। चि॒त्रं प्र॒जां वि॑न्देयेति॑। स ए॒तं त्वष्ट्रे॑ चि॒त्रायै॑ पुरो॒डाशम॑ष्टा॒
क॒पालं॑ निर॑वपत्। ततो॒ वै स चि॒त्रं प्र॒जाम॑विन्दत। चि॒त्रꣳ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। त्वष्ट्रे॑ स्वाहा॑ चि॒त्रायै॑
स्वाहा॑। चै॒त्राय॒ स्वाहा॑ प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥३८॥

वा॒युर्वा अ॑कामयत। का॒म॒चा॒र॒मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑ये॒य॒मि॒ति॑। स ए॒तद्वा॒यवे॒
नि॒ष्ट्या॑यै गृ॒ष्ट्यै दु॒ग्धं प॒यो नि॒र॑वपत्। ततो॒ वै स का॑म॒चा॒र॒मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्।
का॒म॒चा॒र॑ꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चै॒नदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। वा॒यवे॒ स्वाहा॑ नि॒ष्ट्या॑यै स्वाहा॑। का॒म॒चा॒रा॑य॒
स्वाहा॑ऽभिजित्यै स्वाहेति॥ ३९॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी वा अ॑कामयेताम्। श्रै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भिज॑ये॒वेति॑। तावे॒तमि॑न्द्रा॒ग्निभ्या॑
विशा॑खाभ्यां पुरो॒डाश॑मेकादशकपालं नि॒र॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रै॒ष्ठ्यं
दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयताम्। श्रै॒ष्ठ्यꣳ ह॒ वै संमा॑नाना॑म॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चै॒नदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॑ꣳ स्वाहा॑ विशा॑खाभ्या॑ꣳ
स्वाहा॑। श्रै॒ष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॑ऽभिजित्यै स्वाहेति॥ ४०॥

अथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या आ॒ज्यं नि॒र्वप॑ति। का॒मो वै पौ॑र्णमा॒सी। का॒म आ॒ज्यम्।
का॒मेनै॒व का॒मꣳ स॒म॑र्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ꣳ सका॑म॒ उप॑नमति। येन॒ का॒मेन॒ यज॑ते।

सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशैकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥

[४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयः ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा। मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति। स एतमिन्द्राय ज्यैष्ठ्यायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महाव्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्। ज्यैष्ठ्यः ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्यैष्ठ्यायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत्। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापतये मूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामविन्दत्। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रं काममभिजयेमेति। ता एतमृद्धोऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं काममभ्यजयन्। समुद्रं ह वै काममभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्ध्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपजय्यं जयेमेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै तेऽनपजय्यमजयन्। अनपजय्यं ह वै जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपजय्याय स्वाहा जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अंकामयत्। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकं ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अंकामयत्। पुण्यं श्लोकं शृण्वीय। न मां पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यं श्लोकं शृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अंकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।

वसु॑भ्यः स्वाहा॑ श्रवि॑ष्ठाभ्यः स्वाहा॑। अग्रा॑य स्वाहा॑ परी॑त्यै स्वाहेति॑॥४९॥

इन्द्रो॑ वा अ॑कामयत। दृढो॑ऽशि॑थिलः स्या॒मिति॑। स ए॒तं वरु॑णाय श॒तभि॑षजे भेष॒जेभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ दश॑कपालं निर॑वपत्कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णाम्। ततो॑ वै स दृढो॑ऽशि॑थिलोऽभवत्। दृढो॑ ह वा अशि॑थिलो भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। वरु॑णाय स्वाहा॑ श॒तभि॑षजे स्वाहा॑। भेष॒जेभ्यः॑ स्वाहेति॑॥५०॥

अ॒जो वा ए॑कपादकामयत। ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑। स ए॒तम॒जायै॑कपदे प्रोष्ठप॒देभ्यश्च॑रुं निर॑वपत्। ततो॑ वै स ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत्। ते॒ज॒स्वी ह वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒जायै॑कपदे स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑। तेज॑से स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॒साय॑ स्वाहेति॑॥५१॥

अहि॑र्वै बु॒ध्रियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्देयेति॑। स ए॒तम॒हंये॑ बु॒ध्रिया॑य प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ भूमि॑कपालं निर॑वपत्। ततो॑ वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत।

इ॒मां॑ ह॒ वै प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अह॑ये बु॒धिया॑य॒ स्वाहा॑ प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥५२॥

पू॒षा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तं पू॒ष्णे रे॒वत्यै॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॑ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॑॥५३॥

अ॒श्विनौ वा अ॑कामयेताम्। श्रो॒त्रस्वि॒नाव॑ब॒धिरौ स्या॑वेति॑। तावे॒तम॒श्विभ्या॑म॒श्वयु॒ग्भ्यः पुरो॒डाशं॑ द्वि॒कपा॒लं निर॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रो॑त्र॒स्वि॒नाव॑ब॒धिरा॑वभवताम्। श्रो॒त्रस्वी॑ ह॒ वा अ॑ब॒धिरो भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒श्विभ्या॑ꣳ स्वाहा॑ꣳश्व॒युग्भ्या॑ꣳ स्वाहा॑ꣳ। श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॒ श्रुत्यै॑ स्वाहेति॑॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत। पि॒तृणां॑ रा॒ज्यम॑भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तं य॒माया॑प॒भर॑णीभ्यश्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स पि॑तृ॒णां रा॒ज्यम॑भ्य॑जयत्।

स॒मा॒ना॒ना॑ ५ ह॒ वै रा॒ज्य॒म॒भि॒ ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं वे॑द॒।
सोऽत्र॑ जुहोति। य॒माय॑ स्वाहा॑ऽप॒भर॑णीभ्यः स्वाहा॑। रा॒ज्याय॑ स्वाहा॑ऽभि॒जित्यै॑
स्वाहेति॑॥५५॥

अथै॒तद॑मा॒वा॒स्या॒या आ॒ज्यं॑ निर्व॑पति। का॒मो वा अ॑मा॒वा॒स्या॑। का॒म आ॒ज्य॒म्।
का॒मेनै॒व का॒मः॑ स॒म॒र्धय॑ति। क्षि॒प्रमे॑न॒ः सका॑म॒ उप॑नमति। येन॒ का॒मेन॑ यज॑ते।
सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒मा॒वा॒स्या॒यै स्वाहा॑ का॒माय॑ स्वाहा॑ऽऽग॑त्यै स्वाहेति॑॥५६॥

मित्र॒ इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिर्दशं द॒शाप् एका॑दशं वि॒श्वे ब्र॒ह्म द॑शं दशं विष्णु॒स्त्रयो॑दशं वस॑व इन्द्रो॒ऽजोऽहि॑र्वै बु॒ध्रियः॑ पू॒षाऽश्वि॑नौ य॒मो द॑शं द॒शाथै॒तद॑मा॒वा॒स्या॒या अ॒ष्टौ

पञ्च॑दश॥ [५]

च॒न्द्र॒मा वा अ॑का॒मय॑त। अ॒हो॒रा॒त्रान॑र्ध॒मा॒सान्मा॑सा॒नृ॒तून्त्स॑व॒त्स॒र॒मा॒त्स्वा।
च॒न्द्र॒म॑सः सायु॑ज्यः स॒लो॒कता॑माप्नुयामि॒ति॑। स ए॒तं च॒न्द्र॒म॑से प्र॒ती॒दृ॒श्या॑यै
पु॒रो॒डा॒शं प॑ञ्चदशक॒पालं॑ नि॒र॑वपत्। ततो॒ वै सोऽहो॒रा॒त्रान॑र्ध॒मा॒सान्मा॑सा॒नृ॒तून्त्स॑व॒त्स॒र॒मा॒त्स्वा।
च॒न्द्र॒म॑सः सायु॑ज्यः स॒लो॒कता॑माप्नोत्। अ॒हो॒रा॒त्रान् ह वा

अर्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्त्सं॑व॒त्स॒रमा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्य॒ः सलो॑कता॒माप्रो॑ति।
 य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑
 प्रती॒दृश्या॑यै स्वाहा॑। अ॒होरा॒त्रेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽर्धमा॒सेभ्यः॑ स्वाहा॑। मा॒सेभ्यः॑ स्वाह॑र्तु॒भ्यः
 स्वाहा॑। सं॒व॒त्स॒राय॑ स्वाहेति॑॥५७॥

अ॒होरा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑होरा॒त्रे मु॑च्येवहि। न ना॑वहोरा॒त्रे
 आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑होरा॒त्राभ्यां॑ च॒रुं निर॑वपताम्। द्व्यानां॑ ब्रीही॒णाम्।
 शु॒क्लानां॑ च कृ॒ष्णानां॑ च। स॒वा॒त्योर्दु॒ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते
 अत्य॑होरा॒त्रे अ॑मुच्येते। नैनै॑ अहोरा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अति॑ ह॒ वा अ॑होरा॒त्रे मु॑च्यते।
 नैन॑महोरा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
 अ॒ह्ने स्वाहा॑ रात्रि॑यै स्वाहा॑। अति॑मुत्त॒यै स्वाहेति॑॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑। सै॒तमु॒षसे॑ च॒रुं
 निर॑वपत्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै संमा॑नानां॑

सुभगो भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। उ॒षसे॑
स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहा॑। व्यू॒षुष्यै॒ स्वाहा॑ व्यु॒च्छन्त्यै॒ स्वाहा॑। व्यु॒ष्टायै॒ स्वाहे॑ति॥५९॥

अथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय च॒रुं निर्व॑पति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॒मसि॑। ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑
भूया॑स॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्। ए॒व५ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑दे॒ष्यते॑
स्वाहा॑। उ॒द्य॒ते स्वा॑होदि॒ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॑ भर॑से॒ स्वाहा॑। भ्राज॑से॒ स्वाहा॑
तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से॒ स्वाहा॑ ब्रह्म॑वर्च॒साय॒ स्वाहे॑ति॥६०॥

सूर्यो॒ वा अ॑कामयत। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा स्या॒मिति॑। स ए॒त५ सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुं
निर्व॑पत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठाऽभ॑वत्। प्रति॒ष्ठा ह॒ वै स॑मा॒नानां॑ भवति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। सूर्या॑य॒ स्वाहा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः
स्वाहा॑। प्रति॒ष्ठायै॒ स्वाहे॑ति॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं निर्व॑पति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। सोऽ॒त्र

जुहोति। अदित्यै स्वाहा॑ प्रति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं वि॒ष्णवे॑ च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै वि॒ष्णुः। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्रति॑ तिष्ठति।
सोऽत्र॑ जुहोति। वि॒ष्णवे॑ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। प्रति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोपा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं विष्णवे षट्थसप्त (सविताऽऽशूनां व्रीहीणामिन्द्रो महाव्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां व्रीहीणामहोरात्रे द्वयानां व्रीहीणाम् पितरः षट्कपालं सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादशकपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्रं चरुम्। रुद्रोऽर्यमा पूषा पशुमान्ध्र्याः सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पर्यसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्मं यमोऽभिर्जित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनो श्रुत्यै ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रेष्ठमिन्द्रो ज्यैष्ठमिन्द्रो वृद्धः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदन्त्यत्रं रीरिषः॥)॥

[६]

अ॒ग्निर्न॑ ऋ॒ध्यास्म॑ न॒वो॒नवो॑ऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अ॒ग्निर्न॑स्तत्रो वा॒युरहि॑र्बुध्रि॒यं ऋ॒क्षा वा॑ इ॒यमथै॒तत्पौर्ण॑मास्या अ॒जो वा॑ एक॑पा॒थ्सूर्य॑स्त्रि॒षष्टिः॥६३॥

अ॒ग्निर्न॑ पातु॑ प्रति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं आसीत्। तं गा॒य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत।
तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑ पु॒र्णत्व॑म्। ब्र॒ह्म वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या
व॒त्स॒नं पा॒क॒रोति॑। ब्र॒ह्म॒णैवै॒ना॒न॒पा॒क॒रोति॑। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री। यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः
प्रा॒र्पय॑ति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वता॑ प्रा॒र्पय॑ति। यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑। अ॒प॒र्णान्त॑स्मै
शु॒ष्का॒ग्रा॒माह॑रेत्। अ॒प॒शु॒रे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्स्या॒दिति॑। ब॒हु॒प॒र्णान्त॑स्मै
ब॒हु॒शा॒खा॒माह॑रेत्। प॒शु॒मन्त॑मे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्राची॑मा ह॑रेत्। दे॒वलो॒कम॑भि ज॑येत्। यदु॒दीचीं॑ मनुष्यलो॒कम्। प्राची॑मु॒दीची॑मा
ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑रभिजित्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॑वो॒र्जं यज॑माने
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्ष॒स्याध्य॑क्षाः। अ॒न्तरि॑क्ष॒दे॒वत्याः॑ खलु

वै प॒शवः॑ ॥ ३ ॥

वा॒यव॑ ए॒वैना॒न्यरि॑ द॒दाति॑ । प्र वा ए॒नाने॒तदा क॑रोति । यदा॑ह । वा॒यवः॑
स्थे॒त्युपा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑ । यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते । दे॒वो वः॑ स॒विता
प्रा॒र्पय॑त्वित्या॑ह प्रसू॑त्यै । श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्म॑ण॒ इत्या॑ह । य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तमं॒ कर्म॑ ।
तस्मा॑दे॒वमा॑ह । आप्या॑यध्वम॒ग्निर्या दे॒वभा॒गमित्या॑ह ॥ ४ ॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नुष्येभ्यश्चाप्या॑यन्त । दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒ इन्द्रा॑याप्या॑ययति ।
ऊ॒र्जस्व॑तीः प॒यस्व॑तीरित्या॑ह । ऊ॒र्जः॒ हि प॑यः स॒म्भर॑न्ति । प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा
अ॒य॒क्ष्मा इत्या॑ह प्रजा॑त्यै । मा वः॑ स्तेन ई॒शत॒ माऽघ॑श॒स॒ इत्या॑ह गु॒प्त्यै ।
रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृ॒णक्त्वित्या॑ह । रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते । ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ स्या॑त
ब॒ह्वीरित्या॑ह । ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः क॑रोति ॥ ५ ॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह । प॒शूनां॑ गो॒पी॒थाय॑ । तस्मा॑त्सा॒यं प॒शव॑
उप॑स॒माव॑र्तन्ते । अन॑धः सादयति । गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॒प्र॒पा॒दाय॑ । तस्मा॑द्गर्भाः॑

प्र॒जाना॑म॒प्रपा॑दुकाः। उ॒परी॑व॒ निद॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै॥६॥

पुशवः करोति पुशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥ [१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्य॑श्च॒प॒र॒शुमा॑द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑।
अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्व॒र्यू आ॑स्ता॒म्। पृ॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्याह॑ य॒त्यै। यो वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। नैनाः स हि॑न॒स्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः प॒र्व॒शो वे॑द। स ए॑ना न
हि॑न॒स्ति। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒र्हिर॑च्छै॒ति। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑यो॒नित्वा॑य॥७॥

ओष॑धीना॒महि॑सायै। य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॑सीत्या॒ह। यज॑मान ए॒व र॒यिं द॑धाति।
प्र॒त्युष्ट॑ र॒क्षः प्र॒त्युष्टा॑ अ॒रा॒तय॑ इत्या॒ह। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। प्रेय॑म॒गाद्धि॑षणां
ब॒र्हिर॑च्छे॒त्याह॑। वि॒द्या वै धि॑षणा॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छै॒ति। म॒नु॒ना कृ॑ता स्व॒धया॑
वि॒त॒ष्टे॒त्याह॑। मा॒न॒वी हि प॑र॒शुः स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॑ह॒न्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑दि॒त्याह॑। शु॒श्रु॒वा॒सो वै क॒वयः॑। य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्।

मुख॑त ए॒व यु॒ज्ञमा र॑भते। अथो॒ यदे॒तदु॒क्त्वा यतः॑ कु॒तश्चा॑ ह॒रति॑। तत्प्रा॒च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति। दे॒वेभ्यो॑ जु॒ष्टमि॑ह ब॒र्हि॒रा॒सद् इत्या॑ह। ब॒र्हिषः॑ स॒मृद्धौ॑। क॒र्मणो॑-
ऽन॑परा॒धाय॑। दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म॒सीत्या॑ह॥ ९॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तद्दे॒वानां॑ परि॒षूत॑म्। अथो॒ यथा॒ वस्य॑से प्र॒तिप्रो॑च्याह॒दं क॑रिष्यामीति। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिप्रो॑च्यं ब॒र्हिर्दा॑ति। आ॒त्मनो॑ऽहि॒ंसा॑यै। याव॑तः स्त॒म्बान्प॑रिदि॒शेत्। यत्तेषा॑मुच्छि॒ष्टं ष्या॑त्। अति॒ तद्य॒ज्ञस्य॑ रेचयेत्। एक॑ऽस्त॒म्बं परि॑दि॒शेत्। त॒ं सर्व॑ दायात्॥ १०॥

य॒ज्ञस्यान॑तिरेकाय। व॒र्षवृ॑द्धम॒सीत्या॑ह। व॒र्षवृ॑द्धा वा ओष॑धयः। दे॒वब॑र्हि॒रित्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति। मा त्वा॒ऽन्व॒ङ्गा ति॒र्यगि॑त्या॒हाहि॑ंसायै। पर्व॑ ते रा॒ध्यास॑मित्या॒हर्ध्वै॑। आ॒च्छे॒त्ता ते॒ मा रि॑ष॒मित्या॑ह। नास्या॒ऽऽत्म॑नो मीयते। य ए॒वं वेद॑॥ ११॥

दे॒वब॑र्हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रोहे॑त्या॒ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय।

स॒हस्र॑वल्शा॒ वि व॒यꣳ रु॒हेमे॑त्याह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। पृ॒थि॒व्याः स॒म्पृचः॑
पा॒हीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अयु॑ङ्गायु॒ङ्गान्मु॑ष्टीं लु॒नोति॑। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॒त्यै। सु॒स॒म्भृता॑
त्वा॒ सम्भ॑रा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वैन॒थ्सम्भ॑रति॥१२॥

अदि॑त्यै रा॒स्नाऽसी॑त्याह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॒द्रास्नां॑ करोति।
इन्द्रा॑ण्यै स॒न्नह॑न॒मित्या॑ह। इन्द्रा॑णी वा अ॒ग्रे दे॒वता॑नाꣳ स॒मन॑ह्यत। साऽऽघ्नो॑त्।
ऋ॒द्ध्यै स॒न्नह्य॑ति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जाना॑मप॒रावा॑पाय। तस्मा॒थ्सन्ना॑व॒सन्त॑ताः प्र॒जा
जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑न्था॒त्वित्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति। स ते
मा॒स्थादि॒त्याहा॑हिꣳसायै। प॒श्चात्प्रा॑श्च॒मुप॑गूहति। प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॑ꣳ रेतो॑ धीयते।
प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॑ꣳ रेतो॑ दधाति। इन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मुद्यच्छु॒ इत्या॑ह।
इन्द्रि॑यमे॒व यज॑माने दधाति। बृह॑स्पते॑र्मूर्ध्ना ह॑रा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑
बृह॑स्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गममसीत्याह।
देवानेवैनद्गमयति। अनन्धः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः
प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

सुयोनिवायं स्वधाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञम-
सृजत। तस्योखे अस्त्रं सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यथ्सान्नाय्योखे भवतः।
यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्त्रं साय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह।
दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि
परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृहंस्व मा ह्वारित्याह

धृत्यै॥१७॥

वसूनां पुवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पुवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वायं। साक्षात्पुवित्रं दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं स्वाहाकृतं स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पुवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसं सृजति। अथो ओषधीष्वेव
पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त
इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान्
यजमानो दुहे॥ २१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा
विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते।
एवमेवैना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दु-
हन्ति॥ २२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य
च मानुषस्य च व्यावृत्तै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः।
अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण
दुह्यात्॥ २३॥

या॒तया॑न्मा ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पु॒रोडा॑शमु॒खानि॑ वै ह॒वी॒ऽषि॑। नेत
इ॒तः पु॒रोडा॑श॒ ह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति। का॒ममे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व
न दु॑ह्यात्। अ॒संतो॑ वा ए॒ष स॒म्भूतः॑। यच्छू॒द्रः। अ॒ह॒विरे॒व तदि॒त्याहुः॑। यच्छू॒द्रो
दो॒ग्धी॑ति॥ २४॥

अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॒ नोत्पु॑नन्ति। य॒दा ख॒लु वै प॒वित्र॑म॒त्येति॑।
अथ॒ तद्धि॒ विरि॑ति। स॒म्पृच्य॑ध्वमृ॒तावरी॑रि॒त्याह॑। अ॒पां चै॒वौष॑धी॒नां च॒ रस॒ऽस॒
सृ॑जति। तस्मा॑द॒पां चो॑ष॒धीनां॑ च॒ रस॒मुप॑जीवामः। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इत्या॒ह।
पुष्टि॑मे॒व यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्याह॥ २५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयि॒त्वा। सं॒व॒त्स॒र॒ऽसोमं॑ न पिब॑ति।
पुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोमः॒ खलु॑ वै सा॑न्ना॒य्यम्। य ए॒वं
वि॒द्वान्त्सा॑न्ना॒य्यं पिब॑ति। अ॒पुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॒नापि॑
द॒ध्यात्। यन्मृ॑न्मये॒नापि॑द॒ध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑ऽस्यात्॥ २६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दा॒रु॒पा॒त्रेण॑ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि सदै॒वम्। उ॒द॒न्व॒द्भव॑ति। आ॒पो
वै र॑क्षो॒घ्नीः। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे त्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
य॒ज्ञायै॑वैन॒दद॑स्तं करोति। विष्णो॑ ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒प्त्यै। अन॑धः सादयति।
गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॒प्र॒पा॒दाय॑। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व निद॑धाति।
उ॒परी॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ २७ ॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह स्यात्सादयति पञ्च च॥ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ श॒केय॑मित्या॑ह श॒क्त्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ वै सन्त॑तिमनु॒ प्रजाः॑
प॒शवो॑ यज॑मानस्य सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ विच्छि॑त्तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य
विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा सन्त॑त्यै स्तृणामि॒ सन्त॑त्यै त्वा
य॒ज्ञस्येत्या॑ह॒वनी॑यात्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ प॒शूना॑ सन्त॑त्यै। अ॒पः
प्रण॑यति। श्र॒द्धा वा आ॒पः। श्र॒द्धामे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो
वा आ॒पः॥ २८ ॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्र॑णयति। व॒ज्रो वा आपः॑। व॒ज्रमे॒व
भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति। अ॒पः प्र॑णयति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः।
रक्ष॑सामप॑हत्यै। अ॒पः प्र॑णयति। आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं
धाम॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति॥ २९॥

अ॒पः प्र॑णयति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॑ प्रच॑रति।
वेषा॑य॒ त्वेत्या॑ह। वेषा॑य॒ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्रत्यु॑ष्ट॒ रक्षः॑ प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॑तय॒ इत्या॑ह।
रक्ष॑सामप॑हत्यै। धू॒रसी॑त्याह। ए॒ष वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृ॒श्याती॑यात्॥ ३०॥

अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒पस्पृ॒श्यात्ये॑ति। अ॒ध्व॒र्योश्च॒ यज॑मानस्य॒
चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑स्मान्धूर्व॑ति॒ तं धूर्व॑ यं व॒यं धूर्वाम्॑ इत्या॑ह। द्वौ वाव॑
पुरु॑षौ। यं चै॒व धूर्व॑ति। यश्चै॒नं धूर्व॑ति। तावु॑भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒
सस्त्रि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमं॒ देव॑हूतम॒मित्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॥ ३१॥

अ॒हु॒तम॑सि॒ हवि॑र्धान॒मित्या॑हाना॒त्यै। दृ॒ह॒स्व मा ह्वा॑रित्या॒ह धृत्यै॑।

मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॑ इत्या॒ह मि॒त्रत्वाय॑। मा भे॒र्मा संवि॑क्त्वा॒ मा त्वा॑
हि॒सिष॑मित्या॒हाहि॑सायै। यद्वै किं च॒ वातो॒ नाभि॑ वाति। तत्सर्वं वरुणदेवत्यम्।
उ॒रु वाता॑येत्या॒ह। अवा॑रुणमेवैनत्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह
प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह॥३२॥

अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। अ॒ग्नये॑
जुष्टं॑ निर्व॒पामी॑त्या॒ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनां॑ जुष्टं॑ निर्व॒पति॑। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः।
ए॒षां लो॒काना॑मात्यै॑। तू॒ष्णीं च॑तुर्थम्। अ॒प॑रि॒मितमे॒वाव॑ रुन्धे। स ए॒वमे॒वानु॑पूर्व॑
हवी॑षि॒ निर्व॑पति॥३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्यै। स्फा॒त्यै त्वा॒ नारा॑त्या॒
इत्या॑ह॒ गुत्यै॑। तम॑सीव॒ वा ए॒षोऽन्तश्च॑रति। यः प॑री॒णहि॑। सुव॑र॒भि वि॑
ख्ये॑षं वैश्वान॒रं ज्योति॑रित्या॒ह। सुव॑रे॒वाभि॑ वि प॑श्यति वैश्वान॒रं ज्योतिः॑।
द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑ गृही॒त उद॑वेपेताम्। दृ॒ह॑न्ता॒न्दुर्या॑ द्यावा॑पृथि॒व्योरित्या॑ह।

गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे
सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्ने हव्यः
रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवीःपि निर्वपति गत्यै चत्वारि च॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यग्मियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञियं सदेवमासीत्।
तदपोदक्रामत्। ते दुर्भा अभवन्। यद्दुर्भैरुप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः
सदेवा आपः। ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥ ३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैना
उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना
उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा
रश्मयः॥ ३६॥

प्राणैरेव प्राणान्धसं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति।

स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒तमे॒वा॒स्य॒ कर्म॑ भवति। प॒च्छो॒ गा॒य॒त्रि॒या त्रि॑ष्व॒मृ॒द्ध॒त्वाय॑। आपो॑
दे॒वी॒र॒ग्रे॒षु॒वो अ॒ग्रे॒षु॒व॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒ग्रं इ॒मं य॒ज्ञं
न॒य॒ताग्रै॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अ॒ग्रं ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रं य॒ज्ञप॑तिम्॥ ३७॥

यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृ॒त्र॒तूर्ये॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्र॒तूर्य॑ इत्या॑ह। वृ॒त्रं
हं ह॒नि॒ष्यन्निन्द्र॑ आपो॑ व॒त्रे। आपो॑ हेन्द्रं व॒त्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं
व्याच॑ष्टे। प्रोक्षि॑ताः स्वेत्या॑ह। तेनाऽऽपः प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्नये॑ वो जुष्टं
प्रोक्षा॑म्य॒ग्नीषो॒माभ्या॑मित्या॑ह। य॒थादे॒वतमे॒वैनान्प्रोक्ष॑ति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि
य॒ज्ञः॥ ३८॥

अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। शु॒न्धध्वं॑ दै॒व्याय॑ कर्मणे दे॒वय॑ज्याया॒ इत्या॑ह। दे॒वय॑ज्याया॑
ए॒वैनानि॑ शु॒न्धति॑। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। अ॒वधू॑तः
रक्षो॑ऽवधू॒ता अ॒रा॒तय॑ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒दि॒त्यास्त्व॒गसी॑त्या॑ह। इ॒यं वा
अ॒दि॒तिः॥ ३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः
पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत।
कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते।
हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वा-
ऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः।
यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ
वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति।
स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमिं शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह।
य एव देवानां हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।

इष॒माव॒दोर्ज॒माव॒देत्या॑ह॥४२॥

इष॑मे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। द्युम॑द्व॒दत व॒यः स॑ङ्घा॒तं जे॒ष्मेत्या॑ह
भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै। मनोः॑ श्र॒द्धादे॑वस्य॒ यज॑मानस्यासुर॒घ्नी वाक्। य॒ज्ञायु॑धेषु
प्रवि॑ष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा॒ याव॑न्तो यज्ञायु॒धाना॑मुद्व॒दता॑मुपाशृ॒ण्वन्। ते परा॑भवन्।
तस्मा॑त्स्वानां॒ मध्ये॑ऽव॒साय॑ यजेत। याव॑न्तोऽस्य॒ भ्रातृ॑व्या यज्ञायु॒धाना॑मुद्व॒दता॑मुप-
शृ॒ण्वन्ति॑। ते परा॑ भवन्ति। उ॒च्चैः समा॑ह॒न्त वा आ॑ह॒ विजि॑त्यै॥४३॥

वृ॒ङ्क् ए॑षामिन्द्रि॒यं वी॒र्यम्। श्रेष्ठ॑ एषां भवति। व॒रुष॑वृ॒द्धम॑सि॒ प्रति॑ त्वा व॒रुष॑वृ॒द्धं
वे॒त्त्वित्या॑ह। व॒रुष॑वृ॒द्धा वा ओष॑धयः। व॒रुष॑वृ॒द्धा इ॒षीकाः॑ समृ॒द्ध्यै। य॒ज्ञः रक्षा॑स्यनु
प्रावि॑शन्। तान्य॒स्ना प॑शुभ्यो॒ निरवा॑दयन्त। तुषै॒रोष॑धीभ्यः। परा॑पूतः रक्षः परा॑पूता
अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सामप॒हत्यै॥४४॥

रक्ष॑सां भा॒गोऽसी॑त्या॒ह। तुषै॒रेव॑ रक्षा॑सि निरव॑दयते। अप॒ उप॑स्पृशति
मे॒ध्य॒त्वाय॑। वा॒युर्वो॒ विवि॑न॒क्तित्या॑ह। प॒वित्रं॒ वै वा॒युः। पु॒नात्ये॒वैनान्। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒

वा ए॒ते प्र॒स्क॑न्दन्ति। ये शूर्पा॑त्। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हि॒र॑ण्यपा॒णिः प्र॒ति॑गृ॒ह्णा॒त्वित्या॑ह॒
प्र॒ति॑ष्ठित्यै। ह॒वि॒षोऽस्क॑न्दाय। त्रि॒ष्फ॒लीक॑र्त॒वा आ॑ह। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑
मे॒ध्य॒त्वाय॑॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपंहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अव॑धू॒तः र॒क्षोऽव॑धू॒ता अ॒रा॑तय॒ इत्या॑ह। र॒क्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒दि॒त्या॒स्त्वग॑सीत्या॑ह।
इ॒यं वा अ॒दि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॑त्त्वचं करोति। प्र॒ति॑ त्वा पृ॒थि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह॒ प्र॒ति॑-
ष्ठित्यै। पु॒रस्ता॑त्प्र॒तीची॑न॒ग्रीव॑मु॒त्तर॑लो॒मोप॑स्तृणाति मे॒ध्य॒त्वाय॑। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्रः॑
प॒शवो॑ मे॒धमु॑प॒तिष्ठ॑न्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा मृ॒गं ग्रा॑हु॒काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॥४६॥

कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजि॒ने ह॒वि॒रधि॑पि॒नष्टि॑। य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्र॑यु॒ङ्क्ते।
ह॒वि॒षोऽस्क॑न्दाय। द्या॒वापृ॑थि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑ह॒व्यैता॑ः
श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑हः। दि॒वः स्क॑म्भ॒नि॒रसि॑ प्र॒ति॒ त्वाऽदि॒त्या॒स्त्वग॑वे॒त्त्वित्या॑ह।
द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्वी॑त्यै। धि॒षणा॑ऽसि प॒र्वत्या॑ प्र॒ति॒ त्वा दि॒वः स्क॑म्भ॒निर्वे॑त्त्वित्या॑ह।

द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणांसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पि० षाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलांयत् विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥

[६]

धृष्टिरसि ब्रह्मं यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादं सेधा
देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति।
निर्दग्धं रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षांस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति।
अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तो-
ऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्टेत्याह। पृथिवीमेवैतेन
दहति। धूर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृष्टेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दहति। धरुणमसि दिवं
दृष्टेत्याह। दिवमेवैतेन दहति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृष्टेत्याह। दिशं एवैतेन दहति। इमानेवैतैर्लोकान्दहति।
दहन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्ने
कपालान्युपदधाति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्ने कपालमुप

दधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिः सङ्स्करोति। आत्मानमेव तत्सङ्स्करोति। तं सङ्स्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया तत्सम्मितम्। यन्नव। त्रिवृता तत्। यद्विंशति। विराजा तत्। यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि। इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृष्ट्वहति। अथाऽऽयुः प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः सङ्स्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवंमेवैतेन दृहति सम्भवति त९ सङ्स्कृतमात्मानं द्वादश सङ्स्थिति त्रीणि च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहु। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै। सं वपामीत्याहु। यथादेवतमेवैनानि संवपति। समापो अद्विरगमतु समोषधयो रसेनेत्याहु। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाहु। स९ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याहु। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा स९सृज्या। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्तावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयौमीत्याहु। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्र्यै त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याहु व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याहु। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाहु॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृहीष्वेत्याह। सर्वमेवैनं सतनुं करोति। अथाऽऽप आनीय परिमार्ष्टि। मांस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं छन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो यजमानं शुचा प्रदहः। पर्यग्निं करोति। पशुमेवैनमकः। शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्निं करोति। त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो रक्षसामपंहत्यै। अन्तरितं रक्षोऽन्तरिता अरातय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितं रक्षांस्यजिघांसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षांस्यपाहन्। देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते।
 पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं
 वासयैत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहां मस्तिष्कः।
 भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मासेनास्थिं छुन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं
 वेदं। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा
 यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्सम्पृणक्ति। न प्रमायुंका भवन्ति। यजमानो
 वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजयां
 पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।
 सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि। यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा

अ॒ग्नौ त॒नूः स॒न्ध्य॑दधत्। तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॑। सोऽङ्गा॑रेणाऽऽपः।
अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ एक॒तोऽजा॑यत्। स द्वितीय॑म॒भ्य॑पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वि॒तोऽजा॑यत्। स तृतीय॑म॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तोऽजा॑यत्। यद॒द्ध्योऽजा॑यन्त। तदा॒प्याना॑माप्य॒त्वम्। यदा॒त्म॒भ्योऽजा॑यन्त। तदा॒त्म्याना॑मात्म्य॒त्वम्।
ते दे॒वा आ॒प्येष्व॑मृजत्। आ॒प्या अ॑मृजत् सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदितः
सूर्या॑भिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्या॑भिनिमृक्तः कुन॒खिनि॑। कुन॒खी श्या॒वद॑ति। श्या॒वद॑न्न॒ग्रदिधि॑षौ। अ॒ग्रदिधि॑षुः
प॑रिवि॒त्ते। प॑रिवि॒त्तो वी॒र॒हणि॑। वी॒र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्ब्र॑ह्म॒हणं॑ नात्य॑च्यवत्। अ॒न्तर्वे॑दि
निन॑यत्यव॑रुद्धौ। उल्मु॑केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वाय॑। श्रु॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अ॒न्या जि॒न्वन्त्य॑नु वि॒सृत्ये॒वमा॑हाशान्त आह॒ गुप्त्यै॑ छु॒त्रं ब्र॑ह्मा॒ब्रवी॑द्वितीय॑म॒भ्य॑पातय॒त्सूर्या॑भिनिमृक्ते दे॒वाः॥ [८]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ स्फ्य॒माद॑त्ते प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह।
अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह यत्यै॑। आद॑द् इन्द्र॑स्य

बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा॒
इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मतै॑जा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै
वा॒युः॥६८॥

तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै ना॒मांसुर॑ आसीत्। सौ॑ऽबिभेत्। य॒ज्ञेन॑ मा
दे॒वा अ॒भिभ॑विष्यन्तीति॑। स पृ॑थि॒वीम॒भ्यव॑मीत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑
वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॒ लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॑ व्य॑धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॑वि
दे॒वय॑जनीत्या॑ह॥६९॥

मे॒ध्यामे॒वैनां॑ दे॒वय॑जनीं करोति। ओष॑ध्यास्ते मूलं॒ मा हि॑सिष॒मित्या॑ह।
ओष॑धीना॒महि॑सायै। व्र॒जं ग॑च्छ गो॒स्थान॑मित्या॑ह। छ॒न्दांसि॑ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑।
छ॒न्दांस्ये॒वास्मै॑ व्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते द्यौरि॒त्याह॑। वृष्टि॑र्वै द्यौः।
वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धान॑ दे॒व स॒वितः॑ पर॒मस्यां॑ परा॒वती॑त्या॑ह॥७०॥

द्यौ वाव॑ पुरु॒षौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चै॒नं द्वेष्टि॑। तावु॒भौ ब॑ध्नाति पर॒मस्यां॑ परा॒वति॑

शतेन॒ पाशैः॑। योऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्विष्मस्तमतो॒ मा मौ॒गित्या॒हानि॑न्मुत्तये।
अ॒रु॒र्वै नामा॑सुर आसीत्। स पृथि॒व्यामुप॑मुत्तोऽशयत्। तं दे॒वा अप॑हतोऽरुः।
पृथि॒व्या इति॑ पृथि॒व्या अपा॑घ्नन्। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒रुः। अप॑हतोऽरुः पृथि॒व्या
इति॑ यदाह॑॥ ७१॥

भ्रातृ॒व्यमे॒व पृथि॒व्या अप॑हन्ति। तेऽम॒न्यन्त। दि॒वं वा अ॒यमि॒तः प॑तिष्य॒तीति॑।
तम॒रु॒स्ते दि॒वं माऽस्का॒निति॑ दि॒वः पर्य॑बाधन्त। भ्रातृ॒व्यो वा अ॒रुः। अ॒रु॒स्ते दि॒वं
मा स्का॒निति॑ यदाह॑। भ्रातृ॒व्यमे॒व दि॒वः परि॑बाधते। स्त॒म्बय॑जुर्हरति। पृथि॒व्या
ए॒व भ्रातृ॒व्यम॑प॑हन्ति। द्वितीयं॑ हरति॥ ७२॥

अ॒न्तरि॑क्षादे॒वैन॒मप॑हन्ति। तृतीयं॑ हरति। दि॒व ए॒वैन॒मप॑हन्ति। तू॒ष्णीं च॑तुर्थं॑
हरति। अप॑रिमितादे॒वैन॒मप॑हन्ति। असु॑राणां वा इ॒यम॑ग्रं आसीत्। याव॑दासीनः
परा॒पश्य॑ति। ताव॑द्दे॒वाना॑म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अ॒स्त्वे॒व नो॒ऽस्याम॑पीति॥ ७३॥

क्य॑न्नो दास्य॒थेति॑। याव॑त्स्वयं प॑रिगृह्णी॒थेति॑। ते वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षिण॒तः पर्य॑गृह्णन्।

रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तैऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।
रुद्रैः प्रत्यञ्चैः। आदित्यैरुदञ्चैः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥ ७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याह प्रसूत्यै।
कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितं हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च
व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्। प्राचीमुदीचीं
प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेनां देवयजनीं करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्यं सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी।
गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्।
तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाऽस्यनूत्पिपते।
यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुन्खिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येनं छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव
यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुले-
ऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः
प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो
वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं
करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः।
तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

ऋरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुष्यते
शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा ऋरस्य
विसृपो विरप्शित्वाह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि
स्वधाभिरित्याह। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो अनुदृश्यं यजन्त
इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय। इध्माबरुहिरुपसादय। स्रुवं च स्रुचंश्च
सम्मृद्धि। पत्नीः सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपंहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। उवाच हासितो
दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिँल्लोक आप आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति।
तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः। स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाहं द्वितीयः हर्तीति परिगृह्णति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यक्रेतत्कृत्वा रक्षोग्नीरर्पयति॥ [९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वश्च धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत। पुरस्तात्तिर्यश्च
धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाः स्यपहन्ति। अग्निभ्यां
प्राचंश्च प्रतीचंश्च। स्फ्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोप॒धाय॑ वृ॒श्चन्त्ये॒वम्। हस्ता॒वव॑ ने॒नित्ते। आ॒त्मान॑मे॒व प॑वयते। स्फ्यं
प्रक्षा॑लयति मे॒ध्यत्वाय॑। अथो॑ पा॒प्मन॑ ए॒व भ्रातृ॑व्यस्य न्य॒ङ्गं छि॑नत्ति।
इ॒ध्माब॑रु॒हिरु॑प॒साद॑यति यु॒क्त्यै। य॒ज्ञस्य॑ मिथु॒नत्वाय॑। अथो॑ पुरो॒रुच॑मे॒वैतां द॑धाति।
उत्त॑रस्य॒ कर्म॑णोऽनु॒ख्यात्यै। न पुर॑स्ता॒त्प्रत्य॑गुप॒साद॑येत्॥८४॥

यत्पुर॑स्ता॒त्प्रत्य॑गुप॒साद॑येत्। अ॒न्यत्रा॑ऽऽहु॒तिप॒थादि॒ध्मं प्र॑ति॒पाद॑येत्। प्र॒जा
वै ब॒रुहिः। अप॑राध्रुयाद्व॒रुहिषा॑ प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नम्। प॒श्चात्प्रा॑गुप॒साद॑यति।
आ॒हुति॑प॒थेने॒ध्मं प्र॑ति॒पाद॑यति। स॒म्प्रत्यै॑व ब॒रुहिषा॑ प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑न॒मुपै॑ति।
दक्षि॑णमि॒ध्मम्। उत्त॑रं ब॒रुहिः। आ॒त्मा वा इ॒ध्मः। प्र॒जा ब॒रुहिः। प्र॒जा ह्या॑त्म॒न
उत्त॑रतरा ती॒र्थे। ततो॑ मे॒धमु॑प॒नीय॑। य॒थादे॒वतमे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति। प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति
प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॒मानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥

[१०]

तृतीयस्यां देवस्याश्वपुरुं यो वै पूर्वेषुः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्योऽपोऽवधृतं धृष्टिर्वस्येत्याह सं वंपामि देवस्य स्फ्यमा दन्दे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यान्तिरेकाय पवित्रंवत्यध्वयुं चाधिपवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तरहित्यै द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमंसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। स्रुचः सम्मार्ष्टि। स्रुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्यः सश्यंति मिथुनत्वाय। अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः स्रुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत् वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां ग्राहि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा
 ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्रतीचीम्।
 दण्डमुत्तमतः। मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राश्युपरिष्ठांल्लोमानि।
 प्रत्यश्च्यधस्तात्॥४॥

सृग्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृत्स्रव्यः। आत्मा ध्रुवा।
 अन्नं सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य।
 बाह्यतस्तनुवः शुभयति। तस्मात्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो
 भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति।
 य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मज्याद्ववतीति प्रत्यश्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभि श्रितम्। तेन वयः सहस्रवल्शेन।
 सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति स्रुक्सम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः।

रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो
वेदः। वेदस्याग्रं स्रुक्सम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्धयति। अथो ऋग्वाव योषां। दुर्भो
वृषां। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजयां
पशुभिर्यजमानः। तान्येके वृथैवापांस्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य
कर्मणः सविदोहः॥७॥

यद्यैनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्। अद्धिर्मार्जयित्वोत्क्रे
न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य
प्रतिष्ठा। एतां हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्धिर्मार्जयति। तेन शान्तम्।
यदुत्क्रे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्रमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्रूपम्।
यत्स्रुक्सम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरत्क्षे पशवो न रमन्ते।

अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यत्रस्मिन्सम्मृज्यात्। पशूनां धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशून्स्माकं मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं स्रुक्सम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट् च॥ [२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्न्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्येता। प्रियं ज्ञातिं रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्प॒श्चात्प्राच्य॒न्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधीत। दे॒वानां॑ पत्न्या॒ स॒मद॑न्दधीत।
 देशा॑दक्षिण॒त उदी॑च्यन्वा॒स्ते। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। आ॒शासा॑ना सौम॒न॒समित्या॑ह।
 मे॒ध्यामे॒वैनां॑ के॒वलीं॑ कृ॒त्वा। आ॒शिषा॑ स॒मर्ध॑यति। अ॒ग्नेरनु॑व्रता भू॒त्वा सन्न॑ह्ये
 सुकृ॑ताय॒ कमित्या॑ह। ए॒तद्वै पत्न्यै॑ व्रतोप॒नय॑नम्॥१२॥

तेनै॒वैनां॑ व्र॒तमुप॑नयति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ न। यो॒क्रमे॒व यु॑ते।
 यम॒न्वास्ते॑। तस्या॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑व॒तीति॑ यो॒क्त्रेण॑। यद्यो॒क्रम॑। स यो॒गः। यदास्ते॑। स
 क्षे॒मः॥१३॥

यो॒ग॒क्षे॒मस्य॑ क्लृ॒प्त्यै॑। यु॒क्तं क्रि॑याता आ॒शीः का॒मे यु॒ज्याता॑ इति॑। आ॒शिषः॑
 स॒मृद्धौ॑। ग्र॒न्थिं ग्र॑न्नाति। आ॒शिष॑ ए॒वास्यां॑ परि॑ गृह्णाति। पु॒मान् वै ग्र॒न्थिः। स्त्री
 पत्नी॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुनमे॒वास्य॑ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्र जा॑यते प्र॒जया॑
 प॒शुभि॑र्यज॑मानः॥१४॥

अथो॑ अ॒र्धो वा ए॒ष आ॒त्मनः॑। यत्पत्नी॑। य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या अ॒शिथि॑लं भावाय।

सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति।
 ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनां रस इत्याह।
 रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया
 इत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥

[३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत।
 तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि।
 आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
 पत्न्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्न्या
 एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्न्यवेक्षते।
 गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्भवति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
 तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अ॒ग्निः। तेज॒ आज्यम्। तेज॑सै॒व तेजः॑ सम॑र्धयति। अ॒ग्निस्ते तेजो॑ मा
विनै॑दित्या॒हाहि॑ ५ सायै। स्फ्यस्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॑ह्वाऽसि
सु॒भूर्दे॒वाना॑मित्या॒ह। यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॑ यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। आ॒
मे॒वैता॑मा शा॑स्ते॥१८॥

तद्वा अतः॑ प॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो वा आज्यम्। प्रा॒णापा॒नौ प॒वित्रे॑।
यज॑मान ए॒व प्रा॒णापा॒नौ द॑धाति। पुन॒रा॒हारम्। ए॒वमि॑व हि प्रा॒णापा॒नौ स॒ञ्चर॑तः।
शु॒क्रम॑सि॒ ज्योति॑रसि॒ तेजो॑ऽसीत्या॒ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॑ व्याच॑ष्टे। त्रि॒र्यजु॑षा।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥१९॥

ए॒षां लो॒काना॑मा॒प्त्यै। त्रिः। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्यत्वाय॑। अथाऽऽज्य॑वतीभ्याम॒प
रू॒पमे॒वासा॑मे॒तद्वर्णं॑ दधाति। अपि॒ वा उ॒ताऽऽहुः॑। यथा॑ ह॒ वै योषा॑ सु॒वर्णं॑ ५ हि॒रण्यं॑
पे॒शलं॑ बिभ्र॑ती रू॒पाण्या॑स्ते। ए॒वमे॒ता ए॒तर्ही॑ति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑॥२०॥

ए॒षा हि वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ त॒नूः। यदा॑ज्यम्। तत्रो॒भयो॑र्मीमा॒ ५ सा। जा॒मि स्यात्।

यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उ॑त्पुनी॒यात्। छन्द॑साऽप उ॑त्पुना॒त्यजा॑मित्वाय। अथो॑
मिथुन॒त्वाय॑। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृ॒प्र॒सूतं मे॒ कर्मा॑स॒दिति॑। स॒वि॒तृ॒प्र॒सूतमे॒वास्य॑ कर्म
भवति। प॒च्छो गाय॑त्रिया त्रि॒ष्वमृ॑द्ध॒त्वाय॑। अ॒द्विरे॒वौष॑धीः सं न॑यति। ओष॑धीभिः
प॒शून्। प॒शुभि॑र्यज॑मानम्। शुक्रं॑ त्वा॑ शुक्रा॒यां ज्योति॑स्त्वा॒ ज्योति॑ष्य॒र्चिस्त्वा॒
ऽर्चि॑षीत्या॒ह सर्व॑त्वाय॑। पर्या॑त्या॒ अन॑न्तरायाय॥ २१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति पद च॥

[४]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्य॑स्यावका॒शम॑पश्यत्। तेनावै॑क्षत।
ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसुराः॑। य ए॒वं वि॒द्वानाज्य॑म॒वेक्ष॑ते। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य
भ्रातृ॑व्यो भवति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यदाज्ये॑ना॒न्यानि॑ ह॒वीः॒ष्यभि॑घा॒रय॑ति॥ २२॥

अथ॑ केनाऽऽज्य॑मिति॑। स॒त्येने॑ति॑ ब्रूयात्। चक्षुर्वै स॒त्यम्। स॒त्येनै॒वैन॑द॒भि
घा॑रयति। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः। यश्चक्षु॑षाऽऽज्य॑म॒वेक्ष॑ते। नि॒मी॒ल्यावै॑क्षेत।
दा॒धारा॒त्मश्चक्षुः॑। अ॒भ्याज्यं॑ घा॒रय॑ति। आज्यं॑ गृह्णाति॥ २३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुहां गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशून्नेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम्॥ २४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुहां गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै स्रुचः। चतुर्जुहां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥ २५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशंफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथ्संस्करोति। साऽस्मै सस्कृतेषमूर्जं दुहे। यज्ञुहां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥ २६॥

आपो॑ देवीरग्रेपुवो॑ अग्रेगुव॑ इत्याह। रूपमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अग्रं॑
 इ॒मं य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिमित्याह। अग्रं॑ ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अग्रं॑ य॒ज्ञप॑तिम्।
 युष्मा॑निन्द्रोऽवृणीत वृत्र॒तूर्ये॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृत्र॒तूर्य॑ इत्याह। वृत्र॑ हं
 हनि॑ष्यन्निन्द्र॒ आपो॑ वव्रे। आपो॑ हेन्द्रं॑ वव्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं॒ व्याच॑ष्टे।
 प्रोक्षि॑ताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽपः॑ प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। कृष्णो॑ रू॒पं कृ॑त्वा। स
 वन॒स्पती॒न्प्रावि॑शत्। कृष्णो॑ऽस्या॒खरे॒ष्ठोऽग्नये॑ त्वा॒ स्वाहे॑त्याह। अ॒ग्नये॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं
 करो॑ति। अथो॑ अ॒ग्नेरे॒व मे॒धम॑व॒ रुन्धे॑। वेदि॑रसि ब॒र्हिषे॑ त्वा॒ स्वाहे॑त्याह। प्र॒जा
 वै ब॒र्हिः। पृ॒थि॒वी वेदिः॑॥२८॥

प्र॒जा ए॒व पृ॑थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। ब॒र्हिर॑सि स्रु॒ग्भ्यस्त्वा॒ स्वाहे॑त्याह। प्र॒जा वै
 ब॒र्हिः। यज॑मानः॒ स्रुचः॑। यज॑मानमे॒व प्र॒जासु॑ प्रति॑ष्ठापयति। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय
 त्वा पृ॒थि॒व्यै त्वेति॑ ब॒र्हिरा॒साद्य॑ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति। अथ॒ ततः॑

स॒ह सु॒चा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ ग्र॒न्थिं प्रत्यु॑क्षति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यथा॒ सू॒त्यै का॒ल
आपः॑ पु॒रस्ता॑द्यन्ति॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॒ इत्या॑ह। स्व॒धाका॒रो हि पि॑त॒ृणाम्। ऊ॒र्ध्वं
ब॒र्हिष॑द्भ्य इति॒ दक्षि॑णायै श्रो॒णेरोत्तर॑स्यै नि॒नय॑ति सन्त॒त्यै। मा॒सा वै पि॑तरौ
ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व प्री॑णाति। मा॒सा वा ओष॑धीर्व॒र्धय॑न्ति। मा॒साः पच॑न्ति स॒मृद्धौ।
अ॒न॒ति॒स्कन्द॑न् ह पु॒र्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तदे॒वं क्रि॑यते॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति। तस्मा॑त्पृथि॒व्या ऊ॒र्जा
भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑सयति। प्र॒ज॒नय॑त्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्रा॑श्चमु॒द्धूढं॑ प्र॒त्यश्च॑मा
य॑च्छति। तस्मा॑त्प्रा॒चीन॒रेतो॑ धीयते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। वि॒ष्णोः स्तू॒पो-
ऽसी॑त्याह। य॒ज्ञो वै वि॒ष्णुः॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्तुरं॑ गृह्णाति। मु॒ख्यमे॒वैनं॑ करोति। इ॒यन्तं॑ गृह्णाति।
प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑ स॒मि॒तम्। इ॒यन्तं॑ गृह्णाति। य॒ज्ञप॑रुषा स॒मि॒तम्। इ॒यन्तं॑

गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनत्स्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनन्तिदृश्नः स्तृणाति। प्रजयैवैनं पशुभिरनन्तिदृश्नं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तत्स्वयं परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै।

कस्यांश्चिदभि॒शंस्त्या॒ इत्या॑ह। अ॒प॒रि॒मि॒तादे॒वैनं॑ पा॒ति॥ ३५॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा क॒व इत्या॑ह। अ॒ग्निमे॒व हो॒त्रेण॒ सम॑र्धयति। द्यु॒मन्त॒ः
समि॑धीम॒हीत्या॑ह॒ समि॑द्धौ। अ॒ग्ने बृ॒हन्त॑म॒ध्वर॒ इत्या॑ह॒ वृद्धौ॑। वि॒शो य॒त्रे
स्थ॒ इत्या॑ह। वि॒शां य॒त्यै। उ॒दी॒चीना॑ग्रे नि द॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। व॒सूना॑
रु॒द्राणा॑मादि॒त्याना॑ स॒दसि॑ सी॒देत्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒व स॒दने॑ प्र॒स्तर॑ सा॒दय॑ति।
जुहू॑र॒सि घृ॒ताची॒ नाम्ने॑त्या॒ह॥ ३६॥

अ॒सौ वै जुहूः॑। अ॒न्तरि॑क्षमु॒पभृ॑त्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा। तासा॑मे॒तदे॒व प्रि॒यं
नाम॑। यद्घृ॒ताची॑ति॒। यद्घृ॒ताची॑त्या॒ह। प्रि॒येणै॒वैना॒ नाम्ना॑ सा॒दय॑ति। ए॒ता
अ॒सद॑न्त्सु॒कृत॑स्य॒ लोक॑ इत्या॒ह। स॒त्यं वै सु॒कृत॑स्य॒ लोकः॑। स॒त्य ए॒वैनाः॑
सु॒कृत॑स्य॒ लोके॑ सा॒दय॑ति। ता वि॑ष्णो पा॒हीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑।
पा॒हि य॒ज्ञं पा॒हि य॒ज्ञप॑तिं पा॒हि मां य॑ज्ञ॒निय॑मित्या॒ह। य॒ज्ञाय॒ यज॑मानायाऽऽ॒त्मनै॑।
तेभ्य॑ ए॒वाऽऽशि॑ष॒माशा॒स्तेऽना॑त्यै॥ ३७॥

अ॒ग्निना॒ वै हो॒त्रा॑। दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन्। अ॒ग्नये॑ समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ब्रूहीत्याह
 भ्रात॑रव्याऽभिभूत्यै। एक॑विंशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एक॑विंशो वै पुरु॑षः।
 पुरु॑षस्याऽऽत्यै। पञ्च॑दशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्च॑दश वा अ॒र्धमा॑सस्य रात्रयः।
 अ॒र्धमा॑सशः संवत्स॒र आ॑प्यते। त्री॒न्परि॑धीन्परि॑ दधाति॥३८॥

ऊ॒र्ध्वे समि॑धा॒वा द॑धाति। अ॒नूया॒जेभ्यः॑ समिध॒मति॑ शिनष्टि। षट्॑त्सम्पद्यन्ते।
 षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देनो॑प वाजयति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यः
 प्रा॒णः। यज॑मान आहव॒नीयः॑। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति॥३९॥

त्रि॒रुप॑ वाजयति। त्रयो॒ वै प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। वे॒देनो॑पयत्य॑ सु॒वेण॑
 प्रा॒जाप॒त्यमा॑घार॒मा घा॑रयति। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिं मुख॒त
 आर॑भते। अथो॑ प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति। अ॒ग्निम॑ग्नी॒त्रिस्त्रिः॑
 सं मृ॒द्धीत्या॑ह। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः॥४०॥

अथो॒ रक्ष॑सामप॑हत्यै। प॒रिधी॑न्त्सं मा॑र्ष्टि। पु॒नात्ये॒वैनान्। त्रिस्त्रिः॑ सं मा॑र्ष्टि।

त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तत्सं माँष्टि।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाधारमा धारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युज्यात्। एवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढौ। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि
प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पशुभिः प्रथयति। अग्ने
यष्टरिदं नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव नमस्करोति।
जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया
इत्याह। आग्नेयी वै जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू
मा वामवं क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्ताप्तमित्याहाहिंसायै।
लोकं मे लोककृतौ कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानमसीत्याह।

य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्खलु॑ वै दे॒वाना॑मपराजितमा॒यत॑नम्। यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॑मे॒वा-
परा॑जित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑ अकृ॒णोद्वीर्या॑णीत्याह॥४४॥

इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒मा॒र॒भ्यो॒र्ध्वो अ॑ध्व॒रो दि॑वि॒स्पृश॑मित्याह वृद्धौ॑।
आ॒घ्रा॒रमा॑घ्रा॒र्यमा॑ण॒मनु॑ स॒मा॒र॒भ्यः। ए॒तस्मि॑न्का॒ले दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्।
सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ समृ॑द्धे॒नैव॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑मानः सु॒व॒र्गं
लो॒कमे॑ति। अहु॑तो य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑ते॒रित्या॑हाना॒त्यै। इन्द्रा॑वा॒न्त्स्वाहे॑त्याह। इन्द्रि॒यमे॒व
यज॑माने दधाति। बृ॒ह॒द्वा इत्या॑ह॥४५॥

सु॒व॒र्गो वै लो॒को बृ॒ह॒द्वाः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॑ष्ट्यै। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै
जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। प्रा॒ण आ॑घ्रा॒रः। यथ्स॑ऽस्पर्शयेत्। भ्रा॒तृ॒व्येऽस्य॑ प्रा॒णं
द॑ध्यात्। अस॑ऽस्पर्शयन्न॒त्या क्रा॑मति। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति। पा॒हि मा॑ऽग्ने
दुश्च॑रिता॒दा मा॒ सुच॑रिते भ॒जेत्या॑ह॥४६॥

अ॒ग्नि॒र्वाव॑ प॒वित्र॑म्। वृ॒जि॒नम॑नृतं दुश्च॑रितम्। ऋ॒जु॒क॒र्म॑ स॒त्य॑ सुच॑रितम्।

अ॒ग्निरे॒वैनं॑ वृ॒जिना॑द॒नृता॒द्दुश्च॑रितात्पाति। ऋ॒जु॒क॒र्मे स॒त्ये सुच॑रिते भजति।
तस्मा॑दे॒वमा शा॑स्ते। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यदा॑घा॒रः। आ॒त्मा
ध्रु॒वा॥४७॥

आ॒घा॒रमा॒घार्य॑ ध्रु॒वाः सम॑नक्ति। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति दधाति। द्विः
सम॑नक्ति। द्वौ हि प्रा॑णापा॒नौ। तदा॑हुः। त्रिरे॒व सम॑श्न्यात्। त्रिधा॑तु हि शि॒र
इति॑। शि॒र इ॒वैतद्य॒ज्ञस्य॑। अथो॒ त्रयो॒ वै प्रा॑णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। म॒खस्य॑
शिरो॑ऽसि स॒ञ्चोति॑षा॒ ज्योति॑रङ्ग॒मित्या॑ह। ज्योति॑रे॒वास्मा॑ उप॒रिष्ठा॑दधाति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै॥४८॥

परि॑दधाति प्रा॒णं द॑धाति हि य॒ज्ञो घा॑रयति नम् इत्या॑ह प॒ञ्चाद्वि॑र्याणीत्या॑ह भा इत्या॑ह भ॒जेत्या॑ह ध्रु॒वैवास्मि॑न्दधाति त्रीणि॑ च॥—————[७]

धि॒ष्णि॒या वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्व॒ह्मा। यद्वो॒ता। यद॑ध्व॒र्युः। यद॑ग्नीत्।
यद्य॑ज॒मानः॑। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य प्रा॒णान्ध॒सङ्कर्षे॑त्। प्र॒मायु॑कः स्यात्।
पु॒रोडा॑शम॒प॒गृह्य॑ स॒ञ्चर॑त्यध्व॒र्युः॥४९॥

यज॑मानायै॒व तल्लो॒कः शि॑र्षति। नास्य॑ प्रा॒णान्त्सङ्क॑र्षति। न प्र॒मायु॑को भवति।
 पुर॑स्ता॒त् प्र॒त्यङ्हासी॑नः। इडा॑या॒ इडा॒मा द॑धाति। ह॒स्त्या॒ः होत्रे॑। प॒शवो॒ वा इडा॑।
 प॒शवः॒ पुरु॑षः। प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। इडा॑यै॒ वा ए॒षा प्रजा॑तिः॥५०॥

तां प्रजा॑तिं यज॑मानोऽनु प्र जा॑यते। द्वि॒रङ्गुला॑वनक्ति॒ पर्व॑णोः। द्वि॒पाद्यज॑मानः
 प्रति॑ष्ठित्यै। स॒कृदुप॑ स्तृणाति। द्वि॒रा द॑धाति। स॒कृद॒भि घा॑रयति। च॒तुः सम्प॑द्यते।
 च॒त्वारि॒ वै प॒शोः प्र॑ति॒ष्ठाना॑नि। यावा॑ने॒व प॒शुः। तमुप॑ह्वयते॥५१॥

मुख॑मिव॒ प्रत्युप॑ह्वयेत। स॒म्मुखाने॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। प॒शवो॒ वा इडा॑। तस्मा॒त्सा-
 ऽन्वा॒रभ्या॑। अ॒ध्वर्यु॑णां च॒ यज॑मानेन च। उप॑हूतः पशु॒मानं॑सा॒नीत्या॑ह। उप॒ ह्येनौ॒
 ह्वय॑ते होता॑। इडा॑यै दे॒वता॑नामुपह्वे। उप॑हूतः पशु॒मान्भव॑ति। य ए॒वं वेद॑॥५२॥

यां वै ह॒स्त्या॒मिडा॑मा॒दधा॑ति। वा॒चः सा भा॑ग॒धेयम्। यामुप॑ह्वयते। प्रा॒णाना॒ः
 सा। वाचं॑ चै॒व प्रा॒णाश्चाव॑ रुन्धे। अथ॒ वा ए॒तर्ह्युप॑हृताया॒मिडा॑याम्। पुरो॒डाश॑स्यै॒व
 ब॑र्हिषदो मीमा॒ःसा। यज॑मानं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ह॒विर्नो॒ निर्व॑पेति। नाहम॑भा॒गो

निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभा॒गयाऽनु॑वक्ष्य॒थेति॑ वा॒गब्रवीत्। नाहम॑भा॒गा पु॑रोनुवा॒क्या भवि॑ष्यामीति॑
पु॒रोनुवा॒क्या। नाहम॑भा॒गा या॒ज्या भवि॑ष्यामीति॑ या॒ज्या। न मयाऽभा॒गेन॑
वष॑ट्करिष्य॒थेति॑ वष॑ट्कारः। यद्य॑जमानभा॒गं नि॒धाय॑ पु॒रोडा॑शं ब॒र्हिष॑दं क॒रोति॑।
ताने॒व तद्वा॒ग्निनः॑ करोति। च॒तुर्धा॑ क॒रोति। चत॑स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
ब॒र्हिष॑दं करोति॥५४॥

यज॑मानो वै पु॒रोडा॑शः। प्र॒जा ब॒र्हिः। यज॑मानमे॒व प्र॒जासु॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति।
तस्मा॑द॒स्त्राऽन्याः॑ प्र॒जाः प्र॒ति तिष्ठ॑न्ति। मा॒२ से॒ना॒न्याः। अथो॑ ख॒ल्वाहुः॑। दक्षि॑णा
वा ए॒ता ह॑वि॒र्यज्ञ॑स्या॒न्तर्वे॑द्यव॑ रुध्यन्ते। यत्पु॒रोडा॑शं ब॒र्हिष॑दं क॒रोतीति॑। च॒तुर्धा॑
क॒रोति। च॒त्वारो॑ ह्ये॒ते ह॑वि॒र्यज्ञ॑स्य॒र्त्विजः॑॥५५॥

ब्र॒ह्मा हो॒ताऽध्व॑र्युर॒ग्रीत्। तम॑भि मृ॒शेत्। इ॒दं ब्र॑ह्मणः। इ॒दं॑ होतुः। इ॒दम॑ध्व॒र्योः।
इ॒दम॑ग्री॒ध इति॑। यथै॒वादः॑ सौ॒म्येऽध्व॑रे। आ॒देश॑मृ॒त्विग्भ्यो॑ दक्षि॑णा नी॒यन्ते॑। ता॒दृगे॒व

तत्। अ॒ग्नी॒धे॑ प्रथ॒माया॑ द॑धाति॥५६॥

अ॒ग्नि॒मु॒खा॒ हृ॒द्धिः॑। अ॒ग्नि॒मु॒खामे॒वर्द्धि॑ यज॑मान ऋ॒ध्नोति॑। स॒कृदु॑प॒स्तीर्य॑
द्विरा॒दध॑त्। उ॒प॒स्तीर्य॑ द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति। षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॑। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व
प्री॑णाति। वे॒देन॑ ब्र॒ह्मणे॑ ब्रह्मभा॒गं परि॑हरति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यो
ब्र॒ह्मा॥५७॥

स॒वि॒ता य॒ज्ञस्य॑ प्रसू॑त्यै। अथ॑ का॒मम॒न्येन॑। ततो॒ होत्रे॑। म॒ध्यं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑।
यद्धो॑ता। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञं प्री॑णाति। अथा॑ध्व॒र्यवे॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यदध्व॒र्युः।
तस्मा॑द्धवि॒र्य॒ज्ञस्यै॒तामे॒वाऽऽवृ॑त॒मनु॑॥५८॥

अ॒न्या दक्षि॑णा नीयन्ते। य॒ज्ञस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। अ॒ग्निम॑ग्नी॒थ्स॒कृत्स॑कृ॒त्सं मृ॑ड्ढीत्या॑ह।
परा॑डिव॒ ह्ये॒तर॑हि॒ य॒ज्ञः। इ॒षि॒ता दै॒व्या॒ हो॒ता इ॒त्या॑ह। इ॒षि॒तं हि॑ कर्म क्रि॒यते॑।
भ॒द्र॒वा॒च्याय॑ प्रे॒षितो॑ मा॒नुषः॑ सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हीत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते।
स्व॒गा दै॒व्या॒ हो॒तृभ्य॑ इ॒त्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तथ्स्व॒गा क॑रोति। स्व॒स्ति॒र्मानु॑षेभ्य॒

इत्याह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। शं॒ योर्ब्रू॑हीत्याह। शं॒युमे॒व बा॑र्हस्प॒त्यं भा॑ग॒धेये॑न॒
सम॑र्धयति॥५९॥

च॒रत्य॑ध्व॒र्युः प्र॒जाति॑र्हयते वेदा॑ब्रवीद्वर॑हिषदं करोत्यु॒त्विजो॑ दधाति ब्र॒ह्माऽनु॑करोति च॒त्वारि॑ च॥ [८]

अथ॒ स्रुचा॑वनु॒ष्टुभ्यां॒ वाज॑वतीभ्यां॒ व्यू॑हति। प्र॒ति॒ष्ठा वा अ॑नु॒ष्टुक्। अन्नं॒ वाजः॒
प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। प्राचीं॑ जुहू॒मूह॑ति। जा॒ताने॒व भ्रात॑र्व्या॒न्प्रणु॑दते।
प्र॒तीची॑मुप॒भृत॑म्। ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्रति॑नुदते। सवि॑षूच ए॒वापो॑ह्य स॒पत्नान्
यज॑मानः। अ॒स्मिँल्लो॒के प्रति॑ तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्या॑म्। द्विप्र॑तिष्ठो हि। वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वाऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वेत्याह।
य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। स्रु॒क्षु प्र॑स्त॒रम॑नक्ति। इ॒मे वै लो॒काः स्रुचः॑। यज॑मानः प्रस्त॒रः।
यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति। त्रे॒धाऽन॑क्ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽनक्ति। अ॒भि॒पूर्व॑म॑नक्ति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒व यज॑मानं॒ तेज॑सा॒
ऽन॑क्ति। अ॒क्तः॑ रिहा॑णा इत्याह। तेजो॒ वा आ॒ज्य॑म्। यज॑मानः प्रस्त॒रः।

यज॑मानमे॒व तेज॑साऽन॒क्ति। वि॒यन्तु॑ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑। आप्या॑यन्ता॒माप॒ ओष॑धय॒
इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः स्थेत्या॑ह। म॒रुतो॑ वै वृष्ट्या॑
ई॒शते। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो॒ वृष्टि॑मे॒रये॑त्या॑ह। वृष्टि॑र्वै द्यौः।
वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मी॒यते। आ॒युष्पा अ॑ग्रेऽस्यायु॑र्मे
पा॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। याव॑द्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑दस्य॒
चक्षु॑र्मी॒यते। चक्षु॑ष्पा अ॑ग्रेऽसि॒ चक्षु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। ध्रु॒वा-
ऽसी॑त्या॒ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्रे दे॒व प॒णिभि॑र्वी॒यमा॑ण॒ इत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं
करो॑ति। तन्त॑ ए॒तम॑नु॒ जोष॑ भ॒रामी॑त्या॑ह। स॒जा॒ताने॒वास्मा॑ अनु॑कान्करोति।

नेदेष त्वदपचेतयाता इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह।
भूमानमेवोपैति। परिधीन्म हंरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

सुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं
करोति। सꣳस्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः सꣳस्रावभागाः।
तेषां तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै
त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह।
इयं वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सद्ने सादयति। सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मा
धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यो पातमित्याह।
जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदब्धायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवैतत्।

पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्रसि॑त्यै पा॒हि दुरि॑ष्ट्यै पा॒हि दु॑रद्व॒न्यै पा॒हि
 दुश्च॑रिता॒दित्या॑ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। अ॒विष॑न्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒
 योनि॑ः॒ स्वाहे॑ती॒ध्मसं॑वृश्च॒नान्य॑न्वाहार्य॒पच॑नेऽभ्या॒धाय॑ फली॒करण॑होमं जु॒होति॑।
 अति॑रि॒क्तानि॒ वा इ॒ध्मसं॑ वृश्च॒नानि॑॥६८॥

अति॑रि॒क्ताः फली॑कर॒णाः। अति॑रि॒क्तमा॒ज्योच्छे॑ष॒णम्। अति॑रि॒क्त ए॒वाति॑रि॒क्तं
 दधा॑ति। अथो॒ अति॑रि॒क्तेनै॒वाति॑रि॒क्तमा॒प्त्वाऽव॑ रु॒न्धे। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। तां
 वे॒देना॒न्ववि॑न्दन्। वे॒देन॒ वेदिं॑ वि॒विदुः॑ पृथि॒वीम्। सा प॑प्रथे पृथि॒वी पार्थि॑वानि। गर्भं
 बिभ॑र्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। ततो॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॑नि॒रिति॑ पु॒रस्ता॑थ्स्तम्बय॒जुषो॑ वे॒देन॒
 वेदि॑ः॒ सम्मा॑र॒ष्ट्यनु॑वित्त्यै॥६९॥

अथो॒ यद्वे॑दश्च॒ वेदि॑श्च॒ भव॑तः। मि॒थुन॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॒
 श्मश्रू॑णि। यद्वे॑दः। प॒त्न्या उ॒पस्थ॒ आस्य॑ति। मि॒थुनमे॒व क॑रोति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्।
 वे॒दः होता॑ऽऽह॒वनीया॑थ्स्तृ॒णन्ने॑ति। य॒ज्ञमे॒व तथ्स॑न्त॒नोत्योत्तर॑स्मा॒दर्धमा॑सात्। तः

सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्।
यो यतो यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्के। देवा
गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावं रुन्धे पर्यधत्वा इत्याह समिष्ट्यै भागधेयं न्यत्तमित्याह वा इध्मसं वृध्नान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति।
यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः।
इमं विष्यामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह।
अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि

सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्न्यै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योऽक्रं ब्रह्मणा। आदायै नत्पत्नी सहाप उपगृहीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

स्वितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥

[१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेद। विन्दते परिवेष्टारम्।

तमुत्क॑रे। यं दे॒वा म॑नु॒ष्येषु॑। उ॒प॒वे॒षम॑धा॒रयन्। ये अ॒स्मद॑पं चे॒तसः॑। ता॒न॒स्मभ्य॑मि॒हा
कु॑रु। उ॒प॒वे॒षोप॑ वि॒द्धि नः॥७६॥

प्र॒जां पु॒ष्टि॒मथो॑ ध॒नम्। द्वि॒पदो॑ न॒श्चतु॑ष्पदः। ध्रु॒वान॑न॒पगा॑न्कुर्वि॒ति
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॒मुप॑ गू॒हति। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्चः॑ शू॒द्रा अव॑स्यन्ति। स्थ॒वि॒मत
उ॒पगू॑हति। अ॒प्र॒तिवा॑दि॒न ए॒वैनान्कु॑रुते। धृ॒ष्टि॒र्वा उ॑प॒वे॒षः। शु॒च॒र्तो वज्रो॑ ब्र॒ह्म॒णा
स॒ंशितः॑। यो॒प॒वे॒षे शु॒क्। साऽमु॑मृच्छतु॒ यं द्वि॒ष्म इति॑॥७७॥

अथा॑स्मै नाम॒ गृह्य॑ प्रह॑रति। नि॒र॒मु॒न्नुद॑ ओ॒क॒सः। स॒प॒त्नो यः पृ॑त॒न्यति॑। नि॒र्बा॒ध्यैन॑
ह॒विषा॑। इन्द्र॑ ए॒णं प॑रा॒शरी॑त्। इ॒हि ति॒स्रः प॑रा॒वतः॑। इ॒हि प॑ञ्च ज॒नाः अ॒ति। इ॒हि
ति॒स्रोऽति॑ रोच॒नाया॑वत्। सू॒र्यो अ॑स॒द्वि॒वि। प॒र॒मा॒न्त्वा प॑रा॒वत॑म्॥७८॥

इन्द्रो॑ नयतु वृ॒त्र॒हा। यतो॑ न पु॒न॒राय॑सि। श॒श्व॒तीभ्यः॑ स॒मा॒भ्य इति॑। त्रि॒वृ॒द्धा
ए॒ष वज्रो॑ ब्र॒ह्म॒णा स॒ंशितः॑। शु॒चै॒वैनं॑ वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ नि॒र्णु॑द्य। वज्रेण॑
ब्र॒ह्म॒णा स्तृ॑णुते। ह॒तोऽसा॑वव॒धिष्मा॑मु॒मित्या॑ह॒ स्तृत्यै॑। यं द्वि॒ष्यात्तं॑ ध्या॒येत्।

शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयंजो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्ण्या अथ सुचौ यो वा अयंथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयंज एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षंसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवससतिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्।
तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने क्लीबम्। आक्रयायायोगम्। कामाय
पुंश्चलम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय रेभम्। नरिष्ठायै
भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै
रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्। शुभे वपम्।
शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्।
मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

सन्ध्यै जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्। आर्त्यै परिविविदानम्।
 अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै
 पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय दुर्मदम्। प्रयुञ्ज
 उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्। सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्।
 इर्यताया अकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानैभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उत्सादेभ्यः कुञ्जम्। प्रमुदै वामनम्। द्वाभ्यः स्रामम्। स्वप्रायान्धम्। अधर्माय
 बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्जिनम्।
 उपशिक्षाया अभिप्रश्जिनम्। मर्यादायै प्रश्जविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्त्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय
 सङ्गहीतारम्। बलायानुचरम्। भूम्ने परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या
 अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभायां आग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायांभिषेक्तारम्। ब्रध्नस्य
विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्। देवल्लोकाय पेशितारम्। मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्।
सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेत्तारम्। अवर्त्यै वधायोपमन्थितारम्। सुवर्गाय लोकाय
भागदुघम्। वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायांश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्। तेजसेऽजपालम्।
वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्। कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्।
श्रेयसे वित्तधम्। अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधाय निसरम्। शोकायाभिसरम्। उत्कूलविकूलाभ्यां
त्रिस्थिनम्। योगाय योत्तारम्। क्षेमाय विमोत्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्।
शीलायाञ्जनीकारम्। निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकां। संवत्सराय पर्यारिणीम्। परिवत्सराया-
विजाताम्। इदावत्सरायापस्कद्वरीम्। इद्वत्सरायातीत्वरीम्। वत्सराय

विजंजरा॑म्। सं॒व॒त्स॒राय॑ प॒लि॒क्री॑म्। वना॑य वन॒पम्। अ॒न्यतो॑रण्याय दा॒व॒पम्॥११॥

सरो॑भ्यो धै॒व॒रम्। वेश॑न्ताभ्यो दा॒शम्। उ॒प॒स्थाव॑रीभ्यो बै॒न्दम्। न॒ड्बु॒लाभ्यः॑
शौष्क॑लम्। पा॒र्याय॑ कै॒व॒र्तम्। अ॒वा॒र्याय॑ मा॒र्गा॒रम्। ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्दम्। विष॑मेभ्यो
मैना॑लम्। स्वने॑भ्यः पर्ण॑कम्। गुहा॑भ्यः किरा॑तम्। सा॒नु॒भ्यो ज॑म्भ॑कम्। पर्व॑तेभ्यः
कि॒म्पू॒रुष॑म्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑या ऋ॒तु॒लम्। घोषा॑य भ॒षम्। अ॒न्ता॑य बहु॒वा॒दिन॑म्। अ॒न॒न्ताय॑ मू॒कम्।
मह॑से वीणा॒वा॒दम्। क्रोशा॑य तू॒णव॑ध्मम्। आ॒क्र॒न्दाय॑ दु॒न्दु॒भ्याघा॑तम्। अ॒व॒र॒स्प॒राय॑
शङ्ख॑ध्मम्। ऋ॒भु॒भ्यो॑जिनस॒न्धाय॑म्। सा॒ध्येभ्य॑श्चर्म॒म्णम्॥१३॥

बी॒भ॒त्सायै॑ पौ॒ल्क॒सम्। भू॒त्यै जा॑गर॒णम्। अ॒भू॒त्यै स्व॑प॒नम्। तु॒लायै॑ वाणि॒जम्।
वर्णा॑य हि॒र॒ण्यका॑रम्। वि॒श्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॑ सि॒ध्म॒लम्। प॒श्चाद्दोषा॑य ग्ला॒वम्। ऋ॒त्यै
जन॑वा॒दिन॑म्। व्यृ॒द्ध्या अ॑प॒ग॒ल्भ॑म्। स॒श॒राय॑ प्र॒च्छि॒दम्॥१४॥

हसा॑य पु॒श्च॒लूमा॑ ल॒भते॑। वी॒णा॒वा॒दं ग॑ण॑कं गी॒ताय॑। याद॑से शा॒बु॒ल्याम्। न॒र्माय॑

भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्राम्ण्यं पाणिसङ्घातं नृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय
तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया आदिनवदृशम्।
द्वापराय बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने
ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्।
क्षुधे गौविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं मा॒सं भिक्षमाण
उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽसलम्। वायवे चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय
व॑शन॒र्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः
किलासम्। अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपां व्यानमुदान॑ समानं तान् वायवे। सूर्याय
चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथै॒तान॑रूपेभ्य॒ आल॑भते। अति॑ह्रस्व॒मति॑दीर्घम्। अति॑कृ॒श॒मत्य॑ꣳसलम्।
 अति॑शु॒क्ल॒मति॑कृष्णम्। अति॑श्लक्ष्ण॒मति॑लोमशम्। अति॑किरि॒ट॒मति॑दन्तुरम्।
 अति॑मिर्मि॒र॒मति॑मेमिषम्। आ॒शा॒यै जा॒मिम्। प्र॒ती॒क्षा॒यै कुमा॒रीम्॥१९॥

ब्रह्म॑णे गी॒ताय॑ श्रमा॒य स॒न्धये॑ न॒दीभ्य॑ उ॒ष्मादे॒भ्य ऋ॒त्ये भा॒या अ॒र्मेभ्यो॑ म॒न्यवे॑ य॒म्यै दश॑दश॒ स॒र्गेभ्यो॑ द्वा॒दश॑ प्र॒तिश्रु॒त्काये॑ वी॒भ॒ध्साये॑ दश॑दश॒ ह॒साय॑
 स॒प्ताक्ष॑रा॒जाय॑ त्रयो॑दश॒ भू॒म्यै दश॑ वा॒चे षड॑य॒ नवै॒कान्न॑विꣳशतिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे य॒म्यै नव॑दश॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृतं प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां त॒नुव॑मना॒र्तां प्रप॑द्ये।
 इ॒दम॑हं प॑ञ्चद॒शेन॑ व॒ज्रेण॑। द्विष॑न्तं भ्रातृ॒व्यम॑व॒ क्रामा॑मि। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं
 द्विष्मः॑। भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

स॒त्यं द॑शं॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्य॑। दे॒वाञ्जि॑गाति सु॒म॒न्युः। अ॒ग्न आया॑हि
 वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ स॒त्सि ब॒र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑।
 घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ॒प। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ देव वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑ नम॒स्यस्ति॒रः। तमा॑सि
 द॒र्शतः॑। स॒म॒ग्नि॒रि॒ध्यते॑ वृषा॑। वृषो॑ अ॒ग्निः स॒मि॒ध्यते॑। अ॒श्वो न दे॑व॒वाह॑नः। त॑
 ह॒विष्म॑न्त ईडते। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मि॒धीम॑हि॥३॥

अग्ने दीद्यतं बृहत्। अग्निं दूतं वृणीमहे। होतारं विश्ववेदसम्। अस्य यज्ञस्य
सुक्रतुम्। समिध्यमानो अध्वरे। अग्निः पावक ईड्यः। शोचिष्वैशस्तमीमहे। समिद्धो
अग्न आहुत। देवान् यक्षि स्वध्वर। त्वं हि हव्यवाडसि। आ जुहोत दुवस्यत।
अग्निं प्रयत्यध्वरे। वृणीध्वं हव्यवाहनम्। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति
मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रुवाय्यमिधोमह्यसि सप्त च॥

[२]

अग्ने महां असि ब्राह्मण भारत। असावसौ। देवेद्धो मन्विद्धः।
ऋषिष्ठतो विप्रानुमदितः। कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः। प्रणीर्यज्ञानाम्।
रथीरध्वराणाम्। अतूर्तो होता। तूर्णिर्हव्यवाट। आस्पात्रं जुहूर्देवानाम्॥५॥

चमसो देवपानः। अरां इवाग्ने नेमिर्देवास्त्वं परिभूरसि। आ वह देवान्
यजमानाय। अग्निमग्न आवह। सोममावह। अग्निमावह। प्रजापतिमावह।
अग्नीषोमावावह। इन्द्राग्नी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवां औज्यपां

आव॑ह। अ॒ग्नि॑ꣳ हो॒त्रायाऽऽव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒माव॑ह। आ चा॑ग्ने दे॒वान् व॑ह।
सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह पद च॥ [३]

अ॒ग्निर्हो॒ता वे॒त्वग्निः॑। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रा॒वि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑।
घृ॒तव॑तीम॒ध्वर्यो॑ सु॒चमा॑स्य॒स्व। दे॒वायु॑वं वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डांम॑है दे॒वाꣳ ई॒डे॒न्यान्।
न॒म॒स्याम॑ नम॒स्यान्। यजा॑म य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॒ता नव॑॥ [४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। तनू॒नपा॑द॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वे॒तु। इ॒डो अ॑ग्न॒
आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। ब॒र्हि॒र॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वे॒तु। स्वा॒हाऽग्नि॑म्। स्वा॒हा सोम॑म्। स्वा॒हा-
ऽग्नि॑म्। स्वा॒हा प्र॒जाप॑तिम्। स्वा॒हाऽग्नी॑षोमौ। स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी। स्वाहे॑न्द्रम्। स्वा॒हा
महे॑न्द्रम्। स्वा॒हा दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्। स्वा॒हाऽग्नि॑ꣳ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वि॒यन्तु॑॥८॥

इन्द्रा॑ग्नी पञ्च च॥ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ ज॒ङ्घन॑त्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॒प॒न्यया॑। समि॑द्धः शु॒क्र आहु॑तः। जु॒षा॒णो
अ॒ग्निरा॒ज्यस्य॑ वेतु। त्व॑ सौ॒मासि॑ स॒त्प॒तिः। त्व॑ रा॒जो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒
ऋतुः॑। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑ ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॑ जन्म॑ना। शु॒म्भान॑स्त॒नुव॑
स्वाम्। क॒विर्वि॒प्रेण॑ वावृ॒धे। जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॒ज्यस्य॑ वेतु। सोमं॑ गी॒र्भि॒ष्ट्वा व॑यम्।
व॒र्धया॑मो वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑ ह॒विषो॑
वेतु॥ ९॥

स्वा॑ षट् च॥

[६]

अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। प॒तिः पृ॒थि॒व्या अ॒यम्। अ॒पा॑ रेता॑सि जि॒न्वति॑।
भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒यु॒द्धिः सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑नं दधि॒षे
सुव॑र॒षाम्। जि॒ह्वा॒म॒ग्ने च॒कृषे॑ ह॒व्यवा॑हम्। प्र॒जाप॑ते न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥ १०॥

व॒य॑ स्या॒म प॑त॒यो र॒यी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॑ स मा॒तरम्। स सू॒नुर्भु॑व॒त्स

भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं स सुवः। स विश्वा भुवो अभवत्स आभवत्।
अग्नीषोमा सवेदसा। सहृती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि दिवि
रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्तू अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना
दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वाञ्छेति प्रवीर्यम्। श्वथद्वृत्रमुत संनोति वाजम्।
इन्द्रा यो अग्नी सहृती सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरैः। सहस्तमा सहसा
वाजयन्ता। एन्द्र सानसिः रयिम्॥१२॥

सजित्वानः सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भर। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते
शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्।
महाः इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमाः इव। स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे। महाः
इन्द्रो नृवदाचर्षणिप्राः॥१३॥

उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः। अस्मद्रियग्वावृधे वीर्याय। उरुः पृथुः सुकृतः

अयाङ्ग्रेः प्रिया धामानि। अयाङ्ग्रापतेः प्रिया धामानि। अयाङ्ग्रीषोमयोः
प्रिया धामानि। अयाङ्गिन्द्राग्रियोः प्रिया धामानि। अयाङ्गिन्द्रस्य प्रिया धामानि।
अयाङ्गमहेन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाङ्गैवानामाज्यपानां प्रिया धामानि।
यक्षदङ्ग्रेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः।
कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्रे यदद्य विशो अध्वरस्य
होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह
यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

उपंहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उपं मा रथन्तरं सह पृथिव्या ह्वयताम्।
उपंहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उपं मा वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्।

उप॑हूतं बृ॒हत्स॒ह दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हत्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त हो॒त्राः।
 उप॑ मा स॒प्त हो॒त्रा ह्व॑यन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा
 ह्व॑यताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः स॒खा। उप॑ मा भ॒क्षः स॒खा ह्व॑यताम्। उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता।
 उप॑हूतेडो॑। उपो॑ अ॒स्मा॒ इडो॑ ह्वयताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडो॑। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी
 मै॒त्राव॑रु॒णी। ब्र॒ह्म दे॒वकृ॑तमुप॑हूतम्॥१७॥

दै॒व्या अ॒ध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता म॒नुष्याः॑। य इ॒मं य॒ज्ञम॑वान्। ये य॒ज्ञप॑तिं
 वर्धा॑न्। उप॑हूते द्यावा॑पृथि॒वी। पू॒र्व॒जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतोऽयं य॒ज॑मानः।
 उत्त॑रस्या॒न्देव॑य॒ज्याया॑मुप॑हूतः। भूय॑सि ह॒विष्क॑रण॒ उप॑हूतः। दि॒व्ये धा॑म॒न्नुप॑हूतः।
 इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑ तस्मि॒न्नुप॑हूतः। वि॒श्व॑म॒स्य प्रि॒यमु॑प॑हूतम्। वि॒श्व॑स्य
 प्रि॒यस्यो॑प॑हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो नरा॒शंसः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑।
होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अ॒ग्ने या॒न्दे॒वानया॑त्। या॒ अ॒पि॑प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्सत।
ता॒ अ॒स॒स॒नुषी॑ अ॒ हो॒त्रा॒न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑र॒येम॑म्। स्वि॒ष्ट॒कृ॒च्चाग्ने॑ होता॒
ऽभूः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वी॒हि॑॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥ [९]

इ॒दं द्या॑वापृथि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्ध्मं सू॒क्तवा॑कम्। उ॒त न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑
सू॒क्तोच्य॑मग्ने। त्व॒ अ॒ सू॒क्तवा॑ग॒सि। उ॒प॒श्रि॒तो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओम॑न्वती ते॒ऽस्मिन्
य॒ज्ञे य॑ज॒मान् द्या॑वापृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्ग॒ये जी॒रदा॑न्। अ॒त्र॒सू अ॒प्र॒वेदे॑। उ॒रुग॑व्यूती
अ॒भयं॑ कृ॒तौ॑॥२०॥

वृ॒ष्टि॒द्या॑वा री॒त्यापा॑। श॒म्भु॒वौ म॒यो॒भु॒वौ। ऊ॒र्ज॒स्वती॑ च॒ प॒य॒स्वती॑ च। सू॒प॒च॒र॒णा
च॑ स्व॒धि॒च॒र॒णा च॑। तयो॑रा॒वि॒दि। अ॒ग्निरि॒दं ह॒विर॑जुषत। अ॒वी॒वृ॒धत् महो॑

ज्यायोऽकृत। सोमं इदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिदं हविरं जुषत॥२१॥

अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं हविरं जुषेताम्। अवीं वृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इदं हविरं जुषेताम्। अवीं वृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्रं इदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। महेन्द्र इदं हविरं जुषत॥२२॥

अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा अज्यपा आज्यमजुषन्त। अवीं वृधन्त महो ज्यायोऽकृत। अग्निरहोत्रेणेदं हविरं जुषत। अवीं वृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशांस्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शांस्ते। सुप्रजास्त्वमा शांस्ते। सजातवनस्यामा शांस्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शांस्ते। भूयो हविष्करणमा शांस्ते। दिव्यं धामा शांस्ते। विश्वं प्रियमा शांस्ते। यदनेन हविषाऽऽशांस्ते। तदश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा

रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च। उभे च नो द्यावापृथिवी अहंसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं च। नमो देवेभ्यः॥२४॥

अभयं कृतांवकृताग्निरिदं हविरंजुपत महेन्द्र इदं हविरंजुपत सजातवनस्यामा शांस्ते वीतं च त्रीणि च॥ [१०]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीं स्वस्तिरंस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥२५॥

तच्छं योरष्टौ॥ [११]

आप्यायस्व सन्ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नंस्तुरीपम्। देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजंसातये। याः पार्थिवासो या अपामपि ब्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छता। उत गा वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्राय्यश्विनी राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामृत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा। वयमुं त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने

अकर्म सुमिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा
संशिक्षाधि॥ २७ ॥

जनीनामृष्टौ च॥

[१२]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह पृथिव्या ह्वयताम्।
उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्।
उपहूतं बृहत्सह दिवा। उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः।
उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा
ह्वयताम्॥ २८ ॥

उपहूतो भुक्षः सखा। उप मा भुक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता।
उपहूतेडा। उपो अस्मां इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥ २९ ॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं

वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं यजमाना।
 इन्द्राणीवाऽविधुवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता। भूयसि
 हविष्करणं उपहूता। दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति
 तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहरषभा ह्वयतामुपहूत* सुपुत्रा षट्॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्रे महानग्निर्होतां समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहूतं देवं बर्हिरिदं द्यावापृथिवी तच्छं योरा प्यायस्वोपहूतन्नयौदश॥१३॥

सत्यं वयं स्याम वृष्टिद्यावा त्रिंशत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अ॒ञ्जन्ति॒ त्वाम॑ध्व॒रे दे॒व्यन्तः॑। वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दैव्ये॑न। यद॑र्ध्वस्ति॑ष्ठा॒द्रवि॑णे॒ह
ध॑त्तात्। यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॑स्या उ॒पस्थे॑। उच्छ्र॑यस्व वनस्पते। वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑।
सुमि॑ती मी॒यमा॑नः। वर्चो॑धा य॒ज्ञवा॑हसे। समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः पुरस्ता॑त्। ब्रह्म॑
वन्वा॒नो अ॒जर॑ः सु॒वीरम्॑॥१॥

आ॒रे अ॒स्मदम॑तिं बाध॑मानः। उच्छ्र॑यस्व मह॒ते सौभ॑गाय। ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु णं ऊ॒तये॑।
तिष्ठा॑ दे॒वो न स॑वि॒ता। ऊ॒र्ध्वो वाज॑स्य॒ सनि॑ता॒ यद॑ञ्जिभिः। वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्वया॑महे।
ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्यः ह॑सो नि के॒तुना॑। विश्व॑ः स॒म॒त्रिणं॑ दह। कृ॒धी न॑ ऊ॒र्ध्वा च॒ रथा॑य
जी॒वसे॑। वि॒दा दे॒वेषु॑ नो दु॒वः॥२॥

जा॒तो जा॑यते सुदि॒न॒त्वे अह्ना॑म्। स॒म॒र्य आ वि॒दथे॑ वर्ध॑मानः। पुन॑न्ति॒ धीरा॑
अ॒पसो॑ मनी॒षा। दे॒व॒या विप्र॑ उदि॑यति॒ वाचम्॑। युवा॑ सु॒वासाः॒ परि॑वीत॒ आगा॑त्।

स उ श्रेयाँभवति जायमानः। तं धीरांसः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा
 देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिख्स्वाहुतः। अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाद्। तं
 सुबाधो यतः सुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमृतये। त्वं वरुण उत
 मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात
 स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ _____ [१]

होता यक्षदग्निं समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभां पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य।
 वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं
 भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षन्नराशंसं नृशस्त्रं नृङ्ः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्स्याद्वीरैः
 शक्तीवान्नथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाः आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां

दे॒वो दे॒वहू॑तिमवतु वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्वर्हिः सु॒ष्टरी॑मोर्णम्रदा
अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च॒ प्र च॑ प्रथताऽ॒ स्वास॑स्थं दे॒वेभ्यः॑। ए॒मैन॑दद्य वस॑वो रु॒द्रा
आ॑दि॒त्याः सं॑दन्तु प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॥४॥

होता॑ यक्षद्वर् कृष्वाः क॑व॒ष्यो कौ॑षधावनीरुदाताभी॒र्जिह॑तां विपक्षोभिः
श्रय॑न्ताम्। सु॒प्राय॑णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे विश्र॑यन्तामृतावृधौ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
होता॑ यक्षदुषासानक्ता बृ॒हती॑ सु॒पेश॑सा नृ॒ः पति॑भ्यो योनिं कृ॒ण्वाने॑।
स॒ऽस्मय॑माने इ॒न्द्रेण॑ दे॒वैरे॑दं ब॒र्हिः सी॑दतां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑
यक्षद्वैव्या होता॑रा म॒न्द्रा पो॑ता॒रा क॒वी प्र॑चे॒तसा॑। स्वि॑ष्टम॒द्यान्यः क॑रदि॒षा
स्व॑भिगूर्तम॒न्य ऊ॒र्जा स॑त॒वसे॑मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ ध॒त्तां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं।
होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर॑प॒साम॑प॒स्तमा॑ अ॒च्छि॑द्रम॒द्येदम॑प॒स्तन्व॑ताम्। दे॒वेभ्यो॑
दे॒वीर्दे॒वमपो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑रम॒चिष्टु॑मपा॒कः रे॒तोधां॑
विश्र॑वसं यशो॒धाम्। पु॒रुरूप॑मका॒मक॑र्शनः सु॒पोषः॑ पोषैः स्या॒त्सु॒वीरो॑

वीरेर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्रक्षद्वियो जोष्टारं
 शशमन्नरः। स्वदाथस्वधिंतिरऋतुथाद्य देवो देवेभ्यो हव्यावाङ्मेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानां
 स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्थस्वाहा-
 ऽग्निः होत्राञ्जुषाणा अग्न आज्यस्य वियन्तु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुवीरो वीरेर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं चत्वारि च (अग्निन्तनूनपातन्नराशंसमग्निमिड ङ्हितो बर्हिर्दुरं उपासान्ता देव्यां
 तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेको वियन्तु द्विर्वातामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यजं॥) [२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः। आ च वहं
 मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः कविरेसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्।
 मध्वा समञ्जन्थस्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरं
 नः। नराशंसस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यज्ञतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या। आजुह्वान् ईड्यो
 वन्द्यश्च। आयाह्यग्ने वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानामसि यहु होता। स एनान्

यक्षीषितो यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशां पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे
अह्नाम्। व्युं प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो
बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपांके।
उपासानक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियः
शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा। मिमांसा यज्ञं मनुषो यजध्वै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां दिशन्ता। आ नो यज्ञं
भारती तूयमेतु। इडां मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदः स्योनम्।
सरस्वती स्वपंसः सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपि शङ्खुवनानि
विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्या समञ्जन्। देवानां पाथं ऋतुथा हवींषि। वनस्पतिः
शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन। सद्यो जातो व्यमिमीत

य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मभवत्पु॒रो॒गाः। अ॒स्य होतुः॑ प्र॒दिश्य॑तस्य॒ वा॒चि। स्वाहा॑कृत॒ः
ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजंध्ये विद्वान्ष्टौ च॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॑ नो अध्व॒रे। वा॒जी स॒न्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑ य॒ज्ञियः॑।
परि॑त्रिवि॒ष्ट्यध्व॑रम्। यात्य॒ग्नी र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॑ प्रयो॒ दध॑त्। परि॒ वाज॑पतिः
क॒विः। अ॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत्। दध॒द्रत्नानि॑ दा॒शुषे॑॥११॥

अ॒ग्निर्होता॑ नो नवं॥ [४]

अजै॑द॒ग्निः। अस॑न॒द्वाज॑न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑द्। प्रा॒ञ्जोभि॑र्हिन्वा॒नः। धेना॑भिः
कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायुः॑ प्र॒तिर॑न्। उप॒ प्रेष्य॑ होतः। ह॒व्या दे॒वेभ्यः॑॥१२॥

अजै॑द॒ष्टौ॥ [५]

दै॒व्याः श॒मितार॑ उ॒त म॑नुष्या॒ आर॑भध्वम्। उप॑नयत् मे॒ध्या दु॑रः। आशा॑साना॒
मेध॑पतिभ्यां॒ मेध॑म्। प्रा॒स्मा अ॒ग्निं भ॑रत। स्तृ॒णीत॑ ब॒र्हिः। अ॒न्वेन॑ मा॒ता म॑न्यताम्।

अनु॑ पि॒ता। अनु॑ भ्रा॒ता स॒ग॑र्भ्यः। अनु॑ स॒खा स॒यू॑थ्यः। उ॒दी॒ची॒नाः॑ अ॒स्य प॒दो
नि॒ध॑त्तात्॥१३॥

सूर्यं॑ चक्षु॒र्गम॑यतात्। वा॒तं प्रा॒णम॒न्वव॑सृजतात्। दि॒शः श्रो॒त्रम्। अ॒न्तरि॑क्ष॒मसु॑म्।
पृ॒थि॒वीः॑ शरी॑रम्। ए॒क॒धाऽस्य॑ त्वच॒माच्छ्र॑तात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसो॑
व॒पामु॑त्खि॒दता॑त्। अ॒न्तरे॒वोष्माणं॑ वा॒रय॑तात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्षः॑ कृणुतात्। प्र॒शसा॑
बा॒हू॥१४॥

श॒ला दो॒षणी॑। क॒श्यपे॒वाः॑सा॑। अ॒च्छि॒द्रे श्रो॒णी॑। क॒वषो॒रू स्ने॒कप॑र्णा॒ष्ठीव॑न्ता॑।
ष॒ड्वि॑ंशति॒रस्य॑ व॒ङ्क॑यः। ता अ॑नु॒ष्ठप्नो॑च्यावयतात्। गा॒त्रं गा॒त्रम॒स्यानू॑नं कृणुतात्।
ऊ॒व॒ध्यगो॑हं पा॒र्थिवं॑ खनतात्। अ॒स्त्रा रक्षः॑ सः॑सृजतात्। व॒नि॒ष्ठुम॑स्य॒ मा
रा॑विष्ट॥१५॥

उ॒रूकं॑ म॒न्यमा॑नाः। ने॒द्वस्तो॑के तनये। रवि॑ता॒रव॑च्छमि॒तारः॑। अ॒ग्नि॑गो श॒मीध्व॑म्।
सु॒शमि॑ श॒मीध्व॑म्। श॒मीध्वम॑ग्नि॒गो। अ॒ग्नि॑गु॒श्चापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वाना॑ः श॒मि॒तारौ॑।

ताविमं प॒शूँ॑ श्र॒पय॑तां प्रवि॒द्वाँ॑सौ। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥

धृत्ताद्वाहू मा रंविष्ट तथान्तथा॥ [६]

जुष॑स्व॒ स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॑ह्वान आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑
य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो जुष॑स्व। स्तो॒काना॑मग्ने मेद॑सो घृ॒तस्य॑।
होतुः॑ प्रा॒शान॑ प्रथ॒मो नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पावक ते। स्तो॒काः श्रो॑तन्ति मेद॑सः।
स्वध॑र्मं दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठं॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्य॑ँ स्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अग्ने॒ विप्रा॑य सन्त्य। ऋषिः॑ श्रेष्ठः
समि॑ध्यसे। य॒ज्ञस्य॑ प्रावि॒ता भ॑व। तुभ्य॑ँ श्रोतन्त्य॒घ्रिगो॑ शचीवः। स्तो॒कासो॑ अग्ने
मेद॑सो घृ॒तस्य॑। क॒वि॒श॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुना॑गाः। ह॒व्या जु॑ष॒स्व मे॑धिर। ओजि॑ष्ठन्ते
मध्य॒तो मे॑द उद्धृ॑तम्। प्र ते॑ व॒यं द॑दामहे। श्रोत॑न्ति ते वसो स्तो॒का अधि॑त्व॒चि।
प्रति॑ तान्दे॒वशो॑र्विहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतश्रीणि च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्रं यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्। युव९
 राधोभिरकंवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य
 वपाया मेदंसः। जुषेता९ हविः। होतर्यजं। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्।
 इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वा धियं वाजयन्तीमतक्षम्। होता
 यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यजं। त्वामीडते अजिरं दूत्याय।
 हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बरुहिरग्ने। अहान्यस्मै सुदिना
 भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषेता९ हविः। होतर्यजं॥२०॥

सजातान्निन्दे च॥

[८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा
 सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माच्छेद्वा रश्मी९रिति नाधमानाः। पितृणा९
 शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्रीं धिषणाया उपस्थै।

अग्नि॒॑ सु॒दी॒ति॒॑ सु॒दृ॒शं॑ गृणन्तः॑। न॒म॒स्याम॒स्त्वे॒ड्यं॑ जा॒तवे॑दः। त्वां दू॒तम॑र॒ति॒॑
ह॒व्य॒वा॒हम्॑। दे॒वा अ॑कृ॒ण्वन्न॑मृ॒तस्य॑ ना॒भिम्॑॥२१॥

जा॒तवे॑दो द्वे च॑॥

[९]

त्व॒॑ ह्य॒ग्ने प्र॑थ॒मो म॒नो॒ता॑। अ॒स्या धि॒यो अ॒भ॒वो द॑स्म॒हो॒ता॑। त्व॒॑ सीं॑
वृष॑न्न॒कृ॒णोर्दु॑ष्ट॒री॒तु। स॒हो वि॒श्व॑स्मै॒ सह॑से॒ सह॑ध्वै। अ॒था॒ होता॒ न्य॑सीदो॒ यजी॑यान्।
इ॒ड॒स्प॒द इ॒षय॑न्नी॒ड्यः सन्। तं त्वा॒ नरः॑ प्र॒थ॒मं दे॑व॒यन्तः॑। म॒हो रा॒ये चि॑तय॒न्तो
अ॒नु॒ग॒मन्। वृ॒ते॒व॒ यन्त॑ ब॒हुभि॑र्व॒स॒व्यैः। त्वे र॒यिं जा॑गृ॒वा॒सो अ॒नु॒ग॒मन्॥२२॥

रु॒श॒न्तम॑ग्निं द॑र्श॒तं बृ॑हन्त॒म्। व॒पा॒वन्तं॑ वि॒श्व॒हा दी॑दि॒वा॒स॒म्। प॒दं दे॒वस्य॑
न॒म॒सा वि॒यन्तः॑। श्र॒व॒स्य॒वः श्र॒व॒ आप॑न्नमृ॒क्तम्। ना॒मा॒नि चि॒द्व॒धिरे॑ य॒ज्ञिया॑नि।
भ॒द्रायां॑ ते रणयन्त॒ स॒न्दृ॑ष्टौ। त्वां व॑र्धन्ति क्षि॒तयः॑ पृथि॒व्याम्। त्व॒॑ रा॒य उ॒भया॑सो
जना॑नाम्। त्वं त्रा॒ता त॑रणे॒ चेत्यो॑ऽभूः। पि॒ता मा॒ता स॒द॒मि॒न्मानु॑षाणाम्॥२३॥

स॒प॒र्ये॒ण्यः स॒ प्रि॒यो वि॒क्ष्व॑ग्निः। हो॒ता म॒न्द्रो नि॑ष॒सादा॒ यजी॑यान्। तं त्वां व॒यं

दम् आ दी॑दि॒वाꣳसम्। उप॑जु॒बाधो॑ नम॑सा सदेम। तं त्वा॑ व॒यꣳ सु॒धियो॑ नव्य॑मग्ने।
सु॒म्राय॑वं ईमहे देव॒यन्तः॑। त्वं विशो॑ अनयो॒ दी॒द्यानः॑। दि॒वो अ॑ग्ने बृ॒हता॑ रोच॒नेन॑।
वि॒शां क॒विं वि॒श्वपति॑ꣳ शश्व॑तीनाम्। नि॒तोश॑नं वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रेती॑षणि मि॒षय॑न्तं पाव॒कम्। राज॑न्तम॒ग्निं य॑ज॒तꣳ र॑यी॒णाम्। सो अ॑ग्र ईजे
शश॑मे च॒ मर्तः॑। यस्तु॒ आन॑द॒त्समि॑धा॒ ह॒व्यदा॑तिम्। य आहु॑तिं परि॒ वेदा॒ नमो॑भिः।
वि॒श्वेत्स॒वा॒मा द॑धते॒ त्वोतः॑। अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भिर॒ग्ने स॒मिधो॑त
ह॒व्यैः। वेदी॑सूनो सहसो गी॒र्भिरु॑क्थैः। आ ते॑ भ॒द्रायाꣳ सु॒मतौ॑ य॑तेम॥२५॥

आ यस्त॑तन्थ॒ रोद॑सी॒ विभा॑सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्य॑स्तरु॒त्रः। बृ॒हद्भि॑र्वाजैः
स्थवि॑रेभिर॒स्मे। रे॒वद्भि॑र॒ग्ने वि॒तरं॑ वि भा॑हि। नृ॒वद्व॑सो स॒दमि॑द्धे॒ह्यस्मे। भू॒रि॒तो॒काय॑
तन॑याय प॒श्वः। प॒र्वीरि॑षो॒ बृ॒हती॑रा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु।
पु॒रू॒ण्य॑ग्ने पु॒रु॒धा त्वा॑या। वसू॑नि राज॒न्व॒सुता॑ते अ॒श्याम्। पु॒रू॒णि हि॑ त्वे पु॒रु॒वार॑
सन्ति॑। अ॒ग्ने वसु॑ वि॒धते॒ राज॑नि॒त्वे॥२६॥

जागृवाँसो अनुग्मन्मानुषाणाश्चरुषणीनां यन्तेमाश्यान्द्रे च॥ [१०]

आभरत९ शिक्षतं वज्रबाहू। अस्मा९ इन्द्राग्नी अवत९ शचीभिः। इमे नु ते
रश्मयः सूर्यस्य। येभिः सपित्वं पितरो न आयन्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य
हविष आत्तामद्य। मध्यतो मेद उद्धृतम्। पुरा द्वेषोभ्यः। पुरा पौरुषेय्या गृभः।
घस्तान्नूनम्॥ २७ ॥

घासे अज्राणां यवसप्रथमानाम्। सुमत्क्षराणा९ शतरुद्रियाणाम्। अग्निष्वात्तानां
पीवोपवसनानाम्। पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उथ्सादतः। अङ्गादङ्गादवत्तानाम्।
करत एवेन्द्राग्नी। जुषेता९ हविः। होतर्यजं। देवेभ्यो वनस्पते हवी९षि। हिरण्यपर्ण
प्रदिवस्ते अर्थम्॥ २८ ॥

प्रदक्षिणिद्रश्नयां नियूयं। ऋतस्यं वक्षि पथिभी रजिष्ठैः। होता
यक्षद्वनस्पतिमभिहि। पिष्टतमया रभिष्ठया रश्नयाधित। यत्रेन्द्राग्नियोश्छागस्य
हविषः प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतैः प्रिया पाथा९सि। यत्र देवानामाज्यपानां

प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये
वोपावंस्रक्षत्। रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यजं। पिप्रीहि देवां
उशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतूँरऋतुपते यजेह। ये दैव्यां ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं
होतृणामस्यायं जिष्ठः। होता यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागस्य
हविषः प्रिया धामानि। अयाङ्गनस्पतैः प्रिया पाथांसि। अयाङ्गैवानामाज्यपानां
प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्।
आयं जतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः।
होतर्यजं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सप्त च॥

[११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न
काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया

व॒युना॑नि वि॒द्वान्। वह॑ दे॒वत्रा दि॑धिषो ह॒वीः॑षि। प्र च॑दा॒तार॑म॒मृते॑षु वोचः। अ॒ग्निः॑
स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अया॑ङ्गि॒रिन्द्रा॑ग्नि॒योश्छा॑ग॒स्य ह॒विषः॑ प्रि॒या धा॑मा॒नि॥३१॥

अया॑ङ्ग॒न॒स्पतेः॑ प्रि॒या पा॑था॒सि। अया॑ङ्गै॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धा॑मा॒नि।
यक्ष॑द॒ग्नेर॑होतुः प्रि॒या धा॑मा॒नि। यक्ष॑त्स्व॒ं म॑हि॒मान॑म्। आ॒य॑ज॒तामे॒ज्या इ॒षः॑।
कृ॒णोतु॑ सो अ॑ध्व॒रा जा॑तवे॒दाः। जु॒षता॑ ह॒विः। अ॒ग्ने यद॑द्य वि॒शो अ॑ध्वर॒स्य
होतः॑। पा॒व॑क शो॒चे वे॒ष्ट्व॑ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि म॒हि॒ना वि॒यद्भूः॑। ह॒व्या वह॑
यवि॑ष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥

[१२]

दे॒वं ब॒र्हिः सु॑दे॒वं दे॒वैः स्या॑त्सु॒वीरं॑ वी॒रैर्व॑स्तो॒र्वृ॒ज्येता॑क्तोः प्र॒भ्रिये॑तात्य॒न्यान्ना॒या
ब॒र्हिष्म॑तो म॒देम॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारः॑ सङ्घा॒ते
वि॒द्वीर्या॑म॒ञ्छिथि॑रा ध्रु॒वा दे॒वहू॑तौ व॒त्स ई॑मे॒नास्तरु॑ण॒ आमि॑मी॒यात्कुमा॑रो
वा न॒वजा॑तो॒ मैना॒ अर्वा॑ रे॒णुक॑काटः पृ॒ण॒ग्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑।

दे॒वी उ॒षासा॒नक्ताऽद्या॒स्मिन् य॒ज्ञे प्र॒यत्य॑ह्वेता॒मपि॑ नूनं॒ दैवी॒र्विशः॑ प्राया॑सिष्टा॒ः
 सु॒प्रीते॒ सु॒धिते॑ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी जो॒ष्ट्री वसु॑धिती॒ ययो॑र॒न्या-
 ऽघा॑द्वेषा॒ःसि यु॒यव॑दान्याव॑क्ष॒द्वसु॑ वा॒र्याणि॑ यज॑मानाय वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
 वीतां॒ यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॒मूर्ज॑म॒न्याव॑क्ष॒त्सग्धिः॑ स॒पीति॑म॒न्या नवे॑न॒ पूर्वं
 दय॑मानाः॒ स्याम॑ पुरा॒णेन॒ नवं॑ तामूर्ज॑मूर्जाहु॑ती॒ ऊ॒र्जय॑माने अ॒धातां॑ वसु॒वने॑
 वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दै॒व्या हो॑ता॒रा ने॑ष्टा॒रा पो॑ता॒रा ह॒ताघ॑श॒ःसा॒वाभ॑र॒द्वसू॑
 वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीरि॑डा॒ सर॑स्वती॒
 भा॒रती॒ द्यां भा॑र॒त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वती॒मः रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॒वीदि॑हैवेड॒या वसु॑म॒त्या
 सध॑माद॑ मदे॒म वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ यज॑। दे॒वो नरा॑श॒ःसंस्त्रि॑शी॒रूषा॑
 ष॒ड॒क्षः श॒तमि॑दे॒नः॑शि॒तिपृ॑ष्ठा आद॑धति स॒हस्र॑मीं॒ प्रव॑हन्ति मि॒त्राव॑रुणे॒दस्य॑
 हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम॑श्विनाऽऽध्व॑र्यवं॒ वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒
 यज॑। दे॒वो वन॑स्पतिर्व॒रूष॑प्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्दाम॑ग्रेणास्पृक्ष॒दान्तरि॑क्षं॒ मध्यै॑नाप्राः

पृथिवीमुपरेणादृ० हीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बरुहिर्वारितीनां निधेधाऽसि
 प्रच्युतीनामप्रच्युतन्निकामधरणं पुरुस्पा॒रुहं यशस्वदेना बरुहिषाऽन्या बरुही०ष्यभि
 ष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः
 सत्यमन्माऽऽयजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाड्या० अपिप्रेर्ये
 ते होत्रे अमथ्सत ता० संसनुषी० होत्रां देवङ्गमान्दिवि देवेषु यज्ञमेरयेम०
 स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि यज॥३३॥

यजेकं च॥ [१३]

देवं बरुहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वारिः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु।
 देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी जोष्ट्री। वसुवने वसुधेयस्य
 वीताम्। देवी ऊर्जाहुती। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्॥३४॥

देवा दैव्या होता॒रा। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवीस्ति॒स्त्रस्ति॒स्त्रो देवीः।
 वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवो नरा॒श०सः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो

वनस्पतिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुरहोतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाट्। या९ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत। ता९ ससनुषी९ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥३६॥

वीतां वेत्वभूरकं च॥

[१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन्पुक्तीः पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्यां छाग९ सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय ऋषीणान्नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय

प्रेषितो॒ मानु॑षः सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥३७॥

अ॒ग्निम॒द्यैकम्॑॥ [१५]

अ॒ञ्जन्ति॑ होतां यक्ष॒त्सर्मि॑द्धो अ॒द्याग्नि॑रजै॒र्देव्यां॑ जु॒पस्वा वृ॑त्रहणा गी॒र्भिस्त्व॑ ह्यभ॒रत॑मु॒पोह॑ यदे॒वं ब॒र्हिः सु॒दे॒वं दे॒वं ब॒र्हिर्अ॒ग्निम॒द्य प॑ञ्च॒दश॥१५॥

अ॒ञ्जन्त्य॒ग्निर्हो॑ता नो गी॒र्भिरु॑पो ह॒ यद्वि॑दथ॒ वाजि॑नः स॒प्तत्रि॑ंशत्॥३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदनिष्ठा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर् इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत्। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञः सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्यैत्। यदि तावदपक्षायैत्। तः सम्भरेत्। इदं त एकं पर उ त एकम्॥३॥

तृतीयेन॑ ज्योतिषा॑ संवि॑शस्व। संवे॑शनस्तनु॒वै चारु॑रेधि। प्रि॒ये दे॒वानां॑
पर॒मे ज॒नित्र॑ इति॑। ब्रह्म॑णै॒वैन॑ꣳ सम्भ॑रति। सैव ततः॑ प्रायश्चि॑त्तिः। यदि॑
परस्त॒रामे॑प॒क्षायै॑त्। अ॒नुप्र॒यायाव॑स्येत्। सो ए॒व ततः॑ प्रायश्चि॑त्तिः। ओष॑धी॒र्वा
ए॒तस्य॑ प॒शून्प॒यः प्रवि॑शति। यस्य॑ ह॒विषे॑ व॒त्सा अ॒पाकृ॑ता॒ धय॑न्ति॥४॥

तान् यद्बु॒द्ध्यात्। या॒तया॑म्रा ह॒विषा॑ यजेत। यन्न दु॒ष्ट्यात्। य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रि॒यात्।
वा॒य॒व्यां॑ यवा॒गूं निर्व॑पेत्। वा॒युर्वै प॒यसः॑ प्रदापयि॒ता। स ए॒वास्मै॑ प॒यः प्रदा॑पयति।
पयो॒ वा ओष॑धयः। प॒यः प॒यः। प॒यसै॒वास्मै॑ पयोऽ॒व रुन्धे॑॥५॥

अथोत्त॑रस्मै ह॒विषे॑ व॒त्सान॒पाकृ॑र्यात्। सैव ततः॑ प्रायश्चि॑त्तिः। अ॒न्य॒त॒रान् वा
ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयति। ये यज॑मानस्य सा॒यं गृ॒हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्य॑ सा॒यं
दु॒ग्धꣳ ह॒विरा॑र्तिमा॒र्च्छति॑। इन्द्रा॑य व्री॒हीन्नि॒रुप्योप॑ वसेत्। पयो॒ वा ओष॑धयः। प॒यं
ए॒वार॑भ्य॒ गृही॒त्वोप॑ वसति। यत्प्रा॒तः स्यात्। तच्छृ॑तं कुर्यात्॥६॥

अथे॒तर॑ ऐ॒न्द्रः पु॒रोडा॑शः स्यात्। इन्द्रि॑ये ए॒वास्मै॑ स॒मीचीं॑ दधाति। पयो॒

वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
 वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन
 व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं
 हविरार्तिमाच्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव
 देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति।
 पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
 वत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्ये-
 ऽह्न्यत्यनालम्बुका भवति। तामपुरुष्यं यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्धोपं
 ह्वयेत। अमृहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋत्नम्।
 तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय

सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादूर्ध्वत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तुरामोर्षधीरन्यतरानुभयान्धौ वै॥)॥—————[१]

यद्विष्वण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पूर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैन्त्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदववृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मजायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्।

य॒ज्ञं विच्छि॑न्धात्। स जु॑हुयात्। मि॒त्रो जना॑न्कल्पयति प्रजा॒नन्॥१२॥

मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॑त द्याम्। मि॒त्रः कृ॑ष्टीरनि॑मिषा॒ऽभि च॑ष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑ञ्जुहोतेति। मि॒त्रेणै॒वैन॑त्कल्पयति। तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः॑ प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्या॒ऽ हु॒ताया॒मुत्तरा॑ऽऽहु॒तिः स्कन्दे॑त्। द्वि॒पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्यृ॒ध्येत। यदुत्तर॑या॒ऽभि जु॑हुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्यृ॒ध्येत। यत्र॑ वे॒त्थं वन॑स्पते दे॒वानां॑ गु॒ह्या ना॑मानि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गा॒मये॑ति॒ वान॑स्पत्यय॒र्चा स॑मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्। वन॑स्पति॒नैव य॒ज्ञस्या॑र्ता॒ चाना॑र्ता॒ चाऽऽहु॑ती॒ वि दा॑धार। तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः॑ प्रायश्चित्तिः। यत्पु॒रा प्र॑या॒जेभ्यः॑ प्राड॒ङ्गाः स्कन्दे॑त्। अ॒ध्व॒र्यवे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्॥१४॥

यद॑क्षि॒णा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यत्प्र॒त्यक्। हो॒त्रे च॒ पत्न्यै॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः स्यात्। यदुद॑ङ्घ्रिः। अ॒ग्नी॒धे च॒ प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ः

स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः
प्रह्रियेत॥१५॥

सुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते
अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा
हिंसीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो
घृतवांन्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च
यच्छेति। ब्रह्मणैवेनं प्र हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्नभि जुहुयात्स्याद्वियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्णवेण प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः

प्राङ्ङांरो यदक्षिणा यत्पुन्यदुदङ्कः॥)॥

[२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न
जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं
भवति। यद्यन्यत्र विन्देत्। अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा।

अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ ५ हु॒तं भ॑वति॥१७॥

अ॒जस्य॑ तु नाश॑नीयात्। यद॒जस्या॑शनी॒यात्। यामे॒वाग्ना॒वाहु॑तिं जुहु॒यात्।
ताम॑द्यात्। तस्मा॑द॒जस्य॑ नाश॑यम्। यद्य॒जान्न॑ वि॒न्देत्। ब्रा॒ह्मण॑स्य॒ दक्षि॑णे हस्ते
होत॒व्यम्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्वा॑ह्म॒णः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ ५ हु॒तं
भ॑वति॥१८॥

ब्रा॒ह्मणं॑ तु व॑स॒त्यै नाप॑ रुन्ध्यात्। यद्वा॑ह्म॒णं व॑स॒त्या अ॑परुन्ध्यात्।
यस्मि॑न्ने॒वाग्ना॒वाहु॑तिं जुहु॒यात्। तं भा॑ग॒धेये॑न व्य॒र्धये॑त्। तस्मा॑द्वा॒ह्मणो॑ व॑स॒त्यै
नाप॑रुध्यः। यदि॑ ब्रा॒ह्मणं॑ न वि॒न्देत्। द॒र्भस्त॑म्बे हो॒तव्यम्। अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः।
अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ ५ हु॒तं भ॑वति। द॒र्भांस्तु॑ नाध्या॑सीत॥१९॥

यद्द॒र्भान॑ध्यासी॑त। यामे॒वाग्ना॒वाहु॑तिं जुहु॒यात्। ताम॑ध्या॑सीत। तस्मा॑द्द॒र्भा
नाध्या॑सित॒व्याः। यदि॑ द॒र्भान्न॑ वि॒न्देत्। अ॒प्सु हो॑त॒व्यम्। आपो॑ वै सर्वा
दे॒वताः। दे॒वता॑स्वे॒वास्या॑ग्नि॒होत्र॑ ५ हु॒तं भ॑वति। आप॒स्तु न परि॑चक्षीत। यदापः

परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ स५ सृज्येते। यस्याऽऽहिताग्रेन्यैरग्निभिर्ग्नयः स५ सृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिः३ स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भः३ स्रवन्तमगदमंकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामव चुश्रोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्स्रवेत्। रेतोऽस्य वाजिनः३ स्रवेत्। गर्भः३ स्रवन्तमगदमंकुरित्याह। रेत एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां३ रूपकृत्।

रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्रोतैतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षसामपंहत्यै॥२३॥

अज्ञाऽज्ञावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचक्षीत् लभयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बेऽपसु

होतव्यम्॥)॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। ताभीं रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्त्रं लमन्तरमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अ॒ग्निं गृ॒ह्णामि सु॒रथं॑ यो म॑यो॒भूः। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति॒ सूर्य॑म॒ह्वे॑। आ॒दि॒त्यं ज्योति॑षां
ज्योति॑रुत्त॒मम्। श्वो य॒ज्ञाय॑ रमतां दे॒वता॑भ्यः। वसू॑न्नु॒द्राना॑दि॒त्यान्। इन्द्रे॑ण स॒ह
दे॒वताः॑। ताः पूर्॒वः परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒मामूर्जं॑ प॒ञ्चद॑शीं ये
प्रवि॑ष्टाः। तान्दे॒वान्परि॑ गृह्णामि पूर्॒वः॥ २६॥

अ॒ग्निर्ह॑व्य॒वाडि॑ह ताना व॑हतु। पौ॒र्ण॒मा॒सः॑ ह॒विरि॒दमे॑षां म॒यि। आ॒मा॒वा॒स्यः॑
ह॒विरि॒दमे॑षां म॒यि। अ॒न्तरा॑ऽग्नी प॒शवः॑। दे॒वस॑स॒द॒मा ग॑मन्। तान्पूर्॒वः परि॑
गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
सं॒वसा॑नाः। ताः पूर्॒वः परि॑ गृह्णामि॥ २७॥

स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
सं॒वसा॑नाः। तान्पूर्॒वः परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। अ॒यं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः।
अवा॑ङ्मु॒खा पि॑तृ॒भ्य आ॑। तं पूर्॒वः परि॑ गृह्णामि। अवि॑षन्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्रं
त्वा॑स॒ संभा॑पालाः॥ २८॥

विजयभा॒गः॑ समिन्ध॒ताम्। अग्रे॑ दी॒दाय॑ मे स॒भ्य। विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्।
 अन्न॑मावस॒धीय॑म्। अ॒भि ह॑राणि श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒व॒स॒थे श्रि॑यं म॒न्त्रम्।
 अहि॑र्षु॒ध्रियो॑ नि यच्छ॒तु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्ये॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्र॑ब्रवीमि।
 इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यः॥ २९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र॑ ब्रवीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः। आ॒दि॒त्येभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र॑ ब्रवीमि।
 प॒यस्व॑तीरोष॒धयः॑। प॒यस्व॑द्वीरु॒धां प॒यः॑। अ॒पां प॒यसो॑ यत्प॒यः॑। तेन॑ मा॒मिन्द्र॑ स॒
 सृ॒ज। अग्रे॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे॑ रा॒ध्यता॑म्। वा॒यो व्रत॑पत॒
 आ॒दि॒त्य व्रत॑पते॥ ३०॥

व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे॑ रा॒ध्यता॑म्। इ॒मां प्रा॒चीमु॒दीची॑म्।
 इष॑मूर्ज॒मभि॑ स॒स्कृ॑ताम्। ब॒हुप॒र्णाम॑शु॒ष्काग्रा॑म्। ह॒रा॒मि प॑शु॒पाम॒हम्। यत्कृ॑ष्णो
 रू॒पं कृ॑त्वा। प्रावि॑श॒स्त्वं वन॑स्पतीन्। तत॑स्त्वामे॒कवि॑श॒तिधा॑। सम्भ॑रामि
 सु॒सम्भृ॑ता॥ ३१॥

त्रीन्परिधीः॑ स्ति॒स्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनुसञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं मे॑क्ष॒णं धृ॑ष्टिम्। सं
भ॑रामि सुस॒म्भृता॑। या जा॒ता ओष॑धयः। दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॑ पर्व॒ राध्या॑सम्।
परि॒स्तर॑मा॒हरन्। अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञियम्। सदे॑वः शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जीवा॑नि श॒रदः॑ श॒तम्। अ॒परि॑मितानां॒ परि॑मिताः।
सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॑ कम्। ए॒नो मा॒ निगा॑ङ्क॒तम॑च्च॒नाह॑म्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु।
स॒कृदा॑च्छि॒न्नं ब॒र्हिरू॑र्णामृ॒दु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा भ॒राम्य॑हम्। अ॒स्मिन्त्सी॑दन्तु मे
पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ताम॑हाः प्र॒पिता॑महाश्चानु॒गैः स॒ह॥३३॥

त्रि॒वृत्प॑ला॒शे दु॒र्भः। इ॒याँन्प्रा॑देशसं॒मितः॑। य॒ज्ञे प॒वित्रं॑ पोत॒तम॑म्। प॒यो ह॒व्यं
क॑रोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ। य॒ज्ञस्या॑ङ्गानि॒ सर्व॑शः। आ॒प्या॒यय॑न्तौ सञ्च॑रताम्।
प॒वित्रे॑ ह॒व्यशो॑धने। प॒वित्रे॑ स्थो वैष्ण॒वी। वा॒युर्वा॒ मन॑सा पुनातु॥३४॥

अ॒यं प्रा॑णश्चा॒पान॑श्च। यज॑मान॒मपि॑ गच्छ॒ताम्। य॒ज्ञे ह्य॑भू॒तां पो॑तारौ। प॒वित्रे॑
ह॒व्यशो॑धने। त्वया॒ वेदिं॑ वि॒विदुः॑ पृथि॒वीम्। त्वया॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॑निः।

अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि
तन्तूनाम्। पवित्रेण सहागहि॥३५॥

शिवेयं रञ्जुरभिधानी। अघ्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रंसाय यज्ञस्य। उखे
उपदधाम्यहम्। पशुभिः सन्नीतं बिभृताम्। इन्द्राय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय।
त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो भवासि नः॥३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः पवित्रमतिनीताः।
आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दौहपवित्रे
रञ्जुम्। सर्वा पात्राणि शुन्धता। एता आ चरन्ति मधुमद्बुहानाः। प्रजावतीर्यशसो
विश्वरूपाः॥३७॥

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः
प्रजया सः सृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च।
जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च सन्दुहाताम्। धाता सोमैन

स॒ह वा॒तेन वा॒युः। यज॑मानाय॒ द्रवि॑णं दधातु॥३८॥

उ॒त्सं दु॒हन्ति क॒लशं॑ चतु॑र्बिलम्। इडां॑ दे॒वीं मधु॑मतीं सुव॒र्विदम्। तदिन्द्रा॒ग्नी जि॑न्वतं॒ सूनृ॑तावत्। तद्यज॑मानममृ॒तत्वे द॑धातु। काम॑धुक्षः प्र णो॑ ब्रूहि। इन्द्रा॒य ह॒विरिन्द्रि॑यम्। अ॒मूं यस्यां॑ दे॒वानाम्। म॒नुष्या॑णां प॒यो हि॑तम्। ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यः॑। ह॒व्यमा प्या॑यतां पुनः॥३९॥

व॒त्सेभ्यो॑ म॒नुष्ये॑भ्यः। पु॒नर्दो॑हाय कल्पताम्। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑तिरसि। य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑तिमनु॒ सन्त॑नोमि। अद॑स्तमसि विष्ण॑वे त्वा। य॒ज्ञायापि॑ दधाम्य॒हम्। अ॒द्विररि॑क्तेन॒ पात्रे॑ण। याः पू॒ताः प॑रि॒शेर॑ते। अ॒यं प॒यः सोमं॑ कृ॒त्वा। स्वां योनि॑मपि गच्छ॒तु॥४०॥

प॒र्णव॒ल्कः प॒वित्रम्। सौ॒म्यः सोमा॒द्धि निर्मि॑तः। इ॒मौ प॒र्णं च॑ द॒र्भं च॑। दे॒वानां॑ ह॒व्यशो॑धनौ। प्रा॒तर्वे॑षाय गोपाय। विष्णो॑ ह॒व्यं हि रक्ष॑सि। उ॒भाव॒ग्नी उ॑पस्तृण॒ते। दे॒वता॑ उप॑वसन्तु मे। अ॒हं ग्रा॒म्यानु॑प॑ वसामि। म॒ह्यं गोप॑तये प॒शून्॥४१॥

आभूत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वं परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रं ज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां मे सह पुंनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून्

(याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः।)॥ [४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तृतीयेषु। त्रिरेकादशा इह माऽवत। इदं शकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मने। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदमहं सेनाया अभीत्वयै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्य ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय। आ प्यायतां घृतयौनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमंङ्क्व त्वचमंङ्क्व। सुरूपं त्वा वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये जुष्टमभि धारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्त्सीदामृते प्रति तिष्ठ। ब्रीहीणां मेध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्रुर्भुवनस्य गोपाः। शृत उथ्स्नाति जनिता मतीनाम्। यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्त्सोम घृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छ सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्। इरा भूतिः पृथिव्यै

रसो मोत्क्रमीत् ॥ ४४ ॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे। यस्यास्मि न तमन्तरेमि।
स्वं मं इष्टं स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तं स्वं श्रान्तम्। स्वं हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा।
वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता ॥ ४५ ॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा भेर्मा संविक्था
मा त्वां हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिञ्च। अवदानानि
ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। यदवदानानि तेऽवघ्नन्।
विलोमाकार्षमात्मनः ॥ ४६ ॥

आज्येन प्रत्येनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्।
आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरूपाम यज्ञस्य। शुद्धं स्विष्टमिदं हविः।
मनुना दृष्टां घृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसंभिन्दन्।
अवद्याम्येकतो मुखाम् ॥ ४७ ॥

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॑ गा जिन्वा॒र्वतः। तस्या॑स्ते भक्षि॒वाणः॑ स्याम।
स॒र्वात्मा॑नः स॒र्वग॑णाः। ब्रध्र॑ पिन्व॒स्व। दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कुर्व॑तो मे॒ मोप॑दसत्।
दि॒शां क्लृ॑तिरसि। दि॒शो मे॒ कल्प॑न्ताम्। कल्प॑न्तां मे॒ दिशः॑॥४८॥

दैवी॑श्च॒ मानु॑षीश्च। अ॒होरा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्धमा॒सा मे॑ कल्पन्ताम्। मा॒सां मे॑
कल्पन्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे॒ कल्प॑न्ताम्। सं॒वत्स॒रो मे॑ कल्पताम्। क्लृ॑तिरसि॒ कल्प॑तां
मे। आ॒शा॒नां त्वाऽऽशा॑पा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृतै॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्या॑ध्यक्षेभ्यः॥४९॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा॒ भा॒गोऽभ॑क्त। निर॑भागं
भ॑जामः। अ॒पस्मि॑न्व। ओष॑धीर्जिन्व। द्वि॒पात्पा॑हि। चतु॑ष्पादव। दि॒वो वृष्टि॑मे॒रय।
ब्रा॒ह्म॒णाना॑मि॒दं ह॒विः॥५०॥

सो॒म्याना॑ं सोमपी॒थिना॑म्। निर्भ॑क्तो ब्रा॒ह्मणः॑। नेहा ब्रा॒ह्मण॑स्यास्ति। सम॑ङ्कां
ब॒र्हिर्ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑। समा॑दित्यैर्वसु॒भिः सं म॑रुद्धिः। समि॒न्द्रेण॑ वि॒श्वेभि॑र्दे॒वेभि॑रङ्गाम्।
दि॒व्यं नभो॑ गच्छतु॒ यत्स्वाहा॑। इन्द्रा॑णीवा॒विध॒वा भू॑यासम्। अदि॑तिरिव सुपु॒त्रा।

अ॒स्थू॒रि॒ त्वा॑ गा॒र्ह॒प॒त्य॑॥५१॥

उ॒प॒नि॒ष॒दे॒ सु॒प्र॒जा॒स्त्वा॒य॑। सं॒ प॒त्नी॒ प॒त्या॑ सु॒कृ॒तेन॑ ग॒च्छ॒ताम्। य॒ज्ञ॒स्य॑ यु॒क्तौ॒
धु॒र्या॑व॒भू॒ताम्। स॒ज्ज्ञा॒ना॒नौ वि॒ज॒ह॒ता॒म॒रा॑तीः। दि॒वि ज्यो॒ति॒र॒ज॒र॒मा र॑भेताम्। द॒श॒ते
त॒नु॒वो॑ य॒ज्ञ य॒ज्ञि॒याः। ताः प्री॑णातु॒ यज॑मानो घृ॒तेन॑। ना॒रि॒ष्ठ॒योः प्र॒शि॒ष॒मी॒ड॒मा॒नः।
दे॒वा॒नां॒ दै॒व्येऽपि॒ यज॑मानोऽमृ॒तोऽभू॑त्। यं वा॑ दे॒वा अ॑कल्पयन्॥५२॥

ऊ॒र्जो॒ भा॒गः श॑त॒क्र॒तू। ए॒त॒द्वा॒ तेन॑ प्री॒णानि॑। तेन॑ तृ॒प्य॒तमः॑ ह॒हौ। अ॒हं दे॒वा॒नां॑
सु॒कृ॒ता॒म॒स्मि लो॒के। म॒मे॒द॒मि॒ष्टं न मि॑थु॒र्भ॒वा॒ति। अ॒हं ना॑रि॒ष्ठा॒व॒नुं य॒जामि॑ वि॒द्वान्।
यदा॑भ्या॒मिन्द्रो॒ अ॒द॒धा॒द्वा॒ग॒धे॒यम्। अ॒दा॒र॒सृ॒द्ध॒व॒त दे॒व॒सो॒म। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे म॑रु॒तो
मृ॒ड॒ता नः॑। मा नो॑ वि॒द॒द॒भि॒भा॒मो अ॑श॒स्तिः॥५३॥

मा नो॑ वि॒द॒द्वृ॒ज॒ना॒ द्वे॒ष्ट्या॒ या। ऋ॒ष॒भं वा॒जिनं॑ व॒यम्। पूर्ण॑मा॒सं य॒जाम॑हे। स
नो॑ दो॒ह॒ताः सु॒वी॒र्य॑म्। रा॒य॒स्पोषः॑ स॒ह॒स्रि॒णम्। प्रा॒णाय॑ सु॒रा॒ध॒से। पूर्ण॑मा॒साय॑
स्वाहा॑। अ॒मा॒वा॒स्या॑ सु॒भ॒गा सु॒शे॒वा। धे॒नु॒रि॒व भू॒य आ॒प्या॒य॑मा॒ना। सा नो॑ दो॒ह॒ताः॑

सुवीर्यम्। रायस्पोषं सहस्रिणम्। अपानाय सुराधंसे। अमावास्यायै स्वाहा।
अभि स्तृणीहि परि धेहि वेदिम्। जामिं मा हिंसीरमुया शयाना। होतृषदना
हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने॥५४॥

अभीर्त्वर्यं करोमि क्रमीत्पिताऽऽत्मनं एकतो मुखां मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नशस्तिः सा नो दोहतां सुवीर्यं सप्त च॥———[५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपां रस
ओषधीनां सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके।
भूपते भुवनपते। महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं
भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं त्वा वृणते।
बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि। मनो गायत्रियै। गायत्री
त्रिष्टुभे। त्रिष्टुजगत्यै। जगत्यनुष्टुभे। अनुष्टुक्पङ्क्तौ। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः

सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै
हर्म्यं करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य
मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा
महिमानं पुपोष। ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञियां यज्ञं वि च यन्ति शं च।
ओषधीराप इह शक्नोरीश्व। यो मां हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च। तस्येन्द्र वज्रेण
शिरश्छिन्नन्नि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्। देवेभ्यो जुष्टं सदानाय बर्हिः। सुवर्गे
लोके यजमानं हि धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि। स्योना च मे

सुषदा॑ चैधि। ऊ॒र्ज॑स्वती च मे॒ पय॑स्वती चैधि। इ॒ष॒मूर्जं॑ मे॒ पि॒न्वस्व। ब्र॒ह्म॒ तेजो॑ मे॒
पि॒न्वस्व। क्ष॒त्र॒मोजो॑ मे॒ पि॒न्वस्व। वि॒शं पु॒ष्टिं॑ मे॒ पि॒न्वस्व। आ॒यु॒र॒न्नाद्यं॑ मे॒ पि॒न्वस्व।
प्र॒जां प॒शून्मे॑ पि॒न्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उ॒प भू॒य इ॒न्नु मे॑। अ॒वि॒क्षो॒भाय॑ परि॒धीं द॑धामि। ध॒र्ता ध॒रुणो॑
ध॒री॒यान्। अ॒ग्नि॒र्द्वेषा॑सि॒ निरि॒तो नु॑दातै। वि॒च्छि॒न॒द्भि वि॒धृती॑भ्या॑ स॒प॒त्नान्।
जा॒ता॒न्प्रा॒तृ॒व्यान् ये च॑ ज॒नि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒त्राभ्यां॑ वि॒ध॒माम्ये॑नान्। अ॒ह॑
स्वा॒ना॒मु॒त्त॒मोऽसा॑नि दे॒वाः। वि॒शो य॒त्रे नु॑दमा॒ने अ॒रा॑तिम्। वि॒श्वं पा॒प्मान॒मम॑तिं
दु॒र्म॒रा॒युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृ॒तीं स्थो॑ वि॒धृती॑ स्व॒धृती॑। प्रा॒णान्म॑यि
धा॒रय॑तम्। प्र॒जां म॑यि॒ धार॑यतम्। प॒शून्म॑यि॒ धार॑यतम्। अ॒यं प्र॑स्तर उ॒भय॑स्य
धृ॒र्ता। धृ॒र्ता प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः। तस्मि॒न्त्सु॒चो
अ॒ध्या सा॑दयामि। आ रो॒ह प॒थो जु॑हु दे॒व्याना॑न्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथम॒जा ये पुंरा॒णाः। हिर॑ण्यपक्षाऽजि॒रा सम्भृ॑ताङ्गा। वहा॑सि मा
सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः। अवा॒हं बा॑ध उप॒भृता॑ स॒पत्नान्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान् ये च
जनि॑ष्यमा॒णाः। दोहै॑ य॒ज्ञं सु॒दुघा॑मिव धे॒नुम्। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे
मथ्स॒पत्नाः॑। यो मा॑ वा॒चा मन॑सा दुर्म॒रायुः। हृ॒दाऽरा॑तीयाद॒भिदा॑सदग्ने॥६३॥

इ॒दम॑स्य चि॒त्तम॑ध॒रं ध्रु॑वायाः। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे मथ्स॒पत्नाः॑।
ऋ॒षभो॑ऽसि शा॒कुरः। घृ॒ताची॑नां सू॒नुः। प्रि॒येण॒ नाम्ना॑ प्रि॒ये स॒दसि॑ सीद। स्यो॒नो
मे॑ सीद सु॒षदः॑ पृथि॒व्याम्। प्रथ॑यि प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ सुव॒र्गे लो॒के। दि॒वि सी॑द
पृथि॒व्याम॒न्तरि॑क्षे। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्॥६४॥

अध॑रे मथ्स॒पत्नाः॑। इ॒यं स्था॒ली घृ॒तस्य॑ पूर्णा। अ॒च्छिन्न॑पयाः श॒तधा॑र उ॒त्सः।
मा॒रुते॑न शर्म॑णा दै॒व्येन॑। य॒ज्ञोऽसि॑ स॒र्वतः॑ श्रि॒तः। स॒र्वतो॑ मां भू॒तं भवि॑ष्यच्छ्र॒यता॑म्।
श॒तं मे॑ सन्त्वा॒शिषः॑। स॒हस्रं॑ मे सन्तु सू॒नृताः॑। इ॒राव॑तीः पशु॒मतीः॑। प्र॒जाप॑तिरसि
स॒र्वतः॑ श्रि॒तः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः।
 इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकित्सन्। तेन
 देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मयि श्रयताम्।
 यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिञ्चद्वलमिन्द्रं प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधु वाजिनीवत्। येनोपरिष्ठादधि नोन्म
 दधि मां धिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहां सतीं गहने गह्वरेषु।
 स विन्दतु यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु। अयं यज्ञः
 समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्त्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमश्याम्। यो नः कनीय इह
 कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनान्नुदेताम्। अहं
 प्रजां वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्।
 वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वा॒ज॒जि॒त्यायै॑ सं मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्याय। उप॑हूतो॒ द्यौः पि॒ता। उप॑ मां
 द्यौः पि॒ता ह॑यताम्। अ॒ग्निरा॑ग्नी॒ध्रात्। आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै॑ पुण्याय। उप॑हूता
 पृथि॒वी मा॒ता। उप॑ मां मा॒ता पृथि॒वी ह॑यताम्। अ॒ग्निरा॑ग्नी॒ध्रात्॥६९॥

आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै॑ पुण्याय। मनो॑ ज्योति॑र्जुषता॒माज्य॑म्। विच्छि॑न्नं य॒ज्ञं
 समि॑मं द॑धातु। बृह॒स्पति॑स्तनुतामि॒मं नः॑। विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑
 अ॒ग्न आ॑वृश्चामि॑। अ॒हं वा॑ क्षिपि॒तश्चर॑न्। प्र॒जां च॒ तस्य॑ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॒वा नि
 वृ॑श्चत॥७०॥

अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। स॒मानो॑ यश्च॒ निष्ट्यः॑। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा
 तस्यो॑च्छे॒षि कि॒ञ्चन॑। यो मां॑ द्वेष्टि॑ जातवेदः। यं चा॒ऽऽहं॑ द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्।
 सर्वा॑ऽस्तान॑ग्रे सन्द॑ह। या॑ऽश्चा॒हं द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। अ॒ग्ने वा॑जजित्। वाजं॑ त्वा
 ससृ॑वा॑सम्॥७१॥

वाजं॑ जिगि॒वा॑सम्। वा॒जिनं॑ वाज॒जित॑म्। वा॒ज॒जि॒त्यायै॑ सम्मा॑र्जिम्।

अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्याय। वेदि॑र्ब॒र्हिः शृ॒तः ह॒विः। इ॒ध्मः प॑रि॒धयः॑ स्तुचः॑। आज्यं॑
य॒ज्ञ ऋ॒चो य॒जुः। या॒ज्याश्च॑ वष॒ट्काराः॑। सं मे॒ सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्मस॒न्नह॑ने
हु॒ते॥७२॥

दि॒वः खी॑लोऽव॑ततः। पृ॒थि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तः। तेना॑ स॒हस्र॑काण्डेन। द्विष॑न्तः
शोच॑यामसि। द्विष॑न्मे ब॒हु शो॑चतु। ओष॑धे॒ मो अ॒हः शु॑चम्। य॒ज्ञ नम॑स्ते य॒ज्ञ।
नमो॑ नम॑श्च ते य॒ज्ञ। शि॒वेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व॥७३॥

सु॒भूतेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। य॒ज्ञस्य॑र्द्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्व।
उप॑ ते य॒ज्ञ नमः॑। उप॑ ते॒ नमः॑। उप॑ ते॒ नमः॑। त्रि॒ष्फ॒लीक्रि॑यमा॒णानाम्॑। यो न्य॒ङ्गो
अ॒वशि॑ष्य॑ते। रक्ष॑सां भाग॒धेयम्॑। आप॒स्तत्र॑ व॒हता॑दितः॥७४॥

उ॒लूख॑ले॒ मुस॑ले॒ यच्च॑ शूर्पे॑। आ॒शि॒श्लेष॑ दृषदि॒ यत्क॑पाले॑। अ॒व॒प्रुषो॑ वि॒प्रुषः॑
संय॑जामि। वि॒श्वे दे॒वा ह॒विरि॑दं जु॒षन्ता॑म्। य॒ज्ञे या॑ वि॒प्रुषः॑ सन्ति॑ ब॒ह्वीः। अ॒ग्नौ
ताः सर्वाः॑ स्वि॒ष्टाः सु॑हु॒ता जु॑होमि। उ॒द्यन्न॑द्यमि॒त्र महः॑। स॒पत्न्या॑न्मे अ॒नीन॑शः।

दिवैनान् विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य।

॥ हृद्रोगघ्न-मन्त्राः ॥

उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं च नाशय।
शुक्लेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकासु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदंगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रधम्।

यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्कं। सर्वं पापं समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासन्ति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा

तस्योच्छेपि किञ्चन। अवसृष्टः परापत। शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छामित्रान्प्र
विश। मेषां कञ्चनोच्छेषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौमगाय पशून्मे पिबस्व दुर्मरायुं देवयानानग्रेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी

ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्ब्रूधत ससृवांसं हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामृष्टौ च॥ [६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्।
अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे।
दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्युतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां
मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य
सन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जुरामशीमहि। इन्द्रं शाक्रं गायत्रीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं

शाक्कर त्रिष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्कर जगतीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि।
इन्द्रं शाक्करानुष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्कर पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च।
ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि। ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवः
सुवर्गमम्। सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया
दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः।
ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः।
यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया
वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा

दीक्षयां दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः।
तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो
दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्।
अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्।
ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा
दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा
दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृतां च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे
दक्षपितेह सीद। देवानां सुम्नो मंहते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व।
पितेवैधि सूनव आ सुशेवं। शिवो मां शिवमा विंश। सत्यं म आत्मा। श्रद्धा

मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मा दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहं त्वदस्मि।
मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्रे। पुत्रः
पित्रे लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्रे स्वां योनिमा सीद
साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वा-
ऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च
पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो
विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा अभूमा। सुख्यं ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योषाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते पृथिवी
पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते
द्यौः पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते प॒ञ्चमः॑ पादः। सा न॒ इष॒मूर्जं॑ धु॒क्ष्व। तेजं॑ इन्द्रि॒यम्।
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑न्नाद्यम्। वि मि॑मे त्वा प॒यस्व॑तीम्। दे॒वानां॑ धे॒नुः सु॒दुघा॒मन॑पस्फुरन्तीम्।
 इन्द्रः॑ सोमं पिबतु। क्षेमो॑ अस्तु नः। इ॒मान्न॑राः कृणुत॒ वेदि॑मेत्य। वसु॑मतीः
 रु॒द्रव॑तीमादि॒त्यव॑तीम्॥११॥

व॒ष्मन्दि॑वः। नाभा॑ पृथि॒व्याः। यथा॒ऽयं यज॑मानो न रिष्येत्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे।
 चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका॒ भुवन॑स्य॒ मध्ये॑। तस्याः॑ सु॒पर्णा॑वधि॒
 यौ निवि॑ष्टौ। तयोर्दे॒वाना॑मधि॑ भाग॒धेयम्॑। अप॒जन्यं॑ भ॒यं नु॑द। अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय।
 गृ॒हः सोम॑स्य गच्छ॒तम्। न वा उ॑ वे॒तन्मि॑यसे न रिष्यसि। दे॒वाः इदे॑षि पृथि॒भिः
 सु॒गेभिः॑। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृतः॑। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒विता॑ दधातु॥१२॥

ब्रह्मणो योनिरहंसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योपधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्राक्षितिरुत्तरस्मिन्नामेयं

दिशः पादं आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥

[७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शु॒क्रं ज्योति॑रजायत। तन्नः॑ पर्ष॒दति॒ द्विषः॑। अ॒ग्ने वैश्वान॑र॒

स्वाहा॥ यस्माद्दी॒षाऽवा॑शि॒ष्टाः। ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृड।
नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। यस्माद्दी॒षा न्य॑ष॒दः। ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि॥१३॥

प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। उदु॑स्र तिष्ठ॒ प्रति॑ तिष्ठ॒ मारि॑षः।
मेमं॑ य॒ज्ञं यज॑मानं च रीरिषः। सु॒व॒र्गे लो॒के यज॑मान॒ः हि धे॑हि। शन्न॑ एधि द्वि॒पदे॑
शं चतु॑ष्पदे। यस्माद्दी॒षाऽवै॑पि॒ष्टाः प॒लायि॑ष्टाः स॒मज्ञा॑स्थाः। ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि।
प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑॥१४॥

य इ॒दम॑कः। तस्मै॒ नमः॑। तस्मै॒ स्वाहा॑॥ न वा उ॒वेत॑न्मि॒त्रय॑से। आशा॑नां त्वा॒ विश्वा॑
आशाः॑। य॒ज्ञस्य॑ हि स्थ ऋ॒त्वियौ॑। इन्द्रा॑ग्नी॒ चेत॑नस्य च। हु॒ताहु॑तस्य॒ तृप्य॑तम्।
अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। हु॒तस्य॑ चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। इन्द्रा॑ग्नी॒ अस्य॑
सोम॑स्य। वी॒तं पि॑बतं जुषे॒थाम्। मा यज॑मानं॒ तमो॑ विदत्। म॒र्त्विजो॑ मो इ॒माः
प्र॒जाः। मा यः॑ सोम॑मि॒मं पि॑बा॒त्। स॒सृष्ट॑मु॒भयं॑ कृतम्॥१५॥

अ॒ना॒गसं॑स्त्वा व॒यम्। इ॒न्द्रेण॑ प्रे॒षिता॑ उ॒प। वा॒युष्टे॑ अ॒स्त्व॑श्श॒भूः। मि॒त्रस्ते॑
अ॒स्त्व॑श्श॒भूः। वरु॑णस्ते अ॒स्त्व॑श्श॒भूः। अपा॑ङ्ग॒या ऋ॑तस्य गर्भाः। भुव॑नस्य
गो॒पाः श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानां ककु॒भः प्र॒युतो॑ नपातारः। व॒शुनेन्द्र॑ ह्ययत।
घोषे॒णामी॑वाश्चातयत॥९६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॑ इ॒न्दुरिन्द्र॑ इत्य॑वादिषुः। ए॒न्द्रम॑चुच्यवुः पर॒मस्याः॑
परा॒वतः॑। आ॒ऽस्मात्स॒धस्था॑त्। ओ॒रोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॑भू॒तम॑सुषवुः। ब्र॒ह्मव॑र्चसं
म॒ आसु॑षवुः। स॒म॒रे रक्षा॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्य॑। वाक्क्र॑ त्वा॒ मन॑श्च
श्रीणी॑ताम्॥९७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वा॒ऽपा॒नश्च॑ श्रीणी॑ताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च श्रीणी॑ताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑
च श्रीणी॑ताम्। ओज॑श्च त्वा॒ सह॑श्च श्रीणी॑ताम्। आयु॑श्च त्वा॒ऽज॒रा च॑ श्रीणी॑ताम्।
आ॒त्मा च॑ त्वा॒ तनू॑श्च श्रीणी॑ताम्। श्रु॒तो॑ऽसि श्रु॒तं कृ॑तः। श्रु॒ताय॑ त्वा श्रु॒तेभ्य॑स्त्वा।
यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑णं यमा॒हुः। यं मि॒त्रमा॒हुर्यमु॑ स॒त्यमा॒हुः॥९८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। तस्य दोहमशीमहि॥१९॥

तस्य सुम्रमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्प्र स मित्र। यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी। एष ब्रह्मा य ऋत्वियः। इन्द्रो नाम श्रुतो गुणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शसिषु हरी। य ऋत्वियः प्र ते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु। हरिवर्षसङ्गिरः। इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम्। तयोरनु भक्षं भक्षयामि।

वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्।
अर्थेगा अस्य जहितः। अवसानपतेऽवसानं मे विन्द। नमो रुद्राय वास्तोष्पतये।
आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तं हुवे।
यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मि। यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति
तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्।
तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो
द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमृद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः
पवित्रं रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा
संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां
भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहिं गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत् श्रीणीतां॑ सत्यमाहुरंशीमहि॑ गुणे कुरु॑ विद्रवणे॑ पितृयाणां॑ अ॒र्को रज॑सो वि॒मानु॒स्त्रीणि॑ च॥—————[९]

उद॑स्ताम्प॒सी॒थ्सवि॒ता मि॒त्रो अ॑र्य॒मा। सर्वा॑न॒मित्रा॑नवधीद्युगेन॑। बृ॒हन्तं॑
मा॒म॒कर॑द्वी॒रव॑न्तम्। र॒थन्त॑रे श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्याम्। वा॒म॒दे॒व्ये श्र॑यस्व॒
स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षे। बृ॒ह॒ति श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ दि॒वि। बृ॒ह॒ता त्वोप॑स्त॒भ्रोमि॑। आ त्वा॑ ददे
यश॑से वी॒र्या॑य च। अ॒स्मास्व॑घ्निया यू॒यं द॑धाथेन्द्रि॒यं प॑यः। यस्तै॑ द्र॒प्सो यस्तं॑
उद॑रूषः॥१०५॥

दै॒व्यः के॒तुर्वि॑श्वं भु॒वंन॑मावि॒वेश॑। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्ट्यै॒ स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सर्वा॑
य॒ज्ञोऽय॑मेतु। वि॒श्वे दे॒वा म॒रुतः॑ सा॒मा॒र्कः। आ॒प्रि॒य॒श्छ॒न्दांसि॑ नि॒विदो॑ यजू॑षि।
अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै यद्य॑ज्ञियम्। प्र॒जाप॑तेर्व॒र्तनि॑मनु॑ वर्त॒स्व। अनु॑वी॒रैरनु॑ रा॒ध्याम् गो॑भिः।
अ॒न्व॒श्वैरनु॑ स॒र्वैरु॑ पु॒ष्टैः। अनु॑ प्र॒जया॑ऽन्विन्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्र॒ति॒क्ष॒त्रे प्र॒ति ति॑ष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्र॒त्य॒श्वेषु॑ प्र॒ति
ति॑ष्ठामि गो॒षु। प्र॒ति प्र॒जायां॑ प्र॒ति ति॑ष्ठामि भ॒व्यै। वि॒श्वम॒न्याऽभि॑ वावृ॒धे।

तदन्यस्यामधिंश्रितम्। दिवे च विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः
पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ
स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां
प्रयाजा उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहा।
उत त्या नो दिवा मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप स्त्रिधः। उत त्या
दैव्या भिषजा। शन्नस्करतो अश्विना। यूयातामस्मद्रपः। अप स्त्रिधः।
शमग्निरग्निभिस्करत्। शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप स्त्रिधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्।
त्रिवृद्धवृनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि
विदुषे भर। अरङ्गमाय जग्मवे। अपश्चाद्वध्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवांगात्। इन्दोरिन्द्रो-

उपात्। तस्यं त इन्द्रविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥११०॥

उदरुष इन्द्रियेण गा मतिररुपा अंगात्रीणि च॥

[१०]

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वर्षद्वृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम्। अरायो अस्मां अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं म आपस्तदुं तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभैषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृष्णुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः

पुरु॒चीः। ति॒रो मृ॒त्युं द॑धतां पर्व॒तेन। इ॒ष्टेभ्यः॑ स्वाहा॒ वष॑डनि॒ष्टेभ्यः॑ स्वाहा॑। भे॒षजं॑
दुरि॑ष्ट्यै स्वाहा॒ निष्कृ॑त्यै स्वाहा॑। दौरा॑र्घ्यै स्वाहा॒ दैवी॑भ्यस्त॒नूभ्यः॑ स्वाहा॑॥११३॥

ऋ॒द्धौ स्वाहा॒ समृ॑द्धौ स्वाहा॑। यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे। ततो॑ नो॒ अभयं॑ कृधि।
मघ॑वञ्छृ॒ग्धि तव॑ तन्न॑ ऊ॒तये॑। वि द्वि॒षो वि मृ॑धो जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिः।
वृ॒त्रहा॑ वि मृ॑धो व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः। स्व॒स्ति॒दा अ॑भय॒ङ्करः॑। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑
न ऊ॒नम्॥११४॥

आप्या॑यय हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑। भूयि॑ष्ठभाजो॒
अध॑ ते स्याम। अना॑ज्ञातं यदाज्ञा॑तम्। य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यते॑ मिथु॑। अग्ने॒ तद॑स्य कल्पय।
त्व॑ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्। पुरु॑षसम्मि॒तो य॒ज्ञः। य॒ज्ञः पुरु॑षसम्मि॒तः। अग्ने॒ तद॑स्य
कल्पय। त्व॑ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्। यत्पा॑क॒त्रा मन॑सा दी॒नद॑क्षा॒ न। य॒ज्ञस्य॑ म॒न्वते॑
मर्ता॑सः। अ॒ग्नि॒ष्टद्धो॑ता॑ ऋतु॒विद्वि॑जानन्। यजि॑ष्ठो दे॒वाः ऋ॒तुशो॑ य॒जाति॑॥११५॥

यद्वैवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन
मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः।
गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं संरस्वति। ऋतान्मां मुञ्चतां हंसः।
यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत वा जामिशंसात्। ज्यायंसः शंसादुत वा
कनीयसः। अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि। यद्वाचा
यन्मनसा। बाहुभ्यामुरुभ्यामष्टीवद्भ्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यद्धस्ताभ्यां
चक्र किल्बिषाणि। अक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः। दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च।
तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। अदीव्यन्नृणं यदहं चकार। यद्वादास्यन्त्सञ्जगारा
जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भे सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं पितरम्। पुत्रः

प्रमु॑दितो॒ धयन्। अहि॑सितौ॒ पितरौ॒ मया॒ तत्। तद॑ग्रे अनृ॑णो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं
पृथि॒वीमु॒त द्याम्। यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॒शसा॑
नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदेन॑श्चकृ॒मा नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। अति॑ क्रामामि दुरि॑तं
यदेन॑ः। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृतः॑। तमा
रो॒हामि॑ सु॒कृतां॒ नु लो॒कम्। त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृजतै॒तदेन॑ः। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्येषु॑ मामृजे।
ततो॑ मा॒ यदि॒ किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गार्ह॑पत्यः प्रमु॑ञ्चतु। दुरि॑ता यानि॑ चकृ॒मा। क॒रोतु॒ माम॑ने॒नसम्॑। दि॒वि जा॒ता
अ॒प्सु जा॒ताः। या जा॒ता ओष॑धी॒भ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आपः॑। ता नः॑ शुन्धन्तु
शुन्ध॑नीः। यदापो॒ नक्तं॑ दुरि॑तं चरा॑म। यद्वा दि॒वा नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। हि॒र॒ण्यव॑र्णास्त॒त
उत्पु॑नीत नः। इ॒मं मै वरु॑ण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अ॒ग्रे स त्वन्नो॑ अ॒ग्रे। त्वम॑ग्रे
अ॒यासि॑॥१२१॥

अनेनसंमष्टीवद्वा२ सति पंराशसांऽऽनुशैऽग्निर्मा तस्मादेनंसः पुनीत नृन्नीणि च (यदेवा देवां ऋतेनं सजातशःसाद्यद्वाचा यद्वस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेप्
यदन्तरिक्षं यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदापं द्रुमं मे वरुण तत्त्वां यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।

)॥ ————— [१२]

यत्ते ग्राव्णां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वधिता परू२षि।
तथ्सन्धुथ्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो अधमिथ्सङ्ख्येम। यत्ते ग्रावां बाहुच्युतो
अचुच्यवुः। नरो यत्ते दुदुहुर्दक्षिणेन। तत्त आप्यायतां तत्ते। निष्ट्यायतां देव
सोम। यत्ते त्वचं बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्मना॥१२२॥

त्वया तथ्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा
समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहूतास्तव स्मः। आ नो भज
सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हांसीद्भिरं आवृणानः।
अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम नम

इद्वषट्। उप॑ मा॒ राजन्सु॑कृ॒ते ह्व॑यस्व। सं प्रा॑णापा॒नाभ्या॑ꣳ समु॒ चक्षु॑षा॒ त्वम्। सꣳ
श्रोत्रे॑ण गच्छ॒स्व सोम॑ राजन्। यत्त॒ आस्थि॑तꣳ शमु॒ तत्ते॑ अस्तु। जा॒नी॒तान्नः॑ स॒ङ्गम॑ने
पथी॑नाम्। ए॒तं जा॑नी॒तात्पर॑मे व्यो॒मन्। वृ॒काः स॒धस्था॑ वि॒द रू॒पम॑स्य॥१२४॥

यदा॒गच्छा॑त्प॒थिभिर्दे॒व्यानैः॑। इ॒ष्टापूर्ते॑ कृ॒णु॒तादा॒विर॑स्मै। अरि॑ष्ठो राज॒न्नग॒दः
परे॑हि। नम॑स्ते अस्तु चक्ष॑से रघू॒यते। नाक॒मारो॑ह स॒ह यज॑मानेन। सूर्य॑
गच्छ॒तात्पर॑मे व्यो॒मन्। अभू॑द्दे॒वः स॒वि॒ता व॒न्द्यो॒नु नः॑। इ॒दानी॑म॒हं उप॑वाच्यो
नृभिः॑। वि॒ यो रत्ना॑ भज॑ति मान॒वेभ्यः॑। श्रेष्ठ॑ नो अत्र॒ द्रवि॑णं यथा॒ दध॑त।
उप॑ नो मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑ सखा॒या। आ॒दि॒त्यानां॑
प्रसि॑तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा घ॒विषा॑ परि॑ णो वृणक्तु। आ॒प्याय॑स्व सन्तैः॑॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्यन्नं च॥

[१३]

यदि॑दी॒क्षे मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। यद्वा॑ प्रा॒णैश्चक्षु॑षा॒ यच्च॑ श्रोत्रे॑ण। यद्रेत॑सा
मिथु॑नेनाप्या॒त्मना॑। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो

विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। यद्वा साम्ना यजुषा। पशूनां चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्ध्यो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनेन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः। अद्ध्यो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम। विश्वेषां देवानां प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॥ सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॥ कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॥
 देवांस इह मादयध्वम्। सोम्यांस इह मादयध्वम्। कव्यांस इह मादयध्वम्।
 अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो
 नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतैरिव॥१२९॥

अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो अनु परेहि
 पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजां
 रौरिषो मोत वीरान्। इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्भोजिद्धनजिदंश्चजिद्यत्। पूर्णं
 वनस्पतैरिव। अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतांवृद्धो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियं धामांशीमहीवाभिर्नः शीयतां रयिरेकं च॥ [१४]

सर्वान् यद्विष्यन्नेन वि वै याः पुरस्ताद्देवां देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पुरेऽनागस् उदस्ताम्पसीद्वह्मं प्रतिष्ठा यद्देवा यत्ते ग्राव्णा यद्दिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यज्ञेऽग्रे यो नो ज्योग्जीवाः पुरोरंजाः प्रतमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रिंशदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहृण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता९ सङ्गह्नीति। द्वादशारत्नी रशना भवति।
 द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः।
 ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यं नाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि
 जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य
 समष्ट्यै। केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं
 वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोपं वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै।
 रात्रिं जागुरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥

[१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। ता दिग्भ्यः

सुमाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते।
यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पंचति। रेत एव तद्वधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्रमौ भवतः। उभयतं
एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वारं
आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति।
दिशामेव ज्योतींश्च रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन् रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यम्।
यदाज्ये रश्नान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्धयति। दर्भमयीं रश्ना भवति।
बहु वा एष कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्वर्भमयीं रश्ना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा
आलब्धस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्विजः प्राविंशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्कम्।
यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्वधाति। अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत

उदक्रामत्। तथ्सुवर्णं॑ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं॑ हिरण्यं ददाति। रेतं एव
तदधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्। रेतसैवास्मिन्नेतो
दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवथ्यट् च॥

[२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति। आ देवताभ्यो
वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्यं। न देवताभ्यु आवृश्च्यते। वसीयान्भवति।
यदाहं। ब्रह्मन्नाश्वं मेध्यं भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै
ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्यु आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति
रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण
क्रियते। इमामंगृभ्णन्नशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारत्नी(३)रिति। ऋषभो वा एष
 ऋतूनाम्। यथ्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्।
 यदश्वमेधः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरत्निं
 रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपं सः स्फुरोति। तादृगेव तत्। पूर्वं आयुषि विदथेषु
 कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह।
 भूतिमेवोपावर्तते। ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्।
 सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति। भुवनमसीत्याह।
 भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह।
 धर्तारमेवैनं करोति। सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
 सप्रथममित्याह॥११॥

प्र॒जयै॒वैनं॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। स्वाहा॑कृ॒त इत्या॑ह। होमं॑ ए॒वास्यै॒षः।
 पृथि॒व्यामि॒त्याह॑। अ॒स्यामे॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। य॒न्ता रा॒ड्यन्ता॑ऽसि॒ यम॑नो ध॒र्ताऽसि॑
 ध॒रुण॑ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। कृ॒ष्यै त्वा॒ क्षेमा॑य त्वा र॒य्यै त्वा
 पोषा॑य त्वेत्या॑ह। आ॒मेवै॒तामा॑ शा॒स्ते। स्व॒गा त्वा॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैनं॑
 स्व॒गा क॑रोति। स्वाहा॑ त्वा प्र॒जाप॑तय॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। यस्या॑ ए॒व
 दे॒वता॑या आल॒भ्यते॑। तयै॒वैनं॑ स॒मर्ध॑यति॥१२॥

बभ्राति॑ सम्बुद्धा॒ उपा॑दधात्युसीत्या॑ह सप्र॑थसमित्या॑ह दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह पञ्च॑ च॥ [३]

यः पि॒तुर॑नु॒जायाः॑ पु॒त्रः। स पु॒रस्ता॑न्नयति। यो मा॒तुर॑नु॒जायाः॑ पु॒त्रः।
 स प॒श्चान्न॑यति। विष्व॑श्चमे॒वास्मा॑त्पा॒प्मानं॑ विवृ॑हतः। यो अ॒र्वन्तं॑ जिघा॑सति
 तम॒भ्यमी॑ति॒ वरु॑ण॒ इति॑ श्वानं॑ चतुर॒क्षं प्र॑सौति। प॒रो म॑र्तः प॒रः श्वेति॑ शुनं॑श्चतुर॒क्षस्य॑
 प्रह॑न्ति। श्वे॒व वै पा॒प्मा भ्रातृ॑व्यः। पा॒प्मानं॑मे॒वास्य॑ भ्रातृ॑व्यं ह॒न्ति। सै॒ध्रकं॑ मुस॑लं
 भव॑ति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौ॒ऽश्च॒ले॒यो ह॑न्ति। पु॒ऽश्च॒ल्वां वै दे॒वाः शुचं॑ न्य॒दधुः॑।
 शुचै॑वास्य॒ शुचः॑ ह॒न्ति। पा॒प्मा वा ए॒तमी॑प्स॒तीत्या॑हुः। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑त॒
 इति॑। अश्व॑स्याध॒स्पदमु॑पा॒स्यति॑। व॒ज्री वा अश्वः॑ प्राजाप॒त्यः। वज्रे॑णै॒व पा॒प्मानं॑
 भ्रातृ॑व्यमव॑क्रामति। द॒क्षिणा॑ऽपं प्लावयति॥१४॥

पा॒प्मानमे॒वास्मा॑च्छम॒लमप॑ प्लावयति। ऐ॒षी॒क उ॑दू॒हो भ॑वति। आयु॑र्वा
 इ॒षीकाः॑। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधति। अ॒मृतं॑ वा इ॒षीकाः॑। अ॒मृतमे॒वास्मि॑न्दधति।
 वे॒त॒स॒शा॒खोप॑सम्ब॒द्धा भ॑वति। अ॒प्सुयो॑नि॒र्वा अश्वः॑। अ॒प्सुजो॑ वे॒त॒सः। स्वादे॒वैनं॑
 योने॒र्निर्मि॑मीते। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑म॒भ्युदू॑हति। पु॒रस्ता॑दे॒वास्मि॑न्प्र॒तीच्य॑मृतं दधाति।
 अ॒हं च॒ त्वं च॑ वृ॒त्रह॑न्निति॑ ब्र॒ह्मा यज॑मानस्य॒ हस्तं॑ गृह्णाति। ब्र॒ह्मक्ष॑त्रे ए॒व
 सन्द॑धाति। अ॒भि॒क्र॒त्वेन्द्र॑ भूर॒ध॒ज्मन्नि॑त्य॒ध्वर्यु॑र्यज॑मानं वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥

[४]

च॒त्वार॑ ऋ॒त्विजः॒ समु॑क्षन्ति। आ॒भ्य ए॒वैनं॑ चत॒सृभ्यो॑ दि॒ग्भ्यो॑ऽभि॒ समी॑रयन्ति।

शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्रिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा वृत्रं वेध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिर्गुणैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्घ्रिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा प्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्राङ्घ्रिष्ठम्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वार्यै बहुजाविकार्यै। बहुव्रीहियवार्यै बहुमाषतिलार्यै। बहुहिरण्यार्यै बहुहस्तिकार्यै। बहुदासपूरुषार्यै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषार्यै राजास्त्विति। भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसङ्गहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः

क्षत्तसङ्गहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतं शतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः।
 दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।
 यन्निक्तमनालब्धमुत्सृजन्ति। यथस्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय।
 अस्कन्नं हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो
 लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या
 आपः। ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधं

सङ्स्थापयामि। तेन ततः सङ्स्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नये एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतये एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवे एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पादं जुहोति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एतां ह वाव सौऽश्वमेधस्य सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्। यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिर्जित्यै वैश्वानरः संवित्र एवैनं जुहोति वायवं एवैनं जुहोति च्यवते पदं च॥ [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठो बलिष्ठो। ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥ २५॥

ज्वमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपंचिततमाः। अपंचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपंचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे

त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। स ते त्वाऽसते
 त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः
 सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ
 कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं
 यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे
 सर्वा देवता अन्वायन्ताः॥२७॥

सारसारितुमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥

[७]

यथा वै हुविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।
 यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं
 करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय
 स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनं समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः।

होत॒व्या ए॒व। अ॒त्र वा॒वैवं वि॒द्वान॑श्चमे॒धः स॑ऽस्था॒पय॑ति। यद॑श्चचरि॒तानि॑
जुहोति॑। तस्मा॑द्धोत॒व्या इति॑। ब॒हिर्धा वा ए॑नमे॒तदा॒यत॑नाद॒धाति॑। भ्रातृ॑व्यमस्मै
जनयति॥ २९॥

यस्या॑नायत॒नेऽन्य॑त्रा॒ग्नेराहु॑तीर्जुहोति॑। सा॒वि॒त्रिया इष्ट्याः॑ पु॒रस्ता॑श्चि॒ष्टकृ॑तः।
आ॒हु॒वनी॑येऽश्चचरि॒तानि॑ जुहोति॑। आ॒यत॑न ए॒वास्याऽऽहु॑तीर्जुहोति॑। नास्मै
भ्रातृ॑व्यं जनयति। तदा॑हुः। य॒ज्ञमु॒खेय॑ज्ञमु॒खे होत॒व्याः। य॒ज्ञस्य॑ क्लृ॒प्त्यै सु॒वर्ग॑स्य
लो॒कस्यानु॑ख्यात्या इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः॥ ३०॥

यद्य॑ज्ञमु॒खेय॑ज्ञमु॒खे जुहु॑यात्। प॒शुभि॑र्यज॒मानं व्य॑र्धयेत्। अ॒व सु॒वर्गाल्लो॒कात्प॑द्येत।
पापी॑यान्स्या॒दिति॑। स॒कृदे॒व होत॒व्याः। न यज॑मानं प॒शुभिर्व्य॑र्धयति। अ॒भि
सु॒वर्गं लो॒कं ज॑यति। न पापी॑यान्भवति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशत॑मश्चरूपाणि जुहोति॑।
अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशद॑क्षरा जग॑ती। जाग॑तोऽश्वः प्राजाप॒त्यः समृ॑द्धौ। ए॒कम॑तिरि॒क्तं
जुहोति॑। तस्मा॑दे॒कः प्र॒जास्व॑र्धुकः॥ ३१॥

अर्धयति जन्यति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥

[८]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता। आ॒भ्यामे॒वैनं॑
परि॑ददाति। अ॒श्वोऽसि॑ ह॒योऽसीत्या॑ह। शा॒स्त्ये॒वैन॑मे॒तत्। तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा
जा॑यन्ते। अ॒त्योऽसीत्या॑ह। तस्मा॑द॒श्वः सर्वा॑न्प॒शून॑त्ये॒ति। तस्मा॑द॒श्वः सर्व॑षां
प॒शूनां॑ श्रे॒ष्ठ्यं गच्छ॑ति॥३२॥

प्र य॒शः श्रे॒ष्ठ्यमा॑प्नोति। य ए॒वं वेद॑। न॒रोऽस्य॑र्वा॒ऽसि स॒प्तिर॑सि वा॒ज्यंसीत्या॑ह।
रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। ययु॒र्नामा॒सीत्या॑ह। ए॒तद्वा अ॒श्वस्य॑ प्रि॒यं
ना॑म॒धेयम्। प्रि॒येणै॒वैनं॑ ना॒मधे॑ये॒नाभि॑ वंदति। तस्मा॑द॒प्यामि॑त्रौ स॒ङ्गत्य॑। नाम्ना
चेद्ध्व॑येते। मि॒त्रमे॒व भ॑वतः॥३३॥

आ॒दि॒त्यानां॑ प॒त्वाऽन्वि॑हीत्या॑ह। आ॒दि॒त्याने॒वैनं॑ गमयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒
स्वाहे॑न्द्रा॒ग्निभ्या॑मि॒ति पूर्व॑होमां जु॒होति॑। पूर्वं ए॒व द्वि॑षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मिति॑ क्रा॒मति॑।
भूर॑सि भु॒वे त्वा॒ भव्या॑य त्वा भवि॒ष्यते॑ त्वेत्यु॒त्सृज॑ति सर्व॒त्वाय॑। दे॒वा आ॑शा॒पाला॑

ए॒तं दे॒वेभ्योऽश्वं॑ मे॒धाय॑ प्रोक्षि॑तं गोपा॒यते॒त्याह॑। श॒तं वै त॒ल्प्या॑ राज॒पुत्रा दे॒वा
आ॑शापा॒लाः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ परि॑ ददाति। ई॒श्वरो॑ वा अश्वः॑ प्रमु॑क्तः परा॑ परा॒वतं॑
गन्तोः॑। इ॒ह धृ॒तिः स्वाहे॒ह वि॒धृतिः॑ स्वाहे॒ह रन्तिः॑ स्वाहे॒ह रम॑तिः स्वाहेति॑ चत॒सृषु॑
प॒थ्सु जु॑होति॥३४॥

ए॒ता वा अश्व॑स्य॒ बन्ध॑नम्। ताभि॑रे॒वैनं॑ ब॒ध्नाति॑। तस्मा॑दश्वः प्रमु॑क्तो बन्ध॑न॒मा
गच्छ॑ति। तस्मा॑दश्वः प्रमु॑क्तो बन्ध॑नं न ज॒हाति॑। रा॒ष्ट्रं वा अश्व॑मे॒धः। रा॒ष्ट्रे खलु॑
वा ए॒ते व्याय॑च्छन्ते। येऽश्वं॑ मे॒ध्यं रक्ष॑न्ति। तेषां॑ य उ॒द्वचं॑ गच्छ॑न्ति। रा॒ष्ट्रादे॒व
ते रा॒ष्ट्रं गच्छ॑न्ति। अथ॒ य उ॒द्वचं॑ न गच्छ॑न्ति॥३५॥

रा॒ष्ट्रादे॒व ते व्य॑वच्छिद्यन्ते। परा॒ वा ए॒ष सि॑च्यते। योऽब॒लौऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते।
यद॒मित्रा॑ अश्वं॑ वि॒न्देरन्॑। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। च॒तुः श॒ता र॑क्षन्ति। य॒ज्ञस्याघा॑ताय।
अथा॒न्यमा॒नीय॑ प्रोक्षे॑युः। सैव ततः॑ प्रायश्चि॑त्तिः॥३६॥

प्रजापतिरकामयताश्चमेधेनं यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेषानस्य।
सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्।
तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव
दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्यौद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते।
सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवल्लोकाः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वैव्यं
क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्वध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवतां जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत

इमे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॑ क्लृ॒प्त्यै॑। अप॒ वा ए॒तस्मात्प्रा॒णाः
क्रा॑मन्ति॥४०॥

यो दी॒क्षाम॑तिरे॒चय॑ति। स॒प्ता॒हं प्रच॑रन्ति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः प्रा॒णाः। प्रा॒णा
दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व॒ रुन्धे॑। पू॒र्णा॒हुति॑मु॒त्त॒मां जु॑होति। सर्व॒ वै पू॑र्णा॒हुतिः।
सर्व॑मे॒वाप्रो॑ति। अथो॑ इ॒यं वै पू॑र्णा॒हुतिः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॥४१॥

रुन्धे प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व॒ रुन्ध॑ उच्यते क्रा॑मन्ति तिष्ठ॑ति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिर॒श्वमे॒धम॑सृजत। त॒ं सृष्टं॑ न किञ्च॒नोद॑यच्छत्। तं वै॒श्वदे॒वान्ये॒वोद॑यच्छन्।
यद्वै॒श्वदे॒वानि॑ जु॒होति॑। य॒ज्ञस्यो॒द्य॑त्यै। स्वाहाऽऽधि॒माधी॑ताय॒ स्वाहा॑। स्वाहाऽधी॑तं
मन॑से॒ स्वाहा॑। स्वाहा॒ मनः॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। काय॒ स्वाहा॒ कस्मै॑ स्वाहा॑ क॒तम॑स्मै
स्वाहे॑ति॒ प्राजा॑प॒त्ये मुख्ये॑ भवतः। प्र॒जाप॑तिमु॒खाभिरे॑वैनं दे॒वता॑भि॒रुद्य॑च्छते॥४२॥

अदि॑त्यै॒ स्वाहाऽदि॑त्यै म॒ह्यै॑ स्वाहाऽदि॑त्यै सुमृ॒डीका॑यै॒ स्वाहे॑त्या॒ह। इ॒यं वा
अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑योद्यच्छते। सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै बृ॒ह॒त्यै॑

स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते।
 पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै
 पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय
 स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
 अथो रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे
 निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां
 जुहोति। प्रत्युत्तभ्यै सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥

[११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्।
 प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव
 तेनाऽऽप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने।
 एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनं सवनम्। माध्यं दिनादेवैनं

सर्वनात्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सर्वनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र
आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतं तृतीयसर्वनम्।
तृतीयसर्वनादेवनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसर्वनमेव
तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः।
इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र
आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो ब्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो
निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो ब्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥ [१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति।

तस्मात्पु॒रा ब्रा॑ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒स्यजा॑यत। आऽस्मिन्ना॒ष्ट्रे रा॑ज॒न्यं इष॑व्यः शू॒रो म॑हा॒रथो॑
जा॑यता॒मित्या॑ह। रा॒ज॒न्यं ए॒व शौ॒र्यं म॑हि॒मानं॑ दधाति। तस्मात्पु॒रा रा॑ज॒न्यं इष॑व्यः
शू॒रो म॑हा॒रथो॑ऽजायत। दोग्ध्रीं॑ धे॒नुरि॑त्याह। धे॒न्वामे॒व पयो॑ दधाति। तस्मात्पु॒रा
दोग्ध्रीं॑ धे॒नुर॑जायत। वोढां॑ऽनु॒ङ्घानि॑त्याह॥४७॥

अ॒नु॒ङ्घ॒ह्ये॒व वी॑र्यं दधाति। तस्मात्पु॒रा वोढां॑ऽनु॒ङ्घान॑जायत। आ॒शुः स॑प्ति॒रित्या॑ह।
अश्वं॑ ए॒व ज॒वं द॑धाति। तस्मात्पु॒राऽऽशु॑रश्वो॑ऽजायत। पु॒रं॒न्ध्रि॒र्योषे॑त्याह। यो॒षित्ये॒व
रू॒पं द॑धाति। तस्मा॒त्थ॒स्त्री यु॑व॒तिः प्रि॒या भा॑वु॒का। जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा इ॒त्याह। आ ह॒ वै
तत्र॑ जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा जा॑यते॥४८॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। स॒भेयो॑ यु॒वेत्या॑ह। यो वै पू॒र्वव॑य॒सी। स स॒भेयो॑ यु॒वा।
तस्मा॒द्यु॒वा पु॒मा॑न्प्रि॒यो भा॑वु॒कः। आऽस्य॑ यज॒मान॑स्य वी॒रो जा॑यता॒मित्या॑ह। आ
ह॒ वै तत्र॑ यज॒मान॑स्य वी॒रो जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॒न्ते। नि॒का॒मेनि॑कामे
नः पु॒र्जन्यो॑ व॒र्षत्वि॑त्याह। नि॒का॒मेनि॑कामे ह॒ वै तत्र॑ पु॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑। यत्रै॒तेन॑

य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। फ॒लिन्यो॑ न॒ ओष॑धयः पच्यन्ता॒मित्या॑ह। फ॒लिन्यो॑ ह॒ वै तत्रौष॑धयः
पच्यन्ते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। यो॒गक्षे॑मो नः कल्पता॒मित्या॑ह। कल्प॑ते ह॒ वै
तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ यो॒गक्षे॑मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते॥४९॥

अ॒न॒ङ्घ्रानि॒त्याह॑ जायते व॒र्षति॑ स॒प्त च॑॥

[१३]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्न॑श्चमे॒धम॑धत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्।
ए॒ष वाव॑ य॒ज्ञः। यद॑श्चमे॒धः। अप्ये॒व नोऽत्रा॑स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒तान॑न्नहो॒मान्प्राय॑च्छत्।
तान॑ जुहोत्। तैर्वै स दे॒वान॑प्रीणात्। यद॑न्नहो॒मां जुहो॑ति॥५०॥

दे॒वाने॒व तैर्य॑ज॒मानः॑ प्रीणाति। आ॒ज्येन॑ जुहोति। अ॒ग्नेर्वा ए॒तद्रू॑पम्। यदा॒ज्यम्।
यदा॒ज्येन॑ जुहोति॑। अ॒ग्निमे॒व तत्प्री॑णाति। मधु॑ना जुहोति। म॒ह॒त्यै वा ए॒तद्दे॒वता॑यै
रू॒पम्। यन्मधु॑। यन्मधु॑ना जुहोति॥५१॥

म॒ह॒तीमे॒व तद्दे॒वता॑ प्रीणाति। त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑नां वा ए॒तद्रू॑पम्। यत्त॑ण्डु॒लाः।
यत्त॑ण्डु॒लैर्जु॑होति॑। वसू॑ने॒व तत्प्री॑णाति। पृथु॑कैर्जुहोति। रु॒द्राणां॑ वा ए॒तद्रू॑पम्।

यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्। यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्। यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा

वि॒राट्। वि॒राट्॒थ्स॒स्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुक्जुहोति क्रम्वैजुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गतण्डुलेजुहोति चत्वारि च (अन्नहोमानाऽऽज्येनान्नेर्मधुना तण्डुलेः पृथुक्लौजैः क्रम्वैर्धानभिः

सक्तुभिर्मसूयैः प्रियङ्गतण्डुलैर्दशान्नि द्वादश।)॥ [१४]

प्र॒जाप॑तिरश्वमेधमसृजत। त॒सृष्ट॑ रक्षा॒स्यजिघा॑सन्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्नक्त
हो॒मान॑पश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यपा॒हन्। यन्न॑क्त॒स्य हो॒मां जुहोति॑।
य॒ज्ञादे॒व तैर्यज॑मानो रक्षा॒स्यप॑ हन्ति। आ॒ज्येन॑ जुहोति। वज्रो॒ वा आ॒ज्यम्।
वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यप॑ हन्ति॥५६॥

आ॒ज्यस्य॑ प्रति॒पदं॑ करोति। प्रा॒णो वा आ॒ज्यम्। मुख॑त ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति।
अ॒न्नहो॒माञ्जु॑होति। शरी॑रवदे॒वाव॑ रुन्धे। व्य॒त्यासं॑ जुहोति। उ॒भय॒स्याव॑रुद्धौ। नक्तं॑
जुहोति। रक्ष॑सामप॒हत्यै॑। आ॒ज्येनान्त॑तो जुहोति॥५७॥

प्रा॒णो वा आ॒ज्यम्। उ॒भय॑त ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति। पु॒रस्ता॑च्चोप॒रिष्ठाच्च॑। ए॒कस्मै॑
स्वाहे॒त्याह॑। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। द्वाभ्या॑स्व॒स्वाहे॒त्याह॑। अ॒मुष्मि॑न्ने॒व

लो॒के प्र॒ति ति॑ष्ठति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोः॑ प्र॒ति ति॑ष्ठति। अ॒स्मि॒श्चा॒मुष्मि॑श्च।
 श॒ताय॑ स्वाहेत्या॑ह। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः॑ श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॑रे॒व वी॒र्य॑म॒व रु॒न्धे।
 स॒हस्रा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। आ॒यु॑र्वै स॒हस्र॑म्। आ॒यु॑रे॒वाव॑ रु॒न्धे। सर्व॑स्मै स्वाहेत्या॑ह।
 अ॒प॑रि॒मित॑मे॒वाव॑ रु॒न्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाऽस्यर्पहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सुप्त च॥ [१५]

प्र॒जाप॑तिं वा ए॒ष ई॒प्स॒तीत्या॑हुः। योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑त॒ इति॑। अथो॑ आहुः। सर्वा॑णि
 भू॒तानी॑ति। ए॒कस्मै॑ स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒कः। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। ए॒कस्मै॑ स्वाहा
 द्वाभ्या॑ऽस्व॒ स्वाहेत्य॑भि॒पूर्व॑माहु॑तीर्जुहोति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒व सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। ए॒कोत्त॑रं
 जुहोति॥५९॥

ए॒क॒व॒दे॒व सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। स॒न्त॑तं जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒न्त॑त्यै।
 श॒ताय॑ स्वाहेत्या॑ह। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः॑ श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॑रे॒व वी॒र्य॑म॒व रु॒न्धे। स॒हस्रा॑य॒
 स्वाहेत्या॑ह। आ॒यु॑र्वै स॒हस्र॑म्। आ॒यु॑रे॒वाव॑ रु॒न्धे। अ॒युता॑य॒ स्वाहा॑ नि॒युता॑य॒ स्वाहा॑

प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय स्वाहेत्याह। वाग्वा
अर्बुदम्। वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्यर्बुदम्।
वाच एव भूमानमव रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽऽप्नोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽऽप्नोति। अन्ताय
स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽऽप्नोति। परार्धाय स्वाहेत्याह। परार्धमेवाऽऽप्नोति। उपसे
स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवाव रुन्धे।
अथो अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं वा जुहुयात्।
अहोरात्रे मोहयेत्। उपसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते
जुहोति। उदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति।
अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहेत्युद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्नां सुवर्गं लोकं गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविंशिनीं दीक्षां जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्युत्तुदीक्षा जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्यज्ञः सङ्क्रामत्वित्यातीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याथै। भूतं

भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ
 मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपो-
 ऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधींताय
 स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति
 क्रामति॥६५॥

द्व्यः स्वाहा हनूभ्याः स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य
 पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अज्येताय स्वाहा कृष्णाय
 स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनः समर्धयति। ओषधीभ्यः
 स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्व्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः
 फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 मेषस्त्वा पचतैरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवाव

रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहेत्युपा९ होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं कामत्यनन्तरित्ये कामति रुन्धे जायत एकं च॥—————[१७]

अम्भा९सि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भा९सि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भा९सि जुहोति। इममेव लोकमव रुन्धे। वसूना९ सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरव रुन्धे। नभा९सि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभा९सि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभा९सि जुहोति। अन्तरिक्षमेवाव रुन्धे। रुद्राणा९ सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरव रुन्धे। महा९सि जुहोति। असौ वै लोको महा९सि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महा९सि जुहोति। अमुमेव लोकमव रुन्धे। आदित्याना९ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। मयोभूर्वातो अभि वातून्ना इति गव्यानि जुहोति।

प॒शूना॑मव॑रुद्धै। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहेति॑ सन्तति॑होमाञ्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै॥ ७० ॥

सि॒ताय॑ स्वाहा॑ऽसि॒ताय॑ स्वाहेति॑ प्रमु॑क्तीर्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्रमु॑क्त्यै।
पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॑ स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवैतत्। द॒त्वते॑ स्वाहा॑ऽदन्त॑काय॑
स्वाहेति॑ शरी॑रहोमाञ्जु॑होति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्यज॑मानोऽव॑ रुन्धे। कस्त्वा॑ युनक्ति॑
स त्वा॑ युन॒क्तिति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति। इ॒मे वै लो॒काः परि॒धयः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्
यु॑नक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ ७१ ॥

यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा इति॑ म॒हिमा॑नौ जुहोति। सु॒व॒र्गो वै लो॒को महः॑।
सु॒व॒र्गमे॒व ताभ्या॑ लो॒कं यज॑मानोऽव॑ रुन्धे। आ ब्र॑ह्म॒न्ब्राह्म॑णो ब्र॑ह्मव॒र्चसी
जा॑यता॒मिति॑ सम॑स्तानि ब्र॑ह्मव॒र्चसा॑नि जुहोति। ब्र॑ह्मव॒र्चसमे॒व तैर्यज॑मानोऽव॑
रुन्धे। जज्ञि॑ बीज॒मिति॑ जुहोत्यन॑न्तरित्यै। अ॒ग्नये॑ सम॑नमत्पृ॒थि॒व्यै सम॑नम॒दिति॑
सन्न॑तिहोमाञ्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सन्न॑त्यै। भू॒ताय॑ स्वाहा॑ भवि॑ष्यते स्वाहेति॑
भू॒ताभ॒व्यौ होमौ॑ जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥ ७२ ॥

अ॒सौ भ॑वि॒ष्यत्। अ॒नयो॑रे॒व लो॒कयोः॑ प्र॒ति ति॑ष्ठति। सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑।
 सर्व॒स्याव॑रु॒द्धौ। यद॑क्र॒न्दः प्रथ॑मं जाय॑मान॒ इत्य॑श्व॒स्तोमी॑यं जुहोति। सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑।
 सर्व॑स्य॒ जित्यै॑। सर्व॑मे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। सर्व॑ जयति। योऽ॑श्वमे॒धेन॒ यज॑ते॥ ७३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। य॒ज्ञः र॒क्षाऽस्य॑ जिघा॒सन्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्न॒क्तः हो॒मानं॑ पश्य
 तान॑ जुहोत्। तैर्वै स य॒ज्ञाद्र॒क्षाऽस्य॑ पा॒हन्। यन्न॑क्तः हो॒माञ्जु॑होति। य॒ज्ञादे॒व
 तैर्य॑ज॒मानो॒ रक्षा॑ऽस्य प॒हन्ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहे॒त्यन्त॑तो जुहोति।
 सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥ ७४॥

वे नभा॑सि॒ सूर्यो॑ ज्योतिः सन्त॑त्ये॒ सम॑ष्ट्यै भूतं यज॑ते नव॒ च॥ [१८]

ए॒क॒यू॒पो वै॑का॒द॒शिनी॑ वा। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञानां॑ यू॒पा भ॑वन्ति। ए॒क॒वि॒ंशि॒न्य॑श्वमे॒धस्य॑।
 सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। बै॒लु॒वो वा॑ खादि॒रो वा॑ पा॒ला॒शो वा॑। अ॒न्येषां॑
 य॒ज्ञक्र॑तूनां यू॒पा भ॑वन्ति। रा॒ज्जु॑दा॒ल ए॒क॒वि॒ंश॒त्यर॑त्निरश्वमे॒धस्य॑। सुव॑र्गस्य॒
 लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। नान्येषां॑ प॒शूनां॑ ते॒ज॒न्या अ॑व॒द्यन्ति॑। अ॒व॒द्य॒न्त्यश्व॑स्य॥ ७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहृत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां पशूनामवद्यन्ति।
 वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य
 योनावव द्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति। पशूनां
 व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूल्लभन्ते। प्रारण्यान्सृजन्ति। पाप्मनोऽपहृत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥

[१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहृत्यै। पौतुद्रवावभितो भवतः।
 पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ। भ्रूणहत्यामेवास्मादपहत्यै। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
 गृह्णाति। षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः। तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७७॥

षट्दालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः सम्पद्यन्ते। एकविंशतिर्वै
 देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः।
 एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा

अश्वमेध्याप्रोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
कस्मात्सत्यात्। दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवदन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा
अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवदति। यदितरेषां पशूनामवदति।
शतदेवत्यं तेनावं रुन्धे। चितेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा
अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यश्च तूपरं
चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुतं
एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनं
सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव
धारां तेनावं रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवत्सरो
वा इलुवर्दः। परिवत्सरो बलिवर्दः। संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरव रुन्धे।

आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्धौ भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ [२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वरुषभा वा वृषाणः सःस्फुरेरन्। एवमेव तथ्स्तोमाः सःस्फुरन्ते। यदेकविंशाः। ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविंश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति।
 एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं
 वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद। शिरो ह राज्ञां
 भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एतानि
 वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञां भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञां भवति षट् च॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
 यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदश्चो बहिष्पवमानं सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै।
 न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद।
 यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयेत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपुरुष्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति।
 एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य

समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडं॒बा॒ उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै। अथो॒ यथो॑पगा॒तारं॑ उपगाय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। उद॑गासीद॒श्वो मे॒ध्य इत्या॑ह। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः। प्रजाप॑तिरुद्गीथः। उद्गी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॒ ऋ॒क्साम॑योरे॒व प्रति॑ तिष्ठति। हि॒रण्ये॒नोपा॑करोति। ज्योति॑र्वै हि॒रण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॒खतो॑ दधाति। यज॑माने च प्र॒जासु॑ च। अथो॒ हि॒रण्यज्योति॑रे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥ ————— [२२]

पुरु॑षो॒ वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यद॒श्वे प॒शून्त्रि॑युञ्जन्ति। य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्के। अ॒श्वं तू॒परं॑ गोमृ॒गम्। तान॑ग्नि॒ष्ठ आल॑भते। से॒नामु॒खमे॒व तथ्स॑श्यति। तस्मा॑द्राजमु॒खं भी॒ष्मं भावु॑कम्। आ॒ग्नेयं॑ कृ॒ष्णग्री॑वं पु॒रस्ता॑ल्ल॒लाटे॑। पूर्वा॑ग्निमे॒व तं कु॑रुते॥८९॥

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्निं पु॒रस्ता॑त्स्थापयन्ति। पौ॒ष्णम॒न्वश्च॑म्। अ॒न्नं वै पू॒षा।

तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं
पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ
कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥१०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव
वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बारहस्पत्यौ पृष्ठे।
ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः
सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं
वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उत्सेधमेव तं कुरुते।
तस्मादुत्सेधं भये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥११॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥ ————— [२३]

साङ्गहृण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितृश्रत्वारो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूराहं प्रजापतिरकामयताश्वमेधेनं प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा

ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवैर्यः प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरंश्चनान्यन्मांस्येकयूपो राज्ञुदालमेकविंशो देवाः पुरुषस्त्रयोविंशतिः॥२३॥

साङ्गहृण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं हुमे सितायं प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्वाज्रन्यं एकंनवतिः॥११॥

साङ्गहृण्या सऽश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥नवमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त।
 तमाप्नोत्। तमात्वाऽष्टादशिभिरवारुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा
 यजमानोऽवं रुन्धे। संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः
 पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव तैरात्वा यजमानो-
 ऽवं रुन्धे। अग्निष्ठेऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय।
 नवन्वालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ।
 व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायेरन्।
 तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे

यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभते। तेनैव पशूनव रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययं
अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमानमरण्यं मृतं
हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्राववस्यतः।
समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः
परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेध्यंतुस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स एतानुभयान्पशूनपश्यत्।
ग्राम्याश्चारण्याश्च। तानालभत। तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव
पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद् ग्राम्यान्पशून्नालभते। इममेव
तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशवं आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽव रुन्धे। वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते। संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनी। यदेत ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽव रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्रोत्। तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। एकादश दशत आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशून्नेवाव रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आ॒र॒ण्यौ॒ल्लो॒को द॒शि॒नं आ॒ल॒भ्य॒न्ते ना॒नां॒रू॒पाः प॒श॒वो द्वे च॥ [२]

अ॒स्मै वै लो॒काय॑ ग्रा॒म्याः प॒श॒व आ॒ल॒भ्य॒न्ते। अ॒मुष्मा॑ आ॒र॒ण्याः।
यद्वा॒म्यान्प॒शूना॒ल॒भ॒ते। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॑व॒ रुन्धे॑। यदा॒र॒ण्यान्। अ॒मुं तैः।
उ॒भया॑न्प॒शूना॒ल॒भ॒ते। गा॒म्याश्च॑र॒ण्याश्च॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रव॑रु॒द्धौ। उ॒भया॑न्प॒शूना॒ल॒भ॒ते॥ ९॥

गा॒म्याश्च॑र॒ण्याश्च॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रु॒द्धौ। उ॒भया॑न्प॒शूना॒ल॒भ॒ते।
गा॒म्याश्च॑र॒ण्याश्च॑। उ॒भये॑षां प॒शूना॒मव॑रु॒द्धौ। त्रय॑स्त्रयो भवन्ति। त्रयं इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो वद॑न्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्॥ १०॥

अ॒स्मिँ॒ल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒मा इति॑। यत्स॑मा॒नी॒भ्यो दे॒वता॑भ्योऽन्येऽन्ये प॒श॒व
आ॒ल॒भ्य॒न्ते। अ॒स्मिन्ने॒व तल्लो॒के का॒मा॑न्दधाति। तस्मा॑द॒स्मिँ॒ल्लो॒के ब॒हवः॑ का॒माः।
त्र॒या॒णां त्र॒या॒णां सह॑ व॒पा जु॑होति। त्र्या॑वृतो वै दे॒वाः। त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां
लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॑ क्लृ॒प्त्यै॑। पर्य॑ग्निकृ॒ताना॒र॒ण्यानु॑त्सृ॒जन्त्य॑हि॒सायै॑॥ ११॥

अ॒व॒रु॒द्धा उ॒भया॑न्प॒शूना॒ल॒भ॒ते स॒त्याद॑हि॒सायै॑॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चति। यश एवैन९ राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति।
 एतश्च स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य
 परस्तादधात्यावृत्त्यै। यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
 स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति।
 लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं
 देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावाता। सुवरिति परिवृत्ती।
 एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
 राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। सहस्रं भवन्ति। सहस्रसम्मितः
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं
 पशवः श्रीः क्रांमन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति
 महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽव

रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता॥ तेजो वा आज्यम्॥ इन्द्रियं त्रिष्टुप्॥
तेजसैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे॥ आदित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती॥
तेजो वा आज्यम्॥ पशवो जगती॥ तेजसैवास्मे पशूनव रुन्धे॥ पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति॥
श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः॥ श्रियमेवास्मिन्तद्धति॥ नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप
क्रामन्ति॥ लाजी(३)च्छाची(३)न् यशौममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति॥
प्रजामेवान्नादीं कुर्वते॥ एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह॥
प्रजायामेवान्नाद्यं दधते॥ यदि नावजिघ्रैत्॥ अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्॥
अव हैव जिघ्रति॥ आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी
सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते॥ एषां लोकानामभिजित्यै॥ समिद्धो अञ्जकृदरं
मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्धते। योऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवेन ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव
 रुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे।
 किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे।
 किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा
 परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि
 त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि
 त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव
 रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव
 रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥—————[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा
 व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति।

नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वां प्रियाणाम्।
वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वां निधिपतिः हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै
तद्धुवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्यैवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनं धुवते। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये युज्ञे धुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः।
प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति
पत्नीमुदानयति। अह्नतैवैनम्। सुभंगे काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति।
सुवर्गे लोके सम्प्रोर्णार्थामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजाऽसि
गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा

वा अ॒श्वमे॒धे प॒व॒माने। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्रा॒जान॑न्। तमश्वः प्रा॒जाना॑त्।
यथ्सू॒चीभि॑रसिप॒थान्क॑ल्पय॒न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै। गा॒य॒त्री
त्रि॒ष्टु॒जग॑तीत्या॒ह॥ २८॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैत॑त्। त्र॒य्यः सू॒च्यो भ॑वन्ति। अ॒य॒स्मय्यो॑ रज॒ता हरि॑ण्यः। अ॒स्य
वै लो॒कस्य॑ रू॒पम॑य॒स्मय्यः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य रज॒ताः। दि॒वो हरि॑ण्यः। दि॒शो वा
अ॒य॒स्मय्यः॑। अ॒वा॒न्तरि॑दि॒शा र॑ज॒ताः। ऊ॒र्ध्वा हरि॑ण्यः। दि॒श ए॒वास्मै॑ कल्पयति।
क॒स्त्वा॑ ह्यति॒ क॒स्त्वा॑ वि॒शास्ती॒त्याहा॑हि॒सायै॑॥ २९॥

हुवते कामन्त्यूर्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥ [६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑च्छ्री॒ राष्ट्रं॑ क्रा॒मति॑। योऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह
श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः। श्रिय॑मे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमूर्ध्व॑मुच्छ्र॑यति। वे॒णुभा॑रङ्गिरा॒विवे॑त्या॒ह। रा॒ष्ट्रं
वै भा॑रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्यू॑हति। अथा॑स्या॒ मध्य॑मे॒धता॑मित्या॒ह। श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रस्य॑
मध्य॑म्॥ ३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः।
 क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै
 राष्ट्रं च समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजां पशून्
 पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं
 युका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च
 समीचीं दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं
 गभे पसु इत्याह। विड्वै गर्भः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता
 च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य
 रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंसयदित्याह। विड्वै गर्भः। राष्ट्रं मुष्टिः।

राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। अप् वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति।
 ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै
 सुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव
 इत्यद्विर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवाऽऽत्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः सम्भवितुं नाशक्रोत्।
 सोऽब्रवीत्। ऋध्रवदिथ्सः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव
 समभरन्। ततो वै त आर्ध्वन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युधोति।
 पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै विराट्। अन्नमेवाव रुन्धे।
 अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्।
 श्रियमेवाव रुन्धे। गामालभते॥३६॥

य॒ज्ञो वै गौः। य॒ज्ञमे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॑ वै गौः। अन्नमे॒वाव॑ रुन्धे।
 अ॒जा॒वी आल॑भते भू॒म्ने। अथो पु॒ष्टिर्वै भू॒मा। पु॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। पर्य॑ग्निकृतं पुरु॑षं
 चार॑ण्याऽश्चो॒त्सृज॑न्त्यहि॑सायै। उ॒भौ वा ए॒तौ प॒शू आल॑भ्येते। यश्चा॑व॒मो यश्च॑
 पर॒मः। तै॑ऽस्यो॒भये॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता
 भव॑न्ति। नैनं॑ द॒द्भ्यवः॑ प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता
 अ॒भिहु॑ता हि॑सन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥३७॥

ल॒भते॑ गामाल॑भते पर॒मोऽष्टौ च॑॥

[८]

प्र॒थमे॒न वा ए॒ष स्तोमे॑न रा॒ध्वा। च॒तुष्टो॒मेन॑ कृ॒तेनाया॑ना॒मुत्त॑रेहन्। ए॒कवि॑ऽशे
 प्र॑ति॒ष्ठायां॑ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒कवि॑ऽशात्प्र॑ति॒ष्ठायां॑ ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॑ वै पृ॒ष्ठानि॑।
 ऋ॒तवः॑ संव॒त्सरः॑। ऋ॒तुष्वे॒व संव॑त्सरे प्र॑ति॒ष्ठायां॑ दे॒वता॑ अ॒भ्यारो॑हति। शक्न॑रयः
 पृ॒ष्ठं भ॑वन्त्य॒न्यद॑न्य॒च्छन्दः॑। अ॒न्येऽन्ये॑ वा ए॒ते प॒शव॑ आल॑भ्यन्ते॥३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ सम॑र्धयति। अथो॒ अहं॑ ए॒वैष॑

बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः।
यद्गव्या इति। गव्यान्पशूनुत्तमेऽहं नालंभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशूनव रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै।
सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्त एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। सोमाय
स्वराज्ञेऽनोवाहावनद्वाहाविति द्वन्द्विनः पशूनालंभते। अहोरात्राणामभिजित्यै।
पशुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छगलं कल्माषं किकिदीविं
विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लंभते। पशुभिरेवाऽऽत्मान् समर्धयति। ऋतुभिर्वा
एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालंभते।
ऋतुभिरेवाऽऽत्मान् समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन
यजते। पर्यग्निकृता उथ्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालंभतेऽष्टौ च॥

[९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे मंहिमानावपश्यत्।

तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स एतावन्मेषधे महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्यां वै वपा। राजा महिमा। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽर्ध एव मेध्यं उभयेऽवरुध्यन्ते। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। तानेवोभयान्प्रीणाति॥४१॥

परियजति षट्॥

[१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्। स्तेगान्दष्ट्राभ्यां मण्डूकां जम्भ्यैभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसृज्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा

अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्।
तैऽब्रुवन्नग्रयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे। अथैतानभि
भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मना।
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र
रुद्रः पशून्भिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्।
रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते।
अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः
स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः
प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभंवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती॥ ४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥ ४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वे पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्यां(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदा हुत्वा।

नान्यामुत्तरा॒माहु॑तिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरा॒माहु॑तिं जुहुयात्। प्र प्रति॒ष्ठाया॑श्चवेत।
द्विपदा॑ अन्त॒तो जु॑होति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्प॑र्ययति स्थापयति पञ्च च॥

[१२]

प्रजाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। सोऽस्मा॑त्सृष्टोऽपा॑क्रामत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॑रन्वैच्छत्।
तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॑र्नान्व॑विन्दत्। तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्।
तदिष्टी॑नामिष्टित्वम्। यथ्स॑वथ्स॒रमिष्टि॑भिर्यज॑ते। अश्व॑मे॒व तदन्वि॑च्छति।
सा॒वि॒त्रियो॑ भवन्ति॥४९॥

इ॒यं वै स॑वि॒ता। यो वा अ॒स्यान्न॑श्यति॒ यो नि॒लय॑ते। अस्यां॑ वाव तं वि॑न्दन्ति। न
वा इ॒मां कश्च॑नेत्या॒हुः। ति॒र्यङ्गो॒र्ध्वोत्यै॑तुम॒र्हतीति॑। यथ्स॑वि॒त्रियो॑ भवन्ति। स॒वि॒तृ-
प्र॑सूत ए॒वैन॑मिच्छति। ई॒श्वरो॑ वा अश्वः॒ प्रमु॑क्तः॒ परा॑ परा॒वतं॑ गन्तोः॑। यथ्स॑यं
धृती॑र्जुहोति॑। अश्व॑स्य॒ यत्यै॑ धृत्यै॑॥५०॥

यत्प्रा॒तरिष्टि॑भिर्यज॑ते। अश्व॑मे॒व तदन्वि॑च्छति। यथ्स॑यं धृती॑र्जुहोति॑।

अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते।
 अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं
 धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं
 कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ
 गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा। श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः
 श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्।
 राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण
 चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायताम्। अपास्माद्राष्ट्रं
 क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवेनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवेनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्वास्मै कल्पयतः। ताभ्यां सङ्स्थायां। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायताङ्कामेद्वाहणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥

[१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति।

लो॒काल्लो॑कादे॒व मृ॒त्युमव॑यजते। नैनं॑ लो॒केलो॑के मृ॒त्युर्वि॑न्दति। यद॒मुष्मै॑ स्वाहा॒-
ऽमुष्मै॑ स्वाहेति॒ जुह्व॑त्स॒ञ्चक्षी॑त। ब॒हुं मृ॒त्युम॒मित्रं॑ कुर्वीत। मृ॒त्यवे॒ स्वाहेत्येक॑स्मा
ए॒वैकां॑ जुहुयात्। ए॒को वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के मृ॒त्युः॥५६॥

अ॒श॒न॒या मृ॒त्युरे॒व। तमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒केऽव॑यजते। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॑ स्वाहेत्य॑वभृथ
आहु॑तिं जुहोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वाव॑ यजते। तदा॑हुः। यद्भ्रू॒ण॒ह॒त्या पा॒त्र्याऽथ॑।
कस्मा॑द्यज्ञेऽपि॑ क्रियत॒ इति॑। अमृ॒त्युर्वा अ॒न्यो भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॑ इत्या॑हुः। भ्रू॒ण॒ह॒त्या
वाव॑ मृ॒त्युरिति॑। यद्भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॑ स्वाहेत्य॑वभृथ आहु॑तिं जुहोति॥५७॥

मृ॒त्युमे॒वाऽऽहु॑त्या तर्पयित्वा प॑रि॒पाणं॑ कृत्वा। भ्रू॒ण॒घ्ने भेष॑जं करोति। ए॒तां
ह॒ वै मु॑ण्डि॒भ औ॑दन्य॒वः। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॑ प्रायश्चित्तिं वि॒दां च॑कार। यो हा॒स्यापि॑
प्र॒जायां॑ ब्राह्म॒णः ह॑न्ति। सर्व॑स्मै॒ तस्मै॑ भेष॑जं करोति। जु॒म्ब॒काय॑ स्वाहेत्य॑वभृथ
उ॒त्त॒मामाहु॑तिं जुहोति। वरु॑णो॒ वै जु॑म्ब॒कः। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑यजते।

खलुतेर्विक्रिधस्य॑ शुक्लस्य॑ पिङ्गाक्षस्य॑ मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्।
रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे
नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय
नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति।
नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं
प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं समानानां करोति। मां धेहि मयि
धेहीत्याह। आशिषमेवेतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति।
आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां
लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॑श्च॒वते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑न्ते। आ॒ग्नेयमै॑न्द्रा॒ग्रमा॑श्वि॒नम्।
ता॒न्य॒शूना॑ल॒भते॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यदा॑ग्ने॒यो भव॑न्ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑
रुन्धे। ब्र॒ह्म वा अ॒ग्निः। क्ष॒त्रमिन्द्रः॑। यदै॑न्द्रा॒ग्नो भव॑न्ति॥६१॥

ब्र॒ह्मक्ष॒त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे। यदा॑श्वि॒नो भव॑न्ति। आ॒शिषाम॑व॒रुद्धौ। त्रयो॑ भवन्ति।
त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति। अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॑पाल॒ इति॑
दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॑पति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे।
अ॒ग्नेर्मन्वे॑ प्रथ॒मस्य॑ प्रचै॑तस् इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति सर्व॒त्वाय॑॥६२॥

अधिपतय॒ इत्या॑हभिजित्या ऐन्द्रा॒ग्नो भव॑न्ति रुन्ध॒ एकं॑ च॥

[१६]

यद्य॑श्व॒मुप॑तप॒द्विन्देत्। आ॒ग्नेयम॑ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। सौ॒म्यं च॒रुम्। सा॒वि॒त्रम॑ष्टा॒क॑पालम्। यदा॑ग्ने॒यो भव॑न्ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वेन॑ भिषज्यति।
यथ्सौ॒म्यो भव॑न्ति। सोमो॒ वा ओष॑धीना॒ राजा॑। याभ्य॑ ए॒वेन॑ वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभि॑रे॒वेन॑ भिषज्यति। यथ्सौ॒वि॒त्रो भव॑न्ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वेन॑ भिषज्यति।

ए॒ताभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिष॒ज्यति॑। अ॒ग॒दो ह॒ैव भ॑वति। पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑
 श्लो॒णः स्यात्। पू॒षा वै श्लौ॒ण्यस्य॑ भिष॒क्। स ए॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। अश्लो॑णो ह॒ैव
 भ॑वति॥६४॥

रौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ म॒हती॑ दे॒वता॑ऽभि॒मन्ये॑त। ए॒तद्दे॒व॒त्यो वा अश्वः॑। स्वयै॒वैनं॑
 दे॒वता॑या भिष॒ज्यति॑। अ॒ग॒दो ह॒ैव भ॑वति। वै॒श्वान॒रं द्वाद॑शकपालं निर्व॑पेन्मृगाख॒रे
 यदि॑ नाऽऽग॒च्छेत्। इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। इ॒यमे॒वैनं॑ म॒र्चिभ्यां॑ परि॒रोध॑मानयति।
 आह॒ैव सु॒त्यम॑हर्गच्छति। यद्य॑धी॒यात्॥६५॥

अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॑पालः। सौ॒र्यं प॒यः। वा॒य॒व्यं आ॒ज्यं भा॒गः। यज॑मानो वा
 अश्वः॑। अ॒हंसा॒ वा ए॒ष गृ॑हीतः। यस्याश्वो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति॑। यद॑हो॒मुचे॑
 निर्व॑पति। अ॒हंस॒ ए॒व तेन॑ मुच्यते। यज॑मानो वा अश्वः॑। रे॒त॑सा॒ वा ए॒ष
 व्य॑ध्यते॥६६॥

यस्याश्वो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति॑। सौ॒र्यं रे॒तः। यथ्सौ॒र्यं प॒यो भ॑वति। रे॒त॑सै॒वैनं॑

स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भेर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितो-
 ऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भेरेवेन९ स समर्धयति।
 अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्वोणो ह्येव भवत्यधीयादृध्यते गर्भेरेवेन९ स समर्धयति द्वे च॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्त्स९स्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति।
 यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीया९स्तु स्यात्। आप्तानि वा
 एतस्य छन्दा९सि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै
 स९स्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः
 प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्त्स९स्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा औदनः। यज्ञः
 प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति।
 द्वादशमासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥

[१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नामं॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते।
 ए॒ष वै प्र॒भूर्नामं॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प्र॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष
 वा ऊ॒र्जस्वा॒न्नामं॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्रो॒र्जस्व॑द्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष
 वै प॒यस्वा॒न्नामं॑ य॒ज्ञः॥ ७० ॥

सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प॒यस्व॑द्भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै वि॒धृतो॑ नामं॑
 य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒धृतं॑ भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै व्या॒वृत्तो॑
 नामं॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ व्या॒वृत्तं॑ भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै
 प्र॒ति॒ष्ठितो॑ नामं॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प्र॒ति॒ष्ठितं॑ भवति॥ ७१ ॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै ते॒जस्वी॑ नामं॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ ते॒जस्वि॑
 भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी नामं॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑
 ब्रा॒ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वा अ॑तिव्या॒धी नामं॑
 य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ रा॒ज॒न्योऽति॑व्या॒धी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै

दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑ मनु॒ष्या भव॑न्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते।
 ए॒ष वै क्लृ॑प्तो नाम॑ य॒ज्ञः। कल्प॑न्ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒
 यज॑न्ते॥ ७२॥

पर्य॒स्वान्नम॑ य॒ज्ञः प्रति॑ष्ठितं भवति॒ यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते षट् (ए॒ष वै वि॒भूः प्र॒भूर्ज॑स्वा॒न्यय॑स्वान् वि॒धृ॒तो व्यावृ॑त्तः प्रति॑ष्ठितस्ते॒जस्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यति॒व्याधी दी॒र्घः

क्लृ॒प्तो द्वा॒दश॥)॥

[१९]

ता॒र्प्येणा॑श्च॒ संज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॑ संम॑र्धयन्ति। या॒मेन॒
 साम्ना॑ प्र॒स्तो॒ताऽनू॑प॒तिष्ठ॑ते। य॒म॒लो॒कमे॒वैन॑ गम॑यति। ता॒र्प्ये च॑ कृ॒त्यधी॑वा॒से चा॑श्च॒
 संज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शूना॒ रूप॑म्। रू॒पेणै॒व प॑शू॒नव॑ रुन्धे। हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति।
 ते॒ज॒सोऽव॑रु॒द्धौ॥ ७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अ॒श्वो भ॑वति। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑।
 अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पं ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य कृ॒त्यधी॑वा॒सः। दि॒वो हि॑र॒ण्य॒क॒शि॒पु।
 आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः। प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कं ता॒र्प्येणा॑ऽऽप्नो॑ति॥ ७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवः हिरण्यकशिपुना। आदित्यः रुक्मेण। अश्वेनैव
मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्ष्टिताः समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥७५॥

अवरुध्या आप्नोत्यष्टौ च॥ [२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः।
अमुमादित्यमश्वः श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तेऽब्रुवन्। यन्नो नैष्ट। स वर्यो
भूदिति। तस्मादश्वः सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-
लब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यत्सद्यो वाजांश्चसमजयत्। तस्माद्वाजी
नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य
योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिमुपवपति।
योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्।
यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्।
यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ।
अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्रेर्योनिरायतनञ्चत्वारि च॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्।
प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथ्संवत्सरः। तस्मादश्वः
पुरस्ताथ्संवत्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धो-
ऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो

जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेनं देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त।
यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त।
तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण
पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽप्त्यै।
सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ
चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽभ्यर्चयन्त एति वेद॥

[२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।
अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य

लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। द्रश्पूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्द्रश्पूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥

[२३]

प्रजापतिस्तमंष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपंप्राणा अपृश्रूध्वौ प्रजापतिः प्रेणाऽनुं प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंजक्रतुभिरपृश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्नन्तदाहुरेष वै विभूस्ताप्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमं त्रीयोविंशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिँल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वे ह वै तत्र पयः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुह्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तैत्तिरीय आरण्यकम्॥

॥प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ
संस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑
पूषा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥ ॐ
शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टुवाꣳ
संस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑
पूषा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु।
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः॑॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॑ सू॒र्यश्च॑। स॒ह सं॑ञ्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः। मरी॑च्यात्मानो॒
अ॒द्भुहः॑। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॒त्वाय॑ मे सुत। महाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः॒

स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्नमपं चावर्तिम्।
अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीतांश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं
देवीम्। योनिर्नोर्ध्वमुदीषता। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव
विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं
कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याथ्स्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं नानासमुत्थानाः। कालाः
संवत्सरं श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयत्रितम्। सतैः सवैः समाविष्टः।
ऊरुः सन्न निवर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। सुमारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्त्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तदतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहं नी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाः सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदः सखायम्।

न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदी॑ शृणोत्युलकं॑ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः। विनंनादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूञ्श्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं॑ सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि। आदित्यानां निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददतां॑ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्भाऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं नास्ति। ऋभूणां
तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत।
अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो जेतुमिषुमुखमिव।
सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः।
अक्रुद्धस्य योऽथस्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयोः
क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति
शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति।
इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणो॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति।
अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न
पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वग्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्युज्यम्। अभ्रवर्णेषु
चक्षते। एतदेव शंयोर्बाहस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर
उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः
प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासांसि। न चक्षुः
प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिंसातः। सतस्तदेवलक्षणम्। लोहितोऽक्षि
शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे॑ न्यञ्जु॒लिका॑। अमी॑ वाचमुपास॑तामि॒ति। तस्मै॑ सर्व ऋतवो॑ नम॒न्ते।
मर्यादा॑करत्वात्प्र॑पुरो॒धाम्। ब्राह्म॑णं आप्रो॒ति। य ए॑वं वे॒द। स खलु॑ संवत्सर॑ एतैः
सेनानी॑भिः स॒ह। इन्द्रा॑य सर्वा॒न्कामान॑भिव॒हति॑। स द्र॒प्सः। तस्यै॑षा भव॑ति॥१८॥

अव॑द्रप्सो अ॒श्शुम॑तीमतिष्ठत्। इ॒या॒नः कृ॒ष्णो द॒शभिः॑ स॒हस्रैः॑। आव॑र्तमिन्द्रः
शच्या॑ धम॑न्तम्। उप॑स्रुहि तं नृम॑णामथ॑द्रामि॒ति। एत॑यैवेन्द्रः सला॑वृक्या स॒ह।
असुरा॑न् प॑रिवृ॒श्चति॑। पृथि॑व्य॒श्शुम॑ती। ताम॑न्वव॑स्थितः संवत्स॑रो दि॒वं च॑।
नै॒वं वि॒दुषाऽऽचा॑र्या॒न्तेवा॑सिनौ। अन्यो॑न्यस्मै॑ द्रुह्या॒ताम्। यो द्रु॑ह्यति। भ्र॑श्यते
स्व॑र्गालो॒कात्। इत्यृ॑तुम॑ण्डला॒नि। सूर्य॑मण्डला॒न्याख्या॑यिकाः। अत॑ ऊ॒र्ध्वश्च॑
स॑निर्व॒चनाः॥१९॥

[६]

आ॒रोगो भ्रा॑जः प॒टरः प॒तङ्गः॑। स्व॑र्णरो ज्योति॑षीमान् विभा॒सः। ते अ॒स्मै सर्वे॑
दि॒वमा॑त॒पन्ति॑। ऊ॒र्जं दु॒हाना॑ अन॒पस्फु॑रन्त इति॑। कश्य॑पोऽष्ट॒मः। स म॒हामे॑रुं

न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानी। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना

अनपस्फुरन्त इति। सप्तत्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। क्वाहः क्वेयं देव रात्री। क्व मासा

ऋतवः श्रिताः। अर्धमासां मुहूर्ताः। निमेषास्त्रुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते।
यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च
रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति
वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दार्धर्था पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बल-
माहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे।
वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं
मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं
मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॑रं मृ॒त्युम्। पा॒पाः सं॑यन्ति॒ सर्व॑दा। आ॒भो॒गास्त्वे॑वं सं॑यन्ति। य॒त्र पु॑ण्य॒कृ॒तो ज॑नाः। ततो॑ म॒ध्यम॑मायन्ति। च॒तु॒म॒ग्निं च॒ सम्प्र॑ति। पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ पाप॑कृतः। य॒त्र या॑तय॒ते य॑मः। त्वं न॒स्तद्व॒ह्मन् प्र॑ब्रूहि। य॒दि वै॑त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥ ३० ॥

क॒श्यपा॑दु॒दिताः सूर्याः॑। पा॒पान्नि॑घ्नन्ति॒ सर्व॑दा। रो॒दस्यो॑न्त॒र्देशे॑षु। तत्र न्यस्यन्ते॑ वा॒स॒वैः। तेऽशरी॑राः प्र॑पद्यन्ते। य॒थाऽपु॑ण्यस्य॒ कर्म॑णः। अपा॑ण्यपा॒दके॑शा॒सः। तत्र ते॑ऽयोनि॒जा ज॑नाः। मृ॒त्वा पु॑नर्मृ॒त्युमा॑पद्यन्ते। अ॒द्यमा॑नाः स्व॒कर्म॑भिः॥ ३१ ॥

आशा॑तिकाः क्रि॒मय॑ इ॒व। ततः॑ पू॒यन्ते॑ वा॒स॒वैः। अपै॑तं मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वे॒द। स ख॒ल्वै॒वं वि॒द्वाह्म॑णः। दी॒र्घश्रु॑त्तमो भ॒वति॑। कश्य॑प॒स्याति॑थिः॒ सिद्ध॑ग॒मनः॑। तस्यै॒षा भ॑वति। आ॒यस्मि॑न्त्स॒प्त वा॑स॒वाः। रो॒हन्ति॑ पू॒र्व्या रु॒हः॥ ३२ ॥

ऋषि॑र्ह दी॒र्घश्रु॑त्तमः। इन्द्र॑स्य घ॒र्मो अ॑ति॒थिरि॑ति। कश्य॑पः पश्य॑को भ॒वति॑। यथ्सर्वं॑ परिपश्यतीति॒ सौक्ष्म्या॑त्। अथाग्ने॑रष्टपु॒रुष॑स्य। तस्यै॒षा भ॑वति। अ॒ग्ने न॑यं सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒यो॒ध्यस्म॑ञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः।

भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च।
पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति।
यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा
अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हि नस्ति। य एवं वेद। स होवाच
व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छामिति। न त्वकामं हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः।
कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्सूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च
महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥ ३७ ॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥ ३८ ॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥ ३९ ॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति

निगदव्याख्याताः ॥ ४० ॥

[९]

स॒हस्र॑वृ॒दि॒यं भू॒मिः। प॒रं व्यो॑म स॒हस्र॑वृत्। अ॒श्विना॑ भुज्यू॒नास॒त्या। वि॒श्वस्य॑
जग॒तस्प॑ती। जा॒या भू॒मिः प॑तिव्यो॒म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तुर्य॑थुः। पु॒त्रो बृ॒हस्प॑ती रु॒द्रः।
स॒रमा॑ इति॑ स्त्रीपु॒मम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौ॑रि॒व
स्थः ॥ ४१ ॥

वि॒श्वा हि मा॒या अव॑न्थः स्वधावन्तौ। भ॒द्रा वा॑ पू॒षणा॑वि॒ह रा॒तिर॑स्तु।
वासा॑त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒ः सखा॑यौ।
ताव॑श्विना॑ रा॒सभा॑श्वा॒ हव॑ मे। शु॒भस्प॑ती आ॒गतः॑ सूर्य॑या॒ सह। त्यु॒ग्रो॒ह
भुज्यु॑म॒श्विनो॑दमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथुनो॒भि॒रा॒त्मन्व॑तीभिः।
अ॒न्तरि॑क्षप्रु॒ङ्गिर॑पो॒दका॑भिः ॥ ४२ ॥

ति॒स्रः, क्षप॒स्त्रिर॑हा॒तिव्र॑ज॒द्भिः। नास॑त्या भुज्युमू॒हथुः॑ प॒त॒ङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॑

धन्वन्त्रार्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः षड॑श्वैः। स॒वि॒ता॒रं वि॒त॑न्वन्तम्। अनु॑बध्नाति
शा॒म्बरः॑। आप॑पूर्ष॒म्बरश्चै॒व। स॒वि॒ता॒रेप॒सोऽभ॑वत्। त्य॑ सु॒तृप्तं वि॑दित्वै॒व।
ब॒हु॒सौम॑ गि॒रं व॑शी॥४३॥

अ॒न्वेति॑ तु॒ग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आय॑सू॒यान्त्सोम॑तृप्सुषु। स
स॒ङ्ग्राम॑स्तमो॑द्योऽत्यो॒तः। वा॒चो गाः पि॑पाति॒ तत्। स तद्गो॑भिः स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये।
र॒क्षसा॑नन्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वेति॑ परि॑वृ॒त्याऽस्तः॑। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अ॒श्विना॑। ते ए॒ते द्युः
पृ॒थि॒व्योः। अ॒ह॒र॒ह॒र्गर्भं॑ दधा॒थे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒त्स॒वाव॑होरा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अ॒हः। दि॒वो रा॒त्रिः। ता अ॒वि॑सृष्टौ। दम्प॑ती
ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ। अ॒ग्निश्चा॑ऽऽदि॒त्यश्च॑। रा॒त्रेर्व॒त्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः।
अ॒होऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अ॒वि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ। वृ॒त्रश्च॑
वैद्यु॑तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वैद्यु॑त आदि॒त्यस्य॑। ता अ॒वि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ

वृथ्सौ ॥ ४६ ॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते।
सेयं रात्रीं गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः।
यथा गोर्गर्भिण्या उल्बणम्। एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च
भुवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वृथ्सः। अथ
पवित्राङ्गिरसः ॥ ४७ ॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितृषां प्रबो अभिरक्षति व्रतम्। महः
समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं ते विततं
ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतप्ततनूर्न तदामो अंश्रुते। श्रुतास
इद्वहन्तस्तथ्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असंतः सद्ये ततक्षुः ॥ ४८ ॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कुतोऽवसन्। अथ

सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं
ददृश्रे कुहचिद्विवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तत्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं
सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः।
नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मै॥५०॥

नपुंसकं पुमांस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया
भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता
उमे पुंस आहुः। पश्यदक्षणावन्निविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्।
अग्रीवः प्रत्यमुश्वत्। तमजिह्वा असश्वत। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद
सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितं रुदितं

गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव विद्धि तत्।
अतृष्य॒ऽस्तृष्य॑ध्यायत्। अस्माज्जा॒ता मे॑ मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या॑ वैदेहः। अचेता॑
यश्च॒ चेत॑नः। स॒ तं मणि॑मविन्दत्। सोऽनङ्गुलि॑रावयत्। सोऽग्री॒वः प्रत्य॑मुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो अ॒सञ्च॑त। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ
चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भ॑वस्य व्रतम्। आ॒तम॑ग्रे रथं तिष्ठ। एका॑श्वमे॒कयो॑ज॒नम्।
एकच॑क्रमे॒कधु॑रम्। वा॒तघ्रा॑जिग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्यथते॥५४॥

ना॒स्याक्षौ॑ यातु सञ्जति। यच्छ्वेता॑न् रोहि॒ताऽश्वा॒ग्नेः। र॒थे यु॑क्त्वाऽधि॒तिष्ठ॑ति। एकया
च दश॑भिश्च॒ स्वभू॑ते। द्वाभ्यामिष्ट॑ये वि॒शत्या॑ च। तिसृ॑भिश्च वह॒से त्रि॑शता॒ च।
नियु॑द्विर्वायविह ता॑ विमुञ्च॥५५॥

[११]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमाऽऽध॑म॒ सन्ध॑म। आदित्ये चन्द्र॑वर्णानाम्। गर्भ॑माधेहि

यः पुमान्। इतः सिक्तः सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्।
य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्दैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा त्वा
केचिन्त्रियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्दैरिन्द्र हरिभिः। यामि
मयूररोमभिः। मा मा केचिन्त्रियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च
महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि सहस्रयुक्।
अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवत्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव
सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योः सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेः।
मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा
इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासंसोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते।

ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्।
रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च।
कालावयवानामितः प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे

मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयौनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीमू षु।
अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः
पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः
परि। देवां (२) उपप्रैत्सप्तभिः॥६२॥

परा माताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूर्य्य युगम्। प्रजायै मृत्यवे
तत्। परा माताण्डमाभरदिति। ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा
च। अश्वश्च भगश्च। इन्द्रश्च विवस्वाश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हसः शुचिषत्।
ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः॥६३॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

[१३]

योऽसौ तपन्नृदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मे प्रजाया मा

प॑शूनाम्। मा म॑म प्रा॒णाना॒दायोद॑गाः। अ॒सौ योऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑
प्रा॒णाना॒दाया॒स्तमेति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑म प्रा॒णाना॒दायास्त॑ङ्गाः।
अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑म प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः। अ॒सौ योऽप॒क्षीय॑ति। स
सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑म प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः।
अ॒मूनि॑ नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒
मा प॑शूनाम्। मा म॑म प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत् मोत्सृ॑पत्॥६५॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा म॑म प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत् मोत्सृ॑पत्। इ॒म ऋ॒तवः॑।
सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा
म॑म प्रा॒णैरप॑प्रसृ॒पत् मोत्सृ॑पत्। अ॒यं सं॑वत्स॒रः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रस॒र्पति॒

चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्स॑र्प। इ॒दम॑हः। सर्व॑ेषां
भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्स॑र्प। इ॒य॑ꣳ रा॒त्रिः। सर्व॑ेषां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोत्स॑र्पति
च। मा मै॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोत्स॑र्प। ॐ भूर्भुवः॒ स्वः।
एत॒द्वो मि॒थुनं॑ मा नो मि॒थुन॑ꣳ री॒द्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदि॒त्यस्या॑ष्टपुरुष॒स्य। वसू॑नामादि॒त्याना॑ꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि।
रु॒द्राणा॑मादि॒त्याना॑ꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि। आ॒दि॒त्याना॑मादि॒त्याना॑ꣳ स्था॒ने
स्व॑तेज॑सा भा॒नि। स॒ताꣳ स॒त्या॒नाम्। आ॒दि॒त्याना॑ꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि।
अ॒भिधू॑न्वता॑म॒भिघ्न॑ताम्। वा॒तव॑तां म॒रुता॑म्। आ॒दि॒त्याना॑ꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि।
ऋ॒भूणा॑मादि॒त्याना॑ꣳ स्था॒ने स्व॑तेज॑सा भा॒नि। वि॒श्वेषां॑ दे॒वाना॑म्। आ॒दि॒त्याना॑ꣳ

स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां

रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥ ७० ॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ७१ ॥

[१७]

अथाग्रैरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नृकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नृकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नृकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नृकः। तस्मान्नः परिपाहि। आयस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥ ७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत
 उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत
 उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
 सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि
 स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्।
 एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
 संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
 पुत्रवत्वाय मे सुता। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुता। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णि-
 मपा रघम्। अपाघ्नमपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हिता। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं

देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो
सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्।
पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान्
भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद।

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं वेद। आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्।
 आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो
 वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं
 वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः
 संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्।
 आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव
 तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाभ्यनूक्ता। अपां रसमुदयं सन्।
 सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे
 वै लोका अपां रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा।
 अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णेः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेऽप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति।

आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वदति। तत्कर्मणा करोति। तद्देवाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सुतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषेति। उपैन्नन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम वैत्वङ्मांसम्। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा

पुरुषः। स॒ह॒स्रा॒क्षः स॒ह॒स्र॒पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं॑ सम॑भूः।
त्वमि॒दं पूर्वं॑ कुरु॒ष्वेति॑। स इ॒त आ॒दायाऽऽपः॑॥१३॥

अ॒ञ्जलि॑नां पुर॒स्तादु॑पाद॒धात्। ए॒वाह्ये॒वेति॑। तत॑ आदि॒त्य उद॑तिष्ठत्। सा प्राची॑
दिक्। अथा॑रुणः के॒तुर्दक्षि॑ण॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वाह्यग्र॑ इति॑। ततो॒ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्।
सा दक्षि॑णा दिक्। अथा॑रुणः के॒तुः प॒श्चादु॑पाद॒धात्। ए॒वा हि वा॒यो इति॑॥१४॥

ततो॒ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॑ दिक्। अथा॑रुणः के॒तुरुत्तर॑त उ॒पाद॑धात्।
ए॒वाही॒न्द्रेति॑। ततो॒ वा इन्द्र॑ उद॑तिष्ठत्। सोदी॑ची दिक्। अथा॑रुणः के॒तुर्मध्य॑
उ॒पाद॑धात्। ए॒वा हि पू॒षन्नि॑ति॑। ततो॒ वै पू॒षोद॑तिष्ठत्। से॒यं दिक्॥१५॥

अथा॑रुणः के॒तुरु॒परि॑ष्ठादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि दे॒वा इति॑। ततो॒ दे॒वमनु॑ष्याः पि॒तरः॑।
ग॒न्ध॒र्वाप्स॒रस॒श्चोद॑तिष्ठन्। सो॒र्ध्वा दिक्। या वि॒प्रुषो॑ वि॒परा॑पतन्। ताभ्योऽसु॑रा
रक्षा॑सि पिशा॒चाश्चोद॑तिष्ठन्। तस्मा॒त्ते परा॑भवन्। वि॒प्रुङ्गो॑ हि ते सम॑भवन्।
तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता॥१६॥

आपो ह यद्धृहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जूनयन्तीः स्वयम्भुम्। ततं
इमेध्यसृज्यन्तु सर्गाः। अद्ध्यो वा इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म
स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव
तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः
प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानंमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा।
सर्वमवुरुद्ध। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो विद्युत्।
स्तनयितुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति।
एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो
ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तैजस्विनीरापः।
तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा
गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव आकूजतीरिव
धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या
गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या
गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः।
अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा
एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधा हि।

स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॒मिति॑ । श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति । य ए॒तम॒ग्निं
चि॑नुते । य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑ ॥१०३॥

[२४]

जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवेदीं खा॒त्वा । अ॒पां पू॑रयति । अ॒पां॑ सं॒र्वत्वा॑य । पु॒ष्कर॒पर्णं॑
रु॒क्मं पु॑रुषमित्युप॑दधाति । तपो॒ वै पु॑ष्करपर्णम् । स॒त्यं॑ रु॒क्मः । अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑ ।
ए॒ताव॒द्वा वा॑ऽस्ति । याव॑दे॒तत् । याव॑दे॒वास्ति॑ ॥१०४॥

तद॑व॒रुन्धे॑ । कूर्ममुप॑दधाति । अ॒पामे॒व मे॒धम॑व॒रुन्धे॑ । अथो॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै । आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑ । अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः । अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च । स॒ह
सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑ इति॑ । वा॒य्वश्चा॑ रश्मि॒पत॑यः । लो॒कं पृ॑णच्छि॒द्रं पृ॑ण ॥१०५॥

यास्ति॒स्रः प॑रम॒जाः । इन्द्र॑घोषा वो वसु॑भिरे॒वाह्ये॑वेति॑ । पञ्च॒चित॑य॒ उप॑दधाति ।
पाङ्गो॑ऽग्निः । यावा॑ने॒वाग्निः॑ । तं चि॑नुते । लो॒कं पृ॑णया द्वितीया॒मुप॑दधाति । पञ्च॑ पदा॒ वै
वि॒राट् । तस्या॒ वा इ॒यं पादः॑ । अ॒न्तरि॑क्षं पादः॑ । द्यौः पादः॑ । दि॒शः पादः॑ । प॒रोर॑जाः

पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणो सः स्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद।
पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं
चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद।
आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति।
अभिचरंश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः।
ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति।
तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न
निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न
पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुंकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुंका आपः। य एतमग्निं चिनुते।

य उ॒चैनमे॒वं वेद॑॥११३॥

[२६]

इ॒मानु॑कं भु॒वना॑ सी॒षधे॑म। इन्द्र॑श्च॒ विश्वे॑ च दे॒वाः। य॒ज्ञं च॑ नस्त॒न्वं च॑ प्र॒जां च॑।
आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒ह सी॑षधातु। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ सग॑णो म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माकं॑ भू॒त्ववि॑ता
त॒नूना॑म्। आ॒प्लव॑स्व प्र॒प्लव॑स्व। आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॒हुः। सु॒खादी॑न्दुःख॒निध॑नाम्।
प्रति॑मु॒ञ्चस्व॒ स्वां पु॑रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वायम्भु॒वाः। ये श॑री॒राण्य॑कल्पयन्। ते ते दे॒हं क॑ल्पयन्तु। मा च॑
ते ख्या॑स्म तीरिषत्। उत्ति॑ष्ठत् मा स्व॑प्त। अ॒ग्निमि॑च्छ॒ध्वं भा॑र॒ताः। राज्ञः॑ सोम॑स्य
तृ॒प्तासः॑। सूर्ये॑ण स॒युजो॑षसः। युवा॑ सु॒वासाः॑। अ॒ष्टाच॑क्रा नव॑द्वारा॥११५॥

दे॒वानां॑ पू॒रयो॑ध्या। तस्या॑ हिर॒ण्मयः॑ को॒शः। स्व॒र्गो लो॒को ज्योति॑षाऽऽवृ॑तः।
यो वै तां॑ ब्रह्म॑णो वे॒द। अ॒मृते॑नाऽऽवृ॑तां पु॒रीम्। तस्मै॑ ब्रह्म॑ च॒ ब्रह्मा॑ च। आ॒युः
की॒र्तिं प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒ हरि॑णीम्। य॒शसा॑ सम्प॒रीवृ॑ताम्। पु॒र हिर॑ण्मयीं

ब्रह्मा॥११६॥

वि॒वेशां॑ऽप॒राजि॑ता। परा॒डे॒त्य॑ज्याम॒यी। परा॒डे॒त्य॑नाश॒की। इ॒ह चा॑मु॒त्र चान्वे॑ति।
वि॒द्वान्दे॑वा॒सुरा॑नु॒भ्यान्। यत्कु॑मा॒री म॒न्द्रय॑ते। य॒द्योषि॑द्यत्प॒तिव्र॑ता॑। अरि॑ष्टं यत्किं च
क्रि॒यते॑। अ॒ग्निस्त॑दनु॒वेध॑ति। अ॒श्रुता॑सः श्रु॒तास॑श्च॥११७॥

य॒ज्वानो॑ येऽप्य॑य॒ज्वनः॑। स्वर्य॑न्तो नापे॑क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं च॑ ये वि॒दुः। सि॒कंता
इव॑ सं॒यन्ति॑। र॒श्मिभिः॑ स॒मुदी॑रिताः। अ॒स्माल्लो॒काद॑मुष्मा॒च्च। ऋ॒षिभि॑रदात्पृ॒श्निभिः॑।
अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातः॑। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अहो॑भि॒रद्वि॒रक्तु॑-
भिर्व्य॑क्तम्॥११८॥

य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अ॒कृष्टा॑ ये च॒ कृष्ट॑जाः। कु॒मारी॑षु
क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॒ताः। रे॒तः पी॑ता॒ आण्ड॑पी॒ताः। अङ्गा॑रेषु च॒ ये हु॒ताः।
उ॒भया॑न् पु॒त्रपौ॑त्र॒कान्। यु॒वेऽहं॑ य॒मराज॑गान्। श॒तमि॑न्नु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॒ यद्व॑ह्म॒ विल॑बम्। पि॒तृणां॑ च॒ य॒मस्य॑ च। वरु॑ण॒स्याश्वि॑नो॒रग्नेः॑। म॒रुता॑ च

विहाय॑साम्। का॒म॒प्र॒य॒व॒णं मे अस्तु। स ह्ये॒वास्मि॑ स॒नात॑नः। इति नाको ब्रह्मि॑श्रवो
रायो॒ धन॑म्। पु॒त्रा॒नापो॑ दे॒वीरि॒हाऽऽहि॑त॥१२०॥

[२७]

विशी॑र्ष्णीं गृध्र॑शीर्ष्णीं च। अपे॒तो निर्ऋ॑तिः ह॒थः। परि॑बाधः॒ श्वेत॑कुक्षम्।
नि॒जङ्घ॑ः श॒ब॒लोद॑रम्। स॒ तान् वा॒च्याय॑या स॒ह। अ॒ग्ने नाश॑य स॒न्दृशः॑।
ई॒र्ष्या॒सूये॑ बु॒भुक्षा॑म्। म॒न्युं कृ॒त्यां च॑ दी॒धिरे। रथे॑न किं॒शुका॑व॒ता। अ॒ग्ने नाश॑य
स॒न्दृशः॑॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑
प॒र्जन्या॑य स्व॒राजे॑। हृ॒दो अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒यो॒भूर्वातो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः सन्त्व॒स्मे।
सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॑मोष॑धीनाम्। ग॒वां कृ॒णोत्य॑र्व॒ताम्। प॒र्जन्यः॑
पु॒रु॒षीणा॑म्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मामै॒त्विन्द्रि॒यम्। पुन॑रायुः पुन॑र्भगः। पुन॑र्ब्राह्म॑णमैतु मा। पुन॑र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रे॒तः पृ॒थि॒वीम॒स्कान्। यदोष॑धीर॒प्यसं॒र॒द्यदापः॑। इ॒दं तत्पुन॑राददे। दी॒र्घायु॒त्वाय॒ वर्च॑से। यन्मे॒ रे॒तः प्र॒सि॒च्यते। यन्म॒ आजा॑यते पुनः॑। तेन॑ माम॒मृतं॑ कुरु। तेन॑ सु॒प्रज॑सं कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॒रोऽधा॑ऽजा॒यत। तव॑ वैश्र॒वणः॑ सं॒दा। ति॒रोऽधे॑हि स॒प॒त्नान्नः॑। ये अपो॑ऽश्र॒न्ति के॒चन॑। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वै॑श्र॒वणः॑। रथ॑ सह॒स्रव॑न्धु॒रम्। पु॒रुश्च॒क्र॑ सह॒स्राश्व॑म्। आ॒स्था॒याया॑हि नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। ध॒नं गा॒वो ह॒स्ति हि॒र॑ण्य॒मश्वान्॑॥१२४॥

असा॑म सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं वि॒राज॑म्। सु॒द॒र्श॒ने च॑ क्रौ॒श्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हा॒गि॒रौ। श॒त॒द्वा॒ट्वा॒र॒ग॒म॒न्ता। स॒ह्यार्थं॑ न॒गरं॑ तव॑। इति॑

मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयुः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुंको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा॑ इ॒मम॑ग्र॒पिण्डं॑ जु॒होमि॑ । स मे॑ऽर्था॒न्मा वि॑वंधीत् । मयि॒ स्वाहा॑ ।
 रा॒जा॒धि॒रा॒जाय॑ प्रस॒ह्यसा॒हिने॑ । नमो॑ व॒यं वै॑श्रव॒णाय॑ कुर्महे । स मे॑
 कामा॒न्काम॑कामा॒य मह्य॑म् । का॒मे॒श्वरो॑ वै॒श्रव॑णो द॒दातु॑ । कु॒बे॒राय॑ वै॒श्रव॑णाय ।
 म॒हा॒रा॒जाय॑ नमः॑ । के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च । ऋ॒षयो॑ वा॒त॑र॒शनाः॑ । प्र॒ति॒ष्ठां श॒तधा॑ हि ।
 स॒मा॒हि॒तासो॑ सहस्र॒धाय॑सम् । शि॒वा नः॑ शन्त॒मा भव॑न्तु । दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑ ।
 सु॒मृ॒डीका॑ सर॒स्वति॑ । मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑ ॥ १२९ ॥

[३१]

संव॒त्सर॑मेत॒द्व्रतं॑ चरेत् । द्वौ वा मा॒सौ । नियमः॑ संमा॒सेन॑ । तस्मि॒न्नियमं॑विशेषाः ।
 त्रिष॒वण॑मुद॒कोप॑स्पर्शी । चतु॒र्थका॑ल॒पानं॑भक्तः स्यात् । अ॒हर॒हर्वा॑ भैक्ष॒मश्री॑यात् ।
 औदु॒म्बरी॑भिः समि॒द्धिरग्निं॑ परि॒चरेत्॑ । पुन॒र्मा॒मैत्त्वि॑न्द्रि॒यमित्ये॑तेना॒नुवा॑केन ।
 उद्ध॒तपरि॑पू॒ताभिर॑द्भिः का॒र्यं कु॑र्वीत ॥ १३० ॥

अंसश्च॒यवान् । अ॒ग्नये॑ वा॒यवे॑ सू॒र्याय॑ । ब्र॒ह्मणे॑ प्र॒जाप॑तये । च॒न्द्रम॑से नक्ष॒त्रेभ्यः॑ ।

ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीरालुभं सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो
वयमेष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्यंस्ते न प्राजानंस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै
यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै
यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजंत
एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्यैवाधीयीत याजयेद्यजैत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अर्जिनं वासो
वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव
विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

रक्षांसि॑ ह वा॑ पुरोऽनुवा॑के तपोग्र॑मतिष्ठन्त॒ तान् प्र॒जाप॑तिर्व॒रेणो॑पाम॑न्नयत्
 तानि॒ वर॑मवृणीताऽऽदि॒त्यो नो॒ योद्धा॒ इति॒ तान् प्र॒जाप॑तिरब्रवी॒द्योर्ध॑य॒ध्वमि॑ति
 तस्मा॑दुत्तिष्ठन्त॑ ह वा॒ तानि॒ रक्षा॑ंस्यदि॒त्यं योर्ध॑यन्ति॒ याव॑दस्त॒मन्व॑गात्तानि॒
 ह॒ वा ए॒तानि॒ रक्षा॑ंसि गाय॒त्रिया॑ऽभि॒मन्त्रि॑तेनाम्भ॑सा शाम्यन्ति॒ तदु॒ ह वा ए॒ते
 ब्र॑ह्मवा॒दिनः॑ पूर्वाभि॑मुखाः स॒न्ध्याया॑ गाय॒त्रिया॑ऽभि॒मन्त्रि॑ता आप॑ ऊ॒र्ध्वं वि॒क्षिप॑न्ति
 ता ए॒ता आपो॑ व॒ज्रीभू॑त्वा तानि॒ रक्षा॑ंसि म॒न्देहा॑रुणे द्वी॒पे प्र॒क्षिप॑न्ति॒ यत्प्र॑दक्षिणं
 प्र॒क्रम॑न्ति॒ तेन॑ पा॒प्मान॑मव॑धून्वन्त्यु॒द्यन्त॑मस्तं॒ यन्त॑म् आदि॒त्यम॑भि॒ध्याय॑न् कुर्वन्
 ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्वान्त्स॒कलं॑ भ॒द्रम॑श्रुते॒ऽसावा॑दि॒त्यो ब्र॒ह्मेति॒ ब्रह्मै॒व सन् ब्रह्मा॑प्येति॒ य
 ए॒वं वेद॑ ॥ २ ॥

[२]

यद्वे॑वा दे॒वहे॑ळ॒नं दे॒वांस॑श्च॒कृमा॑ व॒यम्। आदि॑त्यास्तस्मा॑न्मा मु॒ञ्चत॑र्तस्य॒र्तेन॒
 मामि॑त। दे॒वा जी॒वनका॑म्या यद्वा॒चाऽनृ॑तमूदि॒म। तस्मा॑न्न इ॒ह मु॑ञ्चत॒ विश्वे॑ दे॒वाः
 स॒जोष॑सः। ऋ॒तेन॑ द्यावापृथि॒वी ऋ॒तेन॒ त्वं सं॑रस्वति। कृ॒तान्नः॑ पा॒ह्येन॑सो॒ यत्किं॑

चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो
यदन्यकृतमारिम। सजातशःसादुत जामिशःसाज्यायसः शःसादुत वा
कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवज्राः शिश्रैर्यदनृतं चकृमा वयम्।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो
अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना
चरामि। एतत्तदग्रे अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता
यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं
मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे त्वमग्रे अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यनृणमहं बभूवादिथ्सन्वा सञ्जगर जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च
संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वशुमुपजिघ्रमानः।

उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि
यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इत्थंमानो यमस्य लोके अधिरञ्जुराय। अव
ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे। सङ्कुसुको
विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्षमनागसो दूरादूरमचीचतम्।
निर्यक्षममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छातै तमस्मै
प्रसुवामसि। दुःशः५सानुशः५साभ्यां घणेनानुघणेन च। तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छातै
तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा स५ शिवेन।
त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्म५ सुवामि
ते। आयुर्दा अग्रे हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण

स॑श्शि॒शाधि॑। मा॒तेवा॑स्मा अदि॒ते शर्म॑ यच्छ॒ विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टिर्यथाऽस॑त्। अग्र॒
आयू॑श्पि पव॒स आ सु॒वोर्ज॒मिषं॑ च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अग्रे॒ पव॑स्व
स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं मयि॑ पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्निर्ऋ॒षिः पव॑मानः॒ पाश्च॑जन्यः॒ पुरो॑हितः। तमी॑महे महा॒ग॒यम्।
अग्रे॑ जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः सु॒प॒त्नान्प्र॒त्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो नुद॒स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि
सु॒मना॒ अहे॑ळ॒च्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ उ॒द्धौ। सह॑सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः
सु॒प॒त्नान्प्र॒त्यजा॑ता॒ज्ञात॑वेदो नुद॒स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॒स्यमा॑नो व॒यश् स्या॑म
प्र॑णु॒दा नः सु॒प॒त्नान्। अग्रे॑ यो नोऽभि॒तो जनो॑ वृ॒को वा॒रो जि॒घाश्स॑ति। ता॑श्स्त्वं
वृ॒त्रहं॑ जहि॒ वस्व॒स्मभ्य॒माभ॑र। अग्रे॑ यो नोऽभि॒दास॑ति स॒मानो॑ यश्च नि॒ष्ठ्यः। तं
व॒यश् स॒मिधं॑ कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्रेऽपि॑ दध्म॒सि॥७॥

यो नः॒ शपा॑दश॒पतो॑ यश्च॒ नः श॑प॒तः शपा॑त्। उ॒षाश्च॒ तस्मै॑ नि॒मृक्क॒ सर्वं॑ पा॒पश्च॑
स॒मूह॑ताम्। यो नः॒ सु॒प॒त्नो यो र॑णो॒ मर्तो॑ऽभि॒दास॑ति दे॒वाः। इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तो॒

मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्।
 सर्वाऽस्तानग्रे सन्दह याऽश्वाहं द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो
 द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वाऽस्तान्मष्मषा कुरु। सःशितं मे
 ब्रह्म सःशितं वीर्या(१)म्बलम्। सःशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः।
 उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म्
 अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं
 म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां
 दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः सङ्गरो देवतांसु। स एतान्पाशान् प्रमुचन्
 प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथसङ्गरमभिधावाभ्याशा
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि
 विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष

लो॒कान्कृ॑धि ब॒न्धान्मु॑श्चासि बद्ध॑कम् । योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो गर्भः॑ सर्वा॑न् प॒थो अ॑नुष्व ।
स प्र॑जा॒नन्प्रति॑गृ॒णीत वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑ । अ॒स्माभि॑र्दत्तं ज॒रसः॑
प॒रस्ता॑दच्छि॒न्नं तन्तु॑मनुस॒श्चरे॑म ॥ ९ ॥

त॒तं तन्तु॑मन्वेके॒ अनु स॒श्चर॑न्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमाय॑नवत् । अब॒न्ध्वेके॒ दद॑तः
प्र॒यच्छा॑द्दातुं चेच्छु॒क्रवा॑सः॒ स्वर्ग॑ ए॒षाम् । आर॑भेथा॒मनु स॒र॑भेथा॒ समानं॑
पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑ । यद्वा॑ पूर्तं॒ परि॑विष्टं॒ यदग्नौ॑ तस्मै॒ गोत्रा॑ये॒ह जाया॑पती
स॒र॑भेथाम् । यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सिम् ।
अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषदुरि॒ता या॑नि चकृ॑म । भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो
ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भिशा॑स्त ए॒नः । द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॒तृया॑च्छं भ॑वासि जा॒मि
मि॒त्वा मा वि॑विथ्सि लो॒कात् । यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ मद॑न्ते वि॒हाय॑ रोगं
त॒न्वा(१)॑ स्वाया॑म् । अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्वर्गे॑ तत्र॑ पश्ये॑म पि॒तरं॑ च पु॒त्रम् ।
यद॒न्नम॑द्ध्यनृ॒तेन॑ दे॒वा दा॒स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त वा॑ करि॒ष्यन् । यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति

यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमग्निं बहुधा विरूपं
 वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च
 प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन।
 सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायुःस्ते
 निलायमचरुःस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताःस्तेष्वन्वविन्दच्छ्रद्धया च
 तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु
 भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत
 येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं
 बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत
 यदवाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्षध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-

ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्धसमंश्रुते ॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष
 भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते
 यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो
 भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः
 स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिं रात्रीर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश
 रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते
 न मांसमंश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य

व्रतं यवागू राजन्यस्याऽऽमिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्वध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि
मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत् ऋषयोऽभवन्तदृषीणां
तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
यदृचोऽध्यगीषत् ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि घृताहुतयो
यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान्
पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानम-
पाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः

पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यद्ग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः
 सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः
 हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते
 यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते
 पयंसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या
 यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान्
 पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
 यदृचोऽधीते पयं आहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति यद्यजूंषि घृताहुतिभिर्यत्सामानि
 सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि
 कल्पान्गाथा नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा
 तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां
 वोदितं आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य
 सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामति तेन ऋचः
 प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूंषि यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं
 पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते तेनार्थर्वाङ्गिरसो
 ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां
 महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां
 रसो यद्दर्भाः सरंसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा सपवित्रावोमिति
 प्रतिपद्यत एतद्वै यजुंस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाभ्युक्तमृचो
 अक्षरे परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
 य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः स्वरित्याहेतद्वै वाचः सत्यं
 यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तार्थं सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पृच्छोऽर्धर्चशोऽनवान्

संविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्नोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा छन्दांसि
प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत् दिवा नक्तं वेति हं स्माऽऽह शौच आह्वेय
उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीर्यीतैव
स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो
अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो
विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि
तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्तस्तस्थुषश्चेति

स वा ए॒ष य॒ज्ञः स॒द्यः प्र॒ताय॑ते स॒द्यः स॒न्तिष्ठ॑ते तस्य प्राक् सा॒यम॑वभृ॒थो नमो॑
ब्रह्म॑ण॒ इति॑ परिधा॒नीयां॑ त्रिरन्वा॑हाप उ॒पस्पृ॑श्य गृ॒हाने॑ति॒ ततो॑ यत्किं च॒ ददा॑ति
सा दक्षि॑णा॥१७॥

[१३]

तस्य॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ मे॒घो ह॒विर्धानं॑ वि॒द्युद॒ग्निर्व॒र्षः॑ ह॒विः स्त॑नयि॒तुर्वष॑द्गारो
यद॑व॒स्फूर्ज॑ति॒ सोऽनु॑वषद्गारो वा॒युरा॒त्माऽमा॑वा॒स्यां स्वि॑ष्ट॒कृद्य॑ ए॒वं वि॒द्वान्मे॒घे
व॒र्षति॑ वि॒द्योत॑माने स्त॑नय॒त्यव॑स्फूर्ज॒ति प॑व॒माने वा॒याव॑मावा॒स्याया॑ः
स्वा॒ध्याय॑मधी॒ते तप॑ ए॒व तत्त॑प्यते॒ तपो॑ हि स्वा॒ध्याय॑ इत्यु॒त्तमं॑ नाकः॑ रोह॒त्युत्त॑मः
स॑मा॒नाना॑ भवति याव॑न्तः॑ ह॒ वा इ॒मां वि॒त्तस्य॑ पूर्णां दद॑त्स्वर्गं लो॒कं ज॑यति
ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति भूयाः॑सं चाक्ष॒य्यं चाप॑ पुन॒र्मृत्युं॑ ज॑यति ब्रह्म॑णः सायु॑ज्यं
गच्छ॑ति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः समृद्धिर्देवतानि
य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते ब्रजः॑ स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये॑ ग्रामे
वा यावत्तरसः॑ स्वाध्यायमधीते॑ सर्वा॑ल्लोकाञ्जयति॑ सर्वा॑ल्लोकाननृणोऽनु-
सञ्चरति॑ तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मि॑ स्तृतीये॑ लोके अनृणाः
स्याम। ये देवयाना॑ उत पितृयाणाः॑ सर्वान्प॑थो अनृणा आक्षी॑येमेत्यग्निं
वै जा॒तं पा॒प्मा ज॑ग्राह॒ तं दे॒वा आ॑हुतीभिः पा॒प्मान॒मपा॑घ्नन्नाहुतीनां
य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॑ दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन॑ ब्राह्मणस्य॑ छन्दोभिश्छन्दसाः॑
स्वाध्या॒येनाप॑हतपाप्मा स्वाध्या॒यो दे॒वप॑वित्रं वा एतत्तं योऽनू॑त्सृजत्यभागो
वाचि॑ भवत्यभागो ना॒के तद॑ेषाऽभ्युक्ता। यस्ति॒त्याजं॑ सखिविदः॑ सखायं॑ न
तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति। यदी॑ शृणोत्यलकः॑ शृणोति॑ न हि प्र॒वेदं
सुकृ॑तस्य पन्थामिति॑ तस्मा॑त्स्वाध्या॒योऽध्ये॑तव्यो॑ यं यं क्र॒तुम॑धीते॒ तेन॑ तेनास्येष्टं
भवत्यग्ने॒र्वायो॑रा॒दित्य॑स्य॒ सायु॑ज्यं गच्छति॑ तदेषाऽभ्युक्ता। ये अ॒र्वाङ्मु॑त वा॑ पुरा॒णे

वेदं विद्वाँसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च
हँसमिति यावतीर्वे देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो
वेदविद्भ्यो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नाश्लीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति
याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं
गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरेणैव वरं स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दाँसि यो याजयति स येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं
परेत्यं शुचौ देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद
आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः सामाध्वर्युः स वा एष
यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

क॒ति॒धा॒वंकी॒र्णीं प्र॒वि॒श॒तिं च॒तु॒र्धे॒त्याहु॒र्ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो म॒रुतः प्रा॒णैरि॒न्द्रं ब॒लेन॑
 बृ॒ह॒स्प॒तिं ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒से॒नाग्नि॒मे॒वे॒तरे॒ण स॒र्वेण॑ त॒स्यै॒तां प्रा॒यश्चि॒त्तिं वि॒दां च॑का॒र
 सु॒दे॒वः का॑श्य॒पो यो ब्र॑ह्म॒चा॒र्य॒व॒कि॒रे॒द॒मा॒वा॒स्या॒याः रा॒त्र्याम॒ग्निं प्र॒णी॒योप॒स॒मा॒धाय॑
 द्वि॒राज्य॑स्योप॒घातं॑ जु॒होति॑ का॒मा॒वंकी॒र्णोऽस्म्य॒वंकी॒र्णोऽस्मि॑ का॒म॒ कामा॑य
 स्वा॒हा का॒माभि॑द्रु॒ग्धोऽस्म्य॒भि॑द्रु॒ग्धोऽस्मि॑ का॒म॒ कामा॑य स्वा॒हेत्य॒मृतं॑ वा
 आ॒ज्यम॑मृतमे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते हु॒त्वा प्र॒य॒ताञ्ज॒लिः क॒वा॒तिर्य॑द्भुः॒ग्निम॑भि॒मन्त्र॑येत् सं
 मा॑ऽऽसि॒ञ्चन्तु॑ म॒रुतः॑ स॒मिन्द्रः॑ सं बृ॒ह॒स्प॒तिः। सं मा॑ऽय॒म॒ग्निः सि॑ञ्च॒त्वायु॑षा च
 ब॒लेन॑ चाऽऽयु॑ष्मन्तं करो॒त् मेति॑ प्र॒ति हा॒स्मै म॒रुतः॑ प्रा॒णान्द॑ध॒ति प्र॒तीन्द्रो॑ ब॒लं प्र॒ति
 बृ॒ह॒स्प॒तिर्ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सं प्र॒त्य॒ग्निरि॒तर॒थ्सर्व॑ः स॒र्वत॑नु॒र्भू॒त्वा स॒र्वमा॑युरेति॑ त्रि॒रभि॑मन्त्रयेत्
 त्रिष॑त्या हि दे॒वा योऽपू॑त इ॒व म॒न्ये॒त् स इ॒त्थं जु॑हु॒यादि॒त्थम॑भि॒मन्त्र॑येत् पु॒नीत॑
 ए॒वाऽऽत्मा॑न॒मायु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते व॒रो दक्षि॑णा व॒रेणै॒व वर॑ः स्पृ॒णोत्या॑त्मा हि

वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं
 प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं
 प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुर्हृदयं
 संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य
 प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शांकरः
 शिशुमारस्तं ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते
 नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि
 ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप
 पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नमः ओषधीभ्यः। नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णावे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः।
विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते
विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
आऽस्मासु नृम्वन्धाऽस्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो
वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः
सोमं पिबतु। जजन्दिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥

[२]

अ॒ग्निर्होता॑। अ॒श्विना॑ऽध्व॒र्यू। त्वष्टा॑ऽग्नी॒त्। मि॒त्र उ॑पव॒क्ता। सोमः॑ सोम॒स्य
पुरो॑गाः। शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पुरो॑गाः। श्रा॒तास्त॑ इन्द्र॒ सोमाः॑। वा॒तापे॑र्हवन्श्रुतः
स्वाहा॑॥ ३॥

अ॒ग्निर्होता॑ऽष्टौ॥

[३]

सूर्य॑ ते चक्षुः॑। वा॒तं प्रा॒णः। द्यां पृ॒ष्ठम्। अ॒न्तरि॑क्षमा॒त्मा। अ॒ङ्गैर्य॑ज्ञम्। पृथि॒वीः
शरी॑रैः। वाच॑स्पतेऽच्छि॑द्रया वा॒चा। अच्छि॑द्रया जु॒ह्वा। दि॒वि दै॒वावृ॑धः॒ होत्रा॑
मे॒रय॑स्व॒ स्वाहा॑॥ ४॥

सूर्य॑ ते नव॥

[४]

म॒हाह॑वि॒र्होता॑। स॒त्यह॑वि॒रध्व॑र्युः। अ॒च्यु॑तपाजा अ॒ग्नी॒त्। अ॒च्यु॑तमना उपव॒क्ता।
अ॒नाधृ॑ष्यश्चा॑प्रतिधृ॑ष्यश्च॑ य॒ज्ञस्या॑भिग॒रौ। अ॒यास्य॑ उ॒द्गा॒ता। वाच॑स्पते ह॒द्विधे॑
नामन्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॑स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्प॑तिः सोम॑मपात्। मा
दै॒व्यस्त॑न्तुश्छेदि॒ मा म॑नुष्यः॑। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑॥ ५॥

अपात्रीणि च॥

[५]

वाग्धोता॑। दी॒क्षा पत्नी॑। वातो॑ऽध्व॒र्युः। आपो॑ऽभि॒ग॒रः। मनो॑ ह॒विः। तप॑सि
जुहोमि। भूर्भुवः॑ सुवः॑। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे स्वय॒म्भुवे॒ स्वाहा॑॥६॥

वाग्धोता नव॥

[६]

ब्रा॒ह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे
भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे
भूयात्। पृ॒थि॒वी त्रि॑होता। स प्र॑ति॒ष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्र॑ति॒ष्ठा च॑ मे भूयात्। अ॒न्तरि॑क्षं चतु॑र॒होता।
स वि॒ष्ठाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। वि॒ष्ठाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता।
स प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्र॒मा ष॑ड्ढोता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑।
ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अ॒न्न॑ सप्त॒होता। स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौ॒र॒ष्ट॒होता। सो॑ऽनाधृष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता।
 स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्।
 प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च
 मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा।
 अङ्गिरसो धिष्णिष्यैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः।
 ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा
 ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं
 पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पृथ्या पृष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य।
पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती।
विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः
प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्।
चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चा-
पचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥

[९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पृष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि।
राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो
दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो
दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै।
एषा तै काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो
हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायाऽऽपः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रत्नथा नाकमारुहत्।
दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा
परियाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता।
कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा तै काम दक्षिणा।

उत्ता॒नस्त्वाङ्गी॒र॒सः प्रति॑गृह्णातु॥१९॥

दा॒ता पु॒रुष॑मपः॒ प्रति॑ग्रही॒त्रे न॑वं च॥ [१०]

सुव॑र्णं घ॒र्मं परि॑वेद वे॒नम्। इन्द्र॑स्याऽऽत्मा॑नं दश॒धा च॑रन्तम्। अ॒न्तः संमु॑द्रे
मन॑सा च॒रन्तम्। ब्रह्मा॑न्विन्दद्दश॑होता॒र्मणैः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑नाम्।
एकः॑ स॒न्ब॒हु॒धा वि॑चारः। श॒त५ शु॒क्राणि॒ यत्रै॑कं भव॑न्ति। सर्वे॑ वेदा॒ यत्रै॑कं भव॑न्ति।
सर्वे॑ होता॒रो यत्रै॑कं भव॑न्ति। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्॥२०॥

अ॒न्तः प्रवि॑ष्टः शा॒स्ता जना॑ना॒ः सर्वा॑त्मा। सर्वाः॑ प्र॒जा यत्रै॑कं भव॑न्ति।
चतु॑र्होता॒रो यत्र॑ स॒म्पदं॒ गच्छ॑न्ति दे॒वैः। स॒मान॑सीन आ॒त्मा जना॑नाम्। ब्रह्मेन्द्र॑म॒ग्निं
जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। दि॒व आ॒त्मान॑ः सवि॒तारं॒ बृह॒स्पति॑म्। चतु॑र्होता॒रं प्र॒दिशो॑ऽनु
कृ॒तम्। वा॒चो वी॒र्यं॑ तप॒साऽन्वि॑न्दत्। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। त्वष्टा॑र५ रू॒पाणि॑
विकु॑र्वन्त॒ विप॒श्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिंक्युः। अन्तः
 प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्।
 चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिंक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
 विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्याऽऽत्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः
 प्रजानाम्॥ २२॥

इन्द्रः राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिंक्युः। रश्मिः
 रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपांति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
 अनिर्भिण्णः सन्नथ लोकान् विचष्टे। यस्याऽऽण्डकोशः शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्।
 तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं
 विराजम्॥ २३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादः षड्भौतुर्न किलाविविध्से। येनर्तवः
 पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा मनसोत क्लृप्ताः। तः षड्भौतारमृतुभिः कल्पमानम्।

ऋतस्य॑ पदे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मेतम्। अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒
मन॑सा चर॑न्तम्। स॒हैव सन्तं॑ न विजा॑नन्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्याऽऽत्मानं॑ शत॒धा
चर॑न्तम्॥ २४॥

इन्द्रो॑ राजा॒ जग॑तो॒ य ईशे॑। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॑ विक्लृ॑प्तः। परे॑ण॒ तन्तुं॑
परि॑षिच्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दित्ये मन॑सा चर॑न्तम्। दे॒वानां॑ हृद॑यं ब्रह्मा॒न्ववि॑न्दत्।
ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कश्चो॑त॒न्तश्च॑ सरि॒रस्य॑ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्त्स॒प्त पे॑रवः।
मे॒हन्ति॑ बहु॒लाश्च॑ श्रियम्। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र गोम॑तीम्॥ २५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रियम्। स हरि॑र्वसुवित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य पि॒न्वते॑। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र
गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रियम्। म॒ह्यमिन्द्रो॑ निय॑च्छतु। श॒तश्च॑ श॒ता अ॑स्य
यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा॑ या॒तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रम॑ह॒माणो॑ बहु॒लाश्च॑ श्रियम्।
र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥ २६॥

घृ॒तं तेजो॑ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ प॒तङ्गः॑ प॒टरी॑ सु॒पर्णः॑।

दिवि॑क्षयो॒ नभ॑सा॒ य एति॑। स न॒ इन्द्रः॑ काम॒वरं॑ द॒दातु॑। प॒ञ्चारं॑ च॒क्रं परि॑वर्तते
पृथु॑। हिर॑ण्यज्योतिः॒ सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। अज॑स्रं॒ ज्योति॑र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑
काम॒वरं॑ द॒दातु॑। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति॒ रथ॑मेकचक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति सप्तना॒मा। त्रि॒नाभिं॑ च॒क्रम॑जर॒मन॑र्वम्। येने॒मा वि॒श्वा भुव॑नानि
तस्थुः। भ॒द्रं पश्य॑न्त॒ उप॑सेदुर॒ग्रे। तपो॑ दी॒क्षामृष॑यः सुव॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं बल॑मोज॑श्च
जा॒तम्। तद॒स्मै दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒तः र॒श्मिं बो॑भुज्यमा॑नम्। अ॒पां ने॒तारं॒
भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॑ निचि॑क्युः पर॒मे व्यो॑मन्॥२८॥

रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला एक॑रूपाः। श॒तः स॒हस्रा॑णि
प्र॒युता॑नि॒ नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः। परि॒ सर्व॑मि॒दं जग॑त्। प्र॒जां
प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माकं॑ द॒दातु॑। श्वे॒तो र॒श्मिः परि॒ सर्वं॑ बभूव। सुव॒न्मह्यं॑ प॒शून्
वि॒श्वरू॑पान्। प॒त॒ङ्गम॒क्तम॑सुरस्य मा॒यया॑॥२९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मुद्रे॑ अ॒न्तः क॒वयो॑ विच॑क्षते। मरी॑चीनां

पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्भर्मे अन्तः।
तां द्योतमानाः स्वयं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो
विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र
प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः।
तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः
पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः।
प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। इडाये सृष्टं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहां
हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां
सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्माययां देव एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

स॒हस्र॑शी॒र्षा पुरु॑षः। स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात्। स भूमिं वि॒श्वतो॑ वृ॒त्वा।
अत्य॑तिष्ठद्वशाङ्गुलम्। पुरु॑ष ए॒वेद॑ः सर्व॑म्। यद्धू॒तं यच्च॑ भव्य॑म्। उ॒तामृ॑त॒त्वस्ये॑शानः।
यदन्नै॑नाति॒रोह॑ति। ए॒तावा॑नस्य महि॒मा। अतो॒ ज्याया॑श्च पू॒रुषः॥३२॥

पादो॑ऽस्य॒ विश्वा॑ भू॒तानि॑। त्रि॒पाद॑स्यामृ॒तं दि॒वि। त्रि॒पादूर्ध्व॑ उदै॒त्पुरु॑षः।
पादो॑ऽस्ये॒हाभ॑वा॒त्पुनः॑। ततो॒ विष्व॑ङ्म॒क्राम॑त्। सा॒श॒ना॒न॒श॒ने अ॒भि। तस्मा॑द्वि॒राड॑जायत।
वि॒राजो॒ अधि॑ पू॒रुषः॑। स जा॒तो अत्य॑रिच्यत। प॒श्चाद्भूमि॑मथो॒ पुरः॥३३॥

यत्पुरु॑षेण ह॒विषा॑। दे॒वा य॒ज्ञम॑त॒न्वत॑। व॒स॒न्तो अ॑स्यासी॒दाज्य॑म्। ग्री॒ष्म इ॒ध्मः
श॒रद्ध॑विः। स॒प्तास्या॑सन्परि॒धयः॑। त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑ कृ॒ताः। दे॒वा यद्य॑ज्ञं त॒न्वा॒नाः।
अब॑ध्नन्पुरु॑षं प॒शुम्। तं य॒ज्ञं ब॒र्हिषि॑ प्रौक्षन्। पुरु॑षं जा॒तम॑ग्रतः॥३४॥

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त। सा॒ध्या ऋ॑षयश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः।
सम्भू॑तं पृषदाज्यम्। प॒शूँस्ता॑श्च॒क्रे वा॒य॒व्यान्। आ॒र॒ण्यान्ग्रा॒म्याश्च॒ ये।
तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः। ऋचः॒ सामा॑नि जज्ञिरे। छन्दा॑सि जज्ञिरे॒ तस्मा॑त्।

यजुस्तस्मादजायत॥ ३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभ्यादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता
अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कृतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू
पादावुच्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥ ३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः
सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्।
शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकां अकल्पयन्॥ ३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि
विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुं दाजुहारं। शक्रः
प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते।
यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः
सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥ ३८॥

पुरुषः पुरौऽग्रतोऽजायत कुतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पुरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥ [१२]

अ॒द्भ्यः सम्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। विश्व॑कर्मणः॒ सम॑वर्तताधि॑। तस्य॒ त्वष्टा॑
वि॒दध॑द्रूपमेति॑। तत्पुरु॑षस्य॒ विश्व॑माजा॒नम॑ग्रे॑। वेदा॒हमे॑तं पुरु॑षं म॒हान्त॑म्।
आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑सः॒ पर॑स्तात्। तमे॒वं वि॒द्वान॑मृतं इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑
विद्य॒तेऽय॑नाय। प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहुधा विजा॑यते॥३९॥

तस्य॒ धीराः॒ परि॑जानन्ति॒ योनि॑म्। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॑
आत॑पति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्॒वो यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॑ ब्राह्म॑ये।
रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः। दे॒वा अ॒ग्रे तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा
अस॑न्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॑ प॒त्यौ। अ॒होरा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि रू॒पम्। अ॒श्विनौ
व्यात्त॑म्। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण। सर्वं म॑निषाण॥४०॥

जायते वशं सत च॥ [१३]

भ॒र्ता सन्नि॒त्रय॑माणो बिभर्ति॑। ए॒को दे॒वो ब॑हुधा निवि॑ष्टः। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते

स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु
गोप्तारमाहुः। स भृतो भ्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत
जहात्येषः। उतो जरन्तं न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद यत आबभूव।
सन्धां च या९ सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नुत जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः
सु पूर्वेषु। त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वत्सं पर्यसा पुनानाः। त्वमग्नि९
हव्यवाह९ समिन्धसे। त्वं भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तवं देवा हवमायन्ति सर्वे। त्वमेकोऽसि
बहूनुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुत९ हवं मे।
प्राणापानावजिर९ सश्चरन्तौ। ह्वयामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं
युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमह९ हनामि। असञ्जजान सत

आब॑भूव। यं यं ज॒जान॒ स उ॑ गो॒पो अ॑स्य। य॒दा भा॒रं त॒न्द्रय॑ते॒ स भ॑र्तु॒म्।
प॒रास्य॑ भा॒रं पुन॑रस्त॒मेति॑। तद्वै त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भो॒गः प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑
करि॒ष्यमा॑णः। यद्दे॒वान्प्रा॑ण॒यो न॑व॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाथं नव॥

[१४]

हरि॒५ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृ॒षभं॑ म॒तीना॑म्। ब्रह्म॒
सरू॒पम॑नु॒मेद॑मागा॒त्। अय॑नं॒ मा वि॑व॒धीर्वि॒क्रम॑स्व। मा छि॒दो मृ॒त्यो मा
व॑धीः। मा मे॒ बलं॑ वि॒वृहो॑ मा प्रमो॑षीः। प्र॒जां मा मे॑ रीरि॒ष आ॑यु॒रुग्र॑। नृच॑क्ष॒सं
त्वा ह॒विषा॑ वि॒धेम॑। स॒द्यश्च॑क॒मा॒नाय॑। प्र॒वे॒पा॒नाय॑ मृ॒त्यवै॑॥४५॥

प्रा॒स्मा आ॑शा अशृ॒ण्वन्। का॒मे॒नाज॑नय॒न्पुनः॑। का॒मे॒न मे॒ काम॑ आगा॒त्।
हृद॑या॒द्धृद॑यं मृ॒त्योः। यद॒मीषा॑म॒दः प्रि॒यम्। तदै॒तूप॑मा॒मभि॑। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑ परे॒हि
प॒न्था॑म्। यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्वते॑ ते॒ ब्रवी॑मि। मा नः॑ प्र॒जा५
रीरि॑षो मोत वी॒रान्। प्र पू॒र्व्यं मन॑सा॒ वन्द॑मानः। नाध॑मानो वृ॒षभं॑ च॒र्षणी॑नाम्।

यः प्र॒जाना॑मेक॒राण्मा॑नु॒षीणा॑म्। मृ॒त्युं य॑जे प्रथम॒जामृ॑तस्य॥४६॥

मृत्यवे॑ वीरा॑श्च॒त्वारि॑ च॥ [१५]

त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र्शतो ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य॑। वि॒श्वमा॑ भा॒सि रोच॑नम्।
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॑ सूर्या॑य त्वा॒
भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]

आ प्या॑यस्व मदि॒न्तम॒ सोम॒ विश्वा॑भि॒रू॒तिभिः॑। भवा॑ नः स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे॑ ये पूर्॒वतरा॑मप॑श्यन् व्युच्छ॒न्ती॑मु॒षसं॑ म॒र्त्यासः॑। अ॒स्माभि॑रू॒ नु
प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते॒ यन्ति॑ ये अ॒प॒रीषु॑ प॒श्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृतं॑ त्वा सादयामि ज्योति॒र्विदं॑ त्वा

सादयामि॒ भास्व॑र्तीं त्वा सादयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सादयामि॒ मल्मल॑भ॒वन्तीं त्वा
 सादयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सादयामि॒ रोच॑मानां त्वा सादयाम्यज॑स्रां त्वा सादयामि॒
 बृ॒हज्यो॑तिषं त्वा सादयामि॒ बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि॒ जाग्र॑तीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ वि॒या॒साय॒ स्वाहा॑ सं॒या॒साय॒ स्वाहा॑द्या॒साय॒
 स्वाहा॑ऽव॒या॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे स्वाहा॑ शोका॒य स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॑ तप॑ते स्वाहा॑
 ब्र॒ह्म॒ह॒त्यायै॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥५१॥

[२०]

चि॒त्तः॑ सं॒न्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्रा रु॒द्रन्त॑नि॒म्ना प॑शुपतिः॑ स्थूल॒हृद॑येन॒ग्निः॑
 हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्व म॑त॒स्त्राभ्यां॑ महादे॒वम॑न्तः पा॒र्श्वेनौषि॑ष्ठ॒हनः॑
 शि॒ङ्गी॒निको॒श्याभ्या॑म्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अंवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो

वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
 परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
 वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
 प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातुं
 प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे
 वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामा॑ददे। अ॒भ्रिर॑सि॒ नारि॑रसि। अ॒ध्वर॑कृ॒द्वेभ्यः॑।
उत्तिष्ठ॑ ब्रह्मणस्पते॥२॥

दे॒व॒यन्त॑स्त्वेमहे। उप॒ प्रय॑न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्र॑ प्रा॒शूर्भ॑वा॒ सचा॑। प्रैतु॒
ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। प्र दे॒व्यैतु॑ सू॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राधसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु
नः। दे॒वी द्या॑वापृथि॒वी अनु॑ मे म॒साथाम्। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒यत्य॑ग्र॑ आसीः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शि॒रः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। दे॒वीर्व॑म्रीर॒स्य भू॑तस्य॑ प्रथम॒जा ऋ॑तावरीः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॑स्यौजो॑ऽसि। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शि॒रः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शि॒रः॑॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आयु॑र्धेहि प्रा॒णं धे॑हि। अ॒पा॒नं धे॑हि व्या॒नं

धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि।
मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि।
जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन
छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरीरुद्धासंमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरांसि नवं च॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण
धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना
दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै
त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः
पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॑षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा। सा॒धवे॑ त्वा।
 सु॒क्षित्यै॑ त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। इ॒दम॑हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि।
 गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॒णद्भिः। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॒णद्भिः। जा॒ग॒तेन॑ त्वा॒
 छन्द॑साऽऽच्छृ॒णद्भिः। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वो॒र्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि
 वाच॑म्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ग॒ध्यास॑ त्वा॥१०॥

पृथिवीं भंव वाख्यद्॥ [३]

ब्र॒ह्मन् प्र॒व॒र्ग्येण॑ प्र॒च॑रिष्यामः। होत॑र्ध॒र्मम॑भिष्टु॑हि। अ॒ग्नी॒द्रौहि॑णौ पु॒रोडा॑शावधि॑श्रय।
 प्र॒तिप्र॑स्थात॒र्विह॑र। प्र॒स्तोतुः॑ सा॒मानि॑ गा॒य। यजु॑र्यु॒क्तं सा॒मभिरा॑क्त॒खन्त्वा।
 वि॒श्वैर्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः प्र॒त॑तं पा॒रयि॑ष्णुम्। स्तु॒भो वह॑न्तु
 सु॒मन॑स्यमा॒नम्। स नो॒ रुच॑ धे॒ह्यह॑णीय॒मानः। भूर्भुवः॑ सु॒वः। ओ॒मिन्द्र॑वन्तः
 प्र॒च॑रत॥११॥

अह्णीयमानो द्वे च॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा। सूर्य॑स्य॒ हर॑से
त्वा। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा श्रोत्रा॑य स्वाहा॑।
मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षा॑य स्वाहा॑ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॑
बला॑य स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॑॥१२॥

पृथि॑वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शोचि॑रसि॒ ज्योति॑रसि॒ तपो॑ऽसि।
स॒ःसी॑दस्व म॒हा॒ः अ॑सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः। विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्य॑। सृज
प्र॑शस्तदर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒ यं प्र॑थय॒न्तो न वि॑प्राः। व॒पाव॑न्तं॒ नाग्नि॑ना॒ तप॑न्तः।
पि॒तुर्न पु॒त्र उ॑प॒सि प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒नाधृ॑ष्या पुर॒स्तात्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती दक्षि॒णतः॑।
इन्द्र॒स्याऽऽधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं
मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्। बृह॒स्पते॒राधि॑पत्ये।

ब्रह्मं मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः। मनोरश्वाऽसि भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मां हिंसीः। तपोष्वग्ने अन्तरा अमित्रान्। तपाशंसमरुषः परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरं अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहा मरुद्धिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सुम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यज्ञं ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्विभर्षि सायकानि धन्व। अर्हं निष्कं यज्ञं विश्वरूपम्। अर्हं

नि॒द॒न्द॒य॒से॒ वि॒श्व॒म॒भु॒वम्। न वा ओ॒जी॒यो रु॒द्र त्वद॑स्ति। गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि।
जाग॑तमसि। मधु॒ मधु॒ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्त॒सा॒दी॒दु॒त्तर॑तः पा॒हि प्र॒ति॒मा अ॑सि य॒ज्ञत॑न्ते अ॒न्य॒ज्ञाग॑त॒म॒स्येकं॑ च॥ [५]

द॒श प्रा॒ची॒र्द॒शं भा॑सि दक्षि॒णा। द॒शं प्र॒ती॒ची॒र्द॒शं भा॑स्यु॒दी॒चीः। द॒शो॒र्ध्वा भा॑सि
सु॒म॒न॒स्य॒मा॒नः। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्य॒ह॒णी॒य॒मा॒नः। अ॒ग्नि॒ष्ट्वा व॒सु॒भिः पु॒र॒स्ता॑द्रोचयतु
गा॒य॒त्रेण॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्दक्षि॑ण॒तो रो॑चयतु त्रैष्टु॑भेन॒
छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चा॒द्रो॑चयतु जाग॑तेन॒ छ॒न्द॑सा।
स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒न॒स्त्वा मा॒रु॒तो म॒रु॒द्भि॒रु॒त्तर॑तो रो॑चय॒त्वाऽनु॑ष्टु॒भेन॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। बृ॒ह॒स्प॒ति॑स्त्वा वि॒श्वे॑र्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयतु पा॒ङ्के॒न॒ छ॒न्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। रो॒चि॒त॒स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सि। रो॒चि॒षी॒या॒हं म॑नु॒ष्ये॑षु। स॒म्रा॑द्धि॒र्म रुचि॑त॒स्त्वं
दे॒वेष्व॑यायु॒ष्माऽस्ते॑ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तोऽहं॑ म॑नु॒ष्ये॑ष्वायु॒ष्माऽस्ते॑ज॒स्वी

ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगंसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दशं पुरस्ताद्रोचसे। दशं दक्षिणा। दशं प्रत्यङ्गु। दशोदङ्गु। दशोर्ध्वो
भांसि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिने पवस्व। रोचितो
घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नव च॥

[६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः
स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु मार्ध्वीभ्यां मधु
मार्धूचीभ्याम्। अनुं वां देववीतये। समग्निरग्निनां गत। सं देवेनं सवित्रा। स
सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेनं सवित्रा। स सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो
विभांसि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमिम॑मध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा यच्छ॑। वि॒श्वा॑सां भु॒वां प॑ते। वि॒श्वस्य॑
 भु॒वनस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ मन॒सस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ वच॒सस्प॑ते। वि॒श्वस्य॑ तप॒सस्प॑ते।
 वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मणस्प॑ते। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नि॑यच्छ
 दे॒वायु॑वम्॥ २४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। प॒तिः प्र॒जाना॑म्। म॒तिः क॒वीना॑म्। सं
 दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घ॒र्म वर्चो॑दा
 अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। वर्चो॑दा व॒रिवो॑दा
 द्र॒वि॒णो॒दाः॥ २५॥

अ॒न्त॒रि॒क्षप्र॒ उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हि॒सिः। त्वम॑ग्ने
 गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॑सां मा॒नु॒षीणा॑म्। श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्यसः॑।
 स॒मे॒द्धार॑ स॒तस्र॑ हि॒माः। त॒न्द्रा॒विण॑ हार्दि॒वान॑म्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ सन्तु। त्व॒ष्टीम॑ती
 ते स॒पेय॑। सु॒रेता॒ रेतो॑ दधा॒ना। वी॒रं वि॑दे॒य तव॑ स॒न्दृशि॑। माऽह॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒

वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे।
अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि।
असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय।
यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः
सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्त्र घर्मः शिषः। उस्त्र घर्म पाहि॥२८॥

घर्माय शिषः। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरेवः। विष्वग्वृतो लोहितेन।
अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व।
इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधुनः सार॒घस्य॑। घ॒र्म पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑
वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधुं ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ त्वा॒
परि॑गृह्णामि॥ ३० ॥

अन्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॒ भर्तु॑ः शकेयम्।
तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ःसीः। अन्तरि॑क्ष॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ःसीः।
पृथि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॑ःसीः। सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां
पाहि॑॥ ३१ ॥

एहि॑ पाहि॒ पि॒न्वस्व॑ गृह्णामि॒ नवं च॑॥

[८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒
वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑।
दु॒व॒स्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। शि॒मि॒द्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒
स्वाहा॑। सोमा॑य॒ त्वा॒ रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय॒ त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑॥ ३२ ॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदैव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत् विश्वा देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पात९ हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी म९साताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अम९साताम्। तं प्राव्यं यथा वद्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवन्ते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय

पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नाय त्वा।
इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि
धारय। विशं धारय। नेत्वा वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्य त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः। पूष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्याः
स्वाहा। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा। रात्रिर्ज्योतिः केतुना
जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा
ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा
रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः।

अ॒ग्नि॒ज्योति॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑। सूर्यो॒ ज्योति॒ज्योति॑ः सूर्यः स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑।
हुत॑ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमेऽग्नौ॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां हि॑सीः। अ॒श्याम॑ ते देव॒घर्म॑। मधु॑मतो वाज॑वतः पि॒तुम॑तः।
अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मां हि॑सीः। स्वाहा॑ त्वा सूर्य॑स्य
र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय॑ पीपिहि॒ स्कन्दया॑द्रुद्राय॒ रुद्रहो॑त्रे स्वाहाऽहो॑ मा पाह्य॒ग्नौ सप्त॑ च॥ [१०]

घर्म॑ या ते दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या ह॑वि॒र्धाने॑। तान्तं॑
ए॒तेना॑व॒ यजे॒ स्वाहा॑। घर्म॑ या तेऽन्तरि॑क्षे शुक्। या त्रैष्टु॑भे छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्ये।
याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॒ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॑ या ते पृथि॒व्या शुक्। या जा॑ग॒ते छन्द॑सि। या वैश्ये॑। या स॑द॒सि।
तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॒ स्वाहा॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिः। अन्वि॑द॒नुम॑ते त्वम्। दि॒वस्त्वा॑
पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑ पाहि। पृथि॒व्यास्त्वा धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायैः॑। क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि।
 वि॒शस्त्वा॑ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायैः॑।
 चक्षु॑षस्त॒नुवः॑ पाहि। श्रोत्र॑स्य त्वा धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से।
 व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धायाः॑॥४४॥

शि॒शु॒र्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॑ परि च॒ वक्षि॑। चतुः॑ स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋत॒स्य।
 स॒दो वि॒श्वायुः॑ शर्म॑ स॒प्रथाः॑। अप॒ द्वेषो॑ अप॒ ह॒रः। अ॒न्यद्व॑तस्य स॒श्विम।
 घ॒र्मैत॑तेऽन्न॒मेत॑त्पु॒रीष॑म्। तेन॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धिषी॑महि च व॒यम्।
 आ च॑ प्या॒सिषी॑महि॥४५॥

र॒न्तिर्ना॑मा॒सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते पु॒द्वद्ध॑वि॒र्धान॑म्। अ॒ग्निर॑ध्य॒क्षाः।
 रु॒द्रोऽधि॑पतिः। स॒म॒ह॒मायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौ॑प॒त्येन॑।
 स॒ रा॒य॒स्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि। यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। अचि॑क्रद॒द्वषा॑ हरिः। म॒हान्मि॒त्रो

न दर्शतः। स२ सूर्येण रोचते। चिदसि समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा॥
हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्धसधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हि२सीः। विश्वावसु२ सोम गन्धर्वम्। आपो ददृशुषीः।
तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आंसाम्। परि सूर्यस्य परिधी२
रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा
घा सत्यमुत यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सस्निमविन्दच्चरणे नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो
अश्मव्रजानाम्। प्रासा॑न्गन्धर्वो अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्।
एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि।
सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परि।
उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्य२ सनिम्। गायत्रं नवीया२सम्। अग्ने देवेषु

प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निपंतो विद्म संन्वष्टौ॥ [११]

म॒हीनां पयो॑ऽसि विहि॑तं देव॒त्रा। ज्यो॒ति॒र्भा अ॑सि वन॒स्पती॑नामोष॑धीना॒ꣳ रसः॑।
वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽवं नयामः। ऊ॒र्ध्वं मनः॑ सुव॒र्गम्॥५१॥

[१२]

अस्का॒न्धौः पृ॑थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो युवा॑गाः। स्क॒न्नेमा विश्वा॑ भुव॑ना। स्क॒न्नो
य॒ज्ञः प्रज॑नयतु। अस्का॒नज॑नि प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते वृषा॑। स्क॒न्नात्
प्रज॑निषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुर॑स्ता॒द्विद्यु॑दाप॑तत्। तान्तं॑ ए॒तेनावं॑ यजे स्वाहा॑। या दक्षि॑ण॒तः। या प॒श्चात्।
योत्त॑र॒तः। योपरि॑ष्टा॒द्विद्यु॑दाप॑तत्। तान्तं॑ ए॒तेनावं॑ यजे स्वाहा॑॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑।
मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒
स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑णये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॒ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य॒ शुष्मा॑द्भानु॒नार्त॑ बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भू॑मः। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा।
अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी। अ॒र्चन्त॑ ए॒के महि॑ साम॑मन्वत। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्।
तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। पुरी॑षमसि॒ सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्।
प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑दयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ध्रुवा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते अग्र इन्दवो या उ नाभयः।
यास्ते अग्रे तनुव ऊर्जो नाम। ताभिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिरग्रे द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५७॥

[१८]

अग्रिरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरो
इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।
वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते
कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति
समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥५८॥

चितयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतयै। ऊर्ध्वो नः पाह्य९हंसः। विधुन्दद्राण९

समने बहूनाम्। युवान्२ सन्तं पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या
ममार। सह्यः समान। यदृते चिदभिश्चिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं
मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहृतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो
नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माऽस्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियांसो
अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषांसुनीते मा परा दाः। मा
नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्ठा घृविषा परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा
यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं
चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

भूर्भुवः सुवः। मयि॒ त्यदिन्द्रि॒यं मु॒हत्। मयि॒ दक्षो॒ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॒ धायि॑
 सु॒वीर्य॑म्। त्रि॒शु॒घ॒र्मो वि॒भा॒तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह।
 य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। ब्रह्म॑णा॒ तेज॑सा स॒ह। क्ष॒त्रेण॒ यश॑सा स॒ह। स॒त्येन॒ तप॑सा स॒ह।
 तस्य॒ दोह॑मशीमहि। तस्य॑ सु॒म्नम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। तस्य॑ त॒ इन्द्रे॑ण
 पी॒तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह पदं॥

[२१]

यास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। क्षु॒च्च॒ तृष्णा॑ च। अ॒स्रु॒क्काना॑हुतिश्च। अ॒श॒न॒या च॑ पिपा॒सा
 च। से॒दिश्चाम॑तिश्च। ए॒तास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। योऽस्मा॑न्द्वेष्टि।
 यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः॥६३॥

[२२]

स्नि॒क् स्नीहि॑तिश्च स्निहि॑तिश्च। उ॒ष्णा च॑ शी॒ता च॑। उ॒ग्रा च॑ भी॒मा च॑। स॒दाम्नी॑
 से॒दिर॑नि॒रा। ए॒तास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। योऽस्मा॑न्द्वेष्टि। यं च॑ व॒यं
 द्वि॑ष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयंश्च। सहस्रह्वांश्च सहमानश्च सहस्वांश्च
सर्हीयांश्च। एत्यु प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासास्त्वा श्रपयन्तु।
ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय

दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहरं भोजनेभ्यः। अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥

[२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा

संविदानौ। शिवाम्स्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि॒ दुर्हणु॑। मा स्म॑ दक्षिणतो॒ वदः॑। यदि॑ दक्षिणतो॒ वद॑द्विषन्तं॒ मेऽव॑
बाधा॑सै॥७३॥

[३२]

इ॒त्थादु॒लूक॑ आप॑प्तत्। हि॒र॒ण्या॒क्षो अ॒यो॑मुखः। रक्ष॑सां दू॒त आ॑गतः। तमि॒तो
ना॑शया॒ग्ने॥७४॥

[३३]

यदे॒तद्भू॒तान्य॑न्वा॒विश्य॑। दै॒वीं वाचं॑ व॒दसि॑। द्विष॑तो॒ नः प॑रा॒वद॑। तान्मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑
नय॑। त आ॒र्त्याऽऽर्ति॑मा॒र्च्छन्तु॑। अ॒ग्निना॒ऽग्निः सं॑व॒दताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य स॒क्थ्यौ पत॑सि। स॒व्यमक्षि॑ नि॒पेपि॑ च। मेह॑कस्य च॒नाम॑मत्॥७६॥

[३५]

अत्रि॑णा त्वा क्रिमे ह॒न्मि। क॒ण्वेन॑ ज॒मद॑ग्निना। वि॒श्वाव॑सो॒र्ब्रह्म॑णा ह॒तः।
क्रि॒मीणा॒ राजा॑। अ॒प्येषा॑ स्थ॒पति॑र॒ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा
अथो॑ क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा अथो॑ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शाति॑का ह॒ताः। श्वे॒ताभिः॑ स॒ह
सर्वे॑ ह॒ताः॥७७॥

[३६]

आह॑राव॒द्य। श्रु॒तस्य॑ ह॒विषो॑ यथा॑। तथ्स॒त्यम्। यद॑मुं य॒मस्य॑ ज॒म्भयोः॑।
आद॑धामि॒ तथा॒ हि तत्। ख॒ण्फण्म॑सि॥७८॥

[३७]

ब्रह्म॑णा त्वा शपामि। ब्रह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न शपामि। घो॒रेण॑ त्वा भृ॒गूणां॑ चक्षु॑षा
प्रेक्षे॑। रौ॒द्रेण॑ त्वाङ्गि॑रसां॒ मन॑सा ध्यायामि। अ॒घस्य॑ त्वा धा॒रया॑ वि॒द्ध्यामि॑। अध॑रो

मत्पद्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी२ रनु प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन

समिन्ता॒ऽ॒ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒ः स॒मित्॑॥८२॥

तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा।
आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ॒ स्वाहा॑।
द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे॥८३॥

साऽऽदि॒त्यः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा।
वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ॒ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॒त्या
मे॒ स॒मिद॑सि सप॒त्नक्ष॑य॒णी। भ्रा॒तृव्य॑हा॒ मेऽसि॑ स्वाहा॑। अ॒ग्ने॑ व्रतप॑ते व्र॒तं
च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतप॑त॒ आदि॑त्य व्रतप॑ते। व्र॒तानां॑ व्रतप॑ते
व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे।
साऽऽदि॒त्यः समि॑न्धे। ताम॒हः समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ऽ॒ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒ः

स॒मि॒त्। तां वा॒युः स॒मि॒न्धे। सा वा॒युः स॒मि॒न्धे। ताम॒हः स॒मि॒न्धे। सा मा॒
स॒मि॒द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑ स्वाहा॑। पृ॒थि॒वी स॒मि॒त्। ताम॒ग्निः
स॒मि॒न्धे। साऽग्नि॑ः स॒मि॒न्धे। ताम॒हः स॒मि॒न्धे। सा मा॒ स॒मि॒द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा।
वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः॑ स्वाहा॑। प्रा॒जाप॒त्या मे॑ स॒मि॒द॑सि स॒प॒त्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृव्य॒हा
मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। आ॒दि॒त्य व्र॑त॒प॒ते व्र॑त॒म॑चा॒रिष॑म्। तद॑श॒कं त॒न्मेऽरा॑धि। वा॒यो
व्र॑त॒प॒तेऽग्ने॑ व्र॑त॒प॒ते। व्र॑त॒नां व्र॑त॒प॒ते व्र॑त॒म॑चा॒रिष॑म्। तद॑श॒कं त॒न्मेऽरा॑धि॥८८॥

स॒मि॒ध्समि॑न्धे व्र॑तं चरि॒ष्याम्या॑यु॒षा॒ तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेनाद्यौ च॑॥ [४१]

शं नो॒ वा॒तः प॒व॒तां मा॒त॒रि॒श्वा॒ शं न॑स्त॒प॒तु सूर्यः॑। अ॒हा॒नि॒शं भ॑वन्तु नः॒
शः रा॒त्रिः प्र॒ति॒धी॒य॒ताम्। श॒मु॒षा नो॒ व्यु॑च्छ॒तु श॒मा॑दि॒त्य उ॒दे॒तु नः॑। शि॒वा नः॑

शन्त॑मा भव सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते व्यो॑म स॒न्द॒शि। इडा॑यै वास्त्व॑सि
 वास्तु॑मद्वा॑स्तु॒मन्तो॑ भूया॒स्म मा वास्तो॑श्छि॒थ्स्मह्य॑वास्तुः स भूया॑द्यो॒ऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं
 च व॒यं द्विष्मः॑। प्रति॑ष्ठासि॒ प्रति॑ष्ठाव॑न्तो भूया॒स्म मा प्रति॑ष्ठाया॒श्छि॒थ्स्मह्य॑प्रति॑ष्ठः
 स भूया॑द्यो॒ऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च व॒यं द्विष्मः॑। आ वा॑त वाहि भेष॒जं वि वा॑त वाहि
 यद्र॑पः। त्व॒ हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वानां॑ दू॒त ई॒य॑से। द्वावि॒मौ वा॒तो वा॒त आ सि॒न्धो॒रा
 प॑राव॒तः॥८९॥

दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वा॒तु परा॒न्यो वा॑तु यद्र॑पः। यद्दो॑ वा॑तते गृ॒हेऽमृ॑तस्य
 नि॒धिर्हृ॑तः। ततो॑ नो देहि जी॒वसे॑ ततो॑ नो धेहि भेष॒जम्। ततो॑ नो म॒ह आ॑व॒ह
 वा॒त आ॑वा॒तु भेष॒जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे प्र ण॒ आयू॑षि तारिषत्। इन्द्र॑स्य
 गृ॒होऽसि॑ तं त्वा॒ प्र॑प॒द्ये स॒गुः सा॒श्वः। स॒ह य॒न्मे अ॒स्ति ते॒न। भूः प्र॑प॒द्ये भुवः॑
 प्र॑प॒द्ये सु॒वः प्र॑प॒द्ये भूर्भु॒वः सु॒वः प्र॑प॒द्ये वा॒युं प्र॑प॒द्येऽना॑तां दे॒वतां॑ प्र॑प॒द्येऽश्मा॑नमा॒ख॒णं
 प्र॑प॒द्ये प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्र॑प॒द्य ओं प्र॑प॒द्ये। अ॒न्तरि॑क्षं म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद॒ग्नयः॑

पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ
मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो
दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि
सूर्यो भ्राजो दधातु॥१०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो
मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः
सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां म॑हिष्ठो मथ्सदन्धसः।
दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः।
वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्र प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि
चक्षुर्मुमुग्यस्मान्निधयेव ब्रह्मान्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां
क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता
न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मे शान्ता शुचः
शमयतु। अन्तरिक्षः शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तः शुचः शमयतु। द्यौः
शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचः शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः
शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः
शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहः शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च
धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा

मा॒ऽश्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑तिष्ठा श्रद्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॑ मा॒ मा
 हा॑सिषुः। उ॒दायु॑षा स्वा॒युषो॑दोष॒धीना॑ः रसे॒नोत्प॑र्जन्य॒स्य शु॒ष्मेणो॑द॒स्थाम॑मृ॒ताः
 अनु॑। तच्चक्षु॑र्दे॒वहि॑तं पु॒रस्ता॑च्छु॒क्रमु॑च्चरेत्। पश्ये॑म श॒रदः॑ श॒तं जीवे॑म श॒रदः॑
 श॒तं नन्दा॑म श॒रदः॑ श॒तं मोदा॑म श॒रदः॑ श॒तं भवा॑म श॒रदः॑ श॒तः शृ॑ण्वाम
 श॒रदः॑ श॒तं प्रब्र॑वाम श॒रदः॑ श॒तमजी॑ताः स्याम श॒रदः॑ श॒तं ज्यो॑क्क सूर्यं दृ॒शे।
 य उद॑गान्मह॒तोऽर्णवा॑द्विभ्राज॒मानः॑ सरि॒रस्य॒ मध्या॑त्स मा॑ वृष॒भो लो॑हि॒ताक्षः॑
 सूर्यो॑ विप॒श्चिन्मन॑सा पु॒नातु॑। ब्रह्म॑ण॒श्चोत॑न्यसि॒ ब्रह्म॑ण आ॒णी स्थो॑ ब्रह्म॑ण
 आ॒वप॑नमसि धा॒रिते॑यं पृ॒थि॒वी ब्रह्म॑णा म॒ही धा॑रि॒तमे॑नेन म॒हद॑न्तरि॒क्षं दि॒वं दा॑धार
 पृ॒थि॒वीः सदे॑वा॒ यद॑हं वेद॒ तद॑हं धा॒रया॑णि मा॒ मद्वे॑दोऽधि॒विस्त्र॑सत्। मे॒धाम॑नी॒षे
 मावि॑शताः स॒मीची॑ भू॒तस्य॒ भव्य॑स्याव॒रुध्यै॑ सर्व॒मायु॑रया॒णि सर्व॑मायु॒रया॑णि।
 आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नमा॑प्या॒यय॑ हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॑तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा
 रु॒जासि॑ भूयिष्ठ॒भाजो॑ अ॒धं ते॒ स्याम॑। ब्रह्म॒ प्रावा॑दिष्म॒ तन्नो॒ मा हा॑सीत्। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१३॥

परावर्तो दधातु वद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

देवा वै स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परि॒मितं॑ यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यशं॑
ऋ॒च्छा॑त्। सर्वे॑षां न॒स्तत्स॒हास॒दिति॑। तेषां॑ कुरु॒क्षेत्रं॑ वेदि॒रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो
दक्षि॑णार्धं आ॑सीत्। तूर्ध्व॑मुत्तरार्धः। प॒री॒णञ्ज॑घनार्धः। म॒रुवं॑ उत्क॒रः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॑वं यशं॑ आ॒र्च्छ॑त्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तं
दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑त्स॒मानाः। तस्या॑न्वा॒गत॑स्य। स॒व्याद्ध॑नुरजायत।
दक्षि॑णादिष॒वः। तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॑ण्यजन्म। य॒ज्ञज॑न्मा हि॥२॥

तमेक॑ स॒न्तम्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देक॑मिषुध॒न्विन॑म्।
ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं॑ मा स॒न्तं ब॒हवो॑
नाभ्य॑धर्षिषुरिति॑। तस्य॑ सिष्मि॒याण॑स्य तेजो॑ऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु
न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑ अभवन्। स्म॒याका॑ वै नामै॒ते॥३॥

तथ्स्मयाकांनां स्मयाकृत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्यं स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीका अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्धयाम। यत्र क्व च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र क्व च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारैवृतं ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणं शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्वाँ(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपत्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतं देवतास्त्रेधा व्यंगृह्यत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावंब्रूतां वरं वृणावहै।
 ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः
 प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
 अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति।
 तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमंब्रुवन्नजयन्सुत च॥

[१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशून्वावरुन्धे।
 चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि
 हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्कारायं। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य
 प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न

होत॒व्या(३)मि॒ति। ह॒वि॒र्वै दी॑क्षि॒तः। य॒ज्जु॑हु॒यात्। ह॒विष्कृ॑तं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्।
य॒न्न जु॑हु॒यात्॥९॥

य॒ज्ञप॒रुर॒न्तरि॑यात्। य॒जुरे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दधा॒ति।
न य॒ज्ञप॒रुर॒न्तरै॑ति। गा॒य॒त्री छ॑न्दा॒ऽस्य॒त्य॑मन्यत। तस्यै॑ वष॒ट्कारो॑ऽभ्य॒य्य
शिरो॑ऽच्छि॒नत्। तस्यै॑ द्वेधा॒ रसः॑ प॒राप॑तत्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रावि॑शत्। प॒शून॒र्धः। यः
पृ॒थि॒वीं प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभ॑वत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। य॒त्खा॑दि॒र्य॒ग्निर्भ॑व॒ति। छ॑न्द॒सामे॒व
रसे॑न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
सम्भ॑रति। यद्वै॒ष्ण॒वी। तेजो॒ वै वेणुः॑॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्क॒ती। भा॒ ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा
स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्य॒ग्निमा॑द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि
दे॒वाना॑म॒ध्व॒र्यू आ॑स्ता॒म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह य॒त्यै। व॒ज्रं इ॒व वा॒ ए॒षा।

यदग्निः। अग्निरसि नारिरसीत्याहु शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याहु। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाहु। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याहु। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरित्याहु। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याहु। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याहु॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याहु। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे मः साधामित्याहु। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याहु। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाहु। मखाय त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याहु। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रै हरति। तस्मान्मृत्खनः करुण्यतरः। इयत्यग्रं आसीरित्याहु। अस्यामेवाच्छम्बद्वारं यज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एत९ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पुराक्रमत॥१६॥

तत्राद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्धियत। सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचारपयति। तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीया९सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षसामपंहत्यै। बृहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
उद्धते सिकतोपोसे परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो
दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्राणां कपालैः स९सृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्।
अर्मकपालैः स९सृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव शुचारपयति।
शर्कराभिः स९सृजति धृत्यै। अथो शन्त्वायं। अज्जलोमैः स९सृजति। एषा वा अग्नेः
प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवेनं तनुवा स९सृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य
लोमभिः स९सृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञ९ स९सृजति॥२०॥

याज्याये न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिगंधमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविशत् प्रजायमानाना९ सृजति शन्त्वायष्टौ च॥ [२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि
प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचारपयेत्। अपहाय प्राणिंति। प्राणानां गोपीथायं। न प्रवर्ग्यं
चाऽऽदित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य

छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दाभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्ध्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वां सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्याय विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यहामीत्याह। विशैवेन पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यहति। विशेति राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेन पर्यहति। पशुभिरिति वैश्यस्य। पशुभिरेवैनं

पर्यू॑हति। अ॒सुर्य॑ पात्र॒मना॑च्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒व॒त्राकः॑। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा ए॒तत्प॒यः।
यद॑जक्षी॒रम्। प॒र॒मे॒णै॒वैनं॑ प॒य॒साऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा॒ व्यावृ॑त्यै। छ॒न्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति।
छ॒न्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छ॒न्दो॑भि॒रे॒व छ॒न्दा॑ऽस्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॑मित्या॑ह।
वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॑मित्या॑ह। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॑त्या॑ह।
ह॒विरे॒वाकः॑। दे॒व पुर॑श्चर स॒ध्यास॑न्त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥२९॥

स्याद्यत्रावर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पुणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणुच्छन्दाऽस्याच्छृणुत्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्म॒न्प्रच॑रिष्यामो॒ होत॑र्ध॒र्मम॑भिष्टु॒हीत्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्हि॑ बृह॒स्पतिः॑। यद्व॒ह्मा।
तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ प्रच॑रति। आ॒त्मनोऽना॑त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॑ह।
ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ सम॑र्धयति। म॒दन्ती॑भिः प्रोक्ष॑ति। तेजं॑
ए॒वास्मि॑न्दधाति॥३०॥

अ॒भिपूर्॑व प्रोक्ष॑ति। अ॒भिपूर्॑वमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः।

अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै।
त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यस्य
सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत।
अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्धै। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ध्वञ्जः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्धयति।
प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनुत्क्रित्याह॥३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या
अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः।
प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं
भवति। एतद्वर्हिरह्येषः॥३४॥

अ॒र्चि॒र॒सि॒ शो॒चि॒र॒सी॒त्या॒ह॒। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति। स॒ःसी॑दस्व
म॒हा॒ः अ॒सी॒त्या॒ह॒। म॒हान् ह्ये॑षः। ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो॑ वदन्ति। ए॒ते वा॒व त ऋ॑त्विजः।
ये द॑र्शपूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॑ यज॑मानायाऽऽशि॒षो नाशो॑स्त॒ इति॑।
पु॒रस्ता॑दाशीः खलु॒ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः। उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यः॥ ३५॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॑दिति॒ यदे॒तानि॒ यजू॑ऽप्याह॑। शी॒रू॒ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॒ यज॑मान
आ॒शि॒षोऽव॑रुन्धे। आयुः॑ पु॒रस्ता॑दाह। प्र॒जां दक्षि॑णतः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्र॑मुत्त॒रतः॑।
विधृ॑तिमु॒परि॑ष्टात्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ स॒मीचो॑ दधाति। ई॒श्वरो॑ वा ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॑दितोः।
यं दि॒शोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति॥ ३६॥

मनो॑रश्वा॒सि भू॑रि॒पुत्रे॒तीमा॑म॒भि॒मृ॑शति। इ॒यं वै मनो॑रश्वा॒ भू॑रि॒पुत्रा॑। अ॒स्यामे॒व
प्रति॑तिष्ठ॒त्यनु॑न्मा॒दाय॑। सू॒प॒सदा॑ मे भू॒या मा मा॑ हि॒ःसी॒रित्या॒हाहि॑ःसायै। चि॒तः
स्थ परि॑चित॒ इत्या॑ह। अ॒प॒चि॒तिमे॒वास्मि॑न्दधाति। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥ ३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यः रश्मिभिः पर्यूहति।
 तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः। तस्माद्राजा विशा पर्यूढः।
 तस्माद्भ्रामणीः संजातैः पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छत्।
 यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो
 मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे।
 अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याहु व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि
 निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति।
 अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धुवित्राण्यादत्ते।
 छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने
 दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्ष॑साम॒प॑ह॒त्यै। त्रिः पुनः॑ परि॒यन्ति॑। षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॑। षड्वा ऋ॒तवः॑।
 ऋ॒तुष्वे॒व प्र॒ति॑तिष्ठन्ति। यो वै घ॒र्मस्य॑ प्रि॒यां त॒नुव॑मा॒क्राम॑ति। दु॒श्चर्मा॑ वै स भ॑वति।
 ए॒ष ह॒ वा अ॑स्य प्रि॒यां त॒नुव॑मा॒क्राम॑ति। यत्रिः प॒रीत्य॑ चतु॒र्थं पर्य॑ति। ए॒ताः ह॒
 वा अ॑स्यो॒ग्रदे॒वो राज॑नि॒राच॑क्राम॥४१॥

ततो॒ वै स दु॒श्चर्मा॑ऽभवत्। तस्मा॒त्रिः प॒रीत्य॑ न च॑तु॒र्थं परी॑यात्। आ॒त्मनो॑
 गोपी॒थाय॑। प्रा॒णा वै ध॒वित्रा॑णि। अव्य॑तिषङ्गं धू॒न्वन्ति॑। प्रा॒णाना॑मव्य॑तिषङ्गाय॒ कृत्यै॑।
 वि॒निष॑द्य धू॒न्वन्ति॑। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति॑तिष्ठन्ति। ऊ॒र्ध्वं धू॒न्वन्ति॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
 सम॑ष्ट्यै। स॒र्वतो॑ धू॒न्वन्ति॑। तस्मा॑द॒यः स॒र्वतः॑ पव॑ते॥४२॥

दधतीवान्वाह यज्ञस्याहेष उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापर्यन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समष्टौ द्वे च॥ [४]

अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सेत्या॑ह। अ॒ग्निरे॒वैनं॑ वसु॑भिः
 पु॒रस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सा। स मा॑ रुचि॒तो रोच॑येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
 शा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रेर्दक्षि॑ण॒तो रोच॑यतु त्रैष्टु॒भेन॑ छन्द॒सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑

रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह।
 वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। द्युतानस्त्वां मारुतो
 मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो
 रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते।
 बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं
 विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्केन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु। रोचिषीयाहं
 मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवेष मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी
 ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी।

रुचि॒तोऽहं॑ म॒नुष्ये॑ष्वायु॒ष्माऽस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यास॒मित्या॑ह। रुचि॒त
 ए॒वैष म॒नुष्ये॑ष्वायु॒ष्माऽस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। रु॒गसि॑ रुचं॒ मयि॑ धेहि॒ मयि॑
 रु॒गित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। तं यदे॒तैर्य॑जु॒र्भिर॑रोचयित्वा। रुचि॒तो घ॑र्म इति॑
 प्रब्रू॒यात्। अ॒रोचु॑कोऽध्व॒र्युः स्यात्। अ॒रोचु॑को॒ यज॑मानः। अथ॒ यदे॒नमे॒तैर्य॑जु॒र्भी
 रोच॑यित्वा। रुचि॒तो घ॑र्म इति॑ प्राह॑। रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भ॑वति। रोचु॑को॒ यज॑मानः॥४५॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्गेन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याह शिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥ [५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑। पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्रव॒र्ग्यं
 प्रवृ॑णक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। त्रिः प्रवृ॑णक्ति। त्रयं॒ इमे लो॒काः।
 ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते॑। षड्वा ऋ॒तवः॑॥४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। द्वाद॑श॒कृत्वः॑ प्रवृ॑णक्ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑
 संव॑त्सरः। संव॑त्स॒रादे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। चतु॑र्विंश॒तिः सम्प॑द्यन्ते।

चतुर्विंशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य
शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्।
प्रजां पशूनस्य निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं
गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह।
असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तारं
कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परां च
पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान् इत्याह। सध्रीचींश्च ह्येष विषूचीश्च
वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति

भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मां ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मां ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह। अग्निर्ह्यैषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्त्सन्दधाति। विश्वासां भुवां पतु इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मां ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह। शैशिरावेवास्मां ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मतीनामित्याह। प्रजा वै मृतयः। तासामेष एव पिता। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ स२ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं
 चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्य च स२शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्। न
 वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
 विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः।
 ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजाना२ सृष्ट्यै।
 रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा
 एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्यवेक्षेत। यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत।
 प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य

यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हति। त्वष्टी॑मती ते सपे॒येत्या॑ह। सपा॒द्धि
प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्तघनिपद्यमानमित्याह गृतेत्याह शार्दावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि

च॥ [६]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ रश॒नामाद॑त्ते प्रसू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑।
अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मि॒त्याह॑ य॒त्यै। आद॑दे॒दित्यै॑
रा॒स्नाऽसी॑त्या॒ह यजु॑ष्क॒त्यै। इड॑ ए॒ह्यदि॑त् ए॒हि सर॑स्व॒त्येही॑त्या॒ह। ए॒तानि॑ वा
अ॒स्यै दे॒वना॑मा॒नि। दे॒वना॑मैरे॒वैना॑माह्व॒यति॑। असा॒वेह्यसा॒वेह्यसा॒वेही॑त्या॒ह। ए॒तानि॑
वा अ॒स्यै म॒नुष्य॑ना॒मानि॑॥५८॥

म॒नुष्य॑ना॒मैरे॒वैना॑माह्व॒यति॑। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैना॑माह्व॒यति॑।
अदि॑त्या उ॒ष्णीष॑म॒सीत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै
व॒त्सः। पू॒षा त्वोपा॑व॒सृज॑त्वित्या॒ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह। अश्विनौ वै देवानां
 भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्।
 उस्त्रं घर्मं शिषोस्त्रं घर्मं पाहि घर्माय शिषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै देहीति।
 तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोपं सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमुपंसीदति। दानवः स्थ परेव इत्याह।
 मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व
 सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा
 देवताभ्यः पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव भागधेयेन
 समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि जागंतमसीति
 शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं
 भागमंकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव

पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव
पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्क्रियात्।
यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न वषट्क्रियात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह।
परोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं रक्षांसि
घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो
रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधुं हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्।
सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति। न वा एतं

मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितॄणामनुमतो भर्तुः शकेयमित्याह।
 देवैरेवेनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि वा एनमेतदर्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्य
 पुरो जुह्वति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति।
 दिविस्पृङ्गा मां हिंसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः पृथिविस्पृङ्गा मां
 हिंसीरित्याहाहिंसायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह। आशिषमेवैतामा शांस्ते।
 शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव
 यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा वसुमते
 स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा एवेनं जुहोति। सोमाय त्वा
 रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवेनं जुहोति। वरुणाय
 त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आ॒दि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। बृह॒स्पत॑ये त्वा
 वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहे॑त्याह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे
 त्व॑र्भुमते॒ विभु॑मते॒ प्रभु॑मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहे॑त्याह। स॒व॒त्स॒रो वै स॑वि॒तर्भु॑मान्
 वि॒भु॒मान्प्र॑भुमान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पि॒तृम॑ते॒
 स्वाहे॑त्याह। प्रा॒णो वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वान्पि॒तृमान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति। द॒श॒ सम्प॑द्यन्ते।
 द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मवरु॑न्धे। रौहि॑णाभ्यां॒ वै
 दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॑हि॒ण्यो रौहि॑ण॒त्वम्। यद्रौ॑हि॒णौ भव॑तः।
 रौहि॑णाभ्यामे॒व तद्य॑जमानः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अ॒ह॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषता॒ꣳ
 सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॒ रात्रि॑ज्योतिः के॒तुना॑ जुषता॒ꣳ सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षा॒ꣳ
 स्वाहे॑त्याह। आ॒दि॒त्यमे॒व तद॑मुष्मि॑ल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता॑द्वा॒धारा॑ रात्रि॑या अ॒वस्ता॑त्।
 तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमुष्मि॑ल्लो॒केऽहो॒रा॒त्राभ्यां॑ धृ॒तः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति प्रन्ति गृह्णात्यहिंसायै पञ्चाऽहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥ [७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति। अथो हविरेवाकः॥ ७०॥

अश्विना घर्म पातः हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी मंसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह। इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कृते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह॥ ७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमंसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा

इ॒मं य॒ज्ञं य॒ज्ञमि॒मं दि॒विधा॒ इत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति। दि॒वं
गच्छा॑न्तरि॒क्षं गच्छ॑ पृथि॒वीं ग॒च्छेत्या॑ह। ए॒ष्वे॒वैनं॑ लो॒केषु॑ प्रति॒ष्ठाप॑यति। पञ्च
प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॥ ७२॥

दि॒क्ष्वे॒वैनं॑ प्रति॒ष्ठाप॑यति। दे॒वान्ध॑र्म॒पान्गच्छ॑ पि॒तृन्ध॑र्म॒पान्गच्छेत्या॑ह। उ॒भये॑ष्वे॒वैनं॑
प्रति॒ष्ठाप॑यति। यत्पि॒न्व॑ते। व॒र्षुः प॒र्जन्यो॑ भवति। तस्मा॒त्पि॒न्व॑मानः पु॒ण्यः।
यत्प्रा॒ङ्पि॒न्व॑ते। तद्दे॒वाना॑म्। यद्दक्षि॒णा। तत्पि॑तृ॒णाम्॥ ७३॥

यत्प्र॒त्यक्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। यदुद॒ङ्घ्रि॑। तद्बु॒द्राणा॑म्। प्राश्च॒मुद॑श्चं पि॒न्वय॑ति।
दे॒व॒त्राकः॑। अथो॒ खलु॑। सर्वा॒ अनु॑ दि॒शः पि॒न्वय॑ति। सर्वा॒ दि॒शः स॑मे॒धन्ते॑।
अ॒न्तःप॒रि॒धि पि॑न्वयति॥ ७४॥

तेज॒सोऽस्क॑न्दाय। इ॒षे पी॑पि॒ह्यूर्जे॑ पी॑पि॒हीत्या॑ह। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति।
यज॑मानाय पी॑पि॒हीत्या॑ह। यज॑मानायै॒वैता॑मा॒शिष॑मा शा॑स्ते। मह्यं॑ ज्यै॒ष्ठ्याय॑
पी॑पि॒हीत्या॑ह। आ॒त्मन॑ ए॒वैता॑मा॒शिष॑मा शा॑स्ते। त्वि॒ष्यै॑ त्वा द्यु॒म्नाय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑

त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि
धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा
प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं
सह निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्यं
एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्यं एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः प्रतिराः। तेभ्यं एवैनं
जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो
घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः। तेभ्यं एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति। सर्वतः समनक्ति।
सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदश्च निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव
दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽहो रात्रियै
 मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह।
 आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा ते अग्ने
 समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो
 दधाति। अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
 स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न
 होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यत्र जुहुयात्। अग्निः परांभवेत्।
 भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः परांभवति। हुतः हविर्मधुं
 हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मां
 हिंसीरित्याहाहिंसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह।

आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। स्व॒धा॒विनो॑ऽशी॒महि॑ त्वा॒ मा मां हि॑ःसी॒रित्या॒हाहि॑ःसायै।
तेज॑सा॒ वा ए॒ते व्य॑ध्यन्ते। ये प्र॑व॒र्ग्येण॑ चर॑न्ति। प्राश्न॑न्ति। तेज॑ ए॒वात्म॑न्द॒धते॥८१॥

स॒व॒त्स॒रं न मा॑ःस॒म॑श्जीयात्। न रा॒मामु॑पेयात्। न मृ॒न्मये॑न पिबेत्। नास्य॑
रा॒म उ॒च्छिष्टं॑ पिबेत्। तेज॑ ए॒व तत्स॑ऽश्यति। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। ते
दे॒वा वि॑ज॒यमु॑पयन्तः। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये ब्र॒ह्म॑सन्त्य॑दधत। यत्किं च॑ दि॒वाकी॑र्त्यम्।
तदे॒तेनै॒व व्र॑तेना॒गोपा॑यत्। तस्मा॑दे॒तद्व्र॑तं चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑। तस्मा॑दे॒तानि॑
यजू॑ऽपि वि॒भ्राजः॑ सौ॒र्यस्ये॑त्याहुः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॑ इति॑ प्रा॒तः
स॑ऽसा॑दयति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य॑ इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑।
ताभि॑रे॒वैन॑ः सम॑र्धयति॥८२॥

अ॒क्र॒ष्टिने॒त्याह॑ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छे॒त्याह॑ पि॒तृणा॑मन्तःप॒रिधि॑ पि॒न्वय॑ति धा॒र्ये॒त्याह॑ वा॒चो॑ घ॒र्मपा॑स्तेभ्य॑ ए॒वेन॑ जु॒होत्य॑न्वी॒क्षेत॑ हो॒त॒व्या(३)मि॒त्यु॒ग्रावि॒त्याह॑ दध॑तेऽगोपाय॑त्सुत

च॑॥

[८]

घ॒र्म या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आ॒हुती॑र्जुहोति। छ॒न्दो॑भि॒रे॒वास्ये॑भ्यो

लो॒केभ्यः शु॒च॒म॒वं य॒ज॒ते। इ॒य॒त्य॒ग्रे जु॒हो॒ति। अ॒थे॒य॒त्य॒थे॒य॒ति। त्र॒यं इ॒मे
लो॒काः। अ॒नु नो॒ऽद्या॒नु॒म॒तिरि॒त्या॒हा॒नु॒म॒त्यै। दि॒व॒स्त्वा॒ पर॒स्पा॒या॒ इ॒त्या॒ह। दि॒व
ए॒वेमाँ॒ल्लो॒का॒न्दा॒धार। ब्र॒ह्म॒ण॒स्त्वा॒ पर॒स्पा॒या॒ इ॒त्या॒ह॥८३॥

ए॒ष्वे॒व लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पा॒या॒ इ॒त्या॒ह। प्र॒जास्वे॒व
प्रा॒णा॒न्दा॒धार। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। य॒त्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ ख॒लु वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः।
तं यद्दक्षि॑णा प्र॒त्यश्च॑मुद॒श्चमु॒द्वा॒सये॑त्। जि॒ह्वं य॒ज्ञस्य॑ शि॒रो ह॑रेत्। प्राश्च॑मुद्वा॒सय॑ति।
पु॒रस्ता॑दे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥८४॥

प्राश्च॑मुद्वा॒सय॑ति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॑दुदे॒ति। श॒फो॒प॒य॒मा॒न्ध॒वि॒त्राणि॑ धृ॒ष्टी
इ॒त्य॒न्व॒व॒हर॑न्ति। सा॒त्मा॒न॒मे॒वैन॑ꣳ स॒त॒नुं क॑रोति। सा॒त्माऽमु॒ष्मिँ॒ल्लो॒के भ॑वति। य
ए॒वं वे॒द। औ॒दु॒म्ब॒राणि॑ भ॒वन्ति। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्ब॒रः। ऊ॒र्ज॒मे॒वाव॑रु॒न्धे। वर्त्म॑ना॒ वा
अ॒न्वि॒त्य॑॥८५॥

य॒ज्ञꣳ र॒क्षाꣳसि॑ जिघाꣳस॒न्ति। साम्ना॑ प्र॒स्तो॒ताऽन्व॑वैति। साम् वै र॑क्षो॒हा।

रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै। त्रि॒र्नि॒ध॒न॒मु॒पै॒ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑
 रक्षा॑ꣳस्य॒प॒ह॒न्ति। पुरु॑षः पुरु॒षो नि॒ध॒न॒मु॒पै॒ति। पुरु॑षः पुरु॒षो हि र॑क्ष॒स्वी।
 रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॑द्वा॒सये॑त्। पृथि॒वीꣳ शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॒प्सु। अ॒पः शु॒चा॒र्प॑येत्।
 यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्वन॑स्पतिषु। वन॑स्पतीꣳञ्छु॒चा॒र्प॑येत्। हिर॑ण्यं
 नि॒धा॒योद्वा॑सयति। अ॒मृतं॑ वै हिर॑ण्यम्॥८७॥

अ॒मृतं॑ ए॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठा॒पय॑ति। व॒ल्गुर॑सि शं यु॒धाया॑ इति॒ त्रिः प॑रिषि॒ञ्च॒न्प॑र्येति।
 त्रि॒वृ॒द्धा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तस्य॑ शुच॑ꣳ शमयति। त्रिः पुनः॑ प॑र्येति।
 षट्त्स॑म्पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॑ शुच॑ꣳ शमयति। चतुः॑
 स्र॒क्तिर्नाभि॑र्ऋ॒तस्ये॑त्याह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒दो
 वि॒श्वायु॑रित्याह। स॒दो ही॑यम्। अ॒प॒ द्वेषो॑ अ॒प॒ ह॒र॒ इत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्यापनुत्यै।

घर्मै॑तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पु॒रीष॑मि॒ति द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेण॑ पू॒रय॑ति। ऊ॒र्वा अ॒न्नाद्यं॑ दधि॑।
ऊ॒र्जै॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयति॥८९॥

अन॑शनायु॒को भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्व इत्या॑ह।
रूप॑मे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मान्॒ रन्ति॑ ब॒न्धुतां॒ व्याच॑ष्टे। सम॒हमायु॑षा॒ सं प्रा॑णेनेत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। व्य॑सौ यो॒ऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॒ वयं॑ द्वि॒ष्म इत्या॑ह। अ॒भिचा॑र
ए॒वास्यै॑षः। अचि॑क्रद॒द्वृषा॒ हरि॑रित्या॑ह। वृषा॒ ह्येषः॥९०॥

वृषा॒ हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒त इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैन॑मे॒तत्। चिद॑सि
समु॒द्रयो॑निरित्या॑ह। स्वा॒मे॒वैनं॑ योनिं॑ गमयति। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑
हि॒ सा॒सी॒रित्या॑हाहि॒ सायै॑। वि॒श्वाव॑सु॒ सोम॑ गन्ध॒र्वमित्या॑ह। यदे॒वास्य॑ क्रि॒यमाण॑-
स्यान्त॑र्यन्ति॑। तदे॒वास्यै॒तेना॑ प्या॒यय॑ति। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑ गृ॒णात्वित्या॑ह॥९१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति। धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॑ इन्नो॑ अव्या॒दित्या॑ह।
ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्रा॒ऽऽसां॑ गन्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोच॒दित्या॑ह। प्रा॒णा वा

अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगा इत्याह।
देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां
पशून्थसोमपीथमनुद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह।
प्रजामेव पशून्थसोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म
इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति।
उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको
गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो
लोकः। यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्याया इत्याह दधात्युन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपंहत्ये वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्येषोऽष्टौ च॥ [१]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदैभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्।

तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तथ्साम्नः पयः। यद्जायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्यैर्न समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यसते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्।

पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां५ शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र दर्भा उपदीकंसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता वा अपामनूज्झ्रावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मां आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥१९॥

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः। महावीर उद्भासितः।
 असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद।
 विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयांसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै कामयते।
 पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत।
 सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी।
 प्रिययैवैनं तनुवा॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री
 देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्यैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाऽऽप्नुवन्।
 यच्चतुर्विंशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।
 पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः स संन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः

क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्हियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेन नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सस्त्रो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामा एति। यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्रवृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते।

आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहं न्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहं न्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति। यत्सप्तमेऽहं न्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्नोतीति। यदष्टमेऽहं न्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहं न्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृत इमाँल्लोकानेति। यदशमेऽहं न्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहं न्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्द्वादशेऽहं न्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति। यत्पुरस्तादुपसदा प्रवृज्यते। तस्मादितः पराङ्मँल्लोकाः स्तपन्नेति। यदुपरिष्ठादुपसदा प्रवृज्यते। तस्मादमुतोऽर्वाङ्मँल्लोकाः स्तपन्नेति। य एवं वेद। ऐव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥

[१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒श्वामि॒ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ ब॒हुभ्यः॑ पन्था॑मनपस्प॒शानम्॑। वै॒व॒स्व॒त॑सु स॒ङ्गम॑नं
जना॑नां य॒म॑सु राजा॑नसु ह॒विषा॑ दुवस्यत। इ॒दं त्वा॑ व॒स्रं प्रथ॑मन्वा॒गन्नपै॑तद॒ह
यदि॑हाबि॒भः पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य दक्षि॑णां यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा वि॒बन्धु॑षु।
इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सु॒नीथा॑य वो॒ढवै॑। या॒भ्यां य॑मस्य सा॒दन॑सु सु॒कृता॑
चापि॑ गच्छ॒तात्। पू॒षा त्वे॒तश्चा॑वयतु प्रवि॒द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स त्वे॒तेभ्यः॑
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒वि॒दत्रे॑भ्यः। पू॒षेमा॑ आ॒शा अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मासु॑
अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अ॑घृ॒णिः सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त्। यत्रा॑ऽऽस॑ते
सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॑ता द॒धातु॑। भु॒वन॑स्य पत इ॒दं ह॒विः।
अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॒ स्वाहा॑। पु॒रुष॑स्य सया॒वर्य॑पेद॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अत्र॒

नापरः पुरा जुरसु आयति। पुरुषस्य सयावरि वि ते प्राणमसि स्रसम्।
 शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुपं प्रजयाऽस्मानिहावह। मैवं माऽस्ता
 प्रियेऽहं देवी सुती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ
 पर्यसाऽभ्याववृथस्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्यं प्रेतम्। विश्वं
 पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धैहि। उदीर्ष्व नार्यभि
 जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि
 सम्बभूव। सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव
 त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुरहस्तादाददाना
 मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो
 अभिमातीर्जयेम। मणिं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव
 त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो
 देवपानस्तस्मिन्देवा अमृतां मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व
 मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुरहरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्क्ष्याते।
 मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं
 कुरवो जातवेदोऽथैमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा कुरसि जातवेदोऽथैमेनं
 परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते
 चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि
 तत्र ते हितमोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते
 शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्तै शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेम५ सुकृतां यत्र
 लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
 पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेम५ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
 स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षितार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे
 स्वाहा॑ऽभिलाल॑पते स्वाहा॑ऽपलाल॑पते स्वाहा॑ऽग्नये॑ कर्म॒कृते॒ स्वाहा॒ यमत्र॑
 नाधी॒मस्तस्मै॑ स्वाहा॑। यस्तं इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सिष्वि॒दानो॑ मूर्धा॒नं वा॒त तप॑ते त्वा॒या।
 दि॒वो वि॒श्वस्मा॑त्सीम॒घाय॑त उ॒रुष्यः॑। अ॒स्मात्त्वमधि॑ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑यतां
 पुनः॑। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥५॥

य ए॒तस्य॑ त्वत्प॒ञ्च॥

[२]

प्र के॒तुना॑ बृ॒हता॑ भा॒त्यग्निरा॒विर्विश्वा॑नि वृष॒भो रौर॑वीति। दि॒वश्चि॒दन्ता॒दुप॒
 मामु॒दानं॑ड॒पामु॒पस्थे॑ महि॒षो व॑वर्ध। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑ तृ॒तीये॑न॒ ज्योति॑षा
 संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चारु॒रेधि॑ प्रि॒यो दे॒वानां॑ पर॒मे स॒धस्थे॑। नाके॑ सुप॒र्णमु॒प॒
 यत्प॑त॒न्तः हृ॒दा वे॒नन्तो॑ अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हि॒र॑ण्यपक्षं वरु॒णस्य॑ दू॒तं य॒मस्य॑ यो॒नौ
 शकु॑नं भु॒रण्यु॑म्। अति॑द्रव सार॒मेयौ॑ श्वानौ॑ चतु॒रक्षौ॑ श॒बलौ॑ सा॒धुना॑ प॒था। अथा॑

पितृन्सुविदत्रा॑ ५ अपी॑हि य॒मेन॒ ये संध॑मादं॒ मद॑न्ति। यौ ते॒ श्वानौ॑ यमरक्षितारौ॑
चतुर॒क्षौ प॑थिर॒क्षी नृ॒चक्ष॑सा। ताभ्या॑ ५ राज॒न्परि॑ देह्येन॑ ५ स्व॒स्ति चा॑स्मा अनमी॒वं
च॑ धेहि॥६॥

उ॒रुण॒साव॑सु॒तृपा॑वुलु॒म्बलौ॑ य॒मस्य॑ दू॒तौ च॑रतो॒ वशा॑ ५ अ॒नु। ताव॒स्मभ्यं॑ दृ॒शये॒
सूर्या॑य पुन॑र्दत्ता॒ वसु॑म॒द्येह॒ भ॒द्रम्। सोम॒ एके॑भ्यः पवते घृ॒तमे॒क उ॒पा॑सते। येभ्यो॒
मधु॑ प्र॒धाव॑ति॒ ताऽश्वि॑दे॒वापि॑ गच्छ॒तात्। ये यु॒ध्यन्ते॑ प्र॒धने॑षु शूरा॑सो॒ ये त॑नुत्यजः।
ये वा॑ स॒हस्र॑दक्षिणा॒स्ताऽश्वि॑दे॒वापि॑ गच्छ॒तात्। तप॑सा॒ ये अ॑नाधृ॒ष्यास्तप॑सा॒ ये
सुव॑र्गताः। तपो॒ ये च॑क्रिरे म॒हत्ताऽश्वि॑दे॒वापि॑ गच्छ॒तात्। अ॒शम॑न्वती रेवतीः स॑ ५
र॑भध्व॒मुत्तिष्ठ॑त॒ प्रत॑रता सखायः। अत्रा॑ जहाम॒ ये अ॒सन्न॑शे॒वाः शि॒वान् व॒यम॑भि
वाजा॒नुत्तरे॑म॥७॥

यद्वै दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्र॑ ५ स॒हस्र॑धा॒रं वि॑त॒तम॒न्तरि॑क्षे। येनापु॑नादिन्द्र॒मना॑र्त॒मात्यै॑
तेना॒हं मा॑ ५ स॒र्वत॑नुं पुनामि। या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादप॑ यन्ति॒ शाखा॑ अ॒भिमु॑ता

नृपतिमिच्छमानाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा
 सꣳसृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
 ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरमाष्टौ च॥

[३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तꣳ शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च।
 यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
 शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमꣳ स्वग्निꣳ शमय।
 शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु
 वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु
 पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्तु आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान् उप यातु
 शेषꣳ सङ्गच्छतां तनुवा जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सꣳ स्वधाभिः समिष्टापूतेन

पर॒मे व्यो॑मन्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृ॒णसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॑ता द॒धातु॑। यत्ते॑
 कृ॒ष्णः श॑कु॒न आ॑तु॒तोद॑ पिपी॒लः सर्प॑ उ॒त वा॒ श्वाप॑दः। अ॒ग्नि॒ष्टद्वि॒श्वानृ॑णं कृ॒णोतु॑
 सोमंश्च॒ यो ब्रा॑ह्म॒णमा॑वि॒वेश॑। उत्ति॑ष्ठा॒तस्त॒नुव॑ꣳ सम्भ॑रस्व॒ मेह॑ गात्र॒मव॑हा॒ मा
 शरी॑रम्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृ॒णसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः संवि॑ता द॒धातु॑। इ॒दं त॒
 एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑ तृ॒तीये॑न॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॒ चारु॑रेधि प्रि॒यो
 दे॒वानां॑ पर॒मे स॒धस्थे॑। उत्ति॑ष्ठ॒ प्रेहि॑ प्र॒द्रवौ॑कः कृ॒णुष्व॑ पर॒मे व्यो॑मन्। य॒मेन॒ त्वं
 य॒म्यां संवि॑दानो॒त्तमं॑ नाक॒मधि॑ रोहे॒मम्। अ॒श्वम॑न्वती रेवती॒र्यद्वे॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुः
 प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु। अ॒स्मात्त्व॑मधि॑ जा॒तोऽस्य॑यं
 त्वदधि॑जायताम्। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥१०॥

अव॑शीयताꣳ स॒धस्थे॑ प॒ञ्च च॑॥

[४]

आया॑तु दे॒वः सु॒मना॑भि॒रूति॑भि॒र्यमो॑ ह॒वेह॑ प्रय॑ताभि॒रक्ता॑। आसी॑दताꣳ सुप्र॑यते॒ह
 ब॒र्हिष्य॑र्जाय जा॒त्यै मम॑ शत्रु॒हत्यै॑। य॒मे इ॒व यत॑माने॒ यदै॒तं प्रवा॑म्भर॒न्मानु॑षा

देव॒यन्तः॑। आसी॑दतु॒ः स्व॒मु॒ लो॒कं वि॒दाने॑ स्वा॒स॒स्थे भ॑वतु॒मि॒न्द॒वे नः॑। य॒माय॒
सोम॑ः सु॒नुत॑ य॒माय॑ जु॒हुता॑ ह॒विः। य॒मः ह॑ य॒ज्ञो ग॑च्छत्य॒ग्नि॒दूतो॑ अर॑ङ्कृतः।
य॒माय॑ घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॑होत॒ प्र च॑ तिष्ठत। स नो॑ दे॒वेष्वाय॑मदी॒र्घमा॑युः प्र जी॒वसे॑।
य॒माय॒ मधु॑मत्त॒मः रा॒ज्ञे ह॒व्यं जु॑होतन। इ॒दं नम॑ ऋषि॑भ्यः पूर्॒वजे॑भ्यः पूर्॒वेभ्यः॑
पथि॑कृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य॒ कौष्ठ्य॒ जग॑तः पार्थि॒वस्यै॑कं इ॒द्वशी॑। य॒मं भ॑ङ्ग्य॒श्रवो॑ गा॒य॒ यो
राजा॑नप॒रोध्यः॑। य॒मङ्गाय॑ भ॒ङ्ग्य॒श्रवो॑ यो राजा॑नप॒रोध्यः॑। येना॒पो न॒द्यो ध॒न्वा॒नि येन॒
द्यौः पृ॑थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒क॒क्ष्यान् सु॑धुरान् हि॒र॒ण्य॒क्षा॒नयः॑ श॒फान्। अ॒श्वान॑नश्य॒तो
दा॒नं य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृथि॒वीं य॒मो वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। य॒माय॒
सर्व॑मि॒त्र॒स्थे य॒त्प्रा॑ण॒द्वायु॑रक्षि॒तम्। यथा॒ पञ्च॒ यथा॒ षड्प॑था पञ्च॒ द॒शर्ष॑यः। य॒मं
यो वि॑द्या॒त्स ब्रू॑याद्य॒थैक॑ ऋषि॑र्विजान॒ते॥१२॥

त्रि॒क॒द्रु॒केभिः॑ पत॑ति॒ षडु॑र्वीरि॒कमि॑द्वृ॒हत्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुप्छ॒न्दाँ॑सि॒ सर्वा॑ ता

य॒म आ॒हि॒ता। अ॒ह॒र॒ह॒र्न॒य॒मा॒नो॒ गा॒म॒श्वं॒ पु॒रु॒षं॒ ज॒गत्। वै॒व॒स्व॒तो॒ न तृ॒प्य॒ति॒
 प॒ञ्च॒भि॒र्मा॒न॒वैर्य॒मः। वै॒व॒स्व॒ते॒ वि॒वि॒च्य॒न्ते॒ य॒मे॒ रा॒ज॒नि॒ ते॒ ज॒नाः। ये॒ चे॒ह स॒त्ये॒ने॒च्छ॒न्ते॒
 य उ॒ चानृ॑त॒वादि॑नः। ते रा॒ज॒न्नि॒ह वि॒वि॒च्य॒न्ते॒ऽथा॒ य॒न्ति॒ त्वा॒मु॒प॒। दे॒वाः॑श्च॒ ये
 न॒म॒स्य॒न्ति॒ ब्रा॒ह्म॒णाः॑श्चा॒प॒चि॒त्य॒ति॒। यस्मि॑न्वृ॒क्षे सु॑प॒ला॒शे दे॒वैः स॒म्पि॒ब॒न्ते॒ य॒मः।
 अ॒त्रा॒ नो वि॒श॒प॒तिः पि॒ता पु॑रा॒णा अ॒नु॒वे॒न॒ति॥१३॥

पृथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥

[५]

वै॒श्वान॑रे॒ ह॒वि॒रि॒दं जु॑होमि सा॒ह॒स्र॒मु॒त्स॑ꣳ श॒त॒धा॒र॒मे॒त॒म्। तस्मि॑न्ने॒ष पि॒तरं॑
 पि॒ता॒म॒हं प्र॑पि॒ता॒म॒हं बि॒भ॒र॒त्पि॒न्व॒मा॒ने। द्र॒प्स॒श्च॒स्क॒न्द पृ॒थि॒वी॒म॒नु द्या॒मि॒मं च॒
 यो॒नि॒म॒नु य॒श्च पू॒र्वः। तृ॒ती॒यं यो॒नि॒म॒नु स॒ञ्च॒र॒न्तं द्र॒प्सं जु॑हो॒म्य॒नु स॒प्त हो॒त्राः। इ॒मꣳ
 सं॒मु॒द्रꣳ श॒त॒धा॒र॒मु॒त्सं॑व्य॒च्य॒मा॒नं॒ भु॒वं॒स्य॒ म॒ध्ये। घृ॒तं दु॒हा॒ना॒म॒दि॒तिं ज॒ना॒या॒ग्ने मा॒
 हि॑ꣳसीः प॒र॒मे व्यो॑मन्। अ॒पे॒त॒ वी॒त॒ वि॒ च॒ सर्प॑तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒
 नू॒त॒नाः। अ॒हो॑भि॒र॒द्वि॒र॒क्तु॒भिर्व्य॑क्तं॒ य॒मो द॑दा॒त्व॒व॒सा॒न॒म॒स्मै। स॒वि॒तै॒तानि॒ शरी॑राणि

पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा बध्यन्ताः
शुनमष्ट्रामुदिङ्गय शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्। शुनासीराविमां वाचं यद्विवि
चक्रथुः पयः। तेनेमामुपं सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाचीं सुभगे भव।
यथा नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै
मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म
तमसस्पा॒रम॒स्य। ज्योति॑रापाम् सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत् उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवः। इरा विश्वस्मै
भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्पञ्च
मानवाः। एवं वपामि हार्म्यं यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचितं
ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवता। प्रजापतिर्वः सादयतु तया देवतया। आप्यायस्व
सन्ते॥१६॥

उत्ते॑ तन्नो॑मि पृथि॒वीं त्वत्परी॑मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒हः॑ रि॒षम्। ए॒ताः॑
 स्थू॒णां पि॒तरो॑ धारयन्तु तेऽत्रा॑ य॒मः सा॒द॒ना॒त्ते मि॒नोतु। उप॑सर्प मा॒तरं
 भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा युव॒तिर्दक्षि॑णावत्येषा त्वा॑
 पातु॑ निर्ऋ॒त्या उ॒पस्थे॑। उ॒द्धश्च॑स्व पृथि॒वि मा वि॒बा॒धि॒थाः सू॒पाय॑नास्मै भव
 सूप॑वञ्चना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं भूमि वृणु। उ॒द्धश्च॑माना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि
 स॒हस्रं॑ मि॒त उप॑ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्चुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै शर॒णाः स॒न्त्वत्र॑।
 ए॒णी॒र्धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। ति॒ल॒व॒त्सा ऊ॒र्ज॒म॒स्मै दु॒हा॒ना वि॒श्वाहा॑
 स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नामं॑ ते असौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑
 प्रभ॑रेम ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जीव॑न्तु उत्त॑रं भरेम। तत्त्वं॑मा॒रोहा॑सो मे॒घ्यो भवं॑ य॒मेन॑ त्वं
 य॒म्यां संवि॑दानः। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धिष्टां मा मा॒ता पृथि॒वि त्वम्। पि॒तृन्
 हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धेथां मा मा॒ता पृथि॒वी

म॒ही। वै॒व॒स्व॒तः॑ हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॑ विरा॑जसि। न॒ळं॑ प्लु॒वमा॑रौह॒तं न॒ळेन॑
प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं न॒ळ॒प्ल॒वो भू॒त्वा सन्त॑र॒ प्रत॑रोत्तर॥१८॥

स॒वि॒तै॒तानि॑ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॑ आद॑धे। तेभ्यः॑ पृथि॒वि शं भ॑व।
षड्ढो॑ता॒ सूर्य॑ ते चक्षु॑र्गच्छतु वात॑मा॒त्मा द्यां च॑ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॑ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑
गच्छ॑ यदि तत्र॑ ते हित॑मोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। पर॑ मृत्यो॒ अनु॒परे॑हि पन्था॑
यस्ते॒ स्व इत॑रो दे॒वयाना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॑ते ते ब्रवी॑मि मा नः॑ प्रजा॑ः री॒रिषो॑
मोत॑ वी॒रान्। शं वातः॑ शः॑ हि ते घृ॒णिः शमु॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां मे दि॒शः
श॒ग्माः। पृथि॒व्यास्त्वा॑ लो॒के सा॑दयाम्य॒मुष्य॑ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
साद॑यतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वा॑ दि॒शां त्वा॒ नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे
ब्र॒ध्नस्य॑ त्वा वि॒ष्टपे॑ सादयाम्य॒मुष्य॑ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॑यतु॒
तया॑ दे॒वत॑या॥१९॥

अ॒पूप॑वा॒न्यृत॑वाऽश्च॒रुरेह॑ सी॒दतू॑त्तभ्रुवन् पृथि॒वीं द्या॑मु॒तोपरि॑। यो॒नि॒कृतः॑

पथि॒कृतः॑ स॒पर्य॑त॒ ये दे॒वानां॑ घृ॒तभा॑गा इ॒ह स्थ॑। ए॒षा ते॑ य॒मसा॑द॒ने
 स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हेऽसौ॑। द॒शाक्ष॑रा॒ तां र॑क्ष॒स्व तां गो॑पाय॒स्व तां ते॑
 परि॑द॒दामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑भ॒न्पित॑रो दे॒वता॑। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑दयतु॒ तया॑
 दे॒वत॑या। अ॒पूप॑वाञ्छृ॒तवा॑न् क्षी॒रवा॒न्दधि॑वा॒न्मधु॑मांश्च॒रुरे॑ह सी॒दतू॑त्त॒भ्रुव॑न् पृ॒थिवीं॑
 द्या॒मुतो॑परि॒। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ स॒पर्य॑त॒ ये दे॒वानां॑ शृ॒तभा॑गाः क्षी॒रभा॑गा
 दधि॑भागा॒ मधु॑भागा इ॒ह स्थ॑। ए॒षा ते॑ य॒मसा॑द॒ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हेऽसौ॑।
 श॒ताक्ष॑रा स॒हस्रा॑क्षरा॒ऽयुता॑क्षरा॒ऽच्यु॑ताक्षरा॒ तां र॑क्ष॒स्व तां गो॑पाय॒स्व तां ते॑
 परि॑द॒दामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑भ॒न्पित॑रो दे॒वता॑। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑दयतु॒ तया॑
 दे॒वत॑या॥ २० ॥

अन॑पस्फुरन्तीरुत्तर॑ दे॒वत॑या द्वे च॑॥

[७]

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृताः॑ करोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः परि॑किरा॒म्यत्र॑। तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभिः॑
 संवि॑दा॒नोऽत्र॑ धे॒नूः का॑म॒दुघाः॑ करोतु। त्वा॒मर्जु॑नौष॒धीनां॑ प॒यो ब्र॒ह्माण॑ इ॒द्विदुः॑। तासां॑

त्वा॒ मध्या॒दाद॑दे च॒रुभ्यो॒ अपि॑धातवे। दूर्वा॑णाऽ॒ स्त॒म्बमा॑ह॒रैतां॑ प्रि॒यत॑मां॒ मम॑।
 इ॒मां दि॒शं मनु॑ष्या॒णां भूयि॑ष्ठानु॒ वि रो॑हतु। काशा॑नाऽ॒ स्त॒म्बमा॑ह॒र रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै।
 य ए॒तस्यै॑ दि॒शः प॒राभ॑वन्नघा॒यवो॒ यथा॒ तेना॑भ॒वान्पुनः॑। दूर्वा॑णाऽ॒ स्त॒म्बमा॑ह॒र
 पि॒तृणा॑मोष॑धीं प्रि॒याम्। अ॒न्वस्ये॒ मूलं॑ जीवा॒दनु॒ काण्ड॑मथो॒ फल॑म्॥२१॥

लो॒कं पृ॑ण॒ ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। शं वा॒तः श॑ हि ते॒ घृणिः॑ श॒मु ते स॒न्त्वोष॑धीः।
 कल्प॑न्तां ते॒ दिशः॑ सर्वाः॑। इ॒दमे॒व मेतो॑ऽप॒रामा॑र्तिमारा॒म काश्च॑न। तथा॒ तद॑श्चि॒भ्यां
 कृ॒तं मि॒त्रेण॑ वरु॒णेन॑ च। व॒रुणो॑ वा॒रया॑दि॒दं दे॒वो वन॑स्पतिः। आ॒त्यै निर्ऋ॑त्यै॒ द्वेषा॑च्च
 वन॑स्पतिः। वि॒धृति॑रसि॒ विधा॑रया॒स्मद॑घा॒ द्वेषा॑सि॒ शमि॑ श॒मया॑स्मद॒घा द्वेषा॑सि
 य॒व य॒वया॑स्मद॒घा द्वेषा॑सि। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒
 सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ पृथि॑वीं गच्छा॒ऽऽपो॑ वां
 गच्छ॒ यदि॑ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। अ॒श्मन्व॑ती रेवती॒र्यद्वै॑ दे॒वस्य॑
 सवि॑तुः प॒वित्रं॒ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठ। इह त्वष्टां सुजनिमा
 सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति
 क्लृप्ताः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै
 क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजं पुनर्जरायु गौरिव। अपं नः शोशुचदधमग्ने
 शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्गाहमन्वारभामहे स्वस्तये।
 स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा विं मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य। प्राञ्जोगामानृतये हसाय
 द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः
 प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
 इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः
 पुरूचीस्तिरो मृत्युं दद्वहे पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा

सम्मृशन्ताम्। अ॒न॒श्रवो॑ अन॒मी॒वाः सु॒शे॒वा आ॒रो॒हन्तु॑ ज॒न॒यो॒ योनि॒म॒ग्रे। यदाञ्जनं
त्रैक॒कु॒दं जा॒तः हि॒म॒व॒त॒स्परि॑। तेना॒मृत॑स्य॒ मूले॒नारा॑तीर्ज॒म्भ॒याम॑सि। यथा
त्वमु॒द्भि॒न॒त्स्यो॑षधे पृथि॒व्या अ॒धि। ए॒वमि॒म उ॒द्भि॒न्दन्तु॑ की॒र्त्या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑।
अ॒जो॑ऽस्यजा॒स्मद॒घा द्वे॒षाऽसि॑ य॒वो॑ऽसि य॒वया॒स्मद॒घा द्वे॒षाऽसि॑॥२४॥

भव॒ ज॒म्भ॒याम॑सि त्रीणि॒ च॥ [९]

अपं नः शोशु॑च॒द॒घम॒ग्रे शुशु॑ध्या र॒यिम्। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। सु॒क्षेत्रि॒या
सु॒गातु॒या व॑सू॒या च॑ य॒जाम॑हे। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। प्र॒यद्व॒न्दि॑ष्ठ ए॒षां प्रा॒स्माका॑सश्च
सू॒रयः॑। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। प्र॒यद॒ग्नेः सह॑स्वतो वि॒श्वतो॑ य॒न्ति सू॒रयः॑। अपं नः
शोशु॑च॒द॒घम्। प्र॒यत्ते॑ अ॒ग्ने सू॒रयो॑ जा॒येम॑हि प्र ते॒ व॒यम्। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्॥२५॥

त्वः हि वि॒श्वतो॑मुख वि॒श्वतः॑ परि॒भूर॑सि। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्।
द्वि॒षो नो॑ वि॒श्वतो॑मुखाऽति॒ नावे॑वं पा॒रय॑। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। स नः
सिन्धु॑मिव ना॒वया॑ति॒ पर्षा॑ स्व॒स्तये॑। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। आपः॑ प्र॒व॒णादि॑व
य॒तीर॑पा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्। अपं नः शोशु॑च॒द॒घम्। उ॒द्वना॑दु॒दका॑नी॒वापा॒स्मत्स्य॑न्दताम॒घम्॥

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्। अपं नः
 शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्चः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते
 परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥

[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा
 प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्टै। मयैतां माःस्तां भ्रियमाणा देवी सती
 पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
 रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सःसदेम। सः रय्या समु
 वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः।
 तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाः
 स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं
 वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुथ्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥

[११]

सन्त्वा॑ सि॒श्चामि॒ यजु॑षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒मङ्ग॒लीरि॒यं व॒धूरि॒मा॑ संमे॒त प॑श्य॒त। सौभा॑ग्यम॒स्यै द॒त्त्वाया॑थास्तं॒ वि परे॑तन।
 इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॑ सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना॑ धेहि॒ पति॑मेकाद॒शं
 कृ॒धि॥ आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वा॒णा ची॒रमा॑त्मनः। वा॒सा॑सि॒ मम॑ गाव॑श्च।
 अ॒न्नपा॑ने च॒ सर्व॑दा। ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॑ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली॥

शं नो॑ मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भव॒त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑ बृ॒ह॒स्पतिः॑। शं नो॑
 विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॑ ब्र॒ह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑
 ब्र॒ह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु।
 अव॑तु माम्। अव॑तु व॒क्तार॑म्। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं व॑दिष्यामि पञ्च॑ च॥ [१]

शीक्षां॑ व्या॒ख्यास्या॒मः। वर्णः॑ स्वरः॑। मात्रा॒ बल॑म्। सामं॑ सन्ता॒नः। इत्यु॑क्तः
 शी॒क्षा॒ध्यायः॑॥२॥

शीक्षां॑ पञ्च॑॥ [२]

स॒ह नो॑ यशः॑। स॒ह नो॑ ब्र॒ह्मव॑र्वसम्। अथा॑तः स॒ं॒हि॒ताया॑ उपनिषदं
 व्या॒ख्यास्या॒मः। पञ्च॑स्वधि॒करणे॑षु। अधि॒लोक॑मधि॒ज्यौति॑षमधि॒विद्य॑मधि॒-
 प्रज॑मध्या॒त्मम्। ता॑ महास॒ं॒हि॒ता इ॒त्याच॑क्षते। अथा॑धि॒लो॒कम्। पृथि॑वी
 पूर्वरू॒पम्। द्यौरु॑त्तरू॒पम्। आका॑शः स॒न्धिः॑॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाख्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥

[३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देवधारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे

मधु॑मत्त॒मा। कर्णा॑भ्यां॒ भूरि॑ वि॒श्रुव॑म्। ब्रह्म॑णः को॒शोऽसि॑ मे॒धयाऽपि॑हितः। श्रु॒तं मे॑
गोपा॒य। आ॒वह॑न्ती॒ वित॑न्वा॒ना॥७॥

कु॒र्वा॒णा ची॒रमा॒त्मनः॑। वासा॑सि॒ मम॑ गाव॑श्च। अ॒न्नपा॒ने च॑ सर्व॑दा। ततो॑ मे
श्रि॒यमा॑व॒ह। लो॒मशां॑ प॒शुभिः॑ स॒ह स्वाहा॑। आ मा॑ यन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑।
वि मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। प्र मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। दमा॑यन्तु
ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। शमा॑यन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑॥८॥

यशो॑ जने॑ऽसानि॒ स्वाहा॑। श्रेया॑न् वस्य॑सोऽसानि॒ स्वाहा॑। तं त्वा॑ भग॒ प्रवि॑शानि॒
स्वाहा॑। स मा॑ भग॒ प्रवि॑श॒ स्वाहा॑। तस्मि॑न्स॒हस्र॑शाखे। निभ॑गा॒हं त्वयि॑ मृजे॒
स्वाहा॑। यथाऽऽपः॑ प्रव॑ता॒ यन्ति॑। यथा॒ मासा॑ अ॒हर्ज॑रम्। ए॒वं मां ब्र॑ह्मचा॒रिणः॑।
धा॒त॒राय॑न्तु स॒र्वतः॑ स्वाहा॑। प्र॒ति॒वे॒शोऽसि॑ प्र मा॑ भाहि॒ प्र मा॑ प॒द्यस्व॑॥९॥

[४]

भूर्भुवः॑ सुव॒रिति॑ वा ए॒तास्ति॒स्रो व्या॑हृतयः। तासा॑मु॒हस्मै॑ तां च॑तु॒र्थीम्।

माहा॑चमस्यः प्रवे॑दयते। मह॑ इति॑। तद्ब्र॑ह्म। स आ॒त्मा। अङ्गा॑न्य॒न्या दे॒वताः॑।
भूरिति॑ वा अ॒यं लो॒कः। भुव॑ इत्य॒न्तरि॑क्षम्। सुव॑रित्य॒सौ लो॒कः॥१०॥

मह॑ इत्या॑दित्यः। आ॒दि॒त्येन॒ वाव॑ सर्वे॑ लो॒का म॒हीय॑न्ते। भूरिति॑ वा
अ॒ग्निः। भुव॑ इति॑ वा॒युः। सुव॑रित्या॑दित्यः। मह॑ इति॑ च॒न्द्रमाः॑। च॒न्द्रम॑सा॒ वाव॑
सर्वा॑णि॒ ज्योती॑र॒षि म॒हीय॑न्ते। भूरिति॑ वा ऋचः॑। भुव॑ इति॑ सा॒मानि॑। सुव॑रिति॑
यजू॑र॒षि॥११॥

मह॑ इति॑ ब्र॒ह्म। ब्र॒ह्मणा॒ वाव॑ सर्वे॑ वे॒दा म॒हीय॑न्ते। भूरिति॑ वै प्रा॒णः। भुव॑
इत्य॑पा॒नः। सुव॑रिति॑ व्या॒नः। मह॑ इत्य॒न्नम्। अ॒न्नेन॒ वाव॑ सर्वे॑ प्रा॒णा म॒हीय॑न्ते। ता
वा ए॒ताश्च॑त॒स्रश्च॑तु॒र्धा। च॑त॒स्रश्च॑त॒स्रो व्या॑हृतयः। ता यो वेद॑। स वेद॑ ब्र॒ह्म। सर्वे॑ऽस्मै
दे॒वा ब॒लिमा॑व॒हन्ति॥१२॥

अ॒सौ लो॒को यजू॑र॒षि वेद॑ द्वे च॑॥

[५]

स य ए॒षोऽन्त॑र॒हृद॑य आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पुरु॑षो मनो॒मयः॑। अमृ॑तो हि॒र॒ण्मयः॑।

अन्तरेण॑ तालु॑के। य ए॒ष स्तन॑ इवाव॒लम्ब॑ते। सैन्द्र॑यो॒निः। यत्रा॒सौ कैशा॑न्तो
वि॒वर्त॑ते। व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भूरि॑त्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑ वा॒यौ॥१३॥

सुव॑रि॒त्यादि॒त्ये। मह॒ इति॑ ब्रह्म॑णि। आ॒प्रोति॑ स्वा॒राज्य॑म्। आ॒प्रोति॑
मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति।
आ॒का॒शशरी॑रं ब्रह्म॑। स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्। इति॑
प्राची॑नयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॒मृत॑मेकं च॥ [६]

पृ॒थि॒व्यन्त॑रि॒क्षं द्यौर्दि॑शोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अ॒ग्नि॒र्वायु॑रा॒दित्य॑श्च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्राणि।
आप॒ ओष॑धयो॒ वन॑स्पत॑य आका॒श आ॒त्मा। इत्य॑धि॒भूत॑म्। अथा॒ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो
व्या॒नोऽपान॑ उ॒दानः॑ स॒मानः॑। चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वा॒क्चक्। चर्म॑ मा॒सः॑ स्नावा॒स्थि
म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क्तुं॑ वा इ॒दं सर्व॑म्। पाङ्क्तु॑नैव पाङ्क्तु॑
स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा
अप्योश्चावयेत्याश्चावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओंशोमिति शस्त्राणि
शंसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्रवानीति।
ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दशं॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च स्वाध्याय-
प्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्याय-
प्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति सत्यवचां राथीतरः।
तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि

तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च पट्॥ [१]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि।
द्रविणः सर्वर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहः पट्॥ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा
प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न
प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न
प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो
भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि।
यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकिथ्सा वा वृत्तविचिकिथ्सा वा स्यात्॥ २१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥ २२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान् प्रमदित्वं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्भूतं च॥ [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं

ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वृत्तारमावीत्।
आवीन्माम्। आवीद्वृत्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥

[१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं
गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्सह। ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा
एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्रेरापः। अद्ध्यः
पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषो-
ऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा।
इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीः श्रिताः। अथो अन्नैर्नैव जीवन्ति।
 अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते।
 सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासन्ते। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्।
 तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽति च
 भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
 आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्।
 अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः
 पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवंश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः।
 तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासन्ते। प्राणो हि
 भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य।
 तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स

वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्धसमश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष

पुरुषविध ए॒व। तस्य पुरुषवि॒धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य प्रिय॑मे॒व शिरः।
मोदो॑ दक्षि॑णः प॒क्षः। प्रमोद॑ उत्त॑रः प॒क्षः। आन॑न्द आ॒त्मा। ब्रह्म पु॒च्छं प्रति॒ष्ठा।
तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥५॥

अस॑न्ने॒व स॑ भवति। अस॒द्ब्रह्मे॒ति वेद॑ चेत्। अस्ति॑ ब्रह्मे॒ति चेद्वे॒द। सन्तमे॑नं ततो
वि॒दुरि॒ति। तस्यै॑ष ए॒व शा॒रीर आ॒त्मा। यः पूर्॒वस्य॑। अथातो॑ऽनुप्र॒श्नाः। उ॒ता वि॒द्वान॒मुं
लो॒कं प्रे॒त्य। कश्च॒न ग॑च्छ॒ती(३)॥ आहो॑ वि॒द्वान॒मुं लो॒कं प्रे॒त्य। कश्चि॒त्सम॑श्नु॒ता(३)
उ॒। सोऽका॑मयत। ब॒हु स्या॑ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्वा। इ॒दं
सर्व॑मसृजत। यदि॒दं किं॑ च। तथ्सृ॒ष्ट्वा। तदे॒वानु॑ प्रावि॑शत्। तद॑नुप्र॒विश्य॑। सच्च॒
त्यच्चा॑भवत्। नि॒रुक्तं॑ चानि॑रुक्तं च। नि॒लय॑नं चानि॑लयनं च। वि॒ज्ञानं॑ चावि॑ज्ञानं
च। सत्यं॑ चानृ॒तं च॑ सत्यम॒भवत्। यदि॒दं किं॑ च। तथ्सत्यमि॑त्याच॒क्षते॑। तदप्येष
श्लो॑को भ॒वति॥६॥

अस॒द्वा इ॒दमग्र॑ आसीत्। ततो॒ वै स॑द॒जाय॑त। तदा॒त्मानं॑ स्वय॑मकुरु॒त।

तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसः ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणां मानुन्दाः। स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानां मानुन्दाः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानां मानुन्दाः। स एक आजानजानां देवानां मानुन्दाः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानां मानुन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानां मानुन्दाः। ये कर्मणा देवानं पियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानां मानुन्दाः। स एको देवानां मानुन्दाः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवानां मानुन्दाः। स एक इन्द्रस्याऽऽनुन्दाः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनुन्दाः। स एको बृहस्पतेरानुन्दाः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं बृहस्पतेरानुन्दाः। स एकः प्रजापतेरानुन्दाः। श्रोत्रियस्य

चाकामहत्स्य।

ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः। स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहत्स्य।
स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य।
एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं
मनोमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्गामति। एतमानन्द-
मयमात्मानमुपसङ्गामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न
बिभेति कुतश्चनेति। एतं ह वाव न तपति। किमहं साधुं नाकुरवम्। किमहं
पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं
स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु
मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भृ॒गुर्वै वा॑रु॒णिः। वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। तस्मा॑
ए॒तत्प्रो॑वाच। अन्नं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वाचमिति॑। त॒५ हो॑वाच। यतो॒ वा
इ॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। येन॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। यत्प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्ति।
तद्विजि॑ज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्त्वा॥१॥

अन्नं॑ ब्रह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। अन्ना॒द्धे॒व ख॒ल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। अन्ने॒न जा॒ता॒नि
जी॑वन्ति। अन्नं॑ प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति॑। तद्विजि॑याय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मुप॑ससार।
अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑। त॒५ हो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॑ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॑ ब्रह्मेति॑।
स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्त्वा॥२॥

प्रा॒णो ब्र॒ह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। प्रा॒णाद्धे॑व ख॒ल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जाय॑न्ते। प्रा॒णेन॑

जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा
जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन
जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त० होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व।
तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते।
आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी

वा॒रु॒णी वि॒द्या। प॒र॒मे व्यो॑म॒न् प्र॒ति॑ष्ठिता। य ए॒वं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥६॥

अन्नं न नि॒न्द्यात्। तद्व॑तम्। प्रा॒णो वा अन्न॑म्। शरी॑रमन्ना॒दम्। प्रा॒णे शरी॑रं प्र॒ति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्र॒ति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥७॥

अन्नं न परि॑चक्षीत। तद्व॑तम्। आपो॒ वा अन्न॑म्। ज्योति॑रन्ना॒दम्। अ॒प्सु ज्योतिः॑ प्र॒ति॑ष्ठितम्। ज्योति॑ष्यापः प्र॒ति॑ष्ठिताः। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥८॥

अन्नं बहु॑ कुर्वीत। तद्व॑तम्। पृथि॒वी वा अन्न॑म्। आ॒का॒शोऽन्ना॒दः। पृथि॒व्यामा॑का॒शः प्र॒ति॑ष्ठितः। आ॒का॒शे पृथि॒वी प्र॒ति॑ष्ठिता। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्र॒ति॑ष्ठितं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑

पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यथा कथा च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नं राध्यम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नं राध्यम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नं राध्यम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य।

एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं
 विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री
 कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतथ्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु।
 अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अहं
 श्लोककृदहं श्लोककृदहं श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य।
 पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्। सुवर्न ज्योतीः। य
 एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा
 विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥अम्भस्य पारे॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महीयान्। शुक्रेण ज्योतींषि
समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं
यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे
व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा भ्राजसा
च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः
प्रसूती तोयेन जीवान् व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं यन्महतो महान्तम्।
यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं
जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः।
तदेव शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुघे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं
न तिर्यश्च न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा
मनसाऽभिकृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥
एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः
स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो
विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव
एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदं॥

सं च विचैक॑ स ओतुः प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑ । प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॑ नु वि॒द्वान्गन्ध॒र्वो
नाम॑ निहि॒तं गुहा॑सु ॥ ३ ॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वेदं सवि॑तुः पि॒ताऽस॑त् । स नो॒ बन्धु॑र्जनि॒ता
स वि॑धा॒ता धामा॑नि वेद॒ भुव॑नानि वि॒श्वा । यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॒तीये
धामा॑न्यभ्यैर॑यन्त । परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॑ दि॒शः
परि॑ सुवः । ऋ॒तस्य॑ तन्तुं॑ वित॑तं वि॒चृत्य॑ तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑ । प॒रीत्य॑
लो॒कान्प॒रीत्य॑ भू॒तानि॑ प॒रीत्य॑ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑ । प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा
ऋ॒तस्याऽऽ॒त्मनाऽऽ॒त्मान॑म॒भिसम्ब॑भूव । स॒दस॑स्पति॒मद्भु॑तं प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म् ।
सनि॑ मे॒धाम॑यासिषम् । उद्दी॑प्यस्व जा॒तवे॑दोऽप॒घ्नन्नि॑र्ऋ॒तिं मम॑ ॥ ४ ॥

प॒शूश्च॑ मह्य॒माव॑ह जी॒वनं॑ च दि॒शो दि॒श । मा नो॑ हि॒ंसी॒ज्जा॒तवे॑दो गाम॒श्वं
पु॒रुषं॑ जग॑त् । अ॒बिभ्र॑द॒ग्न आ॒ग॑हि श्रि॒या मा॑ परि॑पातय ।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्।
तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
वक्रतुण्डाय धीमहि। तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥ ५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि। तन्नः षण्मुखः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्।
वेदात्मनाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्महे
वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय
धीमहि॥ ६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय धीमहि।
तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒हस्र॒पर॑मा दे॒वी श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ ह॒रतु॑ मे पा॒पं दूर्वा दुःस्वप्न॑नाश॒नी।
काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परु॑षः परु॒षः परि॑ ॥ ७ ॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑ स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि।
तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते र॒थक्रान्ते॑ वि॒ष्णुक्रान्ते॑
व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑ धारयिष्यामि र॒क्षस्व॑ मा॑ पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धरणी॑ लो॒कधा॑रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॒राहे॑ण कृ॒ष्णेन॑ श॒तबा॑हुना। मृ॒त्तिके॑
हन॑ मे पा॒पं यन्म॑या दुष्कृतं कृतम्। मृ॒त्तिके॑ ब्रह्म॑दत्ताऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता।
मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे पु॒ष्टिं त्वयि॑ सर्वं प्र॒तिष्ठि॑तम् ॥ ८ ॥

मृ॒त्तिके॑ प्रतिष्ठिते सर्वं त॒न्मे निर्णु॑द मृ॒त्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पापेन॒ गच्छा॑मि प॒रमा॑
गति॑म्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वन्छुग्धि॒ तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॒ विद्विषो॑
विमृ॑धो जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा विमृ॑धो व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः
स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति
न॒स्ताक्ष्यो॑ अ॒रि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु। आपो॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभर्मा
धुनिः॒ शिमी॑वाञ्छ॒रुमा॑ ऋ॒जीषी॑। सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्र
प्रति॑माना॑निदेभुः॥ ९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पु॒रस्ता॑द्वि॒सीम॑तः सु॒रुचो॑ वेन आ॑वः। सबु॒ध्रिया॑ उप॒मा
अ॑स्य वि॒ष्टाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृक्ष॒रा नि॒वेश॑नी।
यच्छा॑नः शर्म॑ स॒प्रथाः॑। ग॒न्ध॒द्वा॒रां दु॑राध॒रूपां॑ नित्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑
सर्व॑भू॒तानां॑ तामि॒होप॑ह्वये श्रियम्। श्री॑र्मे भ॒जतु॑। अलक्ष्मी॑र्मे न॒श्यतु॑। विष्णु॑मुखा
वै दे॒वाश्छ॑न्दोभि॒रिमाँल्लो॒कान॑नप॒जय्य॑मभ्य॒जयन्॑। म॒हा॑ इन्द्रो॒ वज्र॑बाहुः षोड॒शी

शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवां करोतु हन्तुं पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमान् स्वरेणं कृणुहि
ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्सीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि। चरेणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः
सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो
नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव
मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च

प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः
सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो
वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात्
प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वधमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्ण्या।
असिक्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं
चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी।
सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः।
यत्पृथिव्या रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमांस्तदापो वरुणः पुनात्वधमर्षणः।

पुनन्तु वसंवः पुनातु वरुणः पुनात्वधमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता।
 एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयं सञ्श्रितं
 सुवः॥१४॥

स नः सुवः सञ्शिशधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति
 ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां
 जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघ-
 मर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमां रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः।
 आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषां पवित्रे अधि-
 सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि

विश्वा॑ ना॒वेव॒ सिन्धुं॑ दु॒रि॒ताऽत्य॒ग्निः॑ । ताम॒ग्नि॒वर्णां॑ तप॑सा ज्वल॒न्तीं॑ वैरोच॒नीं
 क॑र्मफ॒लेषु॒ जुष्टा॑म् । दु॒र्गा दे॒वीः श॑र॒णम॒हं प्र॑प॒द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑ । अ॒ग्ने
 त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्ध॒स्वस्ति॒भिर॑ति॒ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑ । पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न
 उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः॑ । विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॒दः सिन्धुं॑ न
 ना॒वा दु॒रि॒ताति॑ प॒र्षि । अ॒ग्ने अ॒त्रि॒वन्म॑न॒सा गृ॒णानो॑ऽस्माकं बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म् ।
 पृ॒तना॒जित॑ः सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रः हु॑वेम पर॒माध॑स॒धस्था॑त् । स नः॑ प॒र्षद॑ति॒
 दु॒र्गाणि॒ विश्वा॒ क्षाम॑द्दे॒वो अ॒ति दु॒रि॒ताऽत्य॒ग्निः॑ । प्र॒लोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च
 होता॒ नव्य॑श्च स॒त्सि॑ । स्वाश्चा॒ग्ने त॒नुवं पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं॑ च सौभ॑ग॒माय॑जस्व ।
 गोभि॑र्जुष्ट॑म॒युजो॒ निषि॑क्तं तवे॑न्द्र विष्णो॒रनु॑सञ्च॒रेम॑ । नाक॑स्य पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसा॑नो
 वैष्णा॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम् ॥ १६ ॥

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॒रन्न॑मादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं॑ च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्न॑ ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒र्मह॑रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्र एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावंसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्र एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गीर्भिश्च त्सृभिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाऽस्याविवेश। सतां शिष्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा
च्योद्धं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं
तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो
वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽविहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्त
पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सैत्॥२५॥

॥ दहरविद्या ॥

अ॒णोरणी॑यान्म॒हतो म॒हीयाना॑त्मा गुहा॑यां निहि॑तोऽस्य ज॒न्तोः। तम॑क्रतुं पश्यति
 वी॒तशो॑को धा॒तुः प्र॒सादा॑न्महि॒मान॑मीशम्। स॒प्त प्रा॑णाः प्र॒भव॑न्ति तस्मा॑त्स॒प्तार्चि॑षः
 स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा गुहा॑शयां निहि॑ताः
 स॒प्त सं॑प्त। अतः॑ समु॒द्रा गि॒रय॑श्च॒ सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सिन्ध॑वः॒ सर्व॑रूपाः।
 अत॑श्च वि॒श्वा ओष॑धयो रसा॑च्च येनैष भू॒तस्तिष्ठ॑त्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑ पद॒वीः
 क॑वी॒नामृषि॑र्विप्रा॑णां म॒हिषो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो गृध्रा॑णां॒ स्वधि॑तिर्व॒नाना॑ः॒ सोमः॑
 प॒वित्र॑मत्यैति॒ रेभन्। अ॒जामे॑कां लोहि॑तशुक्लकृष्णां ब॒र्हीं प्र॒जां ज॒नय॑न्तीः॒
 सरू॑पाम्। अ॒जो ह्ये॒को जुष॑माणोऽनु॒शेते॒ जहा॑त्येनां भु॒क्तभो॑गाम॒जोऽन्यः॑॥२६॥

ह॒ः सः शु॑चिष॒द्वसु॑रन्तरि॒क्षस॒द्धोता॑ वेदिष॒दति॑थिर्दुरोण॒सत्। नृष॑द्व॒रस॑द॒तस॒द्योम॒सद॒
 गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॑तं बृ॒हत्। घृ॑तं मि॒मिक्षि॑रे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो

घृतमुवस्य धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्।
समुद्रादूर्मिर्मधुमा९ उदारदुपा९ शुना सममृतत्वमानट्। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति
जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा
नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा
त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति
महो देवो मर्त्या९ आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एक९ सूर्य
एकं जजान वेनादेक९ स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो
रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायमान९ स नो देवः शुभया स्मृत्या
संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्।
वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया
धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो

वि॒शन्ति॑ । वे॒दान्त॑वि॒ज्ञान॑सुनि॒श्चिता॑र्थाः स॒न्ध्या॑स॒यो॒गाद्य॑तयः शुद्ध॒सत्त्वाः॑ । ते ब्र॒ह्मलो॒के
तु परा॑न्त॒काले॑ परा॑मृता॒त्परि॑मुच्यन्ति॒ सर्वे॑ । द॒हं वि॒पापं॑ प॒रमे॑श्मभूतं यत्पु॑ण्डरी॒कं
पु॒रम॑ध्यस॒ंस्थम् । त॒त्रापि॑ द॒हं गु॒गनं॑ वि॒शोक॑स्तस्मिन् यद॒न्तस्तदु॑पा॒सित॑व्यम् ।
यो वेदा॑दौ स्वरः प्रो॒क्तो वे॒दान्ते॑ च प्र॒तिष्ठि॑तः । तस्य॑ प्र॒कृति॑लीनस्य॒ यः परः॑ स
म॒हेश्वरः॑ ॥ २८ ॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॑शीर्षं दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम् । वि॒श्वं ना॒राय॑णं दे॒वम॑क्षरं प॒रमं॑ प॒दम् ।
वि॒श्वतः॑ प॒रमा॑न्नित्यं वि॒श्वं ना॒राय॑णं ह॒रिम् । वि॒श्वमे॒वेदं॑ पु॒रुष॑स्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति ।
पतिं॑ वि॒श्वस्या॒ऽऽत्मे॑श्वरं॒ शाश्व॑तं शि॒वम॑च्युतम् । ना॒राय॑णं म॒हाज्ञे॑यं वि॒श्वात्मा॑नं
प॒राय॑णम् । ना॒राय॑णप॒रो ज्यो॒तिरा॑त्मा ना॒राय॑णः प॒रः । ना॒राय॑ण प॒रं ब्र॒ह्म त॒त्त्वं
ना॒राय॑णः प॒रः । ना॒राय॑णप॒रो ध्या॒ता ध्या॒नं ना॒राय॑णः प॒रः । यच्च॑ कि॒ञ्चिज्जग॑त्सर्वं

दृश्यते॑ श्रूयतेऽपि॑ वा॥ अन्तर्बहिश्च॑ तत्सर्वं॑ व्याप्य॑ नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं॑ क॒विः॑ संमु॒द्रेऽन्तं॑ वि॒श्वशं॑म्भुवम्। प॒द्मको॑श प्र॒तीका॑शः॒ हृदयं॑
चाप्य॒धोमु॑खम्। अधो॑ नि॒ष्ट्या वि॑तस्त्या॒न्ते ना॒भ्यामु॑परि तिष्ठ॑ति। ज्वा॒लमा॒लाकु॑लं
भा॒ती वि॑श्वस्याऽऽय॒तनं॑ म॒हत्। सन्त॑तः॒ शिला॑भिस्तुल॒म्बत्या॑कोशसन्नि॒भम्।
तस्यान्ते॑ सुषि॒रः॑ सूक्ष्मं॑ तस्मिन्सर्वं॑ प्रति॑ष्ठितम्। तस्य॒ मध्ये॑ म॒हान॑-
ग्निर्वि॒श्वार्चिर्वि॑श्वतो॒मुखः॑। सोऽग्रं॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठ॒न्नाहा॑रमज॒रः क॒विः। ति॒र्यग्धू॑र्ध्वम॒धः
शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य सन्त॑ता। सन्ता॒पय॑ति स्वं दे॒हमापा॑दतल॒मस्त॑कः। तस्य॒ मध्ये॑
वहि॑शिखा अ॒णीयो॑र्ध्वा व्य॒वस्थि॑तः। नी॒लतो॑यदमध्यस्था॒द्विद्यु॑ल्लैखेव॒ भास्व॑रा।
नी॒वार॒शूक॑वत्त॒न्वी पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः॑ शिखा॒या म॑ध्ये प॒रमा॑त्मा
व्य॒वस्थि॑तः। स ब्र॒ह्म स शिवः॑ स हरिः॑ सेन्द्रः॒ सोऽक्ष॑रः प॒रमः॑ स्व॒राट्॥३०॥

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वा ए॒ष ए॒तन्म॒ण्डलं॑ त॒पति॑ तत्र॒ ता ऋ॒चस्त॒दृचा॑ म॒ण्डल॑ꣳ स ऋ॒चां
लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष ए॒तस्मिन्म॒ण्डले॑ऽर्चिर्दी॒प्यते॑ तानि॒ सामा॑नि॒ स साम्नां॑ म॒ण्डल॑ꣳ स
साम्नां॑ लो॒कोऽथ॑ य ए॒ष ए॒तस्मिन्म॒ण्डले॑ऽर्चिषि॒ पुरु॑ष॒स्तानि॑ यजूꣳषि॒ स यजु॑षा
म॒ण्डल॑ꣳ स यजु॑षां लो॒कः सैषा त्र॒य्येव॑ वि॒द्या त॑पति॒ य ए॒षोऽन्तरा॑दि॒त्ये हि॑र॒ण्मयः॑
पुरु॑षः ॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आ॒दि॒त्यो वै तेज॑ ओजो॒ बलं॑ यशश्चक्षुः॒ श्रोत्र॑मा॒त्मा मनो॑ म॒न्युर्मनु॑र्मृत्युः स॒त्यो
मि॒त्रो वा॒युरा॑का॒शः प्रा॒णो लो॑क॒पालः॑ कः किं कं तथ्स॒त्यमन्न॑म॒मृतो॑ जी॒वो वि॒श्वः
क॒तमः॑ स्व॒यम्भु॑ ब्रह्मै॒तदमृत॑ ए॒ष पुरु॑ष ए॒ष भू॒ताना॑मधि॒पति॑र्ब्रह्म॒णः सायु॑ज्यꣳ
सलो॒कता॑माप्नोत्ये॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाꣳ सायु॑ज्यꣳ सा॒र्ष्टिताꣳ स॒मानलो॒कता॑माप्नोति॒

य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नातिं भवे भवस्व

माम्। भ॒वोद्ध॑वाय॒ नमः॑ ॥ ३४ ॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॑ का॒लाय॒ नमः॑
क॒ल॒वि॒कर॒णाय॒ नमो॑ ब॒ल॒वि॒कर॒णाय॒ नमो॑ ब॒लाय॒ नमो॑ ब॒ल॒प्र॒मथ॑नाय॒ नमः॑
सर्व॑भू॒तद॑म॒नाय॒ नमो॑ म॒नो॒न्म॑नाय॒ नमः॑ ॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घो॒रे॒भ्योऽथ॒ घो॒रे॒भ्यो॒ घो॒र॒घो॒र॒तरे॑भ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॑शर्वे॑भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु
रु॒द्ररू॑पेभ्यः ॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः।
विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय
नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तमं हृदे। सर्वो ह्येष
रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्दे॒वा गन्ध॒र्वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॑रा॒स्तेषां॑ स॒र्वभू॑तानां॑ मा॒ता मे॒दिनीं॑
म॒हता॑ म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री जग॑त्यु॒र्वी पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला वि॒श्वा भू॑ता क॑त॒मा का या
सा स॒त्येत्य॑मृ॒तेति॑ वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॒ वा इ॒दं स॒र्वं वि॒श्वा भू॑तान्यापः॑ प्रा॒णा वा आपः॑ प॒शव॑
आपोऽन्न॒मापोऽमृ॑त॒मापः॑ स॒म्राडा॑पो॒ वि॒राडा॑पः॒ स्व॒राडा॑पश्छन्दा॒ऽस्यापो॑
ज्योती॒ऽष्यापो॑ यजू॒ऽष्यापः॑ स॒त्यमा॑पः॒ सर्वा॑ दे॒वता॑ आपो॒ भूर्भुवः॑ सु॒वरा॑पः॒

ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पृता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपृता
पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च
प्रतिग्रहं स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्वा।
अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिञ्जा।
रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं
सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म
जुषस्व मे। यदहं त्कुरुते पापं तदहं त्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रिया त्कुरुते पापं

तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि
विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि
सरस्वतीमावाहयामि छन्दऋषीणावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं
रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षड्भुक्तिः पञ्चशीर्षोपनयने
विनियोग् ओं भूः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं
सत्यम्। ओं तथ्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात्।
ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उ॒त्तमे॑ शि॒खरे॑ जा॒ते भू॒म्यां प॑र्व॒तमूर्ध॑नि। ब्रा॒ह्म॒णेभ्योऽभ्य॑नु॒ज्ञा॒ता ग॒च्छ दे॑वि
य॒थासु॑खम्। स्तु॒तो म॒या वर॑दा वे॒दमा॒ता प्र॑चोदयन्ती पवने॑ द्विजा॒ता। आयुः
पृथि॒व्यां द्र॑विणं ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं मह्यं॑ दत्वा प्रजातुं ब्र॒ह्मलो॒कम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृ॒णिः सूर्य॑ आदि॒त्यो न प्रभा॑ वा॒त्यक्ष॑रम्। मधुं॑ क्षरन्ति॒ तद्र॑सम्। स॒त्यं वै
तद्र॑स॒मापो॒ ज्योती॒रसोऽमृ॑तं ब्रह्म॒ भूर्भुवः॑ सुव॒रोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्म॑मेतु॒ माम्। मधु॑मेतु॒ माम्। ब्रह्म॑मे॒व मधु॑मेतु॒ माम्। यास्ते॑ सोम प्र॒जाव॑त्सोभि॒
सो अ॒हम्। दुःस्व॑प्र॒हन्दु॑रुष्प॒ह। यास्ते॑ सोम प्रा॒णां॒स्तां जु॑होमि। त्रि॒सु॒पर्ण॒मया॑चितं

ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया॥ मधु मेधया॥ ब्रह्ममेव मधु मेधया॥ अद्या नो देव सवितः प्रजावन्त्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियः सुवा। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ सुवा। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा॥ मधु मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधु मेधवा॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः

कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्। हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वा रुचे
 त्वा समिध्स्रवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा
 अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी
 भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यासते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य
 धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहृत्यां वा एते घ्नन्ति।
 ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
 ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वार्ची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा

जुषमाणा दुरुक्ता॑न्बृहद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑॥ त्वया॒ जुष्टं॑ ऋषि॑र्भवति देवि॒ त्वया॒
ब्रह्मा॑ऽऽग॒तश्री॑रु॒त त्वया॑॥ त्वया॒ जुष्टं॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न
मेधे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑ अ॒श्विना॑वु॒भावाध॑त्तां
पुष्क॑रस्रजा। अ॒प्सरा॑सु च॒ या मे॒धा ग॑न्ध॒र्वेषु॑ च॒ यन्मनः॑। दैवी॑ मे॒धा सर॑स्वती
सा मां॑ मे॒धा सुर॑भिर्जुषता॒ऽऽ स्वाहा॑॥५९॥

[४२]

आ मां॑ मे॒धा सुर॑भिर्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या। ऊ॒र्जस्व॑ती॒ पय॑सा॒
पिन्व॑माना॒ सा मां॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मय्य॑ग्निस्तेजो॑ दधातु॒ मयि॑ मे॒धां मयि॑ प्र॒जां मयीन्द्र॑

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतेरिवाभिनः
शीयतां रुयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते
ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योग्जीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामश्विनां
मृत्युमस्माद्देवानामग्रे भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मंतीनाम्। ब्रह्म
सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शलकैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ सनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्ऋध्वाऽति मृत्युं
तेराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष
आयुरुग्र नृचक्षंसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्तं॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑ उक्षि॒तम्। मा
नो॑ऽव॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रु॒द्र री॒रिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये मा न॒ आयु॑षि मा नो॒ गोषु॑ मा नो॒ अश्वे॑षु री॒रिषः। वी॒रान्मा
नो॑ रु॒द्र भा॒मितो॑ऽव॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा वि॒धेम॑ ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॒ परि॒ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑
अस्तु॑ व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृ॒त्रहा॒ विमृ॑धो॒ व॒शी। वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा

अ॒भय॑ङ्कुरः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृ॒त्यु॒ञ्जय॑मन्त्राः ॥

त्र्य॑म्बकं यजामहे सु॒ग॒न्धिं पु॑ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वा॒रु॒कमि॑व॒ बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षी॒य॒
माऽमृ॑ता॒त्॥ ७३॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॑ पाशा॒ मृ॒त्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॒ सर्वा॑नव॒
यजाम॑हे॥ ७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ म॒नुष्य॑कृ॒त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 पि॒तृकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ आ॒त्मकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 यद्वि॒वा च॒ नक्तं॑ चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यथ्स्व॑प॒न्तश्च॒ जाग्र॑त॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म
 तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यथ्सु॑षु॒प्तश्च॒ जाग्र॑त॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म
 तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ यद्वि॒द्वाꣳस॒श्चावि॑द्वाꣳस॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥
 ए॒नस॑ ए॒नसोऽव॒यज॑न॒मसि॒ स्वाहा॑॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वाया॑ गु॒रुम॑न॒सो वा॒ प्रयु॑ती दे॒व हे॒डन॑म्। अ॒रावा॒ यो नो॑
 अ॒भि दु॑च्छु॒नाय॑ते॒ तस्मि॑न्तदे॒नो व॑सवो॒ निर्धे॑तन्॒ स्वाहा॑॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं
यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयः
सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु
स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममासरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि

देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविट्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कषौत्काय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानं स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८३॥

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ । वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑ स्वाहा॑ । ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑ । अ॒च्युत॑क्षि॒तये॒ स्वाहा॑ । अ॒ग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑ । अध॑र्माय॒ स्वाहा॑ । अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ । ओ॒षधि॑व॒नस्प॑तिभ्यः॒ स्वाहा॑ ॥ ८४ ॥

र॒क्षोदे॒वज॑नेभ्यः॒ स्वाहा॑ । गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑ । अ॒वसाने॑भ्यः॒ स्वाहा॑ । अ॒वसान॑पतिभ्यः॒ स्वाहा॑ । स॒र्वभू॑तेभ्यः॒ स्वाहा॑ । का॒माय॑ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑ । यदे॒जति॑ जग॑ति॒ यच्च॑ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं॑ नाम्ने॒ स्वाहा॑ । पृ॒थिव्यै॑ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑ ॥ ८५ ॥

दि॒वे स्वाहा॑ । सू॒र्याय॑ स्वाहा॑ । च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ । नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑ । इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑ । बृ॒हस्प॑तये॒ स्वाहा॑ । प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑ । स्व॒धा पि॑तृभ्यः॒ स्वाहा॑ । नमो॑ रु॒द्राय॑ पशु॑पतये॒ स्वाहा॑ ॥ ८६ ॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ । पि॑तृभ्यः॒ स्व॒धाऽस्तु॑ । भू॒तेभ्यो॑ नमः॑ । म॒नुष्ये॑भ्यो॒ हन्ता॑ । प्र॒जाप॑तये॒

स्वाहा॥ प॒रमे॒ष्ठिने॒ स्वाहा॥ यथा कू॒पः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धा॒रो अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑
अस्तु धा॒न्यः स॒हस्र॑धा॒रमक्षि॑तम्। धन॑धान्यै॒ स्वाहा॥ ये भू॒ताः प्र॒चर॑न्ति॒ दिवा॒नक्तं॑
बलि॑मिच्छन्तो॑ वि॒तुद॑स्य॒ प्रेष्वाः॑। तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॒ पुष्टि॑
पुष्टि॑पतिर्दधातु॒ स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॒ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तत्स॒त्यम्। ओं तत्स॒र्वम्।
ओं तत्पु॒रोर्नमः॥ अन्तश्चर॑ति॒ भूतेषु॒ गुहा॑यां वि॒श्वमूर्ति॑षु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं
वषट्कार॑स्त्वमिन्द्र॑स्त्वः रुद्र॑स्त्वं विष्णु॑स्त्वं ब्रह्म॑ त्वं प्रजा॒पतिः॑। त्वं तदाप॒ आपो॒
ज्योती॒ रसो॒ऽमृतं॑ ब्रह्म॑ भूर्भुव॑स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टोऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धाया॑मपा॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं॑ जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
 अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय।
 अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विष्ट्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमपाने

निवि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम्। अ॒पा॒नम॑न्ने॒नाप्या॑यस्व। श्र॒द्धाया॑ व्या॒ने निवि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम्।
व्या॒नम॑न्ने॒नाप्या॑यस्व। श्र॒द्धाया॑मु॒दाने॑ निवि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम्। उ॒दा॒नम॑न्ने॒नाप्या॑यस्व।
श्र॒द्धाया॑ स॒माने॑ निवि॑श्या॒मृत॑ ह॒तम्। स॒मा॒नम॑न्ने॒नाप्या॑यस्व॥१०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गु॑ष्ठमात्रः पुरु॑षोऽङ्गु॑ष्ठं च॑ स॒मा॒श्रितः॑। ई॒शः सर्व॑स्य जगतः प्र॒भुः प्री॑णातिं
विश्व॑भुक्॥११॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्गं॑ आ॒सन्। न॒सोः प्रा॒णः। अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑। कर्ण॑योः श्रोत्र॑म्। बा॒हुवो॑र्बल॑म्।
ऊ॒रुवो॑रोजः॑। अरि॑ष्टा वि॒श्वान्यङ्गा॑नि त॒नूः। त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां॑
हि॒सीः॥१२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुप॒र्णा उप॑ सेदुरिन्द्रं॑ प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः। अपं ध्वा॒न्तमू॑र्णुहि
पू॒र्धि चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्रा॒णानां॑ ग्रन्थि॒रसि॑ रुद्रो मां वि॒शान्त॑कः। तेना॒न्नेना॑प्याय॒स्व॥१३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो॑ रु॒द्राय॑ वि॒ष्णवे॑ मृ॒त्युर्मे॑ पा॒हि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्युभि॑स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॑स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒न॒स्प॒रि॑ । त्वं वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं
नृ॒णां नृ॑पते जायसे शुचिः॑ ॥ १५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मवर्च॑सेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते य॒ज्ञ नम॑ उप॑ ते नम॑ उप॑ ते नमः॑ ॥ १६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ परं॑ स॒त्यं स॒त्येन॑ न सु॒वर्गाल्लो॒काच्च॑वन्ते क॒दाच॑न स॒तां हि
स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते । तप॒ इति॑ तपो॒ नान॑श॒नात्प॑रं यद्धि परं तप॒स्तद्दु॑र्ध॒र्षं
तद्दु॑रा॒धर्षं॑ तस्मा॒त्तप॑सि रमन्ते । दम॒ इति॑ निय॑तं ब्रह्मचा॒रिण॑स्तस्मा॒द्दमे॑ रमन्ते ।

शम॒ इत्य॑रण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते । दान॑मिति॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ प्र॒शंस॑न्ति
 दाना॑न्नाति॒ दुष्करं॑ तस्मा॑द्दाने रमन्ते । ध॒र्म इति॑ धर्मे॑ण॒ सर्व॑मिदं परिगृहीतं
 ध॒र्मान्नाति॑ दुष्करं॒ तस्मा॑द्ध॒र्मे रम॑न्ते । प्र॒जन इति॑ भूया॑सस्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः
 प्रजा॑यन्ते तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्तेऽग्नय॑ । इत्या॑हु तस्मा॑द॒ग्नय॑ आधा॑तव्या
 अ॒ग्निहो॑त्रमित्या॑हु तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रे रमन्ते । य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा॑द्द्य॒ज्ञे
 रम॑न्ते । मान॑समिति॒ वि॒द्वांस॑स्तस्मा॑द्वि॒द्वांस॑ ए॒व मा॑न॒से रम॑न्ते । न्या॒स इति॑
 ब्र॒ह्मा ब्र॒ह्मा हि परः॑ परो॑ हि ब्र॒ह्मा तानि॑ वा ए॒तान्य॑वराणि॒ परा॑सि न्या॒स
 ए॒वात्य॑रेचय॒द्य ए॒वं वेदे॑त्युपनिषत्॥९७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्रा॒जाप॒त्यो हा॑रुणिः सु॒पर्णे॑यः प्र॒जाप॑तिं पि॒तर॒मुप॑ससार॒ किं भ॑गवन्तः प॒रमं॑
 व॑दन्तीति॒ तस्मै॑ प्रो॒वाच॑ । स॒त्येन॑ वा॒युरावा॑ति स॒त्येना॑ऽऽदि॒त्यो रो॑चते दि॒वि

स॒त्यं वा॒चः प्र॑ति॒ष्ठा स॒त्ये स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्स॒त्यं प॑र॒मं वद॑न्ति । तप॑सा दे॒वा
 दे॒वता॑म॒ग्रं आ॒यन्त॑प॒सर्ष॑यः सु॒व॒र॒न्ववि॑न्दन् तप॑सा स॒प॒त्नान् प्र॑णु॒दा॒मारा॑ती॒स्तप॑सि
 स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्तपः प॒र॒मं वद॑न्ति । दमे॑न दा॒न्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॑ दमे॑न
 ब्र॒ह्मचा॑रिणः सु॒व॒र॒गच्छ॑न्दमो भू॒ताना॑ दुरा॒ध॒र॒षं दमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दमः
 प॒र॒मं वद॑न्ति । शमे॑न शा॒न्ताः शि॒वमा॑चरन्ति शमे॑न ना॒कं मु॒नयोऽन्व॑वि॒न्द॒ञ्छमो॑
 भू॒ताना॑ दुरा॒ध॒र॒षञ्छमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑च्छमः प॒र॒मं वद॑न्ति । दा॒नं य॒ज्ञाना॑
 व॒रूथं॑ दक्षि॑णा लो॒के दा॑तारः॑ स॒र्वभू॑तान्यु॒पजी॑वन्ति दा॒नेना॑रा॒तीर॑पा॒नुद॑न्त दा॒नेन॑
 द्विष॑न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति दा॒ने स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दानं प॒र॒मं वद॑न्ति । ध॒र्मो
 वि॒श्वस्य॑ जग॑तः प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के ध॒र्मिष्ठं॑ प्र॒जा उ॑पस॒र्पन्ति॑ ध॒र्मेण॑ पा॒पम॑प॒नुद॑ति
 ध॒र्मे स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्धर्मं प॒र॒मं वद॑न्ति । प्र॒जन॑नं वै प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के सा॒धु
 प्र॒जाया॑स्त॒न्तु त॑न्वा॒नः पि॑त॒ृणा॑म॒नृ॒णो भ॑वन्ति तदे॒व त॑स्यानृ॒णं तस्मा॑त् प्र॒जन॑नं
 प॒र॒मं वद॑न्त्य॒ग्नयो॑ वै त्रयी॑ वि॒द्या । दे॒व॒यानः॑ पन्था॑ गा॒र॒ह॒प॒त्य ऋ॒क्पृ॒थि॒वी
 र॑थन्त॒रम॑न्वाहा॒र्यप॑चनं यजु॒रन्तरि॑क्षं वा॒मदे॒व्यमा॑हव॒नीयः॑ सामं सु॒व॒र्गो लो॒को

बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं
यज्ञक्रतूनां प्रायणं सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति ।
यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा
भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं
मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं
प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः
कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये
पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो
वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन
प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा मनीषया
मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः स्मारेण
विज्ञानं विज्ञानेनाऽऽत्मानं वेदयति तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात्

प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स
 वा एष पुरुषः पञ्चाधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च
 दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भव्यं जिज्ञासकृत्
 ऋतुजा रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्वात्वा तमेवं मनसा हृदा
 च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मात्त्र्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो
 विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृतेजोदास्त्वमस्यग्निरसि
 वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा
 । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो
 महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि

ब॒र्हिर्वे॒दः शि॒खा हृ॒दयं॑ यू॒पः का॒म आ॒ज्यं म॒न्युः प॒शुस्तपो॑ऽग्नि॒र्दमः॑ श॒मयि॒ता
दक्षि॑णा वा॒ग्घोता॑ प्रा॒ण उ॒द्गाता॑ चक्षु॒रध्व॒र्युर्मनो॑ ब्रह्मा । श्रोत्रं॑ म॒ग्नीद्या॑व॒द्धिर्यते॑
सा दी॒क्षा यदश्ना॑ति तद्ध॒विर्य॑त्पिब॑ति तद॒स्य सोम॑पा॒नं यद्र॑मते तदु॒पस॑दो
यत्स॒ञ्चर॑त्यु॒पवि॑शत्यु॒त्तिष्ठ॑ते च स प्र॑व॒र्ग्यो यन्मु॑खं तदा॑हव॒नीयो॒ या
व्याह॑तिराहुतिर्यद॒स्य । वि॒ज्ञानं॑ तज्जु॒होति॑ यत्स॒यं प्रा॒तर॑त्ति तत्स॒मिधं॑ यत्प्रा॒तर्म॑ध्यं
दि॒नः सा॒यं च॒ तानि॑ स॒र्वना॑नि॒ ये अ॑होरा॒त्रे ते द॑र्शपूर्णमा॒सौ येऽर्ध॑मा॒साश्च
मासा॑श्च ते चा॒तुर्मा॑स्यानि॒ य ऋ॒तव॑स्ते प॒शुब॑न्धा ये स॒वत्स॑राश्च॒ परिव॑त्स॒राश्च
तेऽह॑र्ग॒णाः स॑र्ववे॒दसं॑ वा । ए॒तत्स॒त्रं यन्म॑र॒णं तद॑व॒भृथ॑ ए॒तद्वै ज॑राम॒र्यम॑ग्निहोत्रं
स॒त्रं य ए॒वं वि॒द्वानु॑द॒गय॑ने प्र॒मीय॑ते दे॒वाना॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वाऽऽदि॑त्यस्य सायु॑ज्यं
गच्छ॑त्यथ । यो द॑क्षि॒णे प्र॒मीय॑ते पि॒तृणा॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वा च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यं
स॒लो॒कता॑मा॒प्नोत्ये॒तौ वै सू॑र्याच॒न्द्रम॑सो॒र्महि॑मानौ॑ ब्राह्म॒णो वि॒द्वान॑भिज॒यति॑
तस्मा॑द्ब्रह्म॒णो म॑हि॒मानं॑मा॒प्नोति॑ तस्मा॑द्ब्रह्म॒णो म॑हि॒मानं॑मित्यु॒पनि॑षत्॥११॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒
मा वि॑द्विषा॒वहे॑॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुप-
कल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः
प्रभानाभान्थ्सम्भान्। ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा
पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सः शान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो
भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सऽस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्जलिता तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः

शुम्भमानो वा॒मः। सु॒ता सु॒न्वती प्रसु॑ता सू॒यमा॑नाऽभिषू॒यमा॑णा। पी॒तीं प्र॒पा सम्पा॑
तृ॒प्तिस्त॒र्पय॑न्ती॥ २॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॑ताऽऽयु॑ष्मती का॒मदु॑घा॑। अ॒भिशा॒स्ताऽनु॑म॒न्ताऽऽनु॑न्दो
मोदः॑ प्र॒मोदः॑। आ॒साद॑यन्निषा॒दय॑न्त्स॒साद॑नः स॒सन्नः॑ स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः
प्र॒भूः श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं प॑वयिष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑ यश॑स्वाना॒युरमृ॑तः। जी॒वो
जी॒विष्य॑न्त्स्वर्गो लो॒कः। सह॑स्वा॒न्त्सही॑यानो ज॑स्वा॒न्त्सह॑मानः। जय॑न्नभिजय॑न्त्सु॒-
द्रवि॑णो द्रवि॑णो॒दाः। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॑ मोदः॑ प्र॒मोदः॑॥ ३॥

अ॒रु॒णोऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को विश्व॒जिद॑भिजित्। आ॒र्द्रः पि॒न्वमा॑नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑
स॒र्वोष॑धः स॒म्भरो॑ मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जो॑व॒त्काः। क्षु॒ल्लकाः शि॑पिविष्ट॒काः।
स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरा॑सो गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मे॒तर॑हि क्षिप्रम॑जि॒रम्।
आ॒शु॒र्निमेषः॑ फ॒णो द्र॑वन्नति॒द्रवन्। त्वर॑स्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शीयाञ्ज॒वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम
उ॒क्थ्योऽति॑रा॒त्रो द्वि॑रा॒त्रस्त्रि॑रा॒त्रश्च॑तूरा॒त्रः। अ॒ग्नि॒र्ऋतुः॑ सूर्य॑ ऋतुश्च॒न्द्रमा॑ ऋतुः।

प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूर्गिं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
सश्चितश्चास्यग्रे। एतावाञ्चासि भूयाञ्चास्यग्रे। मा ते अग्रे च येन माऽति च
येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः।
तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः।
यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि
वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे।
ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि।
सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदसि

समुद्रयोनिः॥८॥

इन्द्रुर्दक्षः श्येन ऋतावाँ। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्ध्रसधस्थे ध्रुव
आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं
मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं
मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अहा प्रसारय। रात्र्या समंच। रात्र्या प्रसारय। अहा
समंच। कामं प्रसारय। कामं समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम्।
रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः।
जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो
यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्याववृथ्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो
बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सःसृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे
स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय
स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे
स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सःसर्पाय
स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायता मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति। अहिर्ह
जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरद्वृषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि
मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः

श॒प॒थं॑ ज॒हि। अ॒धा॑ नो अ॒ग्न॒ आव॑ह। रा॒य॒स्पोष॑ꣳ स॒ह॒स्रि॒णम्॑॥१३॥

ये ते॑ स॒ह॒स्रं॑ म॒यु॒तं पा॒शाः॑। मृ॒त्यो म॒र्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑।
सर्वा॑नव॒य॒जाम॑हे। भ॒क्षोऽस्य॑ मृत॒भ॒क्षः। तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒
मधु॑मतः। उ॒प॒हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्ऋ॒ज्ञानां॑ वाक्।
असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॒गृ॒विः प्रा॒ण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्र॒न्दयि॑तर॒पान॑। असा॒वेहि॑।
अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। असा॒वेहि॑। अ॒पा॒दा॒शो मनः॑। असा॒वेहि॑। क॒वे वि॒प्र॒चि॒त्ते श्रो॒त्र॑।
असा॒वेहि॑॥१५॥

सु॒ह॒स्तः सु॒वा॒साः। शू॒षो ना॒मास्य॑मृतो म॒र्त्येषु॑। तं त्वा॒ऽहं॑ त॒था वे॑द। असा॒वेहि॑।
अ॒ग्नि॒र्मे वा॒चि श्रि॒तः। वा॒ग्घृ॑दये। हृद॑यं म॒यि। अ॒हम॑मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्म॑णि। वा॒युर्मे॑
प्रा॒णे श्रि॒तः॥१६॥

प्रा॒णो हृद॑ये। हृद॑यं म॒यि। अ॒हम॑मृते॑। अ॒मृतं॑ ब्र॒ह्म॑णि। सू॒र्यो मे॒ चक्षु॑षि श्रि॒तः।

चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः।
श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता।
शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे
लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलै श्रितः।
बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ
श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि
श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुन॒रायु॒रागाँ॑त्। पुनः॑ प्रा॒णः पुन॒राकू॑त॒मागाँ॑त्। वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्वावृ॒धानः॑।
अ॒न्तस्ति॑ष्ठत्व॒मृत॑स्य गो॒पाः॥२२॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वान॑सृजत। ते पा॒प्मना॒ सन्दि॑ता अजायन्त। तान्व्य॑द्यत्। यद्व्य॑द्यत्।
तस्मा॑द्वि॒द्युत्। तम॑वृश्चत्। यदवृ॑श्चत्। तस्मा॑द्वृष्टिः। तस्मा॑द्यत्रै॒ते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नु॑तः।
वि च॑ है॒वास्य॒ तत्र॑ पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥२३॥

वृ॒श्चत॑श्च। सैषा मी॒मांसा॑ऽग्नि॒होत्र॑ ए॒व सं॑म्पन्ना। अथो॑ आहुः। सर्वेषु॑
यज्ञ॑क्र॒तुष्वि॑ति। होष्य॑न्नप॒ उप॑स्पृशेत्। विद्यु॑दसि विद्यं मे पा॒प्मान॒मिति॑। अथ॑
हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृष्टि॑रसि वृश्चं मे पा॒प्मान॒मिति॑। य॒क्ष्यमा॑णो वे॒ष्ट्वा वा॑। वि च॑
है॒वास्यै॒ते दे॒वते॑ पा॒प्मानं॒ द्यतः॑॥२४॥

वृ॒श्चत॑श्च। अ॒त्य॒हो हा॑ऽऽरु॒णिः। ब्र॒ह्म॒चा॒रिणे॑ प्र॒श्नान्प्रोच्य॑ प्रजि॑घाय। परे॑हि। प्ल॒क्षं
दय्या॑म्पातिं पृच्छ। वे॒त्थं सा॒वि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। आ॒चार्यो॑

मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरजसीति। कस्तद्यत्पुरोरजा इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति। माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयांन्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवदेत। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति।

नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं ह॒५ सो हि॒र॒ण्मयो॑ भूत्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्।
ह॒५ सो ह॒ वै हि॒र॒ण्मयो॑ भूत्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। य एवं वेद।
दे॒वभा॒गो हं श्रो॑त॒रूषः॑। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। त॒५ ह॒ वाग॑दृश्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॒वि॒त्रं वेदे॑ति। स हो॒वाच। कै॒षा वाग॑सीति।
अ॒यम॒ह॒५ सा॒वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गु॒ह्यं म॒हो बिभ्र॑दिति। ए॒ताव॑ति ह
गौत॒मः। य॒ज्ञोप॑वीतं कृत्वाऽधो निप॑पात। नमो॒ नम॒ इति॑॥३४॥

स हो॒वाच। मा भै॑षीर्गौत॒म। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑। तस्मा॒द्ये के च॑ सा॒वि॒त्रं
वि॒दुः। सर्वे॑ ते जि॒तलो॑काः। स यो ह॒ वै सा॒वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒द॒५ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तं
वेद॑। श्रि॒या है॒वाभि॑षि॒च्यते॑। घृ॒णिरि॑ति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सू॒र्य इति॑ त्री॒णि। आ॒दि॒त्य इति॑
त्री॒णि॥३५॥

ए॒तद्वै सा॑वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दः॑ श्रि॒याऽभि॑षि॒क्तम्। य ए॒वं वेद॑। श्रि॒या
है॒वाभि॑षि॒च्यते। तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तम्। ऋ॒चो अ॒क्षरै॑ पर॒मे व्यो॑मन्। यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑
वि॒श्वे नि॑षे॒दुः। यस्तं न वेद॑ कि॒मृ॒चा क॑रिष्यति। य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॑ इ॒मे समा॑सत॒
इति॑। न ह॒ वा ए॒तस्य॑र्चा न यजु॑षा न साम्नाऽर्थोऽस्ति॑। यः सा॑वि॒त्रं वेद॑॥ ३६॥

तदे॒तत्प॑रि॒ यद्वै॑वच॒क्रम्। आ॒र्द्रं पि॒न्व॑मानः॑ स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑द्वि॒श्वं
भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑त्। आ॒र्द्रो ह॒ वै पि॒न्व॑मानः॑ स्व॒र्गे लो॒क ए॑ति। वि॒जह॑न्वि॒श्वं
भू॒तानि॑ स॒म्पश्य॑न्। य ए॒वं वेद॑। शू॒षो ह॒ वै वा॑र्ष्णे॒यः। आ॒दित्ये॑न॒ समा॑जंगाम। त॑
हो॒वाच॑। एहि॑ सा॒वि॒त्रं वि॑द्धि। अ॒यं वै स्व॒र्ग्योऽग्निः॑ पा॒रयि॑ष्णुर॒मृता॑त्सम्भू॒त इति॑।
ए॒ष वाव॑ स सा॑वि॒त्रः। य ए॒ष तप॑ति। एहि॑ मां वि॑द्धि। इति॑ है॒वेन॑ तदु॒वाच॑॥ ३७॥

[९]

इ॒यं वाव॑ स॒रघा॑। तस्या॑ अ॒ग्निरे॒व सा॑र॒घं मधु॑। या ए॒ताः पू॑र्वपक्षापरपक्षयो

रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च
मधुवृषाश्च वेद। कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न
वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां
नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति।
एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति।
एतावनुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं
वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। चित्रः केतुर्दाता
प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि।
न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च

नाम॒धेया॑नि वेद॑। ना॒र्धमा॑सेषु न मासे॒ष्वार्ति॑माच्छति। प॒वित्रं प॒वयि॑ष्यन्त्सह॒-
स्वा॒न्त्सही॑यानरु॒णोऽरु॒णर॑जा इति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का अ॑र्धमा॒सानां च मा॒सानां च
नाम॒धेया॑नि॥४०॥

ना॒र्धमा॑सेषु न मासे॒ष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै य॑ज्ञक्रतूनां च॒र्तूनां च॑
सं॒वत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि वेद॑। न य॑ज्ञक्रतुषु न॒र्तुषु न सं॒वत्स॒र आ॒र्तिमा॑च्छति।
अ॒ग्नि॒ष्टोम उ॒क्थ्योऽग्नि॑र्ऋतुः प्र॒जाप॑तिः सं॒वत्स॒र इति॑। ए॒तेऽनु॒वा॒का य॑ज्ञक्रतूनां
च॒र्तूनां च॑ सं॒वत्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि॥४१॥

न य॑ज्ञक्रतुषु न॒र्तुषु न सं॒वत्स॒र आ॒र्तिमा॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै
मु॒हूर्तानां॑ मु॒हूर्तान् वेद॑। न मु॒हूर्तानां॑ मु॒हूर्ते॒ष्वार्ति॑माच्छति। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मिति॑।
ए॒ते वै मु॒हूर्तानां॑ मु॒हूर्ताः। न मु॒हूर्तानां॑ मु॒हूर्ते॒ष्वार्ति॑माच्छति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒-
यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षे॑त्रज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑।

स ए॒तेषा॑मे॒व सं॒लो॒कता॑ꣳ सा॒यु॒ज्यम॑श्रुते। अपं पुन॑र्मृत्युं ज॒यति॑। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

[१०]

कश्चि॑द्ध॒ वा अ॒स्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑। कश्चि॑त्स्व॒
लो॒कं न प्र॒तिप्र॒जा॒नाति॑। अ॒ग्निमु॑ग्धो है॒व धू॒मता॑न्तः। स्व॒ं लो॒कं न प्र॒तिप्र॒जा॒नाति॑।
अथ॒ यो है॒वैत॑म॒ग्निꣳ सा॑वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्माल्लो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद।
अ॒यम॒हम॒स्मीति॑॥४३॥

स स्व॒ं लो॒कं प्र॒तिप्र॒जा॒नाति॑। ए॒ष उ॑ वे॒वैनं॑ तथ्सा॑वि॒त्रः। स्व॒र्गं लो॒कम॒भिव॑हति।
अ॒होरा॒त्रैर्वा इ॒दꣳ स॒युग्भिः॑ क्रि॒यते॑। इ॒तिरा॒त्राया॑दीक्षिषत। इ॒तिरा॒त्राय॑
व्र॒तमुपा॑गुरि॒ति। ता॒निहा॒नैवं वि॒दुषः॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ ध॒यन्ति॑। धी॒तꣳ है॒व स
शे॒वधि॑मनु॒ परै॑ति। अथ॒ यो है॒वैत॑म॒ग्निꣳ सा॑वि॒त्रं वेद॑॥४४॥

तस्य॑ है॒वाहो॑रा॒त्राणि॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ न ध॒यन्ति॑। अधी॑तꣳ है॒व स

शेवधि॒मनु॒ परै॑ति। भ॒र॒द्वा॑जो ह त्रि॒भिरा॑यु॒र्भिर्ब्र॑ह्म॒चर्य॑मु॒वा॒स। त॑ ह जी॒र्णिः॑
स्थवि॑र॒ शया॑नम्। इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच। भ॒र॒द्वा॑ज। यत्ते॑ चतु॒र्थमा॑यु॒र्दद्या॑म्। किमे॑नेन
कुर्या॑ इति। ब्र॒ह्म॒चर्य॑मे॒वैनैन॑ च॒रेय॑मिति॑ होवाच॥४५॥

त॑ ह त्री॒न्गिरि॒रूपान॑वि॒ज्ञा॒तानि॑व द॒र्श॒यां च॑कार। तेषा॑ है॒कैक॑स्मान्मु॒ष्टिनाऽऽद॑त्त
स हो॑वाच। भ॒र॒द्वा॑जे॒त्याम॑त्र्यं। वेदा॑ वा ए॒ते। अ॒न॒न्ता वै वेदाः॑। ए॒तद्वा
ए॒तैस्त्रि॒भिरा॑यु॒र्भिर॑न्व॒वोच॑थाः। अथ॑ त॒ इत॑र॒दन॑नू॒क्तमे॒व। ए॒हीमं॑ वि॒द्धि। अ॒यं वै
सर्व॑वि॒द्येति॑॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॑ग्निः सा॒वि॒त्रमु॑वाच। त॑ स वि॒दित्वा॑। अ॒मृ॒तो भू॑त्वा। स्व॒र्गं
लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒यु॑ज्यम्। अ॒मृ॒तो है॒व भू॑त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
आ॒दि॒त्यस्य॑ सा॒यु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या॥४७॥

याव॑न्त॑ ह वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति। य ए॒वं
वेद॑। अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। अ॒ग्नेरे॒व सा॒यु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं

वेदं। वा॒योर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। वा॒योरे॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। इन्द्र॑स्य वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि॥४८॥

इन्द्र॑स्यै॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। बृह॑स्पते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। बृह॑स्पते॒रे॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। प्र॒जाप॑ते॒रे॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। ब्रह्म॑णो वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। ब्रह्म॑ण ए॒व सायु॑ज्यं सल॒ोकता॑माप्नोति। य ए॒वं वेदं। स वा ए॒षोऽग्नि॑र॒पक्ष॑पुच्छो वा॒युरे॒व। तस्या॑ग्नि॒र्मुख॑म्। अ॒सावा॑दित्यः शि॒रः। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। तथ्सर्व॑ं सी॒व्यति॑। तस्मा॑त्सा॒वित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लो॒कोऽसि॑ स्व॒र्गोऽसि॑। अ॒न॒न्तोऽस्य॑पा॒रोऽसि॑। अ॒क्षि॑तोऽस्य॒क्ष॒य्योऽसि॑। तप॑सः
प्रति॑ष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता
वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒म॒क्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्व॒द्ध्रु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॑तम्। तेज॑सः प्रति॑ष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तु। तत्त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒म॒क्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्व॒द्ध्रु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि तप॑सि श्रि॑तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्रति॑ष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॑भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तु। तत्त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घ॒म॒क्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒र॒स्व॒द्ध्रु॒वा सी॑द॥३॥

स॒मु॒द्रोऽसि॑ तेज॑सि श्रि॑तः। अ॒पां प्र॑ति॑ष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं

विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं
भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा
अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याः श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे
कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑ जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं
वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥९॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे
काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सी॒द॥१०॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे

कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुग्धान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुग्धमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे
कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तपुं श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे
कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व
उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थो ऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः।

विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुधे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नादुधो युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता वामुपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्।

अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना। देवा देवेषु श्रयध्वम्।
प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्।
चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्।
नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्।
द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः संसदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा
 एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु
 श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
 त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः
 षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥ २४॥

षड्विंशाः संसविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्।
 अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा
 एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिं-
 शेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिंशस्त्रिंशाः। उत्तरे भवता उत्तरवर्त्मान्
 उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो
 रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥ २५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजेभिरागतम्। राज्ञी

वि॒राज्ञीं॑। स॒म्राज्ञीं॑ स्व॒राज्ञीं॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः॑।
विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑ता॒ वचः॑। व॒यं स्या॑म॒
पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः स्वाहा॑॥२६॥

[३]

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्र प्र॑दा॒तारं॑ तारिषः। ऊ॒र्जं नो॑
धेहि॑ द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अ॒ग्ने पृ॒थिवी॑पते। सोमं॑ वीरु॒धां पते॑। त्वष्टः॑ स॒मिधां॑ पते।
विष्ण॑वा॒शानां॑ पते। मि॒त्रं स॒त्यानां॑ पते। वरु॑ण धर्म॒णां पते॑॥२७॥

म॒रुतो॑ ग॒णानां॑ पतयः। रु॒द्रं प॒शूनां॑ पते। इन्द्रौ॑ज॒सां पते॑। बृह॑स्पते ब्रह्म॒णस्पते॑।
आ रु॒चा रो॒चेऽह॑ꣳ स्व॒यम्। रु॒चा रुरु॑चे॒ रोच॑मानः। अ॒तीत्या॑दः स्व॒राभ॑रेह। तस्मि॒न्
यो नौ॑ प्रज॒नौ प्रजा॑येय। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः स्वाहा॑॥२८॥

[४]

स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त र्ष॑यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि॑। स॒प्त हो॒त्रा

अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता॥ अग्निः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥ २९॥

इन्द्रः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता॥ सोमः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता॥ मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति॥ ३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता॥ बृहस्पतिः स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। इयं दिक्। अदितिर्देवता॥ अदितिः स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासंति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्त्समर्धयतु॥ ३१॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय। अहमसोऽपोऽशीय। वयः स्याम

पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॑ स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्व॑
विश्वे॑ ते दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु। चि॒तश्चासि॑ सश्चि॑तश्चास्य॒ग्ने। ए॒तावा॑ऽश्चासि॑
भूया॑ऽश्चास्य॒ग्ने। लो॒कं पृ॑ण च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इन्द्रा॑ग्नी त्वा
बृह॒स्पतिः॑। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ध्रुवा सीद। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। सोम॑ऽश्रीणन्ति॒
पृ॒श्नयः॑। जन्म॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा रो॑चने दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ध्रुवा
सीद। अ॒ग्ने दे॒वाः इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञानो॑ वृ॒क्तब॑र्हिषे। असि॑ होता॑ न॒ ईड्यः॑।
अ॒गन्म॑ म॒हा मन॑सा॒ यवि॑ष्ठम्॥३४॥

यो दी॒दाय॑ समि॒द्ध स्वे दु॑रो॒णे। चि॒त्रभा॑नू रोद॑सी अ॒न्तरु॑र्वी। स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑
प्र॒त्यश्च॑म्। मे॒धाका॑रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्। अ॒ग्निः हो॒तारं॑ परि॒भूत॑मं म॒तिम्।

त्वामर्भस्य ह॒विषः॑ समा॒नमि॑त् । त्वां म॒हो वृ॑णते नरो॒ नान्यं॑ त्वत् । म॒नुष्व॑त्त्वा॒
नि॒धीम॑हि । म॒नुष्व॑त्समि॒धीम॑हि । अ॒ग्ने म॒नुष्व॑दङ्गिरः ॥ ३५ ॥

दे॒वान्दे॒वाय॑ते य॒ज । अ॒ग्निर्हि॑ वा॒जिनं॑ वि॒शे । ददा॑ति वि॒श्वच॑र्षणिः । अ॒ग्नी रा॒ये
स्वा॒भुव॑म् । स प्री॒तो या॑ति॒ वार्य॑म् । इष॑ऽ स्तो॒तृभ्य॑ आ॒भर॑ । पृ॒ष्टो दि॒वि पृ॒ष्टो अ॒ग्निः
पृ॒थि॒व्याम् । पृ॒ष्टो वि॒श्वा ओष॑धी॒रावि॑वेश । वै॒श्वान॑रः स॒हसा॑ पृ॒ष्टो अ॒ग्निः । स नो॑
दि॒वा स रि॒षः पा॑तु न॒क्तम् ॥ ३६ ॥

[६]

अ॒यं वा॒व यः प॑वते । सो॒ऽग्निर्ना॑चि॒केतः॑ । स य॒त्प्राङ् प॑वते । तद॑स्य शि॒रः । अथ॑
यद॑क्षि॒णा । स दक्षि॑णः प॒क्षः । अथ॑ य॒त्प्र॒त्यक् । तत्पु॑च्छ॒म् । यदु॑दङ्ङि॒ । स उत्त॑रः
प॒क्षः ॥ ३७ ॥

अथ॑ य॒त्सं॒वाति॑ । तद॑स्य स॒मञ्च॑नं च प्र॒सार॑णं च । अथो॑ स॒म्पदे॒वास्य॑ सा । स॒
ह वा अ॑स्मै स का॒मः प॑द्यते । यत्का॑मो यज॑ते । यो॒ऽग्निं ना॑चि॒केतं॑ चि॒नुते॑ । य उ॑

चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तमो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकैऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षंसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे

प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस। तं ह कुमारं सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तं ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तं ह स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति रात्रीरवाथसीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमां रात्रिमाश्ना इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां

तु इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृह उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमारं कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमां रात्रिमाश्ना इति। प्रजां तु इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्तु इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां तु इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते नाक्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानुरे प्रास्यत्। तदस्मा
अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि।
स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनेष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते
ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा
गोतमाः। अप्यनूदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं
वेद। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकै पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति
वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः।

कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।
एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सत्रियमचिन्वत। ततो
वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि
स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं
वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युत्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाप्नोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः।
एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। अथ हैनं गोबलो वार्ष्णाः पशुकामः। पाङ्कमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स सहस्रं
पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्ण्यादुथ्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव

यंशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिकृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्राविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिंल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयांमुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयांमुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिर्भुजयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्थ्सम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्थ्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः।

अ॒ग्नि॒मयो॑ ह॒ वै पु॑न॒र्णवो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। यो॑ऽग्निं
ना॒चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं॑ ता अ॒ङ्गिर॑स्तमा॒ऽश्याम्॑ तं काम॑मग्रे। आशा॑नां त्वा वि॒श्वा आशाः॑। अनु॑
नो॒ऽद्यानु॑मतिरन्वि॒दनु॑मते॒ त्वम्। कामो॑ भू॒तस्य॑ काम॒स्तद॑ग्रे॥ ब्रह्म॑ जज्ञा॒नं पि॒ता
वि॒राजा॑म्। य॒ज्ञो रा॒योऽयं॑ य॒ज्ञः। आपो॑ भ॒द्रा आदि॑त्पश्यामि। तुभ्यं॑ भ॒रन्ति॒ यो
दे॒ह्यः। पूर्वं॑ दे॒वा अप॑रेण प्राणापा॒नौ। ह॒व्य॒वाह॑ः॒ स्वि॑ष्टम्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॑ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभ॑वत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्। प्रजा॑पते स्व॒र्गो
वै नो॑ लो॒कस्ति॒रोऽभू॑त्। तमन्वि॒च्छेति॑। तं य॒ज्ञक्र॑तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॒ज्ञ-

ऋतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टि-
त्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि
देवाः॥२॥

तमाशाँऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाँऽस्मि। मां
नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशां भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति।
स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै
चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाँऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह
वा अस्याऽऽशां भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै
स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामौँऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामौँऽस्मि। मां
नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामौ भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति।
स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै

च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यः का॒मोऽभ॒वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒
वा अ॑स्य॒ का॒मो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैन॒दे॒वं वे॒द। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा॒ का॒माय॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु
य॑जस्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति॑। स
ए॒तम॑ग्नये॒ का॒माय॑ पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञोऽभ॒वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्रह्म॒ण्वान् ह॒ वा
अ॑स्य॒ य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॒दे॒वं वे॒द। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒ग्नये॑ का॒माय॑ स्वाहा॒ ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते॒ य॒ज्ञेन॑ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑ वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु
य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति॑। स

ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य
य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒दे॒वं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वाहा॑
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः स्मः।
अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्मि॑न्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॒ ह॒ वा
अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽ॒द्भ्यः स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै
स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥७॥

तमग्निर्बलिमानंब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः
 हरन्ति। अहम् वा अग्निर्बलिमानंस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि
 बलिः हरिष्यन्ति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
 तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा
 अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा।
 अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविधसि। अहम् वा
 अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनुं स्वर्गं
 लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु
स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय
स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय
स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा
प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
अग्निर्बलिमान्ष्पृष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एव वेद।
तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरा दद्यात्कुसं च। स्त्रियै चाऽऽभारः समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा

स॒प॒त्नान्प्र॑णु॒दामा॑न्तीः। येने॒दं वि॒श्वं परि॑भू॒तं यद॑स्ति। प्र॒थ॒म॒जं दे॒वः ह॒विषा॑
विधेम। स्व॒य॒म्भु ब्र॒ह्मं पर॑मं तपो॒ यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑
ह य॒क्षं प्र॑थ॒मः सम्ब॑भूव। श्र॒द्धया दे॒वो दे॒वत्व॑म॒श्रुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑
दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। काम॑व॒त्साऽमृ॑तं दुहा॑ना। श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थ॒म॒जा
ऋ॒तस्य॑। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा। ताः श्र॒द्धाः ह॒विषा॑ यजामहे। सा
नो॑ लो॒कम॑मृ॒तं दधा॑तु। ईशा॑ना दे॒वी भुव॑न॒स्याधि॑प॒त्नी। आगा॑त्स॒त्यः ह॒विरि॑दं
जुषा॑णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ विश्वे॑। तस्मै॑ विधेम ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॑ध॒मादं॑ मदेम। यस्य॑ प्रति॒ष्ठोर्व॑न्तरि॒क्षम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं
च॒ सर्वे॑। तत्स॒त्यम॑र्च॒दुप॑ य॒ज्ञं न॒ आगा॑त्। ब्र॒ह्माऽऽहु॑तीरु॒पमो॑द॒मानम्। मन॑सो॒ वशे॑
सर्व॑मिदं ब॑भूव। नान्य॑स्य॒ मनो॑ व॒शम॑न्वि॒याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः सह॑स्रः स॒हीयान्।
स नो॑ जुषा॒ण उप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। आकू॑तीना॒मधि॑पतिं॒ चेत॑सां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपह्वेऽस्य
 सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरंति दुष्कृतानि। तेन
 पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
 ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके
 सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
 स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
 स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।
 तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्।
 तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण।
 परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु

यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त२ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॑ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै स॒त्यम॑स्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्य२ स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति। स
 ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै
 तस्य॑ स॒त्य२ स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्य२ ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं
 भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
 सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते मन॑सा वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॑ वै मनो॑ऽस्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति। स
 ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
 स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्य२ ह॒ वा अ॑स्य मनो॑ भवति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑
 जुहोति। अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ मन॑से स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्वि॒ष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया। मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनुं ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरां दद्यात्कृ३सं च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं शप्तम्।
नाभिचरितुमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद।
अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्।
एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य
लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्तुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति।
विन्दते प्रजाम्। रायस्पोष गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

ए॒तैर॑धि॒वा॒द॒म॒पा॑ज॒यत्। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्वर्य॑यौ। ए॒तान्यो॑ऽध्यैति॑।
अ॒धि॒वा॒दं ज॑यति। अथो॒ विश्वं॑ पा॒प्मान॑म्। स्वे॒रेति॑। ए॒तैर॒ग्निं चि॑न्वीत स्व॒र्गका॑मः।
ए॒तैरायु॑ष्कामः। प्र॒जाप॒शुका॑मो वा॥ २५॥

पु॒रस्ता॒द्दश॑हो॒ता॒र॒मुद॑श्च॒मुप॑दधाति यावत्प॒दम्। हृद॑यं यजु॑षी प॒त्यौ च।
द॒क्षिण॑तः प्रा॒ञ्चं चतु॑र्हो॒ता॒र॒म्। प॒श्चादुद॑श्चं प॒ञ्च॑हो॒ता॒र॒म्। उ॒त्तर॑तः प्रा॒ञ्चं
षड्दो॑ता॒र॒म्। उ॒परि॑ष्टा॒त्प्रा॒ञ्चं स॒प्त॑हो॒ता॒र॒म्। हृद॑यं यजू॑षि प॒त्यश्च। य॒था॒व॒का॒शं
ग्र॒हान्। य॒था॒व॒का॒शं प्र॑तिग्र॒हँल्लो॑कं पृ॒णाश्च। सर्वा॑ हास्ये॒ता दे॒वताः॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॑
भव॑न्ति॥ २६॥

सदे॒वम॒ग्निं चि॑नुते। र॒थस॑म्मितश्चेत॒व्यः। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णैव पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं
स्तृ॑णुते। प॒क्षः स॑म्मितश्चेत॒व्यः। ए॒तावा॑न् वै रथः॑। यावत्प॒क्षः। र॒थस॑म्मितमे॒व चि॑नुते।
इ॒ममे॒व लो॑कं प॑शुब॒न्धेन॑भिज॒यति॑। अथो॒ अग्नि॑ष्टोमेन॑॥ २७॥

अ॒न्तरि॑क्षमुक्थ्ये॒न। स्वर॑तिरा॒त्रेण॑। सर्वाँ॑ल्लो॒कान॑हीने॒न। अथो॒ स॒त्रेण॑। वरो॒

दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति।
एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मिताः
स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि
वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान्
वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वर्तीं दद्यात्। सा
हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः
प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे
ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं
तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यद्वक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्।
अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं
वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो
हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्।
सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण
वा एष व्यूध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥

यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥३४॥

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑
काम॒दुघां॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। सर्वाः॑
स्त्रियः॑ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्वं॑ न स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑
भूमेः॑॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशू॒नाम्। पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हि॒ताः।
सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः सिक्ताः॒ सर्वाः॑। अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः
शर्करा॑ धृत्यै॑। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॑ प्र॒ति॒ष्ठिताः॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑न्तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्ठिताः॑ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीरोष॑धीः सर्वाः॑।
वि॒ष्ठिताः॑ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑
सर्वे॑। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये द्वि॒पाद॑श्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उ॒दर॑स॒र्पिणः॑।

सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसु९ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसु९ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व९ सीसु९ सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्व९ हिरण्य९ रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्व९ सुवर्ण९ हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टंकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टंकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदारा^१न्थसंलिलान्। स्थावराः प्रोष्या^२श्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनि^३५
सर्वान्ध्व^४५सान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते॥ सर्वास्ताः। सर्वा
विद्युतः सर्वान्थस्तनयित्वान्। ह्यदुनीर्यच्च शीयते॥ सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः।
सर्वमप्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासुचीर्याः। सर्वास्ताः।
ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वया^५सि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्नि^५५ सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्।
सर्वास्ताः। सत्य^५५ श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा

सीद॥४५॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः॑ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॑न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः
कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा
सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑। वि॒त॒ता रोच॑ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋ॒चो यजू॑ंषि॒
सा॒मा॒नि॥४६॥

अथ॑र्वाङ्गि॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। इति॑हा॒सपु॑रा॒णं च॑। सर्प॑दे॒वज॑नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः।
ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः। अ॒न्त॒र्भू॒तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॑ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्रह्म।
अ॒न्तर्ब्र॑ह्मन्प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒सांश्च॑ के॒वलान्॑। सर्वा॑स्ताः।
सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒व॒त्स॒रं च॑ के॒वलम्। सर्वा॑स्ताः। सर्वं॑ भू॒तं॑ सर्वं॑
भव्य॑म्। यच्चा॑तोऽधि॑भविष्यति। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे।

तेन॑र्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुयजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वं पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥५०॥

तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं हं होतैषामासीत्।

यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त। अ॒मृत॑मे॒भ्य उद॑गायत्। स॒हस्रं॑ परि॒वथ्स॒रान्। भू॒तः॑ हं
प्र॒स्तो॒तैषा॒मासी॑त्। भ॒वि॒ष्यत्प्र॑ति॒ चा॒हर॑त्। प्रा॒णो अ॑ध्व॒र्युर॑भवत्। इ॒दः॑ स॒र्वः॑
सि॒षा॑सताम्॥५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृतः॑। प्र॒ति॒प्रा॒ति॒ष्ठद॑ध्व॒रे। आ॒र्त॒वा उ॑पगा॒तारः॑। स॒द॒स्यां
ऋ॒तवो॑ऽभवन्। अ॒र्ध॒मा॒साश्च॒ मासा॑श्च। च॒म॒साध्व॑र्यवोऽभवन्। अ॒शः॑ स॒द्वह्म॑ण॒स्तेजः॑।
अ॒च्छा॒वा॒कोऽभ॑वद्य॒शः॑। ऋ॒तमै॑षां प्र॒शा॒स्ताऽऽसी॑त्। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त॥५२॥

ऊ॒र्ग्राजा॑न॒मुद॑वहत्। ध्रु॒व॒गो॒पः स॒हो॑ऽभवत्। ओ॒जोऽभ्य॑ष्टौ॒द्वाव्णः॑। यद्वि॑श्व॒सृज॒
आस॑त। अ॒प॑चि॒तिः पो॒त्रीया॑मयजत्। ने॒ष्ट्रीया॑मयज॒त्त्वि॒षिः॑। आ॒ग्नी॑द्वा॒द्वि॒दुषी॑ स॒त्यम्।
श्र॒द्धा है॒वाय॑ज॒थ्स॒व्यम्। इ॒रा प॒त्नी वि॒श्व॒सृजा॑म्। आकू॑तिर॒पि॒नड्ढु॑विः॥५३॥

इ॒ध्मः॑ ह॒ क्षुच्चै॑भ्य उ॒ग्रे। तृ॒ष्णा चाऽऽव॑हता॒मु॒भे। वा॒गे॒षाः॑ सु॒ब्रह्म॑ण्याऽऽसी॑त्।
छ॒न्दो॒यो॒गान् वि॑जान॒ती। क॒ल्प॒त॒त्राणि॑ तन्वा॒नाऽहः॑। स॒ऽस्थाश्च॑ स॒र्वशः॑। अ॒हो॒रा॒त्रे
प॑शुपा॒ल्यौ। मु॒हूर्ताः॑ प्रे॒ष्या॑ अभवन्। मृ॒त्युस्तद॑भवद्वा॒ता। श॒मि॒तो॒गो वि॒शां

पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं एकविंशाः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ३ ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ ॥